

რევოლუციის და სპარტ.
კომ. პარტიის ისტორია

რევოლუციის

გაზიანე

ისტორიული ჟურნალი.

№ 2.

პერიდი 1928 წ.

პარტიის ისტორიის კომისიის გამომცემა.
ტფილისი.

ნ. დ. სამხ. ცენტ.

ს. მ. უ. ს. პოლიგრაფ. განყ. მე-2 სტ. ტირაჟი 1500 ც. შეკვ. № 1820

ცირკულიარულად.

საქ. კომპ. უძელა ოლქკომებს და მაზრკომებს.

პატივცემულო ამხანაგებო!

საქ. კომპარტიის ცენტრალურ კომიტეტთან დაარსდა პარტიის ისტორიის კომისია.

აქუთვნებს რა უდიდეს მნიშვნელობას რევოლუციონური წარსულის ყოველგვარ მასალათა დაგროვებას, შენახვას და გადამუშავებას, საქ. კომპარტიის ცეკა აკისრებს ოლქკომებს და მაზრკომებს დაუყონებლივ დაარსონ საოლქო და სამაზრო ბიუროები პარტიის ისტორიის კომისიისა და გამოჰყონ შესაფერი ძალები ამ დარგში სამუშაოდ.

ყველა ზემოხსენებულისათვის უნდა იხელმძღვანელოთ შემდეგი დებულებით:

1. პარტიის ისტორიის ბიურო არსდება პარტკომთან.
2. საქმის გასაცხოველებლად და მუშაობისათვის ახლო ზელმძღვანელობის გასაწევრათ კომისიის ბიურო აგზავნის გამოცდილ ამხანაგებს, რომელთაც აქვთ სურვილი და შეუძლიათ მუდმივი და აქტიური მონაწილეობა მიიღონ ამ მუშაობაში, პარტიის ისტორიის ბიუროს საშუალებით.
3. ბიუროს შემადგენლობაში უნდა შევიდეს პარტკომის ერთ-ერთი წევრი.

4. ბიუროს წევრებს აღნიშნულ მუშაობისათვის არავითარი ჯილდო არ მიეცემათ.

5. ბიუროს წევრებს ამტკიცებს ადგილობრივი პარტკომი და აცნობებს ამის შესახებ პარტიის ცეკას ისტორიის კომისიას.

6. ყველა ორგანიზაციების ადგილობრივი ბიუროები მუშაობენ პარტიის ცეკას ისტორიის კომისიის ზელმძღვანელობის ქვეშ და აწარმოებენ მასთან მიწერ-მოწერას უშუალოდ.

საქ. კომპარტიის ცეკას მდივანი მიხ. კახიანი.

რევოლუციისა და საქ. კომპარტიის ისტორიის
კომისიის მდივანი ს. თალაკვაძე

პარტიის უმაღლესი წევრებს.

ძვირფასო ამხანაგებო!

საქართველოს კომუნისტურ პარტიისა და რევოლუციის ისტორიის კომისია აპირებს გამოსცეს 1917 წლამდე დაღუპულ ძველი რევოლუციონერების მოკლე ბიოგრაფიების კრებული: „პროლეტარულ რევოლუციისთვის მებრძოლთა ალბომი“, სადაც მოთავსებული იქნება აგრეთვე მათი სურათებიც.

ამ მებრძოლების არა სრული ბიოგრაფიები ჩვენ უკვე გვქონდა გამოცხადებული გაზ. „კომუნისტა“ და „მუშაში“. მასთან მკითხველებს ეთხოვდით: მოეწოდებიათ დამატებითი ცნობები ამ ამხანაგების შესახებ. განმეორებით კიდევ ხელახლა ეთხოვთ ყველა ამხანაგებს, მოგვაწოდონ როგორც დამატებითი მასალები იმ ამხანაგების ბიოგრაფიებისათვის, რაც უკვე იყო გამოქვეყნებული, ისე ბიოგრაფიული ცნობები იმ ამხანაგების შესახებაც, რომლებიც აგრეთვე 1917 წლამდე დაიღუპნენ. მაგრამ არ არიან დასახელებულნი გამოქვეყნებულ სიაში.

ძალიან სასურველია აგრეთვე ბიოგრაფიებთან ერთად გამოგზავნონ მათი ფოტოგრაფიული სურათებიც, რომლებიც, თუ კი მოითხოვენ, შესაძლებელია უკანვე იქნეს დაბრუნებული.

საქართველოს კომუნისტური პარტიისა და რევოლუციის ისტორიის კომისია.

რ. კ. ლ. ა. მ. მ.

გუშათა ქართული ჟურნალ-გაზეთის ჩანასახი (90 80 წ. წ.).

1.

საერთო ამიერ-კავკასიის ხალხთა ცხოვრებაში, განსაკუთრებით ქართველი ხალხისათვის 70-იან წლებში გადამწყვეტი მნიშვნელობა ჰქონდა სამ დიდ ისტორიულ ფაქტს: 1) ბაქო-ფოთის რკინის გზის გაყვანას, 2) რუსეთ-ოსმალეთის ომს და 3) ამ ომში რუსეთის გამარჯვებას და აქედან შეჰქმნილ საზავო ხელშეკრულებას, როპლის ძალით ბათუმში და მთელი ბათუმის ოლქი საქართველოს ტერიტორიის შემოუერთდა.

ქართველმა ხალხმა ამ ფაქტების და პირობების გავლენით გარდამავალ ხანას, ეკონომიურ პოლიტიკურ კარჩაკეტილობას, ფეოდალურ წყობილებას და ნატურალურ წარმოების წესებს ერთიანათ თავი დაახწია. უკვე აღსრულდა „დროებულების“, დემოკრატი-„ლიბერალების“, ე. ი. გიორგი წერეთლის, ნიკო ნიკოლაძის და სერგეი მესხის ნატვრა: „მშრომელმა ხალხმა თვითონ უნდა იკისროს თავის ნაწარმოების გასაღებაო“.

ამ დროიდან ჩვენებური გლეხი გახდა მიწის „მფლობელი“ და „ვაჭარი“—თავის საქონლის ახლო ბაზარზე გამომტანი. ეს ერთი მეორე—შუათანა და მსხვილი ჩარჩებისა და მეფახშეების ხელში გადავიდა საქონლის შორეულ ბაზრებზე გატანის საქმე; აქედან საერთოთ გაჩაღდა მხარეში ვაჭრობა-აღებშიცემობა.

მესამე შედეგი იყო ბაქოს ნავთის წარმოების გაჩაღება და ბათუმის პორტის გაშენება, აქ, ბათუმში „ნავთის ქარხნების“ დაარსება და ამით უმიწა-წყლო მშრომელი ხალხისათვის „ჭირით სამუშაოს“ გაჩენა.

ამნაირათ, ამიერ-კავკასიის ხალხებისათვის საქართველოს ტერიტორიაზე გაჩაღდა, გაიმართა მეტად ვრცელი და მნიშვნელოვანი კაპიტალისტურ-ეკონომიური სარბიელი; აქ ამ ასპარეზზე გაჩაღდა ხალხთა შორის სამკედრო-სასიცოცხლო ეკონომიური ბრძოლა-მე-

ტოქეობა, მოცილეობა, კონკურენცია; და ამ ბრძოლაში, ამ ეკონომიურ ომში ჩვენმა მეზობელმა ყოველმა ხალხმა თავისი ფრონტი და თავისი პოზიცია დაიკავა.

აქ ბრძოლა სწარმოებდა ორგვარი, ორ სხვა და სხვა ელემენტებ შორის: ერთი იყო **შინაური**, ხოლო მეორე **„უცხოთა შორისი“**. **შინ**, ყოველი ხალხის ფარგლებში მშრომელ ელემენტებს ებრძოდნენ მყვლეფელები, ხოლო გარეთ გამართული იყო ბრძოლა **შინაურსა** და **უცხოელ მყვლეფელებ შორის**; და რადგან **გარეთ ბრძოლა** ეროვნულ დროშის ქვეშ სწარმოებდა, ამიტომ მან სასტიკი **ეროვნული ბრძოლის** ხასიათი მიიღო. ხოლო **შინ**, ეროვნულ ფარგლებში კი ბრძოლა თანდათან წმინდა **ხოციალურ-კლასობრივი** ერთ ტერიტორიაზე (ამ შემთხვევაში საქართველოს ტერიტორიაზე) ყველა ხალხების წარმომადგენლებს ორ სხვა და სხვა მტრულ ბანაკათ ყოფდა: ლარიბების, გაყვლეფილ მშრომელების ბანაკათ და შეძლებულების, ანუ მყვლეფელების ბანაკათ. ხოლო **გარეშე ეკონომიური ბრძოლის** ასპარეზზე ყოველი ხალხის ანუ ერის მყვლეფელები, ერთათ, ყოველი სხვა ხალხის ან ერის მყვლეფელებს უპირდაპირდებოდნენ. აქედან **შინ** ჩაღდებოდა და ვითარდებოდა კლასობრივი ბრძოლა, ხოლო **გარეთ** კი **ეროვნული**.

მაგრამ, რადგანაც საერთო ცხოვრების და საზოგადოებრივობის მეთაური და ხელმძღვანელი შეძლებულთა ანუ მყვლეფელთა ბანაკი იყო, ამიტომ ეს ბანაკი თავის საგარეო ანუ, სხვანაირად, **ეროვნულ** ბრძოლაში თავის გაყვლეფილ ანუ ლარიბ შინაურებს ადვილად ითრევდა და მონაწილეობას აღებინებდა ხოლმე. ჩვენში, მაგალითათ, საქარ თველოში, განსაკუთრებითი სიძლიერით წარმოიშვა „სომხის საკითხი“ და განსაკუთრებული ხასიათი მიიღო სომხების წინააღმდეგ ბრძოლამ. ამ ბრძოლაში ისე, როგორც წინათ „რუს ხელმწიფის“ წინააღმდეგ ბრძოლაში მწყობრათ იღვენ ქართველი ხალხის არა მარტო მყვლეფელი ელემენტები, არამედ გაყვლეფილი მშრომელი ელემენტებიც. ეს ბრძოლა ეკონომიურ ნიადაგზე იქამდე მივიდა, რომ ქართველი ინტელიგენცია თავის წმინდა მოვალეობათ თვლიდა: **ხომხის ვაჭრისაგან არავითარი ხაქონელი არ ეყიდა**.

ამნაირათ, ეროვნულმა მოძრაობამ და ბრძოლამ საქართველოში აღნიშნულ ხანაში სხვა ხასიათი და სხვა ფორმა მიიღო: წინათ თუ იგი უმთავრესათ რუსეთის ბიუროკრატისა და მისი პოლიტიკის წინააღმდეგ იყო მიმართული, და ამის გამო მარტო **რუსი** ჰყავდა ამოჩემებული და ათვალისწუნებული, ახლა უმთავრესათ ეკონომიურ ფრონტზე გაღვიდა და მიზანში უმეტესათ **ხომეხი** ამოიღო. ამ ხანაში ბრძოლას ხელმძღვანელობას უწევდა „ლიბერალ“ დემოკრატიული ინტელიგენცია. წინათ მას უმეტესათ აჯანყების ხასიათი ჰქონ-

და, ხოლო ამ ხანაში მან მშვიდობიანი პროპაგანდა-აგიტაციის სახელი მიიღო.

ორივე ამ მიმდინარეობამ სრული გამოხატულება პოვა, როგორც ზემოთაც ვთქვით, ქართულ მწერლობაში. ყველა ამ დროის ჟურნალი, გაზეთი და წიგნი, ზოგი გამონაკლისის გარდა, მხოლოდ ზემოთ აღნიშნული ამ ორი მიმართულების და იდეოლოგიის გამომხატველია: პირველია თავადაზნაურული „პატრიოტობა“, ხოლო მეორეა ბურჟუაზიულ—დემოკრატიული „ნაციონალისტობა“.

ამ ხანაში ჯერ კიდევ არა სჩანს სხვა მიმართულების, კლასობრივი ბრძოლის იდეოლოგიის ჩანასახიც კი.

2.

მაგრამ 80-იან წლების დასაწყისშივე ახალი ცხოვრების ახალი ნიშნები და ელემენტები გამოჩნდნენ, მოხდა აგრეთვე ახალი პოლიტიკური მნიშვნელობის დიდი აქტი და ჩვენშიაც იშვა-ახალი მიმართულება, გაჩნდა ახალი მებრძოლი „დასი“.

როგორ დაიწყო და როგორ მოხდა ეს?

ეს იმ დროს მოხდა, როცა ქართველი ხალხის მშრომელი ელემენტებიც კი მხოლოდ ეკონომიური ზრუნვით იყვნენ ჩანთქმულნი, როცა მის ინტელიგენტურ წრეებში პოლიტიკური მხრით „პატრიოტული“ ხმები თუ ისმოდა, თვარა სხვა ფიქრი, სხვა ზრახვა არა სჩანდა. ერთი სიტყვით, ჩვენს საზოგადოებრივ სფეროში „მკვდრული სიჩუმე“ იყო გამეფებული.

და აი ამ დროს, 1881 წლის მარტში ისევ ჩრდილოეთის ჰორიზონტზე ქართველთა მოულოდნელათ გავარდა მეხი: მოხდა ღრმა ისტორიული მნიშვნელობის ტერორისტული დიდი აქტი: ანდრია ჯელიაბოვმა, რუსის მუშების და სტუდენტების მონაწილეობით, ყუმბარით ალექსანდრე მეორის აფეთქება მოახერხა.

როგორც ყოველთვის, ახლაც ქართველი ხალხის პოლიტიკურათ გამაფხიზლებელ—გამაღვიძებელი ხმა რუსეთიდან მოისმა.

არ დარჩენილა საქართველოში არც ერთი წრე, რომ ამ საშინელ ხმას არ გამოეფხიზლებიოს. თავადაზნაურული „პატრიოტული“ ინტელიგენციიდანაც კი პოეტ აკაკის ნარნარი საიმედო ხმა მოისმა: „ღღეს მერცხალი შემოფრინდა, ჭიკჭიკითა გადმოჰძახა: გაზაფხული, გაზაფხული, გულს იმედი დამესახა!“ ეს „იმედი“ აკაკის ტერმინოლოგიით საქართველოს სახელმწიფოებრივი აღდგენის იმედი იყო. ალბათ აკაკი ფიქრობდა: რაკი „რუს-ხელმწიფე“ თვითონ რუსებმა მოკლეს, ახლა დადგა მომენტი, რომ ქართველებმა „ხელი ხმაღს იკრან“ და თავისი საკუთარი „სახელმწიფო“ აღადგინონ, „თავი გაინთავისუფლონ“.

საქართველოს სამღვდელოებამ, „ვაი ლის“ ყვირილით ტირილი

მორთო გაბრიელ ეფისკოპოსის მეთაურობით. გაბრიელმა მსახიობთა ქუთაისის „სობოროში“ დიდი პოლიტიკური წყევლა-სიტყვა წარმოთქვა რუსის სოციალისტების მიმართ, რომლებმაც, მისი სიტყვით, „განმათავისუფლებელი“ მეფე ალექსანდრე არ დაინდევს და ხალხს „მწყალობელი“ უღვთოთ ხელიდან გამოაცალეს. წყევლიმ იყენენ რუსის სოციალისტებთან ერთად ყველა ქვეყნის სოციალისტებში, დააბოლოვა გულამოსკენით გაბრიელმა თავისი ისტორიული და მკვერმეტყველური „სიტყვა“. (იხ. გაბრიელ ეფის. წიგნი—„ქადაგებანი“).

ამ ამბავმა ჩვენი „ლიბერალ-დემოკრატები“ სულ ერთიანად დაამუნჯა: ვერც ერთ მათ ორგანოში ვერავითარ გარკვეულ აზრს ამ საკითხზე ვერ შეხვდებით. ამ საკითხს სრულიად გვერდს უვლის ჩვენი თანამედროვე „პატრიოტ“ მენშევიკების ლიდერი პუბლიცისტი ნოე ჟორდანია თავის წიგნში—„ქართული პრესა“ და ეს მეტად დამახასიათებელია მისი ოპორტიუნისტული ბუნების გასაგებათ.

სამაგიეროდ რუსეთის სოციალისტ-რევოლიუციონერთა ბელადის, „ნაროდნიკების“ ამ ისტორიულმა ტერორისტულმა აქტმა თავისი მკვექარე ხმით დიდი გარდატეხა მოახდინა ქართველ ხალხის იდეოლოგია—ქსიქოლოგიაში.

ამ ამბის შემდეგ მშრომელმა გლეხკაცობამ დიდი ექვის თვალთ დაუწყო ყურება უძლეველ „რუს ხელმწიფებს“ და მანამდე „უკვდავად და ყოვლად შემძლეებათ“ მიჩნეულნი დღეს მისთვის მომაკვდავები და უძლურნი აღმოჩნდნენ. მეორე მხრით „სტუდენტი“ გლეხის თვალში რაღაც ნაირი ახალი „მოღვაწე“ გახდა, რომელსაც მან „ცოციალისტი“ უწოდა. ამ დღიდან ჩვენებური გლეხი ამ ახალ „მოღვაწეს“, ცოციალისტ-სტუდენტს“ ე. ი. სოციალისტს მოწიწებით, შიშით და კრძალვით შეჰყურებდა.

ამ აქტიო საქართველოს მოსწავლე ახალგაზდობაში დიდი ახალი გონებრივი მოძრაობა დაიწყო. ჩვენი მაღალი შკოლა მაშინ ტფილისის სასულიერო სემინარია იყო და სტუდენტის როლს სემინარიელი ასრულებდა. და აი წინათ თუ განვითარებული სემინარიელი მხოლოდ ქართული ეროვნული მწერლობის ბურჯი იყო, ახლა ის რევოლიუციური აზროვნების და მოქმედების გამომხატველი გახდა.

ამ დღიდან იმ დროის სემინარიელმა მთელი თავისი ყურადღება მწერლობას მიაპყრა, რომელიც ამ ამბავს, ამ მოვლენას განმარტავდა, ე. ი. სოციალისტურ რევოლიუციონურ მწერლობას; და რადგან არა თუ ასეთი მწერლობა, არამედ ყოველი მეცნიერული და პუბლიცისტური ნაწერი სემინარიის მთავრობისაგან სასტიკად იყო აღკრძალული, მოწაფეებში გაჩნდნენ „უარული წრეები“, რომელნიც სოციალისტურ-რევოლიუციონური და მეცნიერული აზრების გამომხატველ წიგნებს შკოლის გარეთ ეძებდნენ და ეწაფებოდნენ.

და ამ მათ მოთხოვნილებას მთელს ჩვენს, მაშინდელ ინტელიგენციას—მწიგნობრებში, სიხარულით და ალტაცებით მხოლოდ ორი კაცი მიეგება: ესენი იყვნენ ზემოთ დასახელებული მწერალი ანტონ ფურცელაძე და მისი გამომცემელი, ცნობილი დემოკრატი მწიგნობარი—ზაქარია კიკინაძე. თითქმის ყოველ „განვითარებულ“ სემინარიელს ამ ხანისას, 80-იან წლებში, კავშირი ჰქონდა ამ ორ კაცთან, რომელთაგან ისინი საჭირო რჩევა-დარიგებას და წიგნებს ღებულობდნენ (იხ. ზ. კ. მოგონებანი გავ. „ტრიბუნის“ 1921-22 წ. №.№-ში).

ამას მოჰყვა სემინარიის მთავრობის მხრით სასტიკი რეპრესიები, ხოლო რეპრესიებმა გამოიწვია რევოლუციური ელემენტების მხრით „ტერორისტობა“. ამის საილიუსტრაციოთ შეგვიძლია ორი ფაქტი დავასახელოთ. ერთი ცნობილი რევოლუციონერი სოციალ-დემოკრატის, სილიბისტრო ჯიბლაძის მიერ (იმ დროს სემინარიის მოწაფე იყო) მაშინდელი რექტორის, დეკანოზ ჩუდეცკის გალახვა და მეორე იოსებ ლალიაშვილის მიერ ხანჯლით აპავე ჩუდეცკის თავის მოჭრა.

როგორც ხედავთ აქ, სემინარიის კედლებ შორის, საქართველოს ცენტრალურ სკოლაში პატარა სკოლური ცხოვრების მასშტაბით განმეორდა ის (1884—5 წელს), რაც პეტროგრადში რუსეთის სახელმწიფოებრივ ცხოვრებაში უდიდესი მასშტაბით და ძლიერებით შესრულდა. რუსეთის სტუდენტებმა ხალხის უდიდესი მტერი, „რუს-ხელმწიფე“ მოკლეს, ხოლო საქართველოს სოციალისტ სემინარიელებმა თავის გონებრივ ჯალათს, ხუცესს ჩუდეცკის საკუთარი ხელით ბოლო მოუღეს. (იხ. ჟურნალ „მომავლის“ 1922 წლ. 6 №-რში ამხ. ფილიპე ვახარაძის მოგონება „როგორ გავხდი მარქსისტი“).

3.

ყველა ამ სოციალისტური დროშის ქვეშ მომხდარმა ამბებმა კიდევ უფრო ძლიერი გავლენა მოახდინეს ტფილისის მაშინდელ მუშახელოსანთა წრეებზე. როგორც წინა თავში ვთქვით, ტფილისში უკვე 70-იან წლებშივე გაჩნდნენ „მდაბიო მკითხველები“. მკითხველები იყვნენ ტფილისის მუშა ხელოსნები.

და ამ, როცა სოციალისტური იდეები რუსეთიდან ტფილისის მდაბიო წრეებსაც ჩასწვდათ, როცა სოციალისტური ხასიათის ზმები და ამბები ტფილისის მოედო, მაშინ ტფილისის მუშა-ხელოსნების ბნელ და ნესტიან სარდაფებშიაც სოციალისტურმა სიხვემა შეანათა. შეანათა და ამ სინათლეს მუშა-ხელოსნები ალტაცებით და სასოებით შეხედდნენ. აღმოჩნდა, რომ ერთათ ერთი ნაყოფიერი ნიადაგა ამ სოცია-

ლისტური საქმისთვის მხოლოდ და მხოლოდ ამ მუშა-ხელოსნების სული და გულია.

აღსანიშნავია, რომ ტფილისის მუშა-ხელოსანთა წიაღში გაჩნდა სრულიად დამოუკიდებელი, ანკარა ნაკადი პოეზიისა, რომელიც, სამწუხაროთ, შემდეგში ვერ განვითარდა და რომელთაც თავისი გაფურჩქენის პირობები ახლო მომავალში ელის.

აი როგორ ამღერდა მაშინ ტფილისის მუშა-ხელოსნების ერთი პირველი მგოსანთაგანი, იოსებ დავითაშვილი (ჩუქურთმის მკრედი ხელოსანი იყო):

„მუშა რომ ვარ მისთვის ვიცი
 მუშის გულის პასუხები,
 ღმერთმა მუშებს გაუმარჯოს,
 უკმყლაპელებს არ ვეხები...“

ვით მეცხრამეტე საუკუნის დასაწყისის ევროპის მუშა-ხელოსნები, პირველი კომუნარები, ევროპის კილით კიდედმდე მოგზაურობდნენ და ჩაგრული კაცობრიობის ბედის გასაღებს ეძებდნენ, და ვით ისინი ორმოცი წლის მოგზაურობის შემდეგ კაცობრიობის ბედნიერების მახარობელთ—მარქს-ენგელსს შეხვდნენ, ისე საქართველოს მუშა-ხელოსნები, რომლებიც რუსეთის დიად ფარგლებში მოგზაურობდნენ, მარქს-ენგელსის მოძღვრების მკადაგებელთ შეხვდნენ და მალე გაეცნვნენ.

მაგრამ ვიდრე ეს მოხდებოდა, მანამ ისე, როგორც ევროპის მუშები, მთელი საუკუნის განმავლობაში უტოპიური სოციალიზმით კმაყოფილდებოდნენ. ჩვენშიაც, ჩვენი მუშა-ხელოსნებიც ამ უტოპიურ სოციალიზმის იდეებს ითვისებდნენ. ისინი გაფაციცებით ეძებდნენ ამ იდეების ჩვენში მაშინდელ მატარებელს და მათ უახლოვდებოდნენ. და ასეთი პირები კი იყვნენ მაშინ ჩვენში იგივე სოციალისტ-სემინარიელები, რომლებსაც, როგორც ზემოთ მოვიხსენიეთ, მკიდრო იდეური კავშირი ჰქონდათ ანტონ ფურცელაძესთან და ზაქარია ჭიჭინაძესთან. ერთი ასეთი სემინარიელთაგანი იყო გორელი ლარიბი ჩოდრის შვილი **გოლა ჩიტაძე**.

აი როგორ აგვიწერს ზ. ჭიჭინაძე თავის მოგონებაში (1921 წლის ივლისის „სოც.-ფედერალისტის № 113-ში) ამ პირველ პიონერს ქართული უტოპიური სოციალიზმისას:

„გოლა ჩიტაძე იყო იმ დროის (80-იან წლების) კვალათ ქართველი სოციალისტი. რუსული სოციალისტური წიგნების კითხვა გოლა ჩიტაძემ ერთობ ადრე დაიწყო, იგი სემინარიის მეორე კლასის მოწაფე გახლდათ, რომ რუსულ სოციალისტურ მწერლობას უკვე კარგათ იცნობდა და დღე და ღამ სულ ასეთ წიგნების კითხვაში იყო გართული. გოლა ჩიტაძეს ჰქონდა კარგ მოწაფეებთან კავშირი, რომ

მელნიც კითხულობდნენ შერჩევით თავიანთი დროისა და გონების განვითარების კვალათ შესაფერის წიგნებს, ამათ არც რუსული საიდუმლო წიგნების და გაზეთების კითხვა აკლდათ, რასაც ყოველთვის გოლა ჩიტაძე შოულობდა და ყველა ეს ჩუმად და დიდის ოსტატობით შეჰქონდათ სემინარიაში.

გოლა ჩიტაძე სემინარიის გარეთ სცხოვრობდა და იგი მხურვალე მონაწილე იყო იმ დროის სოციალისტური წრეების; მაშინ ტფილისში ერთი სოციალისტური წრე იყო, რომელსაც სულ რუსები მფარველობდნენ. იმ სოციალისტურ-რევოლუციონურ წრეში დადიოდა გოლა ჩიტაძე, აქედამ გამოჰქონდა მას ბევრი რამ წიგნები და ყველა იგინი შეჰქონდა სემინარიის მოწაფეებში.

„გოლა ჩიტაძე, განაგრძობს ზაქარია, ისეთი მახვილ—გონიერი კაცი იყო, რომ მან ჩემის დახმარებით გაიცნა იმ დროის ტფილისის ქართველი მუშები და ხელოსნები, რომელნიც მაშინ სოციალისტურ განვითარებას მისდევდნენ და იგინი ქართულ სოციალისტურს საუკეთესო წიგნებსაც კითხულობდნენ. ასეთ მუშებს გოლა ჩიტაძე დიდი სიხარულით დაუახლოვდა. მათზე მან დიდი გავლენა მოახდინა, ნამეტნავათ სოციალისტური წიგნების კითხვით და ამის შესახებ ლაპარაკით დიდს გავლენას ახდენდა. ეს რომ მართალი გახლავთ, ამას დაასაბუთებენ თვით ეხლანდელი ბალშევიკების ლიდერი მუშა ხელოსნებიც, რომელნიც მაშინ გოლა ჩიტაძესაგან ქართულ ენაზე სოციალისტურ ლექციების კითხვას ისმენდნენ და მით იგინი დიდი მადლობელნიც იყვნენ... როცა გოლა ჩიტაძემ მოინდომა ქართულ ენაზე სოციალისტური წიგნების ბეჭდვა, მაშინ ამისათვის მას დასჭირდა ერთი კაცი, რომელიც ბეჭდვაში უშველიდა. მან ამისთვის სხვა არავინ შეაწუხა და ამ საქმეში მოჰქმედ ამხანაგათ თავისი უმცროსი ძმა (იმ დროს გიმნაზიის მოწაფე) შიო ჩარიცხა... ამნაირად მათ ქართულ ენაზე გამოცემს პირველად „ოთხი ძმის ზღაპარი“, რაც პირველი მაგალითი იყო (ასეთი წიგნის გამოცემა) ქართულს ენაზე. ამ წიგნის თარგმანი და ბეჭდვა იმ დროის ქართველ მუშებმა და ხელოსნებმა დიდის ქება—დიდებით მიიღეს და მის მთარგმნელსა და დამბეჭდავს, გოლა ჩიტაძეს დიდ მადლობას უძღვნიდნენ“.

4.

უტოპიური სოციალიზმის იდეები რუსეთიდან ტფილისისაკენ ორი გზით მომდინარეობდა: ერთი მწერლობის გზით, რომლის მეოხებით ამ იდეებს ჩვენი ზოგი მწერალიც ეცნობოდა, მეორე—რუს ინტელიგენტ სოციალისტების წრეების გზით, რომლებიც ტფილისში არსდებოდნენ და სადაც ჩვენი სოციალისტური მოძრაობის პიონერები იწრთვნებოდნენ, ვითარდებოდნენ. ასეთი პიონერები, როგორც ჭიჭი-

ნაძის მოგონებიდანაც სჩანს, არა მარტო ქართველი მწერალი-**ანტონ ფურცელაძე**-და ქართველი პროლეტარ ინტელიგენტი-**გოლა ჩიტაძე**-იყვნენ, არამედ „ახლანდელი ბალშევიკების ლიდერი მუშა-ხელოსნებიც“.

ამ ტფილისის ამ პროლეტარ ინტელიგენტთა და მუშა-ხელოსანთა ჯგუფმა პირველმა იკისრა შეექმნა ქართულ ენაზე **არა-ლეგალური სოციალისტური მწერლობა**. მისი თავგანწირული მუშაობის პირველი ნაყოფი იყო გეკტოზგრაფზე დაბეჭდილი ჩერნიშევსკის წიგნაკის ქართული თარგმანი-„ოთხი ძმის ზღაპარი“. დიდი სისწრაფით გავრცელდა ის, როგორც მუშათა წრეებში ისე მოსწავლე ახალგაზდობაში. სადაც კი ამ დროს „უანდარმერია“ ან სემინარიის წთავრობა ვისიმე ბინას გაჩხრეკდა, იქ გეკტოზგრაფზე დაბეჭდილ „ოთხი ძმის ზღაპარს“ უთუოთ იპოვიდა. დაახლოვებით ეს იყო 1885-88 წლ.

შემდეგ წელს რევოლუციონური მწერლობის ასპარეზზე ტფილისში თვითონ მუშა-ხელოსნები ინტელიგენციისაგან სრულიათ დამოუკიდებლათ გამოვიდნენ. ეს მეტათ საყუარდლებო ფაქტი მოხდა 1889 წელს, როცა ტფილისის მუშა ხელოსანთა ერთმა წრემ, სადაც ზ. ქაჭინაძე სოციალისტური შინაარსის წიგნებს ჰკითხულობდა, პირველათ დაარსა საკუთარი მუშური ხელნაწერი ჟურნალი სახელწოდებით „მუშა“, რომელსაც რედაქტორობდა ერთი უცნობი მუშა და გადამწერი იყო მიხეილ მეტეხელი. აქ ამ ჟურნალში მხოლოდ მუშა-ხელოსნები ათავსებდნენ თავიანთ ნაწერებს (მათ შორის არაქელა ოქუაშვილიც). მისი არსებობა არა თუ მთავრობის ჯამშეგებმა, არამედ თვით ამ მუშების მეგობარ ინტელიგენტებმაც არ იცოდნენ; იცოდა მხოლოდ მათივე წრეში მყოფმა ზაქარიამ, რომელმაც შემდეგში ეს წრეც და მისი ჟურნალი „მუშაც“ გააეცო როგორც ანტონ ფურცელაძეს, ისე გოლა ჩიტაძესაც.

ამით ქართველმა მუშებმა პირველი გაკვეთილი მისცეს ჩვენებურ ინტელიგენტ-სოციალისტებს და მიუთითეს მათ იმ აუცილებელ საპიროებაზე, რომ არა-ლეგალური და საერთოთ სოციალისტური მწერლობა აუცილებლათ მუშების ენაზე, ქართულ ენაზე უნდა შედგებ.

ქართველი მუშების პირველი ქართული ჟურნალის, „მუშის“ დაარსების ამბავს ზაქარია ქიქინაძე თავის ჯერ არ გამოქვეყნებულ ხელნაწერში, რომელიც თვითონ ავტორმა დროებით გადმოშვა, შემდეგ ნაირათ მოგვითხრობს:

„1880 წელს მე უკვე ფანატიკი სოციალისტი ვიყავი და სოციალისტური აზროვნება ჩემში დღითი დღე ფართოვდებოდა, ამავ დროს ქართველ მუშებში მე ვავრცელებდი სამშობლო ენის და

მწიგნობრობის ხიყვარულს, მაგრამ ეს მათ არ აინტერესებდა, ამიტომ მე ალლო ავართვი მათ, რომ მათში საჭირო იყო სოციალ-ბტური აზრების და წიგნების ვრცელება, რაც იმათ მალე დააინტერესებდა და ქართული წიგნების კითხვაზეც უფო უკეთ დაიწყებდნ. ამ გარემოების თანახმად აი რა მოვახერხე:

შევადგინე მუშათა და ხელოსანთა ერთი წრე. ამ წრეში ერივნენ უფრო ისეთნი, რომელთაც ქართული წერა-კითხვა უფრო უკეთ იცოდნენ, ამ წრეში ერივნენ ტფილისის სახელოსნო სკოლის მოწაფენიც, როგორც მ. თოიძე და ზოგნიც სხვანი; მათი გვარები აღარ მახსოვს. ამათ პირველს კრებაზე მე წავიკითხე ილ. ქავჭავაძის „გლახის ნაამბობი“, პოემა „კაკო ყაჩაღი“ და ქონქაძის მოთხრობა „სურამის ციხე“. მუშები და ხელოსნები დიდი მადლობელი იყვნენ. ამ კრებას დაესწრო 15 კაცი. მეორე კრებას დაესწრო 25 კაცი. მე წაუკითხე ზოგი რამ პოლიტიკური პროცესები, როგორც მაგალითათ, „ვერა ზასულჩისა“ და ასევე სხვები. ამის კითხვამ მუშები და ხელოსნები დიდად დააინტერესა. მესამე კვირას მოგროვდა 45 კაცი. ამათ გავაცანი რუსეთის წმ-იან წლების მწერალთა ბიოგრაფიები, ამათი ნაწერების დედა აზრები, ჩერნიშევსკის ცხოვრების ცნობები და მისი მოღვაწეობანი. იმავე დროს ქართველ მუშებს

კვირა-კვირაობით ვუკითხავდი ევროპიულ სოციალისტების ცხოვრების ცნობებსაც: რობერტ ოენის, სენსიმონის, ფურიეს კოოპერატიულ მოძღვრებას, აგრეთვე პრუდონის, ლუიბლანის ცხოვრებას და ლასალის, მარქსის ცხოვრების ცნობებს, ბაკუნინის, კრაპოტკინის, ქართველის ჩერქეზიშვილის და სხვა.

ამის შემდეგ თვითონ ტფილისის მუშებმა განიზრახეს ხაკუთარი ხელნაწერი ჟურნალის, „მუშის“ გამოცემა (ეს იყო 1889 წელს). წერილებზე გადაწერა იკისრა მუშა მებაღემ (იმ დროს საბაღოსნო შკოლაში მუშაობდა) მიხეილ მეტეხელმა, მან წერა კარგი იცოდა, შიგ სურათებსაც ხატავდა. ამ ჟურნალის თანამშრომელებიდან ახლაც ცოცხლები არიან: გიორგი მანთაშოვი, მეჩექმე-კარგი მელექსეა, ცნობილია ფსევდონიმით „შინატეხელი“, გეურქა დიაროვი, ხელობით მეჩოქე, არაქელა ოქუაშვილი, გიგო ბასილაშვილი ანუ ნორიელი სლესარი.

ამ ჟურნალის ორ თვეში ერთი წიგნი გამოდიოდა. მისი ერთი წლის ნომრები მე მქონდა ერთათ ერთ ყდაში შეკრული და იგი ვუთავაზე ვ. ჩერქეზიშვილს და მან იგი ლონდონში წაიღო, სადაც მან იგი ბრიტანეთის სახელმწიფო მუზეუმის ბიბლიოთეკას გადასცა და იქ არის დაცული.

ეს წიგნი პროფესორმა ალ. ხახანაშვილმაც ასწერა ჟურნ. „მოაზრებში“, 1905 წ. აგვისტოს № VIII-ში (8), სადაც მას ანუსხული აქვს

ყველა იმ ხელნაწერების სია, რომლებიც ხსენებულ ბიბლიოთეკაში ინახება....

ქართველ მუშათა და ხელოსანთა ასეთმა ენერგიულმა მოქმედებამ ისე გამაზნევა, რომ გავზედე და ქართულ ენაზე არამც თუ წერა დავიწყე ქართველ მუშების ცხოვრებაზე, არამედ ევროპის სოციალისტებისა და კომუნისტების ცხოვრების აღწერასაც შეუდექი ქართულათ.“ ეს ცნობა ამოღებულია ზ. კიჭინაძის „მოგონებებიდან“, ჯერ დაუბეჭდავი ხელნაწერიდან, რომლითაც ავტორის ნება—სურვილის თანახმად ვისარგებლე. რ. კ.

აქედან შემდეგი დასაბუთებული უტყუარი ნათელი და აშკარა დასკვნა დებულება შეიძლება გამოვიყვანოთ: 1, რომ ქართველ მუშებს ისე, როგორც საერთოთ ყოველ მუშას „ხამშობლო ენა და მწიგნობრობა“ უმთავრესათ იმდენათ უყვართ და აინტერესებთ, რამდენათაც მათ ეს ენა და მწერლობა სოციალისტურ საკითხების გარკვევაში ეხმარება.

2. რომ ქართველმა მუშებმა, ისე როგორც სხვა ქვეყნებში ყველგან, თვითონვე სცადეს ინტელიგენციისგან დამოუკიდებლათ სოციალისტური, კომუნისტური კითხვების გარკვევა და მწერლობის ასპარეზზე გამოსვლა

და 3, რომ ქართველმა მუშებმა ისე, როგორც ყველა სხვა ქვეყნის მუშებმა, განიცადეს უტიპოური სოციალიზმის გავლენა.

5.

რას წარმოადგენს თავის თავათ მუშათა ქართულ ჟურნალ-გაზეთის **ეს ჩანასახი**, ტფილისის მუშების პირველი ხელნაწერი ჟურნალი „მუშა“, „განთიადი“ და სხვები?

ხელნაწერი პერიოდული მუშათა ქართული ჟურნალი, როგორც სჩანს, პირველათ ტფილისის სახელოსნო სკოლის მოსწავლეებს შემოუღიათ 80 იან წლებში. ხელნაწერ ჟურნალის „მუშის“ გაგრძელებათ უნდა ჩაითვალოს 1891 წლის მარტში გამოცემული ხელნაწერი ჟურნალი „განთიადი“, რომელსაც აწერია: „სახელოსნო სკოლის ჟურნალი“ და გამოცემულ-გადაწერილია მ. სიმონიძის მიერ (იგივე მიხეილ მეტეხელი).

აქედან უნდა ვიფიქროთ, რომ ამ მიხეილ მეტეხელს სახელოსნო სკოლის მოსწავლეებთან ამხანაგური კავშირი ჰქონია, თუმცა თვითონ, როგორც ამხ. ზაქარია კიჭინაძე ამბობს თავის მოგონებაში. საბაღოსნო სკოლაში იყო. ამას ის გარემოებაც ამოწმებს, რომ ყველა მ. სი თანამშრომლები და ამხანაგები უმეტესათ სახელოსნო სკოლის მოსწავლეები იყვნენ, თუმცა ისიც აშკარაა, რომ მათთან ერთად გარეშე მუშებიც თანამშრომლობდნენ (მაგალითათ, როგორც ზემო-

თაც ვთქვით, ა. დლიურაშვილის ფსევდონიმი თუ ამ ჟურნალში ლექსებს ათავსებდა ამხ. არაქელა ოქუაშვილი, ასევე-სხვებიც).

აქ, ამ ხელნაწერ ჟურნალის სტატიებში უკვე წამოყენებულია მუშისა და გლეხის ჩაგვრის საკითხი. „რა დღეშია მუშა ხალხი?“ ჰკითხულობს ერთი ავტორთაგანი (მუშა) და ასე უპასუხებს: „გლეხი კაცის ტანჯვა, ვაება და ფუჭი შრომა... რა კალამი იქნება, რომ დაწვრილებით აწეროს. გლეხებს ვერ უგრძნიათ, თუ რანაირად ერთმევათ მათ უსწავლევლობით პირიდან ლუკმა და არიან დაჩაგრულები“. „სხვისი მუშები არიან წლითი წლამდე“, განაგრძობს იგივე ავტორი და ბოლოს ასეთს იმედს გამოთქვამს: „იმედია, თუ მუშებში ფესვი გაიღვას სწავლა-განათლებამ, მაშინ შეუძლიათ ეძიონ თავისუფლება და აღარ სცემდენ თავუფანს სხვებს. მაშინ სახლშიაც დარჩებათ თავიანთი ნაწვავ ნადაგი“... (იხ. ჟურ. მოამბის № 8, 1905 წ. გვ. 129 და 11 გვ. „ქართული ხელთნაწერები“ ა. ხახანაშვილისა).

როგორც ხედავთ, ახლათ გამოფხიზლებულ ჩვენს მუშებს ჯერ თავის თავი კიდევ ვერ უცვნიათ და გლეხს ესარჩლებიან, როგორც მუშას და ჰგონიათ, რომ თუ გლეხმა-მუშამ სწავლა-განათლება მიიღო, მაშინ ის თავისუფლებასაც მოიპოვებს და „თავის ნაწვავ-ნადაგს“, ე. ი. ნაშრომს თვითონვე დაისაკუთრებს. მათი აზრით დაჩაგრულს იხსნის „სწავლა-განათლება“.

თუ როგორი სწავლა-განათლებაა საჭირო ან როგორ უნდა ებრძოლონ დამჩაგრეულებს თავისუფლებისა და „ნაწვავ ნადაგის“ შესანარჩუნებლად, ამაზე ვერაფერს ამბობენ.

ამ მხრით მეტი გამოფხიზლება მხოლოდ შემდეგში, 1891 წლის ხელნაწერ ჟურნალში, „განთიადში“ ეტყობა მათ. აქ სოციალური კითხვა, მუშათა საკითხი უფრო წინაა წამოყენებული და ლექსებშიაც „უქმელაპელების“ წინააღმდეგ ბრძოლას ქადაგებენ.

ჟურნალ „განთიადის“ პირველ ნომერშივე მუშა პოეტი, ვ. უჩიწარიძე თავის ლექსში—„მუშას“—ასე მკათიოთ ზხასიათებს:

„მას უძგერს გული მუდამ შრომისთვის,
სიზარმაცისგან შორეულია,
და ნაცვლათ იგი ბედნიერების,
უწყალო ბედით დაჩაგრულია“.

იმავე №—ში მეორე მუშა პოეტი, მ. სიმონიძე (იგივე მიხეილ მეტეხელი) ერთ თავის პატარა ლექსში სოციალურ უსამართლობის საკითხს მეტათ გარკვევით და ნათლათ აყენებს. ის სწერს:

„ერთი ქეიფობს, ასი—კი
შიმშილით არის მკვდარი!
კაცი დავბერდი ტანჯვაში
ეს ვერ გავიგე, რა არი...“

უფრო მეტ შეგნებას იჩენს მესამე მუშა-პოეტი, ხ. ახალსოფ-
ლედი, რომელიც თავის მეტათ საყურადღებო „ლექსში“ გულ ამოს-
კვნით ასე ჩივის:

1) „დრო იცვლება და მასთან ერი“.

მაგრამ ჩვენ რა!-ლარიბებს არაფერი!
თუ სწავლობენ ისევ მდიდრის შვილები,
ჩვენის ოფლით ისინი გაზრდილები!

2) სიტყვის მთქმელნი და დამცველნი ღარიბთა
დღესაც კიდევ არავენ სჩანს არსითა!

3) თუ ზეცასა არსებობს, არის ღმერთი,
რათა გგზავრავს აქ ჩვენ მდიდარი ერთი?...
აქ ჩაგრული იტანჯება მწვავე ოფლით,
იქ მუვლეფავე თავსა ირჩენს მის შრომით!

მაგრამ ის ამით გულს არ იტებს და მომავლის იმედით გაბნე-
ვებული მუვლეფელთა და მჩაგვრელთ შემდეგი წინასწარმეტყველური
სიტყვებით ემუქრება:

„...დრო მოგივათ ერთხელ თქვენც საქენჯავი,
როს აღვდგებით მკედრეთით მუშა-ღარიბნი.

ხახნის-საკეთხ ჩვენის შრომით შეძენილს.

ჩამოგართმევთ უსამართლოთ წართმეულს“.

ხ. ახალსოფლედი ჟურნალ „განთიადის“ მე 2 №-ში, თავის
სტატიებში (რომლის დასაწყისი ჟურნალ „მუშაში“ აქვს მოთავსე-
ბული და რომელიც პროფ. ა. ხახანაშვილს აქვს მოხსენებული)
ქალაქის მუშის ცხოვრებას ეხება და ცდილობს გამოარკვიოს, თუ
რათ ირყვნება ქალაქის მშრომელის ძველი ზნეობა-სიწმინდე და უნ-
და გზა უჩვენოს მას, თუ როგორ დაიხსნას თავი ამ „უზნეობისაგან“
მას ჰგონია, რომ იმის მიზეზი ჩვენი მშრომელი ხალხის „გაპროლე-
ტარებაა“. იგი თითქმის მიმხვდარია, რომ „ეკონომიური საფუძვლე-
ბის შეცვლა იწვევს ამ გაპროლეტარებასაც და აქედან გაჩენილ
„გარყვნილებასაც“; მაგრამ მან არ იცის ჯერ თუ როგორ უნდა
ებრძოლოს მუშა ამ მიზეზს, ე. ი. **კაპიტალს**. აი რას სწერს იგი
სხვათა შორის თავის სტატიაში, „**მუშა ხალხში**“ „...თუმცა
განათლების გავრცელების წყალობით ეს გარყვნილების გავრცელება,
რ. კ.) ასე არ უნდა ხდებოდეს და შემდეგ და შემდეგ უნდა კლებუ-
ლობდეს, მაგრამ აქ ეს იმ გვარივე საზოგადო ეკონომიურ ნიადაგზე
ფუძნდება და მრავლდება. როგორც ეს ევროპაში და ინ-

გლისშია. ჩვენც დავადექით იმ აზრსა და კვლას, რომლითაც არა თუ მარტო გარყვნილება და ზნეობითი დაცემა მოგველის არამედ ეკონომიური მხრითაც. და ამით ჩვენ მოგველის მუშა ღატაკთ და პროლეტარათ გახდომა.

ერთი სიტყვით, ზელნაწერ ჟურნალების („მუშის“ და „განთიადის“ მუშა ავტორების ჩვენი მუშათა კლასის პირველი შეგნებული ელემენტების თვით-შემეცნება პირველ საფეხურზეა შემდგარი და გარშემორტყმულ წყვილადის არეში კლასობრივი ინსტიქტით სინათლისაკენ გზას იკაფავს. მისი კლასობრივი თვით-შემეცნების დონეს მშვენიერათ ხატავს „განთიადის“ ერთი პოეტის, მ. თ.-ს. შემდეგი ტატი:

„ოფელში ნაშობო საწყალო მუშავ!
შენთვის პატრონი არვინა ჩნდება!
იხევ ჩვენ, ძმაო, თავს ვუპატროხოთ,
თორემ ლამპარი მთლათ ჩაგვიქრება.“

ჩვენვე ვანათოთ ჩვენი ს:ნათელი
და მოვიძებნათ გზა სიმართლისა:
მარჯვენას, ძმანო, ცოდნა დაუროთო,
რომ გაგვიბრწყინდეს სხივნი ნათლისა“

დასასრულ აქვე უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ ქართველი მუშა თავიდანვე უყურადღებოთ არ ტოვებს ეროვნული ჩაგვრის საკითხს და ის თავის პირველშობილ ორგანოებში ამ საკითხის გამომხატველ ნაწერებსაც საკმაო ადგილს უთმობს.

ამის დასახასიათებლათ აქ მოვიყვან ზოგ ადგილებს მათი ნაწერებიდან. ჟურნალ „განთიადის“ მე-4 №-ში ნულელი სახელოსნო სკოლის შეგირდის პირით ჩივის:

„გავჩუქდეთ, ბრწყინათ ჩაგვთვლიან.
ვთქვათ რამე, ამჯანყებლათო!
პირს გვიკუმხვენ ქართველებს.
ესეც ჩვენ საწვალბლათო!“

და ეს მიმართულება ჟურნალ „განთიადის“ შემდეგ ერთიანათ ბატონდება მის მომდევნო ზელნაწერ ჟურნალში, „სხივში“.

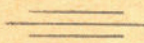
ტფილისის სახელოსნო სკოლის ზელნაწერ ჟურნალის, „სხივის“ პირველ №-შივე, რომელიც გამოცემულია 1892 წლის სექტემბერში იმავე მ. სიმონიძის მიერ (იგივე მეტეხელი), შემდეგ სტრიქონებს ვკითხულობთ: „ჟურნალ სხივის“ დაარსება გამოიწვია იმ სამუშაო მდგომარეობამ, რომელშიაც არის ჩაყარნილი ჩვენი ხანწავლებლის

ქართველი ახალგაზრდობა თუ რით აიხსნება ეს, ამის მიზეზი უნდა ვეძებოთ საერთოთ თვით ჩვენი სამშობლოს და კერძოთ ჩვენის სასწავლებლის წეს-წყობილებებში, რომელნიც არიან დამყარებული ჩვენთა არა მოკეთეთაგან იგი არის დამყარებული სრულიათ სხვა საფუძველზე, ვინემ მოიზოვს ჩვენი სამშობლოს ისტორიული მიმდინარეობა, მისი ზნე-ჩვეულება და ყოფაცხოვრება. იგი არის დამყარებული იმ აზრზე, რომ სრულიათ შესცვალოს ეროვნება... გარდა ამისა იგინი უხსნიან მეცნიერებას სრულებით უცხო ენაზე, უკრძალავენ სამშობლო ენის შესწავლას და მასზე გაწვიარებას“...

ამნაირათ მუშათა ქართულ ჟურნალ-გაზეთის პირველ ჩანასახში, ტფილისის ქართველ მოწინავე მუშათა ხელნაწერორგანოში წამოყენებულია ორი ძირითადი საკითხი: შრომის და ერის ჩაგვრის საკითხი.

ცხადია, იმდროს, როცა ჩვენში ჯერ კიდევ სტიქიური მუშათა მასიური მოძრაობა არ იყო გაჩაღებული და არც მუშათა კლასის იდეოლოგია იყო მოწინავეებისაგან მაინც შეთვისებული, ეს საკითხები გაურკვეველი რჩებოდნენ და ელოდნენ იმ ხანას, როცა ჩვენშიაც გამოჩნდებოდნენ „შრომის განთავისუფლების“ პიონერები და თავგანწირულ ბრძოლას შეუდგებოდნენ.

ტფილისის სახელოსნო მოწაფეების (უკეთ მუშების) პირველ ცდას, მალე მოჰყვა ეს სანატრელი ხანა და მალე საქართველოშიაც პირველ ქართულ მარქსისტთა ხმა გაისმა. ეს მოხდა 1892 წლის მიწურულში.

ს. თაღაძე.

საქართველოს რევოლუციონური მოძრაობის წარსული.

(1870 წლიდან 1905 წლამდე)

პირველი ნაწილის დასახრუდი

X

88—89 წლები უკვე უტყუარი მაჩვენებელი გახდა იმისი, რომ საქართველოში იჩეკებოდა მოსული თუ ადგილობრივი კაპიტალისტები, იფურჩქნებოდა უკვე ჩასახული კაპიტალისტური მრეწველობა.

ტფილისში დაარსდა ფაბრიკა-ქარხნები: ლუღისა, ხელოვნურ წყლებისა, პაპიროსებისა, ტყავეულობისა, საპნისა და სხვა; გაფართოვდა მუშაობა კიათურაში შავი ქვის მრეწველობისა; ბათუმში გაძლიერდა მსხვილი ნავთის მრეწველობის, — ნობელისა და როტშილდის ქარხნები, სადაც ასობით ირიცხებოდნენ მუშები. ამავე დროს საქართველოს რკინის გზის ხაზებზე და ტფილის-ბათუმ-სამტრედია-მიხაილოვის რკინის გზის მთავარ სახელოსნოებშიც გაცხოველდა მუშაობა. ამ დარგში ცენტრი გახდა ტფილისის რკინის გზის მთავარი სახელოსნო.

ეს კაპიტალისტური მსხვილი წარმოება დაუპირდაპირდა წვრილ შინაურ წარმოებას, წვრილ სახელოსნოებს. აქედან წარმოსდგა კონკურენცია, რის შედეგადაც გაძლიერდა პირველი, დასუსტდა უკანასკნელი.

ეხლა არა თუ მარტო წვრილი ხელოსანი შორდება თავის სახელოსნოს, გლეხებიც კი სოფლად ხშირად სტოვებენ თავიანთ ქოხმანებს და მიეშურებიან ქალაქებში ქარხნებში სამუშაოდ.

წვრილ „ხელოსანთა კავშირის“ როლი ტფილისის მუშათა მოძრაობაში ეხლა შეიცვალა ფაბრიკა-ქარხნებში ჩაბმულ, ნახევრად გაპროლეტარებულ მუშების კავშირით.

ეს კავშირი, ჯერ კიდევ ჩასახვის პროცესში მყოფი, სუსტი, შემუშავებულ პროგრამას და სიმტკიცეს მოკლებული იყო, მაგრამ სა-

რევოლუციო მოძრაობაში ისტორიას მისთვის მიეკუთვნებია მაინც როლი.

ამ წლებმა წამოაყენა რევოლუციონური მოძრაობის ისეთი ისტორიული ტიპები, როგორიც იყო უმაგალითო, დაბადებით რევოლუციონერი ზაქარია ჩოდრიშვილი, ლადო კეცხოველი, მიხა ბოჭორიშვილი, არჩილ არაგვისელი და, ჯერ კიდევ ძალ-ღონითსავე, მეტროპოლების რაგებში მყოფნი — არაქელა ოქუაშვილი *) გიორგი ჩხეიძე, ვანო სტურუა, აბელა ენუქიძე, ვასო ცაბაძე და კალისტრატე გოგუა (ორი უკანასკნელი დღეს უკვე მეტროპოლების რიგებს აღარ ამშვენებენ. მათ ვერ გაუძლეს რევოლუციის ბორბლის ტრიალს და ეხლა განაგრძობენ მის „გარეშე“ ცხოვრებას).

დაახლოვებით ამ წლებში ლიბონადის ქარხანაში მომუშავე არაქელა ოქუაშვილი დაუახლოვდა ერთ იქაურ ძველ უცნობ მუშას. უცნობი მუში, როგორც შემდეგ გამოიჩნდა, საკმაოდ გაცნობილი აღმოჩნდა რუსეთის ხალხური მოძრაობის ისტორიასთან, მაგრამ ამ თავის ცოდნას არ ამწვლდა, მალავდა, რადგან ძლიერ დაეშინებია ალექსანდრე II-ის მკვლელობით გამოწვეულ რეპრესიებს. ახალგაზრდული ცნობის მოყვარეობით გატაცებულ არაქელას, როგორც დაახლოვებულს, სანდოს, მას ერთს არ შეუშინდა იგი და უამბო ყოველივე გაგონილი ზაგმირო რევოლუციონური ამბების შესახებ. მოთხორობილ ამბებში არაქელას ყურადღება განსაკუთრებით შეჩერდა თავგანწირულ რევოლუციონერების მიერ მოხდენილ მრავალ ტერორისტულ აქტებზე, რის შედეგად მრავალი იმათგანი იქნა ჩამოხრჩობილი და საშინლად წამებული ჯალათების მიერ. ახალგაზრდა მუშა არაქელაში ამან შეიტანა გამუდმებით მსრბოლავი, დაუმშვიდებელი რევოლუციონური სული.

არაქელა ოქუაშვილის აქტიური ჩარევით ხსენებულ ლიბონადის ქარხანაში ეწყობა სამეცადინო მუშათა პოლიტიკური წრე. ამავე წელს, წრეში მეცადინეობის დროს, არაქელა ეცნობა მათთან მიცადინეობისათვის მოსულს პოლიტიკურად გათვითცნობიერებულ ზაქარია ჩოდრიშვილს. ზაქარია მათ პირველად აცნობს გერმანიის გამოჩენილ სოციალისტს და მსოფლიო ტრიბუნს ლასალს, შემდეგ ჩერნიშევსკის, დობროლიუბოვს, დოსტოევსკის და ბოლოს იგი უკითხავს მათ „ოთხი ძმის“ ამბავს, რომლის შინაარსი წრეში ერთობ დიდ შთაბეჭდილებას სტოვებს.

ამ ხანებში არაქელა ოქუაშვილის მეოხებით წრეს უკავშირდება ფილიპე მახარაძე და ნოე ჟორდანია, რომლებიც ერთად ცხოვრობდნენ ბინაზე.

*) იქ არ ვიხსენიებ მიხა ჩოდრიშვილს, რადგან იგი ითვლება უფრო შორს წლებიდან და შეადგენს გაშინაკლის ერთეულს ჩამოთვლილებთა შორის.

ფილიპე მახარაძე და ნოე ყორღანია ორივენი ეწეოდნენ მეტადინეობას მათ წრეში პოლიტიკური გათვითცნობიერებისათვის*).

წრესთან ახლო მდგომ, ზოგიერთ პირების წინადადებით, დაახლოვებით 89 წელს, დაწესებულ იქნა თავში მ მანეთის საჯარო-ტელულო გადახდა წრის კასისთვის. ეს ფულები უნდა მოხმარებოდა კოოპერატივის სახით წარმოდგენილ საკუთარ „მომხმარებელ მაღაზიის“ გახსნას, რომ ამით დაპირდაპირებოდნენ კერძო ვაჭრებს, თავი დაეხწიათ მათი ფტქვნისაგან. ამ დროს წრეში მყოფ ვასო ცაბაძემ შემოიტანა წინადადება წრის საკუთარი ჟურნალის გამოცემის შესახებ. წინადადება მიღებულ იქნა. ამისათვის საკმაო ასოთ-ანწყობებიც აღმოჩნდა. ჟურნალის გამოსაცემათ თანხაც იშოვეს. წრის ორგანომ იწყო გამოსვლა „მუშის“ სახელწოდებით. ჟურნალ „მუშის“ ისარი უმთავრესად მიმართული იყო მეფის წინააღმდეგ; ავრეთვე თავსდებოდა შიგ ღმერთისა და ეკლესია-სარწმუნოების წინააღმდეგი წერილები. მეფის წინააღმდეგ მიმართული ერთი ლექსის არაქელა ოქუაშვილისაც მოუხდა დაეწერა. ჟურნალის მე 1 ე თუ მე-10-თე ნომერმა შესძლო გამოსვლა და შემდეგ ცენზურამ იგი აკრძალა.

შემოჰკრა რეაქციის სუსხმა.

წრის წევრები და მასთან იდეურათ დაკავშირებული სემინარიელთა ჯგუფი ერთმანეთს დაშორდნენ; დაიფანტნენ ისინი მათგან და მოუკიდებელ მიზეზთა გამო.

XI

ბაქო-ვლადიკავკავიდან ტფილისში დაბრუნებული შიხა ჩოდრიშვილი მუშაობას იწყებს რკინის გზის მთავარ სახელოსნოში, ვაგონთა ცეხში. აქვე მუშაობდა მისი ძმა ზაქრო ჩოდრიშვილი. რკინის გზა, რომელიც კერძოპირების ხელში იყო ამხანამდის, ამ წელს გადავიდა სახელმწიფოს ხელში. ამის გამო ცეხებში გამოკრული იქნა შემდეგი შინაარსის განცხადება: „დღეიდან იწარმოებს მუშაობა დილის 6 საათიდან და გათავდება საღამოს 6 საათზე. ვინც კი დაიგვიანებს—თუ გინდ ეს 6 წუთი იყოს, —დაჯარიმებული იქნება ნახევარი დღის ჯამაგირით.“

ეს მუშებს ერთობ ემძიმა, ალაშქრათა ისინი და გამოაცხადეს გაფიცვა. ეს გაფიცვა რკინის გზელების ცხოვრებაში პირველი იყო გაფიცული მუშები გავიდნენ დიდუბის მოედანზე და გამართეს ერთმანეთს შორის მოლაპარაკება, ბჭობა, თუ როგორ მოექცენ, როგორ დაუხვდნენ გათამამებულ ადმინისტრაციის ვერაგობას და მის მეჭომავე ჟანდარმ „ნაჩალნიკებს“.

*) ესარგებლომ იქ „რევოლიუციონურ მოგონებათა ზილამოზე“ იმე, არაქელა ოქუაშვილის მიერ წააშრობით.

გაფიცვა დამარცხდა, რადგან შტრეიკებერები ჩამოერიენ საქმეში.

რამდენიმე დღის შემდეგ გაფიცულებმა ისევ განაახლეს მუშაობა.

გაფიცვამ ის მოიტანა მხოლოდ, რომ სამუშაო საათები დარჩა ძველებურად, ე. ი. 12 საათის ნაცვლად 11 $\frac{1}{2}$.

ამის შემდეგ მუშების წინააღმდეგ გაცხოველდა რეპრესიები. დაუწყეს ჭერა და დაპატიმრება გაფიცვა-გამოსვლებში შენიშნულ მუშებს. ბევრი ამათვანი მეტეხის ციხეში გამოკეტეს, ბევრი კი სულ გადასახლეს საქართველოს საზღვრებიდან.

გადასახლებულ-დაჭერილთა შორის მოხვდნენ: შტოროვი, კუნიცკი, ზაიცოვი, კანავალოვი, იოზიფოვიჩი და სხვები.

დაპერილ-გადასახლებულებში იყვნენ რუსობა, ხოლო დათხოვნილებში—რამდენიმე ქართველ-სომხები. ამათ შორის მოხდა ახლად სამუშაოზედ მიღებული ძმები მიხა და ზაქარია ჩოდრიშვილები.

89—90 წლებიდან, საქართველოში, რამოდენიმეთ პირველ სამრეწველო კაპიტალისტურ ქალაქად ითვლებოდა ბათომი.

ბათომი იყო ამ დროს მრეწველობის მხრივ აყვავების პროცესში მყოფი ქალაქი, არა მარტო საქართველოს საზღვრებით, იგი უსწრებდა წინ ბაქოსაც კი ამიერ კავკასიის მაშტაბით.

პირველი მსხვილი, ტენიკის „უკანასკნელი სიტყვით“ მოწყობილი ქარხანა მოსულ და შინაურ კაპიტალისტებისა—როტშილდისა, ნობელისა და მანთაშევისა აქამუშავდა და მან მიიზიდა თავისუფალი მუშა ხელი საქართველოს ყველა კუთხიდან.

აი ამ ქალაქში, ბათომში 90-91 წ. წ. უხდება წასვლა რკინის ვხის სახელოსნოდან დათხოვნილ ძმებს მიხას და ზაქარია ჩოდრიშვილებს, რომლებიც შედიან აქ ნობელის ნავთის სამრეწველო ქარხანაში და იწყებენ მუშაობას.

აქ ისინი, როგორც დაინტერესებული რევოლუციონერები პირველი დღეებიდანვე ეცნობიან ქარხნის გათვითცნობიერებულ, მუშათა კითხვებში საშუალოდ მომზადებულ მოწინავე მუშებს. ეს მუშები იყვნენ უმეტესად წმცები და რუსები, სამი-ოთხიოდე ქართველიც ერია.

ხსენებულ მუშების უმეტესობას საცხოვრებელი ბინა ჰქონდათ გოროდოკში, საუქსუზე. ამიტომ მუშაობის შემდეგ, საღამოთი და საერთოდ კვირა უქმე დღეობით იკრიბებოდნენ ისინი გარადოკში. ზან საუქსუზე ერთ-ერთ ამხანაგის ბინაზე და ჰქონდათ სჯა-ბაასი, ლაპარაკი, როგორც ეკონომიურ სფეროში, -თავიანთი მდგომარეობის გაუმჯობესების შესახებ, ისე პოლიტიკურ სფეროში, პოლიტიკურ

კითხვებზე, რომელიც მიმართული იყო თვითმპყრობელობის რეგიმის წინააღმდეგ.

ეს მესწანებისათვის საშიშარი „სიმშვიდის“ დამრღვევი, პოლიტიკური ხასიათის კრებები არ გამოეპარა ნობელის ქარხნის გამგეს და თვის ბოლო რიცხვებში, ჯამაგირის მიღების დროს, კრებების მონაწილე რამოდენიმე ხელმძღვანელთ განუცხადა: „თქვენ გისწორებთ რა სრულებით ანგარიშს მეტი დაშვებული სამუშაოზედ აღარ იქნებით, დღეიდან ითვლებით დათხოვნილად“. მუშების შეკითხვაზე, თუ რა იყო მიზეზი, ქარხნის გამგემ დაცინვით უპასუხა: „საუქსუზე და გარადოკში იხსნება ახალი ქარხნები და იქ იქნება საჭირო თქვენი მუშაობა“-ო.

დათხოვნილ მუშებში იყვნენ საკმაოდ მომზადებული ნემეცი, რუსი და ქართველი მუშები.

გამგის ამ ვერაგობით აღშფოთებულმა ნემეცმა მუშამ ვებერმა კერ შეურიგდა ადმინისტრაციის ამ „აქტს“ და დაუწყა მათ დავა, შეეკამათა-თუ რა უფლებით, მაინც რა საბუთიანი მიზეზით ითხოვდნენ მუშაობაში სრულებით უდანაშაულო პატიოსან მუშებს. *)

„თქვენ აბუნტებთ, აჯანყებთ მუშებს და ამიტომ გითხოვთ. აქ მეტი ლაპარაკი ამის შესახებ აღარ გავიგონო თქვენგან, თორემ ციხეში ჩავყრიდით“. სასტიკი ბრძანების კილოთი მიუგო მან მუშა ვებერს და აქ თან ქარხნის დარაჯსაც დაუძახა.

დანარჩენი მუშები ამ დროს კასასთან იდგნენ ანგარიშის მისაღებად.

გამგემ ჩუმად რაღაც უთხრა დარაჯს; დარაჯიც სწრაფად სადღაც გაქრა.

დიდ ხანს არ გაუვლია, რომ დარაჯი მოვიდა და თან მოიყვანა ეანდარმიც.

ეანდარმმა ხელად ჩვენებები ჩამოართვა დათხოვილ მუშებს; შემდეგ მათ შორის ვებერი გამოყო და სადღაც წაიყვანა. იგი აღარ დაბრუნებულა შემდეგ.

რამდენიმე ხნის შემდეგ მუშების ყურამდის მიაღწია ამბავმა, რომ ნემეცი მუშა ვებერი ციხეში გარდაიცვალაო.

XII

დათხოვილ მუშებს ერთხანს მოუხდათ კი უსაქმოდ ძრწოილი ქუჩებში, მაგრამ შემდეგ ჩაებნენ როგორც იყო მუშაობაში,—ცალცალკე, სხვა და სხვა წერილ სახელოსნოსა თუ ფაბრიკა-ქარხნებში. ზაქრო ჩოდრიშვილმა მუშაობა იწყა დამტვირთველ-გადამტვი-

*) ვეპარები მოხუც აზნ. მიხა ჩოდრიშვილის ხელით ნაწერ პირად მოგონებებს.

რთველის როლში უბრალო „შავ“ მუშად, ზღვის სანაპიროზე (პრო-
სტანი), ეგრედ წოდებულ მუშათა არტელში, ნოვი სვეტის ქუჩაზე.
მიხა ჩოდრიშვილი კი ბათუმის რკინის გზის ხაზზე იქნა მიღე-
ბული.

ეს იყო 1892 წელში.

ამ დროს ბათუმში იმყოფებოდა ახლად ჩამოსული ეგნატე ინ-
გოროყვა, — მშრომელი ხალხის გულის შესაიდუმლეთ წოდებული, ნი-
ნოშვილის ფსევდონიმით, სახელგანთქმული ნიჭიერი ბელეტრისტი.

უმუშევარ, უქმად მყოფ ეგნატეს უხდებოდა ადგილის ძებნა,
თან ხეტიალიც აქა-იქ ნაცნობ-მეგობრების ბინებზე ლამის გასა-
თევად. იშვიათი ადამიანი, ბუნებრივად, დაბადებით რევოლიუ-
ციონერი, მაგრამ ნივთიერის მხრივ მეტად შევიწროვებული, იგი
ერთობ შვეპურო სიცოცხლის შემპყრელ სენს-კლექს და ჩონჩხად ქცე-
ული ახლა დამზგავსებოდა ცეცხლ წაქიდებულს, წვის პროცესში მყოფ
სანთელს.

ადგილის შოვნა გაძნელებულიყო ეგნატესთვის...

ეგნატეს ჩამომდნარი, დაუძლურებული ორგანიზმი არ იძლეო-
და იმედს, რომ იგი შესძლებდა მისთვის მძიმე ფიზიკური შრომის
ატანას; ხოლო არა ფიზიკური, მისთვის შესაფერი, გონებრივი ბა-
სიათის სამუშაო ადგილები კი ჯერ არსად სჩანდა.

სწორედ ამ ხანებში, ორი ყუთი წიგნებით ტფალისიდან ბათო-
მში ჩამოვიდა ქართული ახალი ლიტერატურის უანგარო, დაულა-
ლავი გამაგრცლებელი ზაქარია ჭიჭინაძე და მოთავსდა ბინაზე მიხა
ჩოდრიშვილთან.

ზაქარია დიდი ხნიდან იცნობდა ეგნატე ნინოშვილს; მან იყო-
და ისიც, რომ ეგნატე ბათუმში იყო ჩამოსული და ადგილს ეძებდა.

ზაქარია ჭიჭინაძეს უყვარდა ეგნატე, იგი დიდათ აფასებდა
მასში ახალგაზრდა, ნიჭიერ მწერალს, გენიალურ ბელეტრისტს. და
ამიტომ ყოველგან და ყოველთვის იმის ცდაში იყო, რომ ხელი შე-
ეწყო მისი არსებობა-ჯანმრთელობისათვის, რომ როგორმე ამოეყვა-
ნა იგი ირგვლივ ხელის შემშლელ ეკონომიურ მძიმე პირობებიდან
და მიეცა სავალი გზები სამწერლო ასპარეზზე მოწოდებულ მისი
ნიჭისა და გენიისათვის.

ზაქარია ჭიჭინაძემ ტფილისიდან ჩამოსვლისთანავე პირველ სა-
ლაპარაკო თემით მიხასთან გაიხადა ეგნატე ნინოშვილის კრიტიკუ-
ლი მდგომარეობა.

ზაქარიამ აქ მოუთხრო მიხას, თუ ვინ იყო და რას წარმოად-
გენდა მშრომელი ხალხისთვის ეგნატე ნინოშვილი...

მან ბოლოს სთხოვა მიხა ჩოდრიშვილს, გადმოეყვანა თავის ბი-
ნაზე ეგნატე.

თხოვნა მიხამ დაუყოვნებლივ სისრულეში მოიყვანა.

ასე მოხდა გაცნობა და დაახლოვება ეგნატე ნინოშვილისა მიხა ჩოდრიშვილთან, შემდეგ ზაქარია ჩოდრიშვილთანაც.

ეგნატე იყო დიდი ნაკითხი, განვითარებული, თან მეტისმეტი უმწიკვლო, პატიოსანი, მტკიცე ნებისა და ხასიათის კაცი.

მიუხედავად იმისა, რომ ნაცნობობა, ერთად ცხოვრება და მეგობრობა ეგნატესთან არ იყო ხანგრძლივი, მიხასაგან მაინც არ დარჩა შეუმჩნეველი ეგნატეს იშვიათი ადამიანური და რევოლუციური თვისებები; მიხაზე და რამოდენიმეთ ზაქრო ჩოდრიშვილზედაც დასტოვა მან იმ გავლენის ბეჭედი, რომელიც შემდეგ მათი ცხოვრება—ბრძოლის სარბიელზე მუდმივ იმედით, ნუგეშის მომცემად და ბრძოლაში წამქეზებელ მაგალითად იდგა.

შეიძლება ითქვას, რომ მიხას და ზაქროს რევოლუციით ანთებული, გაუფრთხილები მსრბოლავი, მებრძოლი მოუხვეწარი სული, რომელიც სიკვდილის უკანასკნელ წუთამდის ღვიოდა ზაქროში, რომელიც მძიმე სიბერემდის მოჰყვა მიხა ჩოდრიშვილს და კიდევ ეხლა აღმაფრენ ფრთებს ასხამს 70 წლის მოხუცს, რამოდენ იმეთ მიეწერება უჩვეულო მებრძოლი სულის პატრონ ეგნატეს.

XIII

შრომის პირობების კარნახით მიხა ჩოდრიშვილი იძულებული გახდა მასთან მცხოვრებ ეგნატე ნინოშვილს გამოსთხოვებოდა, დაეტოვებოდა იგი მარტოდ თავის ბინაზედ და გამგზავრებულიყო ჩაქვის რკინის გზის ხაზზე სამუშაოდ.

ცოტა ხნის შემდეგ, ზაქარია ჭიჭინაძის დახმარებით, ეგნატესაც ეშოვნა ადგილი როტშილდის ქარხანაში ჟუროს მუშად.

მრავალ ტანჯვა გამოვლილ ეგნატე ნინოშვილს ამით ეხლა უკვე მისცემოდა საშუალება, ეცხოვრა დამოუკიდებლად, იმხანაგ-მეგობრების „შეუწუხებლად“, რაც მას მუდამ სალაპარაკოთ ჰქონდა და ზურგზე აკიდული მძიმე ზნეობრივ ტვირთად მიაჩნდა.

მიზნედილი, მუდამ დაღონებული ეგნატე ამ ცოტა-ოდნად გაუფრთხილებელ ეკონომიურ მდგომარეობით მოცოცხლდა, დაღვრემილი სახე გაეშალა, გაუბრწყინდა.

ეგნატე ნინოშვილს ამ გარემოებით იმედი აღეძრა, — განეგრძო თავისი შემოქმედება სამწერლო ასპარეზზე, — შრომელ კლასის საკეთილდღეოდ.

მან იწყო კიდევ უკვე ასეთი მუშაობა. მაგრამ ეგნატეს ამ მუშაობისთვის არ შეეძლო გამოეყენებოდა ის დრო, რომელიც მას უკვე მიყიდული ჰქონდა ქარხნის მეპატრონესათვის...

ასეთ სამუშაო დროთ ეგნატეს ჰქონდა მიჩნეული მხოლოდ, და

მეგები, რომელსაც იგი მაგიდასთან კალმით ხელში მიმჯდარი, დაუბნებლად, წერაში მყოფი ათენებდა.

ასე გარბოდნენ დღენი...

ჩაქვის რკინის გზის ხაზზე სხვა დღიურ მუშებთან ერთად მუშაობაში ჩაბმულ მიხა ჩოდრიშვილს უხდება რკინის გზის ლიანდაგის შეკეთება—რემონტი—სადგურ ნატანებამდე.

გათვითცნობიერებული, მუშათა ინტერესებს გაცნობილი მიხა ჩოდრიშვილი უახლოვდება ლიანდაგის მუშა-მოსამსახურეებს და ეცნობა მათი მუშაობის მძიმე პირობებს.

რკინის გზის ამ ლიანდაგზე, გარდა ლიანდაგის შეკეთებისა სწარმოებდა კიდევ გაძლიერებული მუშაობა აქა-იქ ზღუდე-კედლების ამოყვანისათვის, რათა ზღვის განმანადგურებელ ტალღებისაგან დაცულიყო ზღვასთან ახლო მდებარე რკინის გზის ლიანდაგი.

ამ დარგში მომუშავე მუშების რიცხვი განისაზღვრებოდა ორიოდ ათეული მუშით, რომელთა შემადგენლობაში შედიოდნენ უმეტესად ქართლ-კახელები: იყვნენ თან რამოდენიმე გურულ-მეგრელებიც.

ყოველივე ამის ხელმძღვანელი და მთავრობასთან პასუხის მგებელი პირი იყო ინჟინერი ნ. ზურაბოვი და მოიჯარადრე შადინოვი.

ხსენებული პირები,—გადამეტებული არ იქნება თქმა,—მათზე დანდობილ უმწეო მუშებს პირდაპირ ფეცქნიდნენ, ყვლეფდნენ უმოწყალოდ.

გამდიდრების პროცესში მყოფი ზურაბოვ — შადინოვი ასობით და ათასობით იზხრიალებდნენ ჯიბეში ოქროებს, მოცემულს მუშების შრომის მითვისებით.

მუშებს საერთო საცხოვრებელ ბინათ ჰქონდათ იქვე აშენებული დიდი ყაზარმული სახლი, სადაც საღამოთი, მუშაობის გათავების შემდეგ, ერთად თავმოყრილნი იწყებდნენ თავიანთ ჭირვარამზე ბაასს, საუბარს; აქ, ამ დროს, სხვათა შორის დიდი ინტერესით იკითხებოდა „კვალი“, ამ წელში პირველად გამოსული გიორგი წერეთელის რედაქტორობით, რომლის შოვნა უხდებოდა მიხა ჩოდრიშვილს სხვა და სხვა ბიბლიოთეკებიდან.

ვახეთის წაკითხვის „მონოპოლია“ მიეთვისებია მათ შორის ბოლო, ერთს ხანში შესულ, წერა-კითხვის კარგად მცოდნე მუშას გურულ დათიკოს.

მუშების ყურადღება ძლიერ მიეპყრო „კვალში“ რამოდენიმე ფელეტონად დაბეჭდილ წერილს ამ სათაურით: „ქუჭი გამიბატონდა“.

მიხა ჩოდრიშვილი ასე აღგვიწერს ამ შთაბეჭდილებას: „... მუშები ამ წერილის კითხვის დროს მთლად სმენად იყვნენ გადაქცეული. გაათავა თუ არა კითხვა დათიკომ, ერთმა დაღვრემილმა მუშამ წამო-

იჭრა ზეზე და სთქვა: რა თქმა უნდა ჩვენს ალებს და ყველა მის მსგავსებს გაბატონებული ყავთ კუჭი; მათ ზომ შეუძლიანთ მისცენ ყველაფერი კუჭს, რასაც მოითხოვენ.

— აბა შეილოსა, ზურაბოვ-შადინოვებს რაში დაენანებათ ჩვენი ნაოფლარი,—ჯაფა მოსდით ვაგონების დატვირთვაში თუ? —უბასუბა მეორე მუშამ.

აქ ბოლოს დათიკოც ჩაერია მათ კამათში:

—რა თქმა უნდა, ამხანაგებო, რომ ისინი ყველაფერს ჩაიყრიან გაუმაძღარ კუჭში. განა ამისთვის არ გვფუცქნიან და გვაძრობენ ტყავს? ისინი რომ არიან თავიანთი კუჭის მონები ეს გასაკვირი არ არის, მაგრამ ჩვენ, ჩვენც რომ გაზხდარვართ ბატონ ზურაბოვ-შადინოვის კუჭის მონები, ეს კი არის გასაკვირიც და შეუირიგებელიც... აი შეხედეთ, ამხანაგებო, თქვენს დალრეჯილ სახეებს,—თქვენ დატვირთეთ დღეს 30 ვაგონი და შიილეთ 21 მანეთი, ხოლო აქ მეორე მხრივ თქვენს დატვირთულ 30 ვაგონში 2 კაცმა,—ზურაბოვ-შადინოვმა მიიღო 82 მანეთი; ე. ი. ორმა კაცმა ჩვენ 20 კაცზე თითქმის ოთხჯერ მეტი... ჩვენ სიმშლით ეკლებით ნახევრად, ისინი კი სულ ჭეიფობენ, საუკეთესო საქმელები თავზე საყურელად აქვთ... რაშია საქმე? ჩვენ განა არ შეგვიძლია შევცვალოთ ასეთი მღვდმარეობა, თუ მთლად არა, რამოდენიმედ მაინც? შეგვიძლია ამხანაგებო, და ეს ჩვენს შეკავშირებაში უნდა ვპოვოთ. ასეთი შეკავშირებითა და ერთი პირით გამოსვლით,—თუმცა ჩვენს საკუთარ პრაქტიკაში ჯერ არ ყოფილა მაგალითი,—მაგრამ მე გამიგონია, რომ ბევრ ადგილას სხვაგან მოიგეს, გაიმარჯვეს მუშებმა... აი მაშინ, იმ დღეს შენს ბინაზე გოროდოვში, ხომ გახსოვს, მიხა, ეგნატე ნინოშვილმა რა გვითხრა. აი მისი სიტყვები: „თქვენ მუშები ბევრი ხართ, თქვენი ხაზენები კი ცოტანი; მაშასადამე თქვენ ერთობაში არის დაუშრეტელი ძალა; თქვენი მყვლეფელი ხაზენები რომ შეერთდენ მაინც უძლურნი იქნებიან თქვენთან ბრძოლაში. მაშ შეერთდით, შეკავშირდით: ყველაფერი, როგორც პირი, ისე ლხინიც საერთო გახადეთ,—აი თავდები თქვენი შრომის მძიმე პირობებიდან ამოსვლისა!“—ო. და ჩვენც, ვინელმძღვანელოთ ამით ამხანაგებო.—დაასრულა დათიკომ.

ამ დროს ყურს უგდებდა მუშების ლაპარაკს ჩაქვის ლიანდაგის ოსტატი მაქაყარია; მას ეტყობოდა, არ მოსწონდა მუშების გულუბრყვილო, ერთმანეთ შორის გულანდილი საკუთარ პირ-ვარამზე ლაპარაკი. და აქ გაათავა თუ არა დათიკომ სიტყვა, მაქაყარია მოგვიბრუნდა მე და დათიკოს და მუქარით მოგვემართა: „თქვენ ეი, ნუ აზუნტებთ აქ მუშებს თქვენი გაზეთების კითხვითა და ყბედობით, თორემ ხომ იცით რა მოგივათ?!“..

ამ ყვირილზე მუშებიც დაიშალნენ.

ყაზარმაში დაფანტულნი ისინი თავ-თავიანთ საწოლებზე ჩამო-
 ჯდნენ დაღონებულნი.

ლიანდაგის ოსტატსაც წილი ჰქონდა მუშების ყვლეფაში, ფუ-
 ლების ჩაჯიბვაში და, რა თქმა უნდა, არ მოეწონებოდა მუშების ეს
 მძიმე ტკივილებზე ლაპარაკი... ასე ათავებს მიხა ჩოდრიშვილი თავ-
 ეის შთაბეჭდილებას.

XIV

დროებით ბათუმში ჩამობრუნებული მიხა ჩოდრიშვილი კვლავ
 შეხვდება ეგნატეს, — ამ თავის გულითად მეგობარს და გადმოუშლის
 იქაური მუშების ცხოვრებას, გააცნობს მუშების წყვლეფულ ზურაბო-
 ვადინოვის მიერ შემოღებულ რეჟიმს.

— ...რას იზამ ჩემო მიხა, როდესაც ეს ცხოვრება ასე უკუ-
 ზართად არის მოწყობილი, — უთხრა თანაგრძნობით ავსებულმა ეგ-
 ნატემ მას. — წალმა რომ მოეატრიალოთ ეს ცხოვრება, — განაგრძო
 ეგნატემ — ამისთვის საჭიროა, სწავლა, ბრძოლა: ერთიც და მეორეც
 ამ წყველ წესწყობილების ხელშია. ჩვენს ხელში მხოლოდ სიმწარე-
 საგან წარმოშობილი ბრძოლის სტიქიური სურვილი არის. ბრძოლას
 იარაღი უნდა მიხა; იარაღი კი ცოდნა არის; უკანასკნელი ჩვენ არ მოგვე-
 პოვება, ჩვენ სიბნელეში, წყვდიადში ვიმყოფებით; ამ სიბნელით სარგებ-
 ლობენ ჩვენი მტრები და ამიტომაც არის, რომ გვყვლეფენ, გვატყუებენ
 გვაძრობენ უმოწყალოდ ტყავს, ასეა ჩემო მიხა, შადინოვ-ზურაბოვები
 და მათი ძმები მანამ იბატონებენ და ფეკქენიან მშრომელ ხალხს, სანამ არ-
 სებულ მონარქიულ წესწყობილებას ძალა აქვს, აბსოლიუტიზმი მძვი-
 ნვრებს... მაშინ, აი მაშინ, როცა ჩვენ გავხდებით პატრონი ჩვენი
 თავისა, უფლება გვექნება ჩვენი შრომის ნაყოფი ჩვენ მიერ დაარსე-
 ბულ მშრომელ საზოგადოებებს მოვახმართ, მაშინ, ჩვენ, ყველა
 ჩვენთაგანს ცალკე ექნება საშუალება პირადი ცხოვრება მოაწყოს თავ-
 ვის გემოვნებაზე... საჭიროა, მიხა, ცოდნის შეძენა, განვითარება,
 შეგნებულ ბრძოლა; ამას კი მოგვცემს მშრომელი ხალხი, მუშების
 შეკავშირებული ძლიერი ორგანიზაცია... არ უნდა დაკარგოს ერთი
 წუთიც კი თავისუფალი დრო არც ერთმა მუშამ კითხვა-მეცადინეო-
 ბის გარეშე... უნდა წაიკითხოთ თანამედროვე კარგი წიგნები: — და-
 ასრულა ეგნატემ.

მიხას და ეგნატეს ასეთ კითხვებზე ლაპარაკით მთელი ლამიე-
 ბის გადათენება უხდებოდათ ხოლმე.

მიხა გულდასმით უსმენდა ეგნატეს და იკრეფდა გულში გამო-
 უკლებლად წარმოთქმულ, რევოლუციონურ სულის გამაღვივებელ
 ძვირფას სიტყვებს.

ყოველივე ეს, გათამამებულს, ბრძოლის წყურვილით სავსე მი-

ბას გადაქონდა მუშათა იმ წრეებში, სადაც თავითონ უხდებოდა მუშაობა.

ეს გადატანა, ეს პროპაგანდა-აგიტაცია, განვითარება და რეკოლიუციონური სულის შეტანა მუშებში კი გახდა მიზეზი იმისი, რომ მიზა დაითხოვა შადინოვ-ზურაბოვმა სამსახურიდან. კიდევ მეტი, შადინოვ-ზურაბოვმა ეს არ აკპარა მიზას და როგორც პოლიტიკურად საშიშარს, პოლიტიკურ „დამნაშავეს“ ამაზე ცალკე საქმეც შეუყენა, ჟანდარმებიც ჩარიცხა საქმეში, და მიზა დაიჭირეს და რამოდენიმე დღე და ღამე ბნელ საკანში გამოკეტილი, უქმელი, ნაცნობ-მეგობრებს მოწყვეტილი ამოყვეს.

განთავისუფლების შემდეგ კვლავ ბათუმში დაბრუნებულმა მიზამ ჩვეულებისამებრ ინახულა თავისი მეგობარი და მასწავლებელი ეგნატე და უამბო თავისი თავგადასავალი.

ეგნატემ ისევ განაახლა ლაპარაკი მიზასთან წინანდელ თემაზე. მან განმეორებით აუხსნა, განუმარტა მიზეზი იმ შექმნილი მძიმე მდგომარეობისა, რომელმაც ამდენი ტკივილები მიაყენა მუშებს.

დაბოლოს, არც ეგნატე იყო კმაყოფილი თავისი მუშაობის პირობით; მისთვისაც აუტანელი გამხდარიყო ქარხანაში უფროსი მუშის როლში მუშაობა.

— ჩემი, ჩემი მუშაობის პირობები კი სახარბიელოა?.. მიუღებელი და აუტანელი, პირიქით, ჩემი თანამდებობა ყოფილა!.. ქარხნის გამგე და უფროსები მეუბნებიან, რომ, როგორც მეთვალყურე და უფროსი პუშა, ჩემს ხელქვეით მუშებს მე სასტიკათ მოვექცე, რომ მათ მე ძალა დაეატანო და რაც შეიძლება მეტი, ნორმაზედ მეტი ვამუშაო, ვაკეთებო საქმე, რომ 10-20 წუთით უფრო ადრე დავაწყებო მათ მუშაობა; ხოლო გავანთავისუფლო კი გვიან, რაც შეიძლება გვიან... ასეთი თანამდებობა მე კი შემეფერება? ეგლა მაკლდა, რომ ბურჟუა-კაპიტალისტებმა ჩემის შემწეობით და დახმარებით ყვლიფონ, სწურონ ჩემი ძმები, ჩემს პირობებში მყოფი ამაზნავი მუშები და ისტელონ თავიანთი ისედაც გასტელებული ჯიბეები. მუშები მშიერნი, ნახევრად შიშველნი, მუშები, რომლებიც დიდიდან სალამომდის მუშაობენ, სამინლად იკანცებიან, — მეუბნებიან „ჩქარა ჩქარა“ უძახეო, ძალა დაატანე, რომ ბევრი იმუშაონ, ბევრი გააკეთონო.. არა! ამისთანა პირობებში ჩემი აქ დარჩენა და მუშაობის გაგრძელება შეუძლებელია!.. მე რომ არ დავეთხოვო, თითონ ისინი დამითხოვენ, როგორც მათთვის „გამოუსადევარ“ კაცს... ამიტომ მე ვფიქრობ თავი დავანებო აქ და ისევ ტფილისში წავიდე. დაასრულა ეგნატე ნინო-შვილმა თავისი ჩივილი მიზასთან.

ამის შემდეგ არ გაუვლია დიდხანს, რომ ეგნატე გამოვიდა რო-

ტშილდის ქარხანიდან, მოშორდა სრულებით ბათუმსაც და გამაგრილებელ ტფილისისაკენ.

XV

92 წელი 93—94 წლებში შესცვალა.

ამ წლებში საქართველოს მოუტანა ეკონომიურად გაძლიერება, კულტურულად აღორძინება.

გაიზარდა ფაბრიკა-ქარხნების რიცხვი, გაიზარდა მუშა-ხელები. გამრავლდა დაბალი და საშუალო სასწავლებლები, როგორც ქალაქად ისე პროვინციებში, სოფლად.

წვრილიდან მსხვილ წარმოებაზე გადმოსული ბურჟუაზია მოძლიერდა.

მოეწყო სააღმშენებლო და ურთიერთშორის ნდობა-დახმარების წვრილი სასოფლო და მსხვილი საქალაქო ბანკები.

გამოვიდა სხვა და სხვა ჟურნალ-გაზეთები, სხვა და სხვა ჯგუფისა და მიმართულების გამომხატველნი.

გაცხოველდა წიგნებისა და საერთოდ ლიტერატურის გამოცემის საქმე.

ეკონომიურმა განვითარებამ და აქედან კი კულტურულად გაძლიერებამ, გამოიწვია ხალხის მასსიური თვით-ამოქმედება.

მსვლელობა მიეცა დაბადებულ „სახოგადოებრივ აზრებს“; ეხლა ყველა იძულებულია ანგარიში გაუწიოს მას და დაემორჩილოს მის ნებას.

წარსული წლებით წარმოშობილმა უსახო, უპროგრამო წრე-ჯგუფებმა გაიარეს დიფერენციაციის საფეხურები და ეხლა იწყეს პარტიის სახის მიღება, პარტიის ჩარჩოებში ჩამოყალიბება,—მთლიან ორგანიზაციების მოწყობა და შეკავშირება.

მომწიფდა პოლიტიკური კითხვები... 92 წლის დასასრულს, დეკემბრის მიწურულში ეგნატე ნინოშვილმა ქიათურაში (ყვრილა) იოსებ კაკაბაძის ბინაზე, **მიხა ცხაკაიას** აქტიური ჩარევით, მოიწვია სოციალისტურად და მარქსისტულად მოაზროვნე, მოწინავე ინტელიგენტების ვიწრო კრება; კრებას დაესწრნენ შემდეგი პირნი: კრების ინიციატორი ეგნატე ნინოშვილი, მიხა ცხაკაია, სილიბისტრო ჯიბლაძე, რაჟდენ კალაძე, კარლო ჩხეიძე, ნოე ჟორდანიძე და სხვები.

ამ კრების მიზანი იყო, სოციალისტურ აზროვნებაში გაშეფხუვებული „ტ. ტიათა მოტრფიალე“ ანუ ნაროდნიკ მიხაილოვსკის—წვრილ ბურჟუაზიულ, არა-პროლეტარულ მსოფლმხედველობის გავლენიდან განთავისუფლება და მის ნაცვლად პროლეტარულ-კლასობრივი ბრძოლის მასწავლებელ, ახლად გადმონერგილ მსოფლ-მხედველობის მარქსიზმის შეცნობა და მიღება,—ეს პირველი; ხოლო მეორე—

მარქსიზმის გასაღვევებლად, მარქსისტული—რევოლიუციონური ორგანიზაციისათვის საფუძველის ჩაყრა, მისი შექმნა-დაარსება.

... ფიზიკურად სუსტმა, ორგანიზულად დაუძლურებულმა, მაგრამ რკინის სურვილით გაფოლადებულმა, ბრძოლის წყურვილით სავსე ეგნატე ნინოშვილმა წადილი რამოდენიმედ აღისრულა.

კრების წევრებში არ აღმოჩნდა არც ერთი წინააღმდეგი იმ მსოფლ მხედველობისა, რომლის ხორც შესასხმელად და ორგანიზაციის სახით რეალურ ჩამოსაყალიბებლად ეგნატემ ეს კრება მოიწვია.

ეგნატემ მიიღწია დასახულ მიზანს, რომელიც, მშრომელ კლასის საკეთილდღეოთ, კლასობრივ ბრძოლის გაჩაღებაში უნდა გამოხატულიყო...

შექმნილ ორგანიზაციის პირველი ამოცანა—კოლექტიურად, ერთი მთლიანი, ახალი იდეოლოგიური ფრონტით გამოსვლა სამწერლო ასპარეზზე, ძველ, ნაციონალისტურ და წვრილ-ბურჟუაზიულ, არა მეცნიერულ-სოციალისტურ ფრონტის წინააღმდეგ—სასურველად ტარდებოდა. განსაკუთრებით აქ ეგნატე ნინოშვილი ბრძოლის მიზნით მთლიანად მიენდო სამწერლო ასპარეზს. მოთხრობებს გარდა, მან ამ ხანებში დაიწყო წერა და მოათავსა გაზეთებში პუბლიცისტური წერილებიც.

გამოყოფილი ორგანიზაცია, შემდგარი მარტოდ და მხოლოდ ინტელიგენტებისაგან,—ჯერ კადევ მოულონოებელ, სუსტ მარქსისტულ რევოლიუციონურ ჯგუფისა, ინახებოდა დიდი საიდუმლოებით...

ასე წარმოიშვა პირველი ჩანასახი მარქსისტული ორგანიზაციისა.

ამ ორგანიზაციის ერთი სულის ჩამდგმელთაგანი იყო, მაშინ ვარშავაში მყოფი, ვარშავის რევოლიუციონურ სოციალ დემოკრატიულ ორგანიზაციაში მომუშავე ფილიპე მახარაძე, რომელსაც იმ დროს ვარშავიდან დაბრუნებულ ამ ორგანიზაციის მეორე იდეურ ხელმძღვანელ (პირველი ეგნატე ნინოშვილი იყო) ნოე ჟორდანიასთან, როგორც იდეურ და პოლიტიკურ მეგობართან, ჰქონდა გაუწყვეტელი კავშირი, პირადი, მაგრამ საქმიანი, პოლიტიკური ხასიათის მატარებელ მიწერ-მოწერის საშუალებით *).

94 წელს, მაისის რიცხვებში, უდროვოდ გარდაცვლილ ეგნატე ნინოშვილის დასაფლავებაზე, რომელსაც ადგილი ჰქონდა გურიის

*) ნ. ჟორდანიამ მოაშვადა საპროგრამო პროექტი განზრახული პირველი მარქსისტთა კრებისთვის, რომელიც ვარშავაში მყოფ ფ. მახარაძეს გააცნო ცალკე წერილით. ფილიპემ ამის შესახებ გამოგზავნა ჟეშმარიტ მარქსისტული პასუხი, რითაც შესწორება შეჰქონდა პროექტში.

სოცელ ჩოჩხათში, სასაფლაოზე პატივსაცემლათ თავმოყრილ მზავალ ხალხის წინაშე ხსენებული ორგანიზაციის დავალებისამებრ სილიბისტრო ჯიბლაძემ წარმოსთქვა დიდი პროგრამული სიტყვა მარქსისტული ჯგუფის სახელით, რითაც ეხლა უკვე აშკარად ეცნო ქვეყნას, რომ საქართველოში დაარსდა ახალი მარქსისტული მსოფლ-მზედველობით გამსჭვალული რევოლიუციონური და სოციალისტური ჯგუფი, ანუ მესამე დასი (გიორგი წერეთლის დარქმევით), რომლის დამაარსებელის, — გაცივებულ ეგნატე ნინოშვილის გვამს, უკვე მიწას აბარებდენ ეხლა.

ცოტა ხნის შემდეგ ტფილისში, საქართველოს ამ ცენტრში დაარსდა მუშებისაგან შემდგარი პირველი სოციალ-დემოკრატიული პარტია წრე. რომელშიც შედიოდნენ მხოლოდ მუშები: ზაქარია ჩოდრიშვილი, არაქელა ოქუაშვილი, ვასო ცაბაძე, არჩილ არავიაშვილი. სანდრო ბაქრაძე და სხვა. ეს წრე აწარმოებდა მუშებში მარქსისტულ, სოციალ დემოკრატიულ მუშაობას, პროპაგანდა-აგიტაციის წყვითა და რუსეთიდან მოსული „ოსვობოდენიე ტრუდას“ *) რევოლიუციონურ-მარქსისტულ არალეგალურ ლიტერატურის გავრცელებით.

95 წლიდან უკვე ტფილისის რკინის გზის მთავარ სახელოსნოში. და ბათუმის ნავთის სამრეწველო ქარხნებში, — როტშილდის, ნობელის და მანთაშვეისაში ჩაისახნენ მომქმედი პოლიტიკური ორგანიზაციები, პარტიის ჩონჩხი ანუ უჯრედები.

ატმოსფერა, ყველგან, ქარხანა-ფაბრიკების შიგნით რევოლიუციონური და მარქსისტული სუნიით იყო გაჯღენთილი, მაგრამ ჩამოჯალიბებული, მებრძოლი მარქსისტული პროგრამმა ჯერ კიდევ მაინც ვერ დასდებოდა საფუთელად ჩასახულ რევოლიუციონურ ორგანიზაციებს; ხსენებულ ორგანიზაციებს ჯერ კიდევ ვერ წარმოეშვა და

*) პლენარია, აქსელროდისა და ვერა ზასულაიჩის მიერ 1888 წ. სახელმწიფო გარეთ იქნა დაარსებული მესამე დასის მზავალად, მარტო ინტელიგენტებიდან შემდგარი რუსული მარქსისტული ჯგუფი — „შრომის განთავისუფლების“ სახელწოდებით. ეს ჯგუფი ამ დროს თავის გამოცემებს არა-ლეგალურად აგზავნიდა რუსეთში. ამ გამოცემებიდან, ნაწილის საქართველოში გამოგზავნის ორგანიზაციის მოწყობას შეესაღდა ფ. შაბარაძე და ნ. კორდანიო უკანასკნელნი 92 წელს უკვე ითვლებოდნენ მომწოდებელ მარქსისტებად და ეწეოდნენ მუშაობას ვარშავის რევოლიუციონურ მარქსისტულ ორგანიზაციაში. გამოგზავნილი არაა ჯერ ის, თუ რამდენად შესძლეს მათ ამ ცდის სისრულეში მოყვანა; ერთი კი ცხადია, რომ ეს არა-ლეგალური მარქსისტული ლიტერატურა აღწევდა ტფილისში. 92 წელს ზაფხულზე უკვე მარქსიტი კორდანიო ბრუნდებდა საქართველოში, რომელიც ეპყი არ არის იმაში, რომ შესაფერ მარქსისტულ ლიტერატურასაც თან იტანებდა წამოსაღებათ. 94 წელს ფ. შაბარაძე კი უკვე ვარშავის ციხეში იჯდა, როგორც მარქსისტულ ორგანიზაციაში ნაპოშვეარი, პოლიტიკური დამნაშავე და „იბდიდა“ მასჯდეს.

აღეზარდა თავის შიგნით საამისოთ თეორეტიულად მომზადებული და პრაქტიკაში ნაცადი პირები.

დასახელებულ ყველა მუშათა ცენტრებში ეს უგეგმო, პროგრამით განუსაზღვრელი, რევოლიუციონურ ამოცანებს მოკლებული ორგანიზაცია-უჯრედები მართავდნენ ხოლმე კრება-სხდომებს ხან გამოშვებით, არჩევდნენ დღის წესრიგში დამდგარ ამა თუ იმ ეკონომიურ და პოლიტიკურ ხასიათის საჭირ-ბოროტო კითხვებს, გამოქ-ქონდათ გარდაწყვეტილება. გადაედგათ ესა თუ ის რევოლიუციონური, საზოგადოებრივი მნიშვნელობის ნაბიჯები.

მომქმედი ორგანიზაცია-უჯრედების წევრები არც ერთი თავიანთ გვარებზე მაშინ არ სცხოვრობდნენ: კრება-სხდომებზე გამოდიოდნენ ისინი სალაპარაკოთ და ეწეოდნენ რევოლიუციონურ მუშაობას უცნობის სახელ-გვარებს ამოფარებულნი, — ამ დროის რევოლიუციონურ პრაქტიკას შემოეღო მხოლოდ ფსევდონიმებით მოქმედება.

ეს გარემოება სხვათა შორის აძნელებს დასახელებას და აღდგენას იმ პირებისას, რომლებიც იყვნენ მომწყობნი პირვანდელი სახის ორგანიზაციებისა.

ბათუმში, მანთაშევის ქარხანაში, გაფიცვის წინასწარ მოსამზადებელ ერთ-ერთ არალეგალურ კრებაზე, სადაც ხელმძღვანელი მუშები და ინტელიგენტები ამბობდნენ გაფიცვისათვის წასაჭეზებელ რევოლიუციონურ სიტყვებს, მისი მონაწილე მიხა ჩოდრიშვილი ასე აღნიშნავს მას: „აქ ყველა ორატორებს საიდუმლოების დასაცავად, მეტი სიფრთხილისთვის თავიანთ თავისთვის დაერქვათ სხვისი გვარები; ეს გვარები იყო: ახმედ-ჰო, ხოჯა, როსტომ მურად, ქელჰოდ და სხვა“.

მათი ნამდვილი გვარების გაგება ვერ მოეხერხებია მიხასაც კი, იმ მიხას, რომელიც განსაკუთრებული ნდობით იყო აღჭურვილი იქ.

ასეთი საიდუმლოებით იყო მოცული ეს ორგანიზაციები ტფილისში და სხვაგანაც.

ტფილისში დაარსებული მარქსისტული პატარა წრეები 95, 96 წლებში განვითარდა, გაიზარდა, მომწიფდა და შედეგათ 97 წელს მან უკვე მიიღო კომიტეტის სახე. ამ კომიტეტში შედიოდნენ: ზაქრო ჩოდრიშვილი, არაქელა ოქუაშვილი, არჩილ არავიაშვილი, ვასო ცაბაძე და სანდრო ბაქრაძე, — ყველანი მუშები იყვნენ. ინტელიგენტებს მათში ადგილი არ ჰქონდათ. 1898 წლიდან, როცა პარტიული და რევოლიუციონური მუშაობა ერთობ გაფართოვდა, როცა რევოლიუციონურ მუშათა ორგანიზაციების გვერდით საჭირო შეიქნა რევოლიუციის ასევე სამსახურის გამწევი ბეჭდვითი ორგანოები, როცა რევოლიუციის პრაქტიკულ კითხვებთან ერთად თეორეტიული, მარქსის-

ტული კითხვებიც წარმოიშვა, — მაშინ კოოპტაციით შეყვანალი ინტელიგენტები კომიტეტში შემდეგი მარქსისტი ინტელიგენტებიც: რ. კალაძე, ლადო კეცხოველი, მინა ბოკორიშვილი, სევერიან ჯუღელი, სილიბისტრო ჯიბლაძე და ალექსანდრე შატილოვი; კომიტეტთან შემოკრბნენ და აქტიურ დახმარებას უწევდნენ მას რევოლუციონურ საქმიანობაში აგრეთვე ფ. მახარაძე, გ. ჩხეიძე, მინა ჩოდრიშვილი, დათიკო სარაძე, შვილი და გ. თელია.

უნდა აღინიშნოს შემდეგი: მიუხედავად იმისა, რომ ბაქო და ბათომი ითვლებოდა ყველაზე უფრო სამრეწველო კაპიტალისტურ ქალაქად არა მარტო საქართველო-ადრბეიჯანში, არამედ მთელი კავკასიის მაშტაბითაც, მიუხედავად იმისა, რომ ნახევრად პროლეტარი, გაპროლეტარების გზაზე შემდგარი მუშები უმეტესად ამ ქალაქებში იყვნენ თავმოყრილნი, და მუშათა მოძრაობა აქ ხდებოდა უფრო თვალსაჩინო, ცენტრი მაინც მუშათა რევოლუციონური ორგანიზაციებისა, პოლიტიკურად ამაოქმედებელი სიგნალის მომცემი, — მარქსისტულ სოციალ-დემოკრატიული პირველი იაჩეკებით. — მრეწველობის მხრივ უფრო სუსტი ქალაქი ტფილისი გამხდარიყო.

ტფილისი გამხდარიყო დაწყებულ რევოლუციონურ მოძრაობის ის ხელმძღვანელი ცენტრი, რომელიც ყურადღებას იქცევდა არა მარტო ბაქო-ბათუმისას, — მისი გაელენა, მისი რევოლუციონური კარნახი და დირექტივები ტარდებოდა, ვრცელდებოდა კიდევ იქით, შორს ჩრდილო კავკასიის სამრეწველო ქალაქებზედაც.

...ვინ შეასხა აქ ხორცი მარქსისტულ მოძღვრებას? ვინ მისცა აქ საქართველოში თეორიული საფუძველი სოციალ-დემოკრატიას. დაუპირდაპირა იგი სხვა, უტოპიურ სოციალისტურ მიმართულებებს და გაუკაფა ეკლიანი გზები. შეუქმნა ბაზა მარქსიზმის იდეოლოგიურ ფრონტს?

ის ცნობები, რომელიც ჯერ-ჯერობით ჩვენ მოგვეპოვება, გვეუბნება, რომ 80 წლების მეორე ნახევრიდან გაჩნდა საქართველოში რუსეთიდან გადმონერგული სოციალისტური მიმდინარეობანი, მაგრამ იგი არ ვითვლია მარქსისტული; სოციალ-დემოკრატიას აქ მაშინ არ იცნობდნენ; სოციალ-დემოკრატია სრულფასოვანად არ იყო ხსენებაში. ხსენებული მოწინავე ინტელიგენტები, როგორიც იყვნენ: ეგნატენი-ნოშვილი, ფ. მახარაძე, მინა ცხაკაია, სილიბისტრო ჯიბლაძე, ნოე ჯორდანიძე, რ. კალაძე, სევერიან ჯუღელი და სხვები, იყვნენ რუსეთის ნაროდნიკების გაელენის ქვეშ მოქცეული სოციალისტები. ლავროვი, ჩერნიშევსკი და მისაილოვსკი იყვნენ იმათი იდეოლოგები ამ ხანებში. აჭა-იჭ, ხსენებულ ინტელიგენტებში იყო კი კანტი-კუნტი დაპარაკი ლასალზე, მაგრამ ეს ლაპარაკი იყო მაზე როგორც გამოჩენილ მსოფლიო ტრიბუნზე, უმთავრესად ორატორული ნიჭის პატ-

რონ სოციალისტზე, პიროვნებაზე და არა მის მოძღვრებაზე. მის პოლიტიკურ და იდეურ მიმართულებაზე; ამ მხრივ მას აქ არაფერ არ იცნობდა: მათ ამ ხანებში არ შოეპოეებოდათ ამის მომცემი შესაფერი ლიტერატურა-წიგნაკები.

90 წლების მეორე ნახევარში ენევიდან დაბრუნებული ეგნატე ნინოშვილი, ხალხში გავრცელებულ, შეუმოწმებელ ცნობების მიხედვით, იდგა მარქსისტულ მიმართულების ხაზზე, იგი არ იზიარებდა საზოგადოებაში გაშეფხულ ნაროდნიკების უტოპიურ სოციალიზმს, მაგრამ ეგნატეს მარქსისტული სწავლა ისე სუსტი, მოუმწიფე ზელი და ბურჟუაზი იყო, რომ მას არ შეეძლო სააშკარაოზე გამოეტანა იგი, მიეცა მისთვის რეალური სახე და დაეპირდაპირებია მოწინააღმდეგეებისათვის. ეგნატე, ასე ვსტყვათ, ზერეღე, არა საფუძვლიანად და ისიც შემთხვევით გასცნობოდა შევიცარია-საფრანგეთში ზანმოკლე ჟოენის დროს მარქსიზმს, გაეგონა გერმანიაში მუშათა მოძღვრების, — სოციალ-დემოკრატიულ პარტიის არსებობა.

90 წლების მიწურულში ვარშაეაში სასწავლებლად გამგზავრებული ფ. მახარაძე და ნოე ჟორდანიი ეცნობიან მარქსიზმს. იქაურ მუშათა რევოლიუციონურ ორგანიზაციებში სწავლობენ მას საფუძვლიანად. 92 წელში ისინი უკვე ითვლებიან მოზადებულ. მომწიფებულ მარქსისტებად და აი იქიდანვე, თუ იქიდან უკვე საქართველოში დაბრუნებისას მათ პირველათ გადააქვთ რევოლიუციონურ ინტელიგენციაში ეს მარქსისტული შეხედულებები: აცნობენ ისინი სოციალ-დემოკრატის საქართველოს მოწინავე მუშებს, ავრცელებენ მას, როგორც მუშურ, კლასობრივ-რევოლიუციონურ მეცნიერულ-სოციალისტურ მოძღვრებას სოციალ-დემოკრატის სახელწოდებით. ფ. მახარაძე და ნ. ჟორდანიი იყვნენ მარქსისტული მოძღვრების საფუძვლის ჩამყრელი საქართველოში. საქართველოში დაბრუნებულმა ნ. ჟორდანიამ 92 წელს ზაფხულში და ფ. მახარაძემ 95 წელს მისცეს თეორიული საყრდნობი მარქსიზმს საქართველოში, რის შედეგათ უყვლა ზემოთ ჩამოთვლილი მოწინავე ინტელიგენტები გახდენ მარქსისტები და ამ უკანასკნელების მეოხებით, განვითარებულ რევოლიუციონურ მუშებთან ერთად ჩაეყარა პრაქტიკული საფუძველი სოციალ-დემოკრატიულ პარტიას.

1896 97 წლიდან ფ. მახარაძე პერიოდულ და დღიურ გამოცემებში, „კვალში“ თუ სხვაგან იწყებს მარქსიზმის თეორიაზე წერას. მარქსისტული, — მეცნიერული სოციალიზმის, წერელ ბუჯუფაზიულ, — არა მეცნიერულ სოციალიზმთან დაპირდაპირებას, უკანასკნელის კრიტიკის კარცეცხლში გატარებას, უარყოფას, ხოლო პირველის დასაბუთებას მის გამაგრება-განმტკიცებას. 98 წელში საზღვარ გა-

რეთიდან ჩამოსულმა ნ. ჟორდანიამ და საქართველოში მყოფმა ფ. მახარაძემ სრულებით დაეპატრონენ გიორგი წერეთლის ხელში მყოფ, უპროგრამო, ვიწრო ნაციონალ-დემოკრატიულ კვირეულ ჟურნალს „კვალს“ და მისცეს მას წმინდა მარქსისტული ხასიათი, — მარქსისტულ-სოციალ-დემოკრატიული მიმართულება.

ამ ორგანომ შემოიკრიბა თავის გარშემო საქართველოს ყველა მოძრავე, პროგრესიული, რევოლუციონური, მოწინავე საზოგადოებრივი ძალები.

98 წლიდან კვირეული ჟურნალი „კვალი“ გახდა პირველი რევოლუციონური და სოციალისტური ორგანო, რომელიც აძლევდა საკვებს ჩასახულ სოციალ-დემოკრატიულ პარტიას, ზრდიდა, ამწიფებდა მარქსისტულ თაობას.

1898 წელს მარქსისტული ჟურნალი „კვალი“ ერთადერთი ქართული ორგანო იყო (რუსული ამ მიმართულების გაზეთი კი არ არსებობდა ამ დროს), რომელიც სენსაციას ახდენდა მკითხველებში, გაფაციცებით იკითხებოდა ყველგან. „კვალმა“ აშკარად აღმართა ბრძოლის მარქსისტული, სოციალ-დემოკრატიული დროშა ილია ჭავჭავაძის ეროვნულ-ნაციონალისტურ გაზეთ „ივერიისა“ და ჯაბა-დარ-ზდანოვიჩის ნაროდნიკული მიმართულების წინააღმდეგ.

ამ დროს რუსეთის მრავალ სამრეწველო დიდ ქალაქებშიც უკვე გამტკიცებულიყო კარგა ხნიდან ჩასახული მარქსისტულ სოციალ-დემოკრატიული ორგანიზაციები, წარმოდგენილი შემდეგი ჯგუფების სახით: „რაბოჩაია გაზეტას“-ი, „მუშათა კლასის განთავისუფლებისათვის ბრძოლის კავშირი“-სა, „მოსკოვის კავშირი“-სა, და „ბუნდის“-ა (რუსეთისა და პოლონელ ებრაელ მუშების კავშირი), რომელთა შემაკავშირებელ ბეჭდვითი ორგანოთ გამხდარიყო 1897 წლიდან გამოცემული კიევის გაზეთი „რაბოჩაია გაზეტა“.

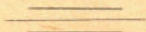
„რაბოჩაია გაზეტას“ ინიციატივით 1898 წელს მარტის რიცხვებში ქალაქ მინსკში შესდგა პირველი, სოციალ-დემოკრატიული პარტიის დამუყუნებელი ყრილობა.

ამ ყრილობაზე დასასწრებლად არჩეული იქნა დელეგატი საქართველოშიც, ტფილისის სოციალ-დემოკრატიული ორგანიზაციიდან. ეს პირი იყო ტფილისის კომიტეტის წევრი, — ნახევრად მუშა და ნახევრად ინტელიგენტი, ვასო ცაბაძე. მაგრამ ვასო ცაბაძეს, მისგან დამოუკიდებელ შიზეზთა გამო ვერ მოუხდა წასვლა ყრილობაზე. მისივე გადმოცემისამებრ, იგი დაკავებულ იქნა შემთხვევით ეანდარმებისაგან, რამაც სრულებით ჩაშალა მისი გამგზავრება მინსკის პარტიულ ყრილობაზე. ამ რიგად პირველ პარტიულ ყრილობაზე საქარ-

თველოს თავისი წარმომადგენელი აღარ ყოლია. მაგრამ მიუხედავად ამისა მინსკის პარტიულ ყრილობის ყოველივე წესდება-დადგენილებები მიღებული იქნა ტფილისის სოციალ-დემოკრატიულ ორგანიზაციების მიერ და ამიერიდან ისინიც თვლიდენ თავს,—**რუსეთის სოციალ-დემოკრატიულ მუშათა პარტიის** ორგანიზაციების განუყრელ წევრად.

27 მარტი—ტფილისი.

მოგონებები.

მ. შახპრამი.

პოგაბარს. ისტორიისათვის ამირ-პაპასიანი.

პირადი მოგონებანი

(რ. კ. პ. არსებობისა და ბრძოლის 25 წლის თავის გამო)

პარტიის გარიჟრაჟზე.

25 წელმა განვლო რუსეთის სოციალ-დემოკრატიულ მუშათა პარტიის ორგანიზაციულ ჩამოყალიბების დროიდან, რასაც ადგილი ჰქონდა 1898 წლის 1—3 მარტს (ძველი სტილით) ქალაქ შინსკში გამართულ საიდუმლო ყრილობაზე, ამ ყრილობაზე, 15 წლის წინეთ, ე. ი. 1883 წ. ქ. ენეევში, რუსი-რევოლიუციონერები გ. ვ. პლეხანოვის მეთაურობით, რომლებიც წინეთ ნაროდნიკულ პარტიებს ეკუთვნოდნენ (Народни чередни, Народная Воля), საუფუძესო უყრიან „შრომის განთავისუფლების ჯგუფს“—პირველ იანუიკას მომავალ რუსეთის სოც.-დემ. მუშათა პარტიისას—შემდეგ რუსეთის კომუნისტურ (ბოლშევიკების) პარტიას, რომელსაც წილათ ხვდა უდიდესი როლის შესრულება არა მხოლოდ რუსეთის, არამედ მთელი მსოფლიოს მუშათა კლასის რევოლიუციონერ მოძრაობაში. ეს მცირე, პირველ ხანებში შეუზღუდელი საზღვარგარეთელი ორგანიზაცია, თანდათან და სისტემატიურათ აფართოვებს თავის. იდეურ ზეგავლენის სფეროს რევოლიუციონერათ განწყობილ მუშებში და მაშინდელი რუსეთის ინტელიგენციაში. პირველ ხანაში ის იზიდავდა თავისკენ განსაკუთრებით ყველა უფრო ერთგულ და შეგნებულ ელემენტებს.

მცირე ხნის შემდეგ რუსეთის, პოლონეთის, ლიტვის და კავკასიის თითქმის ყველა უმთავრეს ცენტრებში გაჩნდა ჯერ ნაპერწყალი სოციალ-დემოკრატიულ მოძრაობისა, ეს ნაპერწყალი იზრდებოდა თანდათან და ბოლოს ნამდვილ ალათ იქცა, რომელიც თითქმის მთელს მუშათა კლასს და მშრომელ გლეხობას მოედო. სათავეში სდგანან პეტერბურგი და მოსკოვი, მათ მიჰყვება თანდათან ან ერთდროულათ: კიევი, ოდესა, ვილნო, ვარშავა, ეკატერინოსლავი, ტფილისი, იაროსლავლი, ხარკოვი, როსტოვი, ბათომი, ბაქო და სხვა. ან ესენი იყვნენ ის პუნქტები; სადაც ჩაიყარა მარქსიზმის პირველი

თესლი და სადაც გაჩაღდა სოციალ-დემოკრატიულ მოძრაობის პირველი ნაპერწკლები. „შრომის განთავისუფლების ჯგუფის“ დამყარებისა დ. ქ. მინსკის ყრილობის შუა მდებარე პერიოდი (1883—1898 წ.წ.) წარმოადგენდა ახალი სოციალისტური პარტიის, რ. ს. დ. მუშათა პარტიის საბოლოო ორგანიზაციულ ჩამოყალიბების წინასწარ მოსამზადებელ ხანას; ეს პარტია ჯერ კიდევ მინსკის ყრილობამდე რუსეთის თითქმის ყველა მსხვილ ცენტრებში არსებობდა დაქსაქსულ-დაუკავშირებელ წრეების, ჯგუფების, კომიტეტების, კავშირების და სხვა ამ გვარ ორგანიზაციების სახით. ახალი სოციალისტური იდეები — **იდეები მეცნიერულ სოციალიზმისა** ყველგან ხელსაყრელ ნიადაგს ჰპოულობდნენ. ისინი ყველგან მუშათა მასებში ცხოველ გამოძახილს იწვევდნენ ამა თუ იმ სახით, იყო ეს პროტესტი ან დემონსტრაცია, თუ მოწყობილი გაფიცვა, რომელიც მიმართული იყო, როგორც შრომის აუტანელ პირობების, ისე, იმ დროს არსებულ პოლიციურ-ბიუროკრატიულ თვითნებობის წინააღმდეგ.

შრომის პირობების გასაუმჯობესებლად, მექარხნეთა და ფაბრიკანტების წინააღმდეგ მიმართულმა მუშათა ეკონომიურმა ბრძოლამ, ე. ი. მათ **კლასიურმა ბრძოლამ** მეცნიერულ სოციალიზმის იდეების ზეგავლენით მალე ნამდვილი პოლიტიკური ბრძოლის ხასიათი მიიღო, რაიც ბურჟუაზიის და მემამულეთა თვითმპყრობელურ წესწყობილების წინააღმდეგ იყო მიმართული.

ოთხმოცდაათიანი წლები.

წარსულ საუკუნის მე-90 წლების განმავლობაში სოციალ-დემოკრატიული იდეები სწრაფად ედებოდა მუშათა მასებს: გარდა ამისა ისინი მოსწავლე ახალგაზრდობისა და ზადიკალურ ინტელიგენციის თვალსაჩინო ნაწილს იპყრობს, არალეგალურ სოციალ-დემოკრატიულ ორგანიზაციათა ანუ **არალეგალურ მარქსიზმის** გვერდით, აღმოცენდა და იზრდებოდა **ლეგალური მარქსიზმი** ლიტერატურაში (სტრუვე, ტუგან-ბარანოვსკი, ბულგაკოვი, ბოგუჩარსკი და სხვა).

ყოველივე ეს მოწმობდა, რომ სოციალ-დემოკრატიული მოძრაობა მე-90წლების მეორე ნახევარში ისეთ მნიშვნელოვან ძალათ ხდებოდა, ან უკვე გახდა, რომლისათვის, თუნდაც სურვილის წინააღმდეგ, ანგარიში უნდა გაეწია ყველა სხვა საზოგადოებრივ ძალებს. ამნაირათ ხორცს ისხამდნენ პლენხანოვის მიერ 1889 წლის პარიზის პირველ საერთაშორისო კონგრესზე წარმოთქმული წინასწარმეტყველური სიტყვები: „**განმათავისუფლებელი მოძრაობა გაიმარჯვებს რუსეთში, როგორც მუშათა მოძრაობა ან ის სრულიად ვერ გაიმარჯვებს**“-ო.

ცხადია, რაც მეტათ იზრდებოდა და მწიფდებოდა სოციალდემო-

კრატული მოძრაობა, რაც უფრო ძლიერდებოდა ამ მოძრაობის მუშაობის მასებზე გავლენა, ამ მასებში მარქსისტულ იდეების სიღრმე-სიფართოვის განვითარებით, — ასპარეზიდან სამუდამოთ ჩამოდიოდნენ ცარიზმის წინააღმდეგ თავგამოდებული და გმირული ბრძოლით განთქმული ნაროდნიკული პარტიები. შეიძლება ითქვას, რომ ამ დროს რუსეთის ხალხის განმათავისუფლებელ ბრძოლაში ჰეგემონია პროლეტარიატის და მისი წინამძღოლ სოციალ-დემოკრატიის ხელში გადადიოდა.

მაგრამ პარტია, როგორც მთლიანი ერთეული, საერთო ნებისყოფით გამსჭვალული და ერთი ცენტრით დაგვირგვინებული ჯერ არ არსებობდა. რუსეთის ვეებერთელა სივრცეზე გაბნეული სოციალ-დემოკრატიული ორგანიზაციები მოკლებული იყვნენ ურთი-ერთ კავშირს და მოქმედობდნენ განცალკევებულადა, შეუთანხმებლად, წინასწარ გამომუშავებულ გეგმის გარეშე. არა, თუ ისეთი, შედარებით, მსხვილი ორგანიზაციები, როგორიც არიან ქალაქის ან საგუბერნიო, საოლქო, არამედ სულ მცირე ჯგუფებიც კი საკუთარ ნება-სურვილის თანახმად მოქმედობდნენ. ასეთ პირობებში უთანხმოება და ერთიმეორესადმი დაპირისპირებული მოქმედება აუცილებელი მოვლენა იყო. ასეთი მდგომარეობა მეტათ აბრკოლებდა რევოლიუციონურ მოძრაობის ზრდა-განვითარებას და მომავალში საქმის ასევე მიტოვება რევოლიუციის საქმეს დიდ ზიანს უშავდებდა. ყველა სოციალ-დემოკრატიულ ორგანიზაციებისთვის საჭირო იყო გარკვეული და ნათელი სახელმძღვანელო დირექტივები ყველა უმთავრეს საკითხების შესახებ. როგორც იყო, მაგალითად, წრეების სისტემიდან მუშათა შორის ფართო აგიტაციაზე გადასვლა, დამოკიდებულება ბურჟუაზიულ ოპოზიციასთან, რომელიც უკვე ხმას იმაღლებდა, თუმცა კი ჯერ გაუბედავად, საეროობა მოღვაწეებსა, სტუდენტობასთან და ტერორისტულ აქტებთან დამოკიდებულება, ჯარში პროპაგანდა და სხვა. ერთი სიტყვით, საჭირო იყო რუსეთის ხალხთა მზავრელ ბურჟუაზიულ და თავად-აზნაურულ წესწყობილების, კაპიტალისტებისა და მემამულეების ულლისა და ექსპლოატაციის წინააღმდეგ ბრძოლისათვის საერთო ტაქტიკის და სტრატეგიის გამომუშავება. მაგრამ პირველ და თავით საჭირო იყო **საომარ ხაზის გახწორება**, რათა სოციალ-დემოკრატიულ მოძრაობას რუსეთში თავიდანვე აეღო სწორი გეზი და თავს აეცილებინა ის დამახინჯება, რომელმაც უკვე იჩინა თავი ე. წ. „**ეკონომიზმის**“ (გაზ. „**Рационализм**“-ის მამართულება), და აგრეთვე ლეგალურ მარქსიზმის სახით. უკანასკნელი თანდათან ბერნშტეინისებურ რევიზიონიზმის ხასიათს იღებდა და, აი, ყველა ამ სიმახინჯესთან საბრძოლველად და მუშათა კლასის მოძრაობის სწორ ნიშნად გაზე დასაყენებლად საჭირო იყო, რაც შეიძლება ადრე, გადაუ-

დებლათ, სოციალ-დემოკრატიულ მოძრაობაში ფუნქციონირებულ „კრემ-კოვშინის“ ბოლოს მოღება, საჭირო იყო დაჭყდმატებულ ორგანიზაციების ერთ მთლიან პარტიაში ჩამოსხმა, ერთის მხრით, **საორგანიზაციო წესდების** და, მეორეს მხრით, პარტიული პროგრამის გამოშვება ერთი სიტყვით, რუსეთის მთლიან სოციალ-დემოკრატიულ მუშათა პარტიის შექმნა.

მე-90 წლების დამლევსათვის ყველა საჭირო პირობები მზათ იყო: რუსეთის თითქმის ყველა მთავარ ქალაქებში არსებობდა ჩამოყალიბებული სოციალ-დემოკრატიული ორგანიზაციები, იყო სოციალ-დემოკრატიულ მოძრაობის თეორია და პრაქტიკა, ლეგალური და არალეგალური მარქსისტული ლიტერატურა, შესაძენევთ გაიზარდა ქალაქის პროლეტარიატის მოწინავე ნაწილი, რომელიც მზათ იყო შეთვისება და, ნაწილობრივ, შეითვისა კიდეც, მეცნიერულ სოციალიზმის იდეები და პრაქტიკაში გამოყენებია ისინი. მზათ იყო ყველაფერი, რაც საჭიროა პარტიის დაარსებისათვის. არ იყო მხოლოდ უნებნესი ზელმძღვანელი ორგანოები, ე. ი. ყრილობა და პარტიის ცენტრალური კომიტეტი. ამ ორგანოების შექმნა პარტიის დაარსებას ნიშნავდა.

პარტიის პირველი ყრილობა.

მაგრამ ეს ამოცანა ძალიან ძნელი შესასრულებელი იყო პირველათ ყოვლისა ტეხნიკურის მხრით, ჯადგან მეფის ჯაშუშები და პროვოკატორები თვალს ადევნებდენ რევოლუციონერ მოძრაობის ყოველ გამოხატულებას. წრეებისა და კომიტეტების დაარსება სხვა და სხვა ადგილას, რასაკვირველია, გაცილებით უფრო ადვილი საქმე იყო. ვიდრე ამ ორგანიზაციების წარმომადგენელთა ყრილობის მოწვევა. იყო რამოდენიმე ცდა ამ მიმართულებით და ერთი მათგანი გამარჯვებით დასრულდა; როგორც ავლინშენ, 1898 წლის დასაწყისში ქ. მინსკში შესდგა პირველი **არალეგალური ყრილობა**, რომელსაც დაესწრენ იმ დროს არსებულ სოც.-დემოკრატიულ ორგანიზაციათა წარმომადგენლები. მართალია ამ პირველ ყრილობას ვერ მოჰყვა ის, რაც პარტიისათვის საჭირო იყო: მას არ მოუცია არც პროგრამა და არც წესდება, გარდა რუსეთის სოციალ-დემოკრატიულ პარტიის დაარსების შესახებ ზოგადი დეკლარაციისა, რომლის შედგენა დაევალო მომავალ რენევატს სტრუვეს. ყრილობამ აირჩია პირველი ცენტრალური კომიტეტი, რომელიც, ყრილობის შემდეგ, მალე მთავრობას ჩაუვარდა ზელში.

მიუხედავად ამისა ამ პირველ ყრილობის მნიშვნელობა ძლიერ დიდია. მან ჩამოაყალიბა მთლიანი სოციალ-დემოკრატიული პარტიის ორგანიზაცია, მისცა მას სახელწოდება და ლოზუნგები. ეს თავის თავათ

უკვე დიდი საქმე იყო და ამ აქტს ვერავითარი უხეში ძალი უკვე ვეღარ გააბათილებდა.

უჩილობის შემდეგ.

მაგრამ უნდა ვაღიაროთ, რომ ფაქტიურათ, პარტია, როგორც ასეთი, ჯერ მაინც არ არსებობდა: უთანხმოება, შეხლა-შემოხლა და დაქსაქსულობა ჯერ კიდევ არ გამჭვლიდყო. როგორც რუსეთში, აგრეთვე საზღვარგარეთაც, არსებობდნენ ცალკე ჯგუფები და ორგანიზაციები, რომლებიც გამოდიოდნენ დამოუკიდებლათ რუსეთის სოციალ-დემოკრატიის სახელით. საზღვარგარეთ „შრომის განთავისუფლების ჯგუფი“-ს გარდა აღმოცენდა სოციალ-დემოკრატების რევოლუციონური ორგანიზაცია“, „რუსეთის სოციალ-დემოკრატიის კავშირი“ და სხვა. თითოეულ ამ ორგანიზაციას ჰქონდა რუსეთში თავისი წრე და ჯგუფები, სადაც თავის მხრივ თითქმის ყოველი ასეთი წრე და ჯგუფი, სულაც რომ არაფერი ვთქვათ ისეთზე, როგორიც იყო ბუნდი (ებრაელ მუშათა სოც.-დემ. ორგანიზაცია), მოქმედობდა აგრეთვე სრულიად დამოუკიდებლათ.

ამ პერიოდის დამახასიათებელი თვისება იყო ის, რომ ყოველი ჯგუფი შემოკრებილი იყო ლიტერატურულ ორგანოთა გარეშე. ასე არსებობდა „რაბოჩაია მისლ“-ის ჯგუფი (წმინდა ეკონომიზმის გამომხატველი), „რაბოჩე დეელო“-სა და „იუნი რაბოჩი“-ს ჯგუფები და სხვა. ამ ჯგუფთა შორის სწარმოებდა გამუდმებული ბრძოლა რუსეთის მუშათა მოძრაობაში პირველობის ჰეგემონიის დასაპყრობათ.

ორი უმთავრესი მიმდინარეობა.

მიუხედავ ამ მიმართულებათა და აზრთა მრავალ სხვაობისა, შეგვიძლია მათში ორი მთავარი მიმდინარეობა გავარჩიოთ: სოციალ-დემოკრატების ერთი ნაწილი უარყოფდა მუშათა კლასისთვის პოლიტიკურ ბრძოლის მნიშვნელობას და აღიარებდა მხოლოდ მუშათა ეკონომიურ მდგომარეობის გაუმჯობესებისათვის ბრძოლის საჭიროებას (მარტინოვი, კლსკოვა, კრიჩევსკი, პროკოპოვიჩი და სხვ.); მეორე ნაწილი კი, სცნობდა რა მუშათა ნივთიერ მდგომარეობის გაუმჯობესობისათვის ბრძოლის საჭიროებას, თავის ყურადღებას უმთავრესათ თვითმპყრობელობის და ბატონყმურ წესწყობილებასთან პოლიტიკურ ბრძოლას აქცევდა.

ამ მიმართულებას სათავეში უდგენ პლეხანოვი. დენინი და საერთოთ, მთელი „შრომის განთავისუფლების ჯგუფი“, რომელიც შემდეგ „სოციალ-დემოკრატიის რევოლუციონური ორგანიზაციით“ გადაიქცა (პ. აქსელროდი, ორტოდოქსი, კოლცოვი და სხვ.).

რუსეთის განმათავისუფლებელ მოძრაობის შემდეგმა ისტორიამ გვიჩვენა ვის მხარეზე იყო ქეშმარიტება. სოციალ-დემოკრატიის ამ ორი მიმართულებათა შორის მუდამ სწარმოებდა ბრძოლა სხვა და სხვა სახელწოდებით და სხვა ფორმით. ეკონომიზმმა გამოიცვალა სახელწოდება, პირველათ „მენშევიზმის“, შემდეგ „ლიკვიდატორობის“ სახით მოგვევლინა, სანამ საბოლოოთ სრულიად არ უღალატა თავის სოციალ-დემოკრატიულ წარსულს—მეცნიერულ სოციალიზმისა და თვით მუშათა კლასის დროშას.

ჩვენი საუკუნის პირველი წლები.

მე-90 წლების დამლევს და მე-20 საუკუნის პირველ წლებში რევოლუციონური მოძრაობა შესამჩნევათ გაიზარდა და მუშათა მასებსა და რადიკალურ ინტელიგენციას მოედო, იწყება მუშათა გაფიცვები, აგრეთვე მთელი რიგი სტუდენტობის გაფიცვებისა და საერთო დემონსტრაციები ერთის მხრით, და მეორე მხრით—გლეხების სტიქიური მოძრაობა, რომელმაც პირველათ დააყენა სოციალ-დემოკრატიის წინ გლეხობასთან დამოკიდებულების საკითხი, ანუ (არსებითად) მიწის საკითხი.

მაგრამ რუსეთის სოციალ-დემოკრატია ჯერ კიდევ არ გამო-სულიყო არა თუ ორგანიზაციულ ქაოსისა, არამედ იდეურ მრავალსხვაობის მდგომარეობიდან.

პარტიის მეორე ყრილობა.

ამ წელმა განვლო მანამდე, სანამ სოციალ-დემოკრატია ამ მდგომარეობას თავს დაახწევდა. მხოლოდ 1903 წლის ზაფხულზე მოხერხდა ლონდონში მეორე პარტიულ ყრილობის მოწვევა, რომელმაც პარტიას საორგანიზაციო წესდება და პარტიული პროგრამა მისცა. მხოლოდ ამ დროიდან გახდა სოციალ-დემოკრატია ნამდვილ პარტიათ, მაგრამ მთლიანობას ის ამ ყრილობაზედაც ვერ ელირსა, ვინაიდან ყრილობა ორ ნაწილათ გაიყო: ერთის მხრით იყო უმრავ-ლესობა ლენინის მომხრეებიდან შემდგარი და მეორე მხრით უმცირესობა აქსელროდის, ვ. ზახულიჩის, მარტოვის, პოტრესოვის და სხვათა მეთაურობით.

ამ უადგილოა ამ განხეთქილების მიზეზების დაწვრილებითი განხილვა; ავლნიშნავ მხოლოდ იმას, რომ ეს განხეთქილება იყო აღრევე არსებული სოციალ-დემოკრატიის ფარგლებში ბრძოლის გაგრძელება.

ამ საკაროთ გრაცხ ვთქვა რამოდენიმე სიტყვა მხოლოდ იმ დიად წინასწარ მუშაობის შესახებ, რომელიც შესრულებული იქნა ამ ყრილობის მოსამზადებლათ და გასამართავათ და იმ როლის შე-

სახეზე, რომელიც შეასრულა ერთმა ჯგუფმა, პროლეტარიატის უდიდესი წინამძღოლისა და ჰეგმარიტ რევოლუციონერის, **ვლადიმერ ილიახ-ძე ულიანოვის (ლენინი)** მეთაურობით.

მე-2 ყრილობის მომზადება მოითხოვდა უდიდეს, გიგანტურ ღონისძიებებს, როგორც იდეურ, აგრეთვე ორგანიზაციის მხრით. ლენინის ჯგუფის ხელში იყო მაშინ სოციალ-დემოკრატიულ გამოცემათა შორის ყველაზე უფრო გავლენიანი გაზეთი „ისკრა“ (გამოიცა 1900 წლის დამლევადან). ამ გაზეთისა და კარგათ მომზადებულ პროფესიონალ—რევოლუციონერების საშვალეებით ეს ჯგუფი ადგილობრივად აწარმოებდა ამ ყრილობის წინასწარ მუშაობას. „ისკრა“-სი და მის ხელმძღვანელთა პირველი პერიოდის (მე-2 ყრილობამდე) პოზიცია ყველასათვის ცნობილია და ამის შესახებ მე ეხლა არ ვილაპარაკებ. მაგრამ არ შეიძლება აქვე არ აღინიშნოს ის გარემოება, რომ როგორც პირველ პერიოდის „ისკრის“, აგრეთვე შემდეგ წარმოშობილ ბოლშევიკურ მიმდინარეობის ერთ-ერთ სულის ჩამდგმელათ იყო და არის ლენინი. ლენინი წარმოადგენს მე-20 საუკუნის რევოლუციონერ მოძრაობის უდიდეს ფიგურას. მან აღზარდა მთელი თაობა მარქსისტ-რევოლუციონერებისა და პრაქტიკულ მოღვაწეებისა, მან შექმნა მთელი სკოლა და სოციალისტურმა მსოფლიომ არ იცის მეორე სახელი, გარდა ლენინისა, რომლის მოთავესება შეიძლებოდა მარქსისა და ენგელსის გვერდით.

შემდეგში მე ვილაპარაკებ უმთავრესათ სოციალ-დემოკრატიისა და, შემდეგ, კომპარტიის განვითარების უმთავრეს მომენტებზე ამიერ-კავკასიაში და, კერძოდ, საქართველოში.

ამიერ-კავკასიაში.

აქ აღსანიშნავია პირველ ყოვლისა შემდეგი გარემოება. ამიერ-კავკასია, როგორც განაპირა ადგილი, სოციალ-დემოკრატიულ ცენტრებს ძლიერ დაშორებული, პირველ ხანებში არ იღებდა მონაწილეობას იმ ბრძოლაში, რომელსაც ადგილი ჰქონდა რუსეთის სოციალ-დემოკრატიის შიგნით „ისკროველებისა“ ერთის მხრით, და „ეკონომიზმის“ შორის მეორე მხრით. „ეკონომიზმი“ ჩვენში, ამიერ-კავკასიაში, ყოველ შემთხვევაში, პირველ ხანაში არავითარ გავლენით არ სარგებლობდა და მის არსებობაზეც კი ადგილობრივ პარტიულ წრეებში იშვიათათ თუ იცოდა ვინმემ. ამიტომ გასაკვირავლიც არ არის, რომ „ისკრა“-ს მიმართულება აქ თავიდანვე სავსებით მოწონებული იყო. მეორე გარემოება, რომელიც მე უნდა ავღნიშნო, მდგომარეობს იმაში, რომ, მიუხედავად იმისა, რომ ამიერ-კავკასიაში და მთელს კავკასიაშიც უმთავრესათ პროლეტარულ ცენტრათ იყო და არის ეხლაც ბაქო, სოციალ-დემოკრატიულ მოძრაო-

ბის ცენტრი ამიერ კავკასიაში როგორც თავის აღმოცენების, აგრეთვე შემდეგ განვითარების მომენტებში, იყო შედარებით ნაკლებათ პროლეტარული ტფილისი, ტფილისი იყო ის ცენტრი. სადაც პირველათ შემოტანილ იქნა სოციალ-დემოკრატიული ანუ მარქსისტული მოძღვრება, სადაც ამ მოძღვრებამ პირველათ გაიკეთა ფესვები და შესაფერი ნაყოფი გაშიღო და საიდანაც შემდეგ ის მთელს ამიერ-კავკასიაში და კავკასიაში, ჩრდილოეთით და სამხრეთით, აღმოსავლეთით და დასავლეთით გავრცელდა.

ს ა ქ ა რ თ ვ ი ლ ო შ ი .

..შესამე დასი.. ..კვალი.. პირველი ხოციალ-დემოკრატიული ჯგუფი.

სოციალ-დემოკრატიულ იდეების შედარებით სწრაფი წარმატება საქართველოში და მათი კოლოსალური გავლენა მუშებზე და გლეხებზედაც აიხსნება გარდა ეკონომიურ პირობებისა, ჩემის აზრით, იმ გარემოებითაც, რომ ამ იდეებს აქ ხალხის ფართო მასების შეგნებაში არ უხდებოდა სხვა რომელიმე სოციალისტურ მოძღვრებისა და თეორიის პირისპირ გზის გაკაფვა.

წარსული ისტორიის მთელი მსგელობით, რომლის შედეგათ ჩვენ მივიღეთ ბიუროკრატის. ფეოდალურ შემამუღეთა და ბურჟუაზიის მიერ გაყვლეფილი და ჩაგრული მუშათა და გლეხთა მასსა, ყველა ამ პირობების მეოხებით მარქსიზმის, სოციალისტურ და რევოლიუციონურ იდეების შესათვისებლათ ნიადაგი საკმაოთ იყო განოყიერებული.

ამას უნდა დაურთოთ ისიც, რომ მთელს კავკასიაში ტფილისი ყველაზე უფრო კულტურული ცენტრი იყო, სადაც წარსულ წლებში დროგამოშეგებით არალეგალური ლიტერატურა და, იუ გნებაეთ, არალეგალური ხალხიც ჩნდებოდა.

წარსული საუკუნის მე-80-ე წლებში ტფილისში იწყება რევოლიუციონური დღეილი, უმთავრესათ, ხელოსანთა და მოსწავლე ახალგაზრდობის წრეებში (სასულიერო სემინარია და სამასწავლე-ბლო ინსტიტუტი). მაგრამ რევოლიუციონური მოძრაობა იმ წანებში ჯერ კიდევ ვერ ჩამოყალიბდა.

ყოველ რევოლიუციონურ მოძრაობისათვის, და მით უფრო, პროლეტარულ მოძრაობისათვის საჭიროა უპირველეს ყოვლისა ფუძე და, შემდეგ პრაქტიკულ მოკმედებათა გარკვეული პროგრამა, ეს კი ჯერ არ იყო, მაგრამ ყველაფერზე უფრო ჩვენ რევოლიუციონური გამოცდილება და რევოლიუციონური ტრადიცია გვაქლდა. პირველი ნაბიჯი ყოველთვის ძნელია, მაგრამ მაინც უნდა გადაგვედგა. აშკა-

რამა, რომ დასავლეთისა და რუსეთის რევოლუციონური მოძრაობის თეორიისა და პრაქტიკის ცოდნის გარეშე ჩვენ ამ ნაბიჯის გადადგმა არ შეგვეძლო. ეს ის დრო იყო, როდესაც რუსეთის ძველი რევოლუციონური პარტიები ჩამოდიოდნენ უკვე სცენიდან და ასპარეზზე გამოდიოდა ახალი რევოლუციონური სოციალ-დემოკრატიული პარტია, მაგრამ უკანასკნელი ჯერ კიდევ ჩამოყალიბების პროცესში იმყოფებოდა.

პირველათ ქართველებში მე და ნოე ჟორდანიას მოგვიხდა გაცნობა სოციალ-დემოკრატიულ მოძრაობასთან მისი თეორიითა და პრაქტიკით, ეს მოხდა ვარშავაში 1891—93 წ. ჩვენი საშუალებით სოციალ-დემოკრატიული იდეა ვრცელდება საქართველოში: 1892 წ. დეკემბრის ბოლო რიცხვებში ზესტაფონში იმართება რევოლუციონურად განწყობილ ახალგაზრდობის პირველი ფარული ყრილობა. ამ ყრილობას ესწრებიან ნ. ჟორდანიას *, ს. ჯიბლაძე, მ. ცხაკაია ნ. ჩხეიძე, ეგნატე ინგოროყვა (ნიწოშვილი), რ. ქალაძე, იოს. კაკაბაძე და სხვები. ამ ყრილობას არაფერი დადებითი შედეგი არ მოჰყოლია, მან მხოლოდ ერთი რამ დაგვანახა, რომ ქართველი ინტელიგენციის ერთ ნაწილს სურს გამოვიდეს ბურჟუიდან, სურს დაუახლოვდეს ისტორიის მეცნიერულ გაგებას, შეითვისოს მარქსიზმი, მაგრამ მარქსიზმის შეთვისებამდე ჯერ კიდევ შორს არის. ამის შემდეგ 1894 წლის დასაწყისში გარდაიცვალა ნიჭიერი ბელეტრისტი, ნამდვილი რევოლუციონერი, რომელიც უკვე გახდა მომწიფებული მარქსისტი — **ეგნატე ნიწოშვილი (ინგოროყვა)**. მის დაკრძალვაზე პირველათ საჯაროთ გამოდის ეს რევოლუციონური ახალგაზრდობა, რომელიც სილ. ჯიბლაძის პირობა აცხადებს ჩვენში ახალ საზოგადოებრივ ძალის აღმოცენების შესახებ, იმ ძალის, რომელიც არის დამცველი გაყვლივით და ჩაგრულ მუშათა კლასისა.

სწერალმა ვ. წერეთელმა (ცნობილ ირაკლი წერეთელის მამა), რომელიც დაკრძალვას დაესწრო და ასწერა იგი თავის ყოველკვირეულ გაზეთ „კვალში“, უწოდა ამ ჯგუფს „**მესამე დანი**“ **) (მესამე ჯგუფი ანუ პარტია). ამ დროიდან ეს სახელწოდება შემოვიდა მმართველში და დიდი ხანი იყო სოციალ-დემოკრატიის სინონიმი. იმავე ხანებში გახ. „კვალში“ ხშირად იბეჭდებოდა წერილები, რომლებიც ეკუთვნოდნენ „მესამე დასტლების“ კალამს. ამის გამო ამ უკანასკნელებს უწოდეს აგრეთვე „კვალისტები“. ამ სახელწოდებაში იტარებოდა მათი არალეგალური არსებობა.

* რომელიც იმავე წელს ზაფხულში ვარშავიდან დაბრუნდა.

** ეს სახელწოდება, რა თქმა უნდა, სწორი არ იყო. წერეთელს სახელი ეკუთვნოდა მხოლოდ ჰუმანიტარული წინიერი, ღვიწი-სხეი და სხვა ჯგუფების და პარტიების განიხილ.

მაგრამ უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ „მესამე დასელებს“ შორის პირველ ხანებში მაინც იყვნენ აგრეთვე ისეთებიც, რომელთაც არაფერი სართო არ ქონდათ მარქსიზმთან. მეორეს მხრივ ის ნაწილიც, რომელიც მარქსიზმის თვალსაზრისზე იდგა, მხოლოდ და მხოლოდ ინტელიგენტებისაგან შესდგებოდა. ეს ჯგუფი სრულიად განცალკევებულად არსებობდა და არ იყო დაკავშირებული არც მუშებთან და არც გლეხებთან. ვარშავიდან დაბრუნების შემდეგ, მე, გავეცანი რა „მესამე დასელების“ წრეს, დავრწმუნდი, რომ ის სრულიად ჩამოშორებულია მუშებისაგან. 1896 წლის დასასრულში თუ 1897 წ. დასაწყისში მე მომიხდა კავშირის აღდგენა რკინის გზის მთავარ სახელოსნოების მუშებთან, არაქელა ოქუაშვილის და ზაქარია ჩოდრიშვილის მეთაურობით, რომელთაგან პირველს მე წინათაც ვიცნობდი. მათ უერთდებიან სხვა მუშებიც და ცოტა ხნის შემდეგ იმავე 1897 წელს ტფილისში არსდება პირველი სოციალ დემოკრატიული კომიტეტი, რომელშიაც შედიან თითქმის მარტო მუშები: ზაქარია ჩოდრიშვილი, არაქელა ოქუაშვილი. გ. ცაბაძე, არჩილ არავიაშვილი, გ. ჩხეიძე და ალ. ბაქრაძე *). შემდეგ 1898 წელს კოოპტაციით მოწვეული იყვნენ: ს. ჯიბლაძე, რ. კალაძე, (ბოლშ.) სევ. ჯუღელი, ლადო კეცხოველი (რომელიც შემდეგ მოკლული იქნა მეტეხის ციხეში დარაჯის მიერ), მიხა ბოჭორიშვილი (ბოლშ.) და ალ. შატილოვი. ამ კომიტეტმა უკვე გააფართოვა პროპაგანდა და აგიტაცია მუშებს შორის და ჩქარა მოიპოვა დიდი ნდობა მათ შორის. აგიტაცია და პროპაგანდა დიდი წარმატებით სწარმოებდა.

გაფიცვები, სამაისო დღესასწაულები, დემონსტრაციები.

რევოლუციონური მოძრაობა ჯერ-ჯერობით გაფიცვებში გამოიხატა. პირველი სერიოზული გაფიცვა მოწყობილი იქნა სწორედ ახალი საუკუნის (20) დაწყების წინ ტფილისში, ქალაქის ცხენის რკინის გზის სახელოსნოებში, რომლის დროსაც მოხდა პირველი შეიარაღებული შეტაკება მუშებსა და პოლიციას შორის. იმავე წელს (1900 წ.) მოეწყო კიდევ უფრო საგრძნობი გაფიცვა რკინის გზის ტფილისის სახელოსნოებსა და დეპოში, რომელშიაც მონაწილეობას იღებდა 4000-ზე მეტი მუშა და რომელსაც ხელმძღვანელობდა რუს. სოც.-დემ. მუშ. პარტიის ტფილისის კომიტეტი. მართალია, ეს გაფიცვაც მუშების დამარცხებით გათავდა, მრავალი ათეული მუშები იქნა დაპატიმრებული და მრავალი ასეული გადაასახლეს ტფილისიდან; მაგრამ მთელი ამიერ-კავკასიის მუშათა კლასისათვის ამ გაფიცვას უდი-

*) შემდეგ, როცა სოც.-დემ. ორ ნაწილათ გაიყო თითქმის ყველა ეს მუშები, ცაბაძის და არავიაშვილის გარდა, ბოლშევიზმს მიემხრნენ და ბოლომდის მისი ერთგულნი დარჩნენ.

დეს მნიშვნელობა ქონდა. მან გააკეთა ისინი ბრძოლისათვის, გარდა ამისა ტფილისიდან გადასახლებული მუშები ავრცელებდნენ ყველგან სოციალ-დემოკრატიულ მოძრაობის იდეებს და ბურჟუაზიულ-მემამულეთა ექსპლოატაციის წინააღმდეგ ბრძოლის ლოზუნგებს.

კიდევ უფრო მეტი მნიშვნელობა ქონდა რევოლიუციონერ მოძრაობის განვითარებისთვის პირველი მაისის დემონსტრაციებს, რომლებსაც აწყობდა ტფილისის კომიტეტი. გადასწყდა 1 მაისის საჯარო დემონსტრაცია არ გამართულიყო ნაუცბათევად, არამედ ჯერ მოემზადებინათ ნიადაგი. ამ მიზნით 1899—1900 წ. ტფილისის ორგანიზაციამ იდღესასწაულა ეს დღე მუშათა ფართო, მაგრამ საიდუმლო კრებებზე ქალაქ გარეთ. 1900 წლის ცდამ დაამტკიცა, რომ შემდეგ 1901 წლის პირველ მაისს შესაძლებელი იყო უკვე ტფილისის ქუჩებში აშკარა დემონსტრაციის გამართვა. ჟანდარმერიამ, იცოდა რა მუშების მიერ განზრახულ დემონსტრაციის შესახებ, 1 მაისისათვის (ახალი სტილით) თავის მხრივ მიიღო სათანადო ზომები, რათა ხელი შეეშალა დემონსტრაციისათვის. ამ მიზნით ყველა შემჩნეულ პირებს აპატიმრებდნენ და ასახლებდნენ. იმავე დროს დემონსტრაციისათვის დანიშნული ყველა სტრატეგიული პუნქტები დაიკავეს პოლიციელებმა, ყაზახებმა და ჯარის ნაწილებმა, მაგრამ მიუხედავად ამისა, ეს დემონსტრაცია მაინც გაიმართა ხალხით აღვსილ მოედანზე წითელი დროშებით და ძახილით: „ძირს თვითმპყრობელობა“. დროშა ეჭირათ ხელში არაქელა ოქუაშვილს და ლ. მამალაძეს. იქვე მყოფი პოლიციელები და ყაზახები თავს ესხმიან შეჯგუფებულ მუშებს. სცემენ მათ მათრახებით, თოფის კონდახებით და დემონსტრაციის მთავარ ხელმძღვანელებს ოქუაშვილს და მამალაძეს აპატიმრებენ, წინასწარ სცემენ რა მათ სასიკვდილოთ. ამ პირველი მაისის პირველ აშკარა დემონსტრაციის პოლიტიკური მნიშვნელობა უდიდესი იყო, — თუ წინანდელი გაფიცვები ჯერ მხოლოდ ფარულად ამტკიცებდა ბრძოლის პოლიტიკურ ხასიათს, ახლა მუშათა კლასის პოლიტიკურმა ბრძოლამ სრულიად აშკარად იჩინა თავი. ამიერიდან რევოლიუციონერი მოძრაობა, როგორც საქართველოში, ისე მთელ ამიერ-კავკასიაში ჩქარის ტემპით უნდა წასულიყო. და მართლაც, რევოლიუცია ჩვენში ჩქარის ტემპით ვითარდებოდა. ტფილისის ამბებმა გამოძახილი ჰპოვა ჯერ ბათუმში, შემდეგ გურიაში (ოზურგეთის მაზრა), კიათურაში, ბაქოში და სხვაგან. ბათუმში სოციალ-დემოკრატიული კომიტეტი ეწყობა ალექსანდრე (საშა) წულუკიძის აქტიური მონაწილეობით (გამოჩენილი პუბლიცისტი, აგიტატორი და ორატორი, რომელიც გარდაიცვალა სრულიად ახალგაზრდა 1905 წლის დასაწყისში, რევოლიუციის სადარაჯოზე, რომელიც დაბრუნდა პეტრებურგიდან 1899 წლის დასასრულში). 1902 წელს (მარტში) ბათუმში პოლიცია და ჟანდარმერია მშვიდო-

ბიანად გაფიცულ მუშებს სისხლისმღვრელ ბრძოლას უცხადებდნენ, რასაც შედეგად მოჰყვა მრავალი ათეული მუშის მოკვლა და დაჭრა. გურიაში, სადაც ტფილისიდან და ბათომიდან ბრუნდებიან რევოლუციონურად განწყობილი მუშები და გლეხები, მოძრაობა მიმართულია უმთავრესად თავად-აზნაურების—მემამულეების წინააღმდეგ, რომელთაც ართმევენ მიწას რევოლუციონური გზით და ერეკებიან მათი საბუღარებიდან, სასახლეებიდან, და ვინაიდან გურიის გლეხთა შორის მოძრაობა ძალიან მწვავედება (ადგილი აქვს ტერორისტულ აქტებს მემამულეების და ჯაშუშების წინააღმდეგ), გადასწყდა გურიის მოძრაობის სახელმძღვანელოთ დაინიშნოს პარტიის გურიის კომიტეტი. ვინაიდან რევოლუციონური მოძრაობა საქართველოში და ბაქოში ფართოვდებოდა და ძლიერდებოდა, საჭირო შეიქნა ყველა სოც.-დემ. ორგანიზაციების ერთ კავშირში გაერთიანება, უფრო გეგმაშეწონილ მუშაობის საწარმოებლად, ორგანიზაციის სახსარის გასაძლიერებლათ, საკუთარი ტეხნიკის მისაწყობათ (არალეგალური სტამბა) და სხვა.

პირველ ყოვლისა ლიტერატურის შესახებ. იმ დროს ტფილისში გამოდიოდა ქართულ ენაზე ყოველ-კვირეული ჟურნალი „კვალი“; ფაქტურად 1898 წლიდან ჟურნალი იმყოფებოდა პარტიის ხელში, როგორც ლეგალური ორგანო, რომელსაც, რა თქმა უნდა, არ შეეძლო დაეკმაყოფილებია პარტიის მოთხოვნილებანი. ცალკე შემთხვევებში პროკლამაციების ან მოწოდებების გამოცემის დროს ორგანიზაციები მიმართავდნენ ამხანაგ ასოთ-ამწყობების დახმარებას, რასაც ისინი დიდი რისკით ასრულებდნენ ლეგალურ სტამბებში; მაგრამ პარტიას უკვე ესაჭიროებოდა საკუთარი ტეხნიკა. ერთი ასეთი სტამბა უკვე არსებობდა ბაქოში სპეციალურად საზღვარ-გარეთის „ისკრას“ გასავრცელებლად. იქ უკვე მუშაობდნენ ს. თოდრია, ლადო იუშმაძე ვ. ზოლქვაძე და სხვა. მეორე ასეთი სტამბის მოწყობა თავს იდგა დ. კეცხოველმა, თუმც მან ველარ შესძლო საქმის დასრულება დაპატიმრების გამო, მაგრამ მიუხედავად ამისა სტამბა ახლო მომავალში იქნა მოწყობილი და ამავე დროს გამოიცა არალეგალური ჟურნალი „პროლეტარიატის ბრძოლა“. 1902 წლის დასასრულში საქართველოში არსებობდნენ ჩამოყალიბებული ორგანიზაციები გარდა ტფილისისა, ბათუმში, ქუთაისში, გურიაში, ქიათურაში, სად. ხაშურში. ამიერ-კავკასიის დანარჩენ რაიონებიდან იმ დროს, მხოლოდ ბაქოში არსებობდა სოციალ-დემოკრატიული ორგანიზაცია. თვითეული ორგანიზაცია მუშაობდა თავის რიგზე და დამოუკიდებლად უძღვებოდა საქმეს. რა თქმა უნდა, ისეთი ორგანიზაცია, როგორიც იყო ტფილისის კომიტეტი, თავდაპირველად თამაშობდა ხელმძღვანელ როლს, მაგრამ მიუხედავად ამისა, მუშაობის გეგმაშეწონილების და ინტერესებისათვის ამ ორგანიზაციების ერთ ცენტრში გაერთიანება აუცილებელ საჭიროებას წარმოადგენდა.

ა. კავკ. ს. დ. ორგან. პირველი ყრილობა.

ამ მიზნით 1903 წ. ზამთარში ქალ. ტფილისში მოწვეულ იქნა ამიერ-კავკასიაში არსებულ ორგანიზაციების წარმომადგენელთა პირველი ყრილობა, რომელმაც საფუძველი ჩაუყარა კავკასიის სოციალ-დემოკრატიულ ორგანიზაციების კავშირს და რომელზედაც არჩეულ იქნა კავკასიის კომიტეტი. ამ ყრილობაზე გამოიკვეთა, რომ ამიერ-კავკასიის სოც.-დემოკ. პარტიაში არაერთად წინააღმდეგობას ადგილი არ ქონდა და ყველა ორგანიზაციები ერთსულოვნათ იდგენ „ისკრას“ პლატფორმაზე. მე-2ე საერთო პარტიულ ყრილობაზე*), რომელიც გაიმართა იმავე წლის ზაფხულზე, ამიერ-კავკასიამ გაგზავნა სამი წარმომადგენელი: ტფილისიდან — თოფურიძე, ბათუმიდან არ. ზურაბოვი და ბაქოდან კნუნიანიცი.

ყრილობაზე ორი უკანასკნელი**) მიემხრენ მეუმრავლესებს, მხოლოდ თოფურიძე გადაიხარა მენშევიკებისაკენ მაგრამ ამ შემთხვევაში სრულებით არ გამოხატავდა იმ ორგანიზაციას, რომელმაც ის წარგზავნა ყრილობაზე და ეს გარემოება იმდენათ აშკარა იყო, რომ თოფურიძემ ველარც კი შესძლო დაბრუნებულყო უკან მოხსენების გასაკეთებლათ. მალე ყრილობის შემდეგ, როდესაც პარტიაში თავი იჩინა აუცილებელმა განხეთქილებამ და დაიწყო შინაური ბრძოლა, რომელიც სულ უფრო მწვავე ხასიათს იღებდა, კავკასიის კავშირი ყველა თავისი ადგილობრივი ორგანიზაციებით გადაჭრით უერთდებოდა რ. ს. დ. მ. პ. ბოლშევიკურ ფრთას. მეტად დამახასიათებელია, რომ თითქმის ისეთი პირებიც კი, როგორც ნ. რამიშვილი, ნ. ხომერიკი და სხვ. რომელნიც შემდეგ მენშევიკების ბურჟუაზი და ბოლშევიზმის ყველაზე უფრო სასტიკ მოწინააღმდეგეებათ გახდნენ, 905 წლამდე ბოლშევიკები იყვნენ და იზიარებდნენ ბოლშევიკების თვალსაზრისს.

პარტიული უთანხმოება ჩვენში.

მდგომარეობა პარტიაში.

მხოლოდ 1904 წლის დასასრულს, 1905 წლის დასაწყისში იწყება ჩვენში მოულოდნელი გარდატეხა იმ მხრივ, რომ ყველა ჩვენი ორგანიზაციები ბოლშევიკურიდან მენშევიკური ხდებიან.

მე არ გამოუდგები იმ გარემოებათა განხილვას, რომლებიც გახდნენ მიზეზი ჩვენი ორგანიზაციების ასეთი არსებითი და რადიკალური გარდატეხისა, შევნიშნავ მხოლოდ, რომ ზოგიერთ სოციალ-დემოკრატიულ მოღვაწეთა, მაგ. ნ. ჟორდანიას პირადმა ზეგავლენამ და ზოგიერთ პასუხისმგებელ ბოლშევიკების უტაქტო მოქმედებამ,

*) პირველ ყრილობაზე მინსკში კავკასიიდან არავინ ყოფილა.

**) ზურაბოვმა შემდეგ უღალატა ბოლშევიკებს.

მნიშვნელოვანი როლი ითამაშეს ამ ისტორიაში. როგორც ზევით აღვნიშნეთ, ორგანიზაციების წევრთა უმრავლესობა მენშევიკების მხარეზე გადავიდა, ბოლშევიკები კი უმცირესობაში მოექცენ; ამასთან ერთად უნდა შევნიშნოთ, რომ ბრძოლაში ყველაზე უფრო გამოკა-ფული ძველი მუშები ბოლომდე ერთგული დარჩენ ბოლშევიზმისა, თავისთავად ცხადია, რომ ამის შემდეგ გაცხოველდა პარტიის შიგნით ფრაქციონული ბრძოლა, რომელიც ზოგჯერ მახინჯ ფორმებს ღებუ-ლობდა; ამავე დროს მენშევიკების უმრავლესობა ყოველგან ცდილო-ბდა მექანიკურად დაეძლია ბოლშევიკების უმცირესობა. თუმცა ოფიციალური განხეთქილება ჯერ კიდევ არ იყო, და ბოლშევიკებიც და მენშევიკებიც ფორმალურად ერთ პარტიაში შედიოდნენ, მაგრამ ფაქტიურად თვითთელი ამ ფრაქციათაგანი უკვე განსაკუთრებულ პარტიას წარმოადგენდა.

ამგვარად, თუმცა ბ. ბ. ჟორდანიამ, რამიშვილმა და კომპანიამ სხვა და სხვა გვარ მახინჯაციების საშუალებით, სიყალბით და თვალ-თმაქცობით მოახერხეს უმრავლესობის მიმხრობა, თითქმის ყველა ადგილობრივ ორგანიზაციებში, მენშევიკებმა ვერ მოახერხეს ეს ბაქოს ორგანიზაციაში. მართალია, იქაც შეიქრნენ ისინი და შეეცადნენ განხე-თქილების ორგანიზაციის და თითქმის პროვოკაციის შეტანას (შენდრიკოვშიჩნა), მაგრამ ბაქოს პროლეტარიატის დიდი უმრავ-ლესობა, რომელმაც თავი მოიყარა **ნავთის მრეწველობის მუშათა კავშირის გარშემო**, წინააღუდგა მენშევიზმს და მხოლოდ ბაქოს მუშათა უმნიშვნელო ნაწილი და უმთავრესად ქალაქის რაიონებიდან, რომელნიც გაერთიანებული იყვნენ „ბაქოს მუშების კავშირში“ „ცნო-ბილ“ ლ. შენდრიკოვის მეთაურობით, გახდა მენშევიკების დასა-ყრდნობ ბაზად. მაგრამ თუ მენშევიკებმა ვერაფერი მოუხერხეს ბაქოს ორგანიზაციას, სამაგიეროთ ისინი ავიწროებდნენ მას საერთო კავკა-სიის ყრილობაზე და კონფერენციებზე, სადაც მათ ყოველთვის უმრავ-ლესობა ჰყავდათ, ტფილისის და გურიის ხმების ხარჯზე.

პარტიის როლი სომეხ-თათართა შეტაკების დროს.

ვეშმარიტება მოითხოვს აღვნიშნო, რომ ფრაქციული ბრძოლა ჩვენში ამიერ-კავკასიაში უკიდურესობამდე გამწვავდა განსაკუთრებით 1905 წლის რევოლუციის ჩაქრობის შემდეგ, 1905 წელში მომხდარ რევოლუციონურ შეტაკებების დროს ორივე ფრაქცია ერთსულოვნად გამოდიოდნენ. განსაკუთრებით ხაჭირაა აღინიშნოს კავკასიის სოციალ-დემოკრატიის როლი სომეხ-თათართა შეტაკების დროს. ეს ერთი ბრწყინვალე ფურცელია ჩვენი პარტიის ისტორიაში. სომეხეთის ნაციონა-ლისტურ „დაშნაკუთუნის“ პარტიის მიერ გამოწვევული შუღლი მუს-ლიმანების წინააღმდეგ, უკუღმართათ იქნა გამოყენებული მთავრობის

მიერ, რომელმაც პროვოკაციით გამოიწვია სომეხ-თათართა სისხლის ღვრა, რათა სომხეთის და მუსლიმანების მშრომელთა მასების სისხლში ჩაეხრჩო პროლეტარიატის რევოლუციონური მოძრაობა. პირველად უმაღლესი ადმინისტრაციის, გუბერნატორ ნაკაშიძის სახით, მოღალატურ ხელებით იწყება სომეხ-თათართა შეტაკება ბაქოში 1905 წლის გაზაფხულზე; ეს შეტაკება მაშინვე იღებს საშინელ ხასიათს, და თუ ის მაინც თავის დროზე იქნა შეწყვეტილი, ეს მოხდა ბაქოს სოც.-დემ. ორგანიზაციის ენერგიული ჩარევის წყალობით, რომელიც გულმკერდით დაუდგა წინ ორივე მხარეს და მოუწოდებდა მათ ამ უგუნურობის შეწყვეტისაკენ. და სოციალ-დემოკრატიის ხმა გაგონილ იქნა. იგივე განმეორდა ცოტა უფრო გვიან ტფილისში 1905 წლის შემოდგომაზე, 17 ოქტომბრის ცნობილ მანიფესტის გამოცემის შემდეგ, მაშასადამე ე. წ. „თავისუფლების დღეებში“. ვილაცას პროვოკაციულ გასროლილ ტყვიით მოკლულ იქნა რამდენიმე მუსლიმანი და ყველაფერი მზად იყო სომეხ-მუსლიმანების შეტაკების დასაწყებად, როდესაც სოც.-დემოკრატიულმა ორგანიზაციამ ფრაქციის მიუხედავად, დადგა სომხების და მუსლიმანების მასების წინაშე და დასდო ფიცი არ დაეშვა სისხლის ღვრა, და ეს ფიცი პატიოსნად იქნა შესრულებული. შემდეგ 1905 წლის ნოემბერსა და დეკემბერში და 1906 წ. იანვარში, როდესაც გათავხედებული რეაქცია ანადგურებდა რევოლუციონურ ორგანიზაციებს, როდესაც ყველგან საქართველოში მოქმედებდნ ალიხანოვების, კრილოვების და გრიაზნოვების და სხვათა დამსჯელი რაზმები, სწორედ ამ მომენტში აღარ შეიძლებოდა ლაპარაკი ბოლშევიზმის და მენშევიზმის შესახებ და ორივე ფრაქციები გამოდიოდნ, სადაც ეს შესაძლებელი იყო, ერთსულოვნად.

ფრაქციათა ბრძოლა. სტოკჰოლმის ყრილობა.

მაგრამ იმის და მიუხედავად, თუ როგორ მარცხდებოდა რევოლუცია და კონტრ-რევოლუციის და რეაქციის გამარჯვება აშკარა ხდებოდა, ფრაქციათა შორის ურთიერთობა თანდათან მწვავედებოდა და უარესდებოდა. ერთი სიტყვით, ბოლშევიკებს და მენშევიკებს შორის დაწყებული დაახლოება „თავისუფლების დღეებში“, რამაც მხოლოდ სტოკჰოლმის ყრილობამდე გასტანა, თან და თან ქრება.

ამ ყრილობის შემდეგ ბოლშევიკებს და მენშევიკებს შორის არსებული უთანხმოება სულ უფრო და უფრო პრინციპიალურ ხასიათს ღებულობს.

განვლილ ეტაპის და რევოლუციის შემდეგ გამეფებულ რეაქციის შეფასებაში, მეფის სახელმწიფო სათათბიროს როლის და მნიშვნელობის საკითხშიაც, და უმთავრესად რუსეთის რევო-

ლიუციის მომავალ ბედის გათვალისწინებაში, თუ არაფერს ყვეთ ისეთ საკითხზე, როგორც შეიარაღებულ აჯანყების საკითხია, — ყველა კარდინალურ საკითხებში ბოლშევიკები და მენშევიკები ერთ-მანეთს ეთიშებოდნენ, ვინაიდან ისინი სულ სხვა და სხვა გზებით მიდიოდნენ. და არავითარ გამაერთიანებელ ყრილობას არ შეეძლო მათი გაერთიანება ისე, თუ ერთ-ერთი ამ ფრაქციათაგანი უარს არ იტყოდა ყველა თავის ძირითად შეხედულებებზე, რის დაშვებაც შეუძლებელი იყო.

უკანასკნელი საერთო პარტყრილობები.

ამიტომ შემდეგი საერთო პარტიული ყრილობა ლონდონში 1907 წ. და ჩვენი უკანასკნელი კავკასიის ყრილობა 1908 წლის იანვარს, იყვნენ უბრალოთ დროის დაკარგვა; ეს ორი ყრილობა იყო უკანასკნელი საერთო ყრილობები. პარტია საბოლოოდ გაითიშა ორ ნაწილად და ყოველ ცდას, გამოგენახა საერთო ენა, წინასწარ მარცხი მოელოდა.

უთანხმოებანი რევოლიუციის მამოძრავებელი ძალების და მიზნების შესახებ.

და მართლაც, მენშევიკებმა, როგორც რუსეთში, ისე ჩვენში, უკვე 1907 წელს დაიწყეს ს.-დ. პარტიის საწინააღმდეგო მოქმედება. იმათ უწინარეს ყოვლისა დამთავრებულად აღიარეს რუსეთში ბურჟუაზიული რევოლიუცია, ხოლო სტოლიპინის შავრაზმული სათათბირო პარლამენტათ დასახეს და დაიწყეს თავის ორგანიზაციების შექმნილ პირობებთან შეგუება. მათ დაიწყეს ქადაგება, რომ საჭიროა ძველი სოციალ-დემოკრატიულ პარტიის ლიკვიდაცია და მის ნაცვლად ახალი მუშათა პარტიის დაარსება უპარტიო მუშათა ყრილობის მოწვევით. სხვათა შორის, მენშევიკებისათვის ფრიად დამახასიათებელია ის გარემოება რომ, მიდიან რა ყოველგვარ კომპრომისზე და შეთანხმებაზე კონტრ-რევოლიუციონურ კადეტურ ბურჟუაზიასთან, პირველ სახელმწიფო სათათბიროს არჩევნების დროს, ისინი გადაჭრილ უარს ამბობენ შეთანხმებაზე გლეხურ („ნაროდნიკულ“) პარტიებთან.

1905 წლის რევოლიუციის დროებითი დამარცხება მენშევიკებმა გაიგეს ისე, როგორც საბოლოო დამარცხება და ამის გამო მთელ თავის მეცადინეობას მიმართავენ ამის შემდეგ იქითკენ, რომ როგორმე ლეგალური არსებობა მოუპოვონ პარტიას. მაგრამ ეს შესაძლებელი იყო მხოლოდ ყველა არალეგალურ ორგანიზაციების გაუქმების შემდეგ. მენშევიკები ასეც იქცევიან, თან და თან აუქმებენ რა

არალეგალურ ორგანიზაციებს და ამავე დროს განზრახ ზედმეტად აფასებენ ლეგალურ ორგანიზაციების როლს და მნიშვნელობას.

დამოკიდებულება იმპერიალისტურ ომებთან.

მაგრამ კავკასიელნი, ანუ ლეკთა რომ ესთქვათ, ქართველი მენ-შევიკები (ქორდანია, რამიშვილი, ჩხენკელი, ჩხეიძე და კომპანია) თავის ლიკვიდატორულ ზრახვებში ძალიან უფრო შორს მიდიოდნენ, ვიდრე მათი რუსი ძმები. განსაკუთრებით სამარცხვინოთ იქცეოდნენ ისინი უკანასკნელ იმპერიალისტურ ომის დროს, როდესაც მათ უარყვეს ყველა თავისი როგორც რევოლიუციონური, ისე სოციალისტური პოზიციები, როდესაც ისინი იმპერიალისტური ბურჟუაზიის საკეთილდღეოთ, სამარცხვინოთ სცდილობენ **სამხედრო-სამრეწველო კომიტეტებში შეხვლას**,—იმ ორგანოებში, რომელნიც მუშაობდნენ ადამიანების ამოსაყლელად ერთი მუჟა მსოფლიო ექსპლოატატორთა და მტაცებელთა გასამდიდრებლად.

რეაქციის პერიოდი.

შავი რეაქციის მთელ ამ მძიმე პერიოდის განმავლობაში ერთად ერთი ბოლშევიკური ფრაქცია დარჩა ერთგული რევოლიუციონური მარქსიზმის დროშას.

ბოლშევიკები, ყველაზე მძიმე მომენტებში, როდესაც თითქოს ყველაფერი დაკარგული გეგონებოდათ, ამტკიცებდნენ, რომ რუსეთის რევოლიუციამ განიცადა მხოლოდ დროებით დამარცხება, რომ რევოლიუცია აუცილებლათ ხელახლა იფეთქებს, რისთვისაც საჭიროა ძალების მომზადება, ვინაიდან 1905 წლის რევოლიუციის მიერ წამოყენებული ყველა კარდინალური საკითხები გადაუწყვეტელი დარჩა, მათი გადაჭრა კი მხოლოდ ძლევა-მოსილ რევოლიუციას შეუძლია პროლეტარიატის მეთაურობით და ლარბ გლეხობასთან კავშირით.

ამიტომ არა პარტიულ არალეგალურ ორგანიზაციების ლიკვიდაცია, არამედ, პირიქით, მათი განმტკიცება, არა ქადაგება იმისა, რომ რევოლიუცია უკვე დასრულდა, არამედ, პირიქით, ქადაგება იმის, რომ რევოლიუცია მხოლოდ დროებით დამარცხდა რომ იგი ხელახლა იფეთქებს დალუბულ მებრძოლთა ძვლებზე და თვითმპყრობელობასთან ერთად წალეკავს ბურჟუაზიის და მემამულეების ბატონობას, —აი რაში გამოიხატებოდა ბოლშევიკების პოზიცია ამ შავ-ბნელ რეაქციის ხანაში.

ისტორიამ უკვე დაამტკიცა, თუ ვის მხარეზე იყო სიმართლე.

მაგრამ ეს სიმტკიცე, თავისი პოზიციების ასეთი დაცვა ტანჯვა-წამების წლებში, ძვირათ დაუჯდათ ბოლშევიკურ ორგანიზაციებს მაშინ, როდესაც მენშევიკები თან და თან ეგუებოდნენ ახალ პირო-

ბებს და, როგორც იტყვიან „იმედდენ წითელ ლოყებს“. ბოლშევიკების თავზე სკდებოდა ყუმბარები, და ეს სავსებით გასაგებია, ვინაიდან მხოლოდ ბოლშევიკური ორგანიზაციები წარმოადგენდენ ცარიზმისათვის უდიდეს საფრთხეს. მაგრამ შედარებით უფრო დაზარალებდენ ბოლშევიკური ორგანიზაციები ჩვენში, კავკასიაში და კერძოდ საქართველოში. მხოლოდ ბაქოში შედარებით დიდხანს გასძლო ჩვენმა ორგანიზაციამ, მაგრამ თებერვლის რევოლუციამდე ხშირმა დარბევამ თითქმის საბოლოოვით დააუძლურა და დაშალა ეს ოდესღაც მძლავრი ორგანიზაცია. მაგრამ რამდენადაც უძლური და დაშლილი არ უნდა ყოფილიყო ჩვენი ორგანიზაციები, მთავრობის გამო, მათი რევოლუციონური მუშაობა მაინც ერთი წუთითაც კი არ შეწყვეტილა. ასე, მაგ. ბოლშევიკების კავკასიის ბიურო განაგრძობდა მოქმედებას; მისი მოქმედება უმთავრესად გამოიხატებოდა ადგილობრივ იაჩეიკებს შორის კავშირის დაცვასა და ხან-გამოშვებით პროკლამაციების გამოშვებაში. ეს იყო ერთადერთი ორგანიზაცია, რომელიც განაგრძობდა რევოლუციის დროშის მაღლა ქერას, რომელიც მუდამ აფხიზლებდა მუშათა კლასს. ამავე დროს მენშევიკების საოლქო კომიტეტი ფორმალურად არსებობდა, და მხოლოდ მისი არსებობის ერთადერთი მიზანი იყო ის, რომ ლიკვიდატორობის ტაქტიკა მიეყვანა თავის ლოლიკურ დასკვნამდე. ის სიტყვიერ და წერილობით აგიტაციას ეწეოდა, — მონაწილეობა მიეღოთ სამხედრო-სამრეწველო ყოველგვარ გაფიცვების წინაღმდეგ, განსაკუთრებით ომის დროს; ხოლო გლეხობას დაბეჯითებით ურჩევდა დაეცადა შავრაზმიელ სათათბიროს მიერ მიწის საკითხის გადაჭრისათვის. გარემოებანი ისე მოეწყო, რომ მათ თავისუფლად შეეძლოთ ეწარმოებიათ მასაში ასეთი გამათახსირებელი და გამხრწნელი პროპაგანდა და აგიტაცია.

და, აი, მენშევიკების ასეთ ბატონობას შედეგად მოჰყვა ის, რომ საქართველოს მუშათა და გლეხთა მასები, რომელნიც მთელი რიგი წლებების განმავლობაში თავისი რევოლუციონური ენტუზიზმით და თავისი გასაოცარი სიმტკიცით აოცებდენ ყველას, არა მარტო ჩვენში, არამედ საზღვარ-გარეთაც კი, თებერვლის რევოლუციის მომენტში, 1917 წ., წარმოადგენდენ რევოლუციონურად სრულიად ილაჯ-გაწყვეტილ მასას. და ეს იყო მენშევიკების ლიკვიდატორული მუშაობის ნაყოფი. ისტორია იმ გვარად მოეწყო, რომ ჩვენ, ე. ი. ბოლშევიკებს, გვიხდება ხელახლა გავადვიძოთ მუშათა და გლეხთა მასებში რევოლუციონური სული.

თებერვლის რევოლუციის შემდეგ.

1917 წლის თებერვალ-მარტის რევოლუცია სრულიად მოულოდნელი იყო ადგილობრივი მენშევიკებისათვის. ისინი არა თუ არ

ემზადებოდნენ ამ რევოლუციისათვის, არამედ პირიქით, აკეთებდნენ ყოველივე იმას, რაც ხელს უშლიდა ახალ რევოლუციონურ აფეთქებას. მაგრამ, როდესაც რევოლუცია ფაქტი გახდა, ეხლა იმათ მოინდომეს მისი ხელში ჩაგდება, და მათ ეს სულ ადვილად შეეძლოთ ჩაედინათ, ვინაიდან 1905 წლის რევოლუციიდან მოყოლებული ახალი რევოლუციონურ აფეთქებამდე 1917 წლის თებერვალ-მარტამდე, ე. ი. იმ ხანაში, როდესაც ბოლშევიკები სულ ახალ და ახალ მსხვერპლს სწირავდნენ რევოლუციას, მენშევიკები ისხდნენ სხვა და სხვა თბილ თბილ ადგილებზე და ამგვარად მათი ძალები ინახებოდა. მაგრამ მენშევიკებთან ერთად ჩნდება კიდევ მეორე წვრილ-ბურჟუაზიული პარტია ე. ი. „სოციალ-რევოლუციონერთა პარტია“. მენშევიკებმა და ესერებმა ერთბაშად გაიგეს ერთმანეთი, როგორც კონტრ-რევოლუციონურმა პარტიებმა და იმათ თებერვლის რევოლუციის პირველსავე დღიდან მოაწყეს ჩუმი ბლოკი ბოლშევიკების წინააღმდეგ.

რას წარმოადგენდნენ ჩვენში ბოლშევიკური ორგანიზაციები თებერვლის რევოლუციის შემდეგ, განსაკუთრებით პირველ დღეებში? ეს იყო ძველი ორგანიზაციების შემცირებული რიგები ან კიდევ უფრო უკეთ, ამ ორგანიზაციების ნამსხვრევები. ნამდვილი ორგანიზაციები, ბაქო-ტფილისის და ქუთაისის გარდა, თითქმის არსად არ იყო. მაგრამ ყველგან იყვნენ ბოლშევიკების ჯგუფები. როგორ უნდა შეგვექმნა ამ ნამსხვრევებიდან ორგანიზაცია, როგორ უნდა მოგვეყარა თავი ერთეულებათ გაუანტულ წევრებისათვის?

პეტროგრადიდან და მოსკოვიდან სრული მოწყვეტილობის და საერთო ხელმძღვანელ ცენტრის უქონლობის გამო, აქ ადგილობრივი ამხანაგები სწყვეტენ ამ საჭირ-ბოროტო და მნიშვნელოვან საკითხს. მიუხედავად ამისა, გადაწყვეტილება ყველგან ერთნაირი იყო: ე. ი., ჯერ-ჯერობით შევსულიყავით მენშევიკებთან ერთად საერთო ორგანიზაციაში, მაგრამ არავითარ შემთხვევაში არ გვეთქვა უარი ჩვენ შეხედულებებზე.

კერძოდ ტფილისში, ჩვენ შევედით რა ფორმალურად ერთ ორგანიზაციაში მენშევიკებთან, შევინარჩუნეთ საკუთარი ბიურო, საკუთარი ლიტერატურული ორგანო (გაზ. „კავკასკი რაბოჩი“) და საკუთარი ფრაქციის კრებების გამართვის უფლება; ეს ნიშნავდა იმას, რომ ფაქტიურად მაშინ ტფილისში არავითარი გაერთიანებული სოც.-დემ ორგანიზაცია არ ყოფილა. და არა მარტო იდეურად, არამედ ორგანიზაციულადაც ბოლშევიკები წარმოადგენდნენ განცალკევებულ პარტიულ ორგანიზაციას.

გაზ. „კავკასკი რაბოჩის“ საშუალებით, ისევე, როგორც კრებებზე და მიტინგებზე ჩვენ ეაწარმოებდით სისტემატიურ და დაუ-

ზოგადად ბრძოლას მენშევიკების და ესერების წინააღმდეგ, რომელნიც თავიდანვე ღალატობდნენ მუშათა კლასს და რევოლუციას და მოუწოდებდით მასებს გაერთიანებულიყვენ ბოშევიკურ ლოზუნგების ქვეშ: „მთელი მიწა გლეხებს, მთელი ძალა უფლება საბჭოებს“. გაზ. „კავკასი რაბოჩი“ ჩქარა გახდა პოპულარული გაზეთი მუშების და რევოლუციონერად განწყობილ საზღადათების მასებში.

კავკასიის კომორგანიზაციების პირველი საოლქო ყრილობა.

ბოლშევიზმის გავლენა იზრდებოდა არა დღეობით, არამედ საათობით. ჩქარა ბოლშევიკების სრულიად რუსეთის პირველ ლეგალურ კონფერენციის (1917 წ. აპრილში) შემდეგ, რომელშიაც მონაწილეობას ღებულობდა აგრეთვე წარმომადგენელი ტფილისის ორგანიზაციისა, ეს უკანასკნელი ეთიშება გაერთიანებულ სოციალ-დემოკრატიულ ორგანიზაციას და აცხადებს თავისთავს ბოლშევიკების რუსეთის სოც.-დემოკრატიულ მუშათა პარტიის ნაწილად.

ტფილისის ბოლშევიკების მაგალითის მიბაძვით ყველა სხვა ქალაქებში და ადგილებში ხდება ასეთივე მოვლენა. თანდათან იზრდება და მტკიცდება ბოლშევიკური ორგანიზაციები, ამავე დროს ტფილისის და ბაქოს [ორგანიზაციების წარმომადგენლები 1917 წ. ზაფხულში თავის თავზე ღებულობენ ბოლშევიკურ ორგანიზაციების კავკასიის 1 ყრილობის მოწვევის ინიციატივას.

ეს იდეა ჩქარა ხორციელდება, სახელდობრ, 1917 წ. სექტემბრის მეორე ნახევარში ქ. ტფილისში იწვევენ ბოლშევიკურ ორგანიზაციების კავკასიის პირველ საოლქო ყრილობას, რომელზედაც ამიერ-კავკასიის ორგანიზაციების და აგრეთვე სამხედრო ნაწილების ორგანიზაციების გარდა მონაწილეობას ღებულობენ ჩრდ. კავკასიის, (სტავროპოლის გუბერნიის და ყუბანის და თერგის ოლქების) დელეგატები. ყრილობამ მოისმინა მოხსენებები ადგილებიდან, აგრეთვე სხვა საყურადღებო მოხსენებები, გამოიტანა სათანადო რეზოლიუციები და, აირჩია რა კავკასიის პირველი საოლქო კომიტეტი, დაიშალა თითქმის ოქტომბრის რევოლუციის წინა დღეებში, ახლოვდებოდნენ დიდი მნიშვნელოვანი ამბები. საჭირო იყო როგორც საკუთარი, ისე ჩვენი მოწინააღმდეგეების ძალების გათვალისწინება.

მე უკვე ვლაპარაკობდი, რომ მთავრობის თითქმის ყველა დაწესებულებები და რევოლუციონერული ორგანიზაციები (საბჭოები) იმყოფებოდნენ ჩვენი მოწინააღმდეგეების და პირდაპირი მტრების ხელში. ამიერ-კავკასიაში მხოლოდ ბაქოში გვქონდა როგორც საბჭოში, ისე სხვა დაწესებულებებში ბოლშევიკების უმრავლესობა. ტფილისში კი ჩვენ შევადგენდით უმცირესობას, მაგრამ ჩვენი ძალები შეუჩერებ-

ლად იზრდებოდნენ. ჯერ კიდევ აგვისტოში ქალაქის საბჭოს არჩევნების დროს ჩვენ მივიღეთ დაახლოებით 5000 ხმა და გავიყვანეთ საბჭოში 7 დეპუტატი; ხოლო 2—3 თვის შემდეგ, ნოემბერში, სრულიად-რუსეთის დამფუძნებელი კრების არჩევნების დროს, ამავე ტფილისში ჩვენ მავიღეთ უკვე 4-ჯერ მეტი ხმა, მაშინ როდესაც მენშევიკებმა დამფუძნებელი კრების არჩევნების დროს ტფილისში მიიღეს გაცილებით უფრო ნაკლები ხმა, ვინემ ქალაქის საბჭოს არჩევნების დროს.

ოქტომბრის შემდეგ.

ცხადია, ოქტომბრის რევოლუციის შემდეგ პოლიტიკური მდგომარეობა როგორც მთელს კავკასიაში, ისე კერძოდ ამიერ-კავკასიაში ძლიერ გართულდა. ტფილისის საბჭოში დეპუტატების დიდ უმეტესობას შეადგენდნენ საბჭოთა ხელისუფლების შეურიგებელი მტრები. მის წინააღმდეგ ფიზიკური ძალის გამოყენება არ იყო მიზანშეწონილი. ჩვენი ამოცანა მდგომარეობდა იმაში, რომ დავგვეცადა რამოდენიმე ხანს და გავგეძლიერებია ჩვენი გავლენა მასებში.

მენშევიკებმა გაიგეს ჩვენი ტაქტიკა და გადასწყვიტეს მიეცათ ჩვენთვის საბაზი უდროვო-დროს გამოსვლისათვის და მით დავესუსტებინათ ჩვენ თავიდანვე. 30 ნოემბერს ისინი აწყობენ თავდასხმას არსენალზე, რომელიც ჩვენს ხელში იყო და იკავებენ მას; ამავე დროს ისინი, ესერებთან და დაშნაკებთან ერთად, აპატიმრებენ ბოლშევიკებს და არბევენ ყველა ჩვენს სამივე გაზეთების რედაქციებს. მაგრამ, როდესაც ლეზულობენ ჩვენგან საკმაოდ გაბედულ წინააღმდეგობას, ისინი დროებით აჩერებენ რეპრესიებს ჩვენს წინააღმდეგ.

1917 წ. დეკემბრის მეორე ნახევარში შესდგა არმიის მე-2-ე ყრილობა, რომელმაც თავისი უმრავლესობით, (თუმცაღა უმნიშვნელო) დაიჭირა ბოლშევიკების პოზიცია. ჩვენ შეგვეძლო ეს გამოგვეყენებია საბჭოთა ხელისუფლების გამოცხადებისათვის, მაგრამ თვით არმია, როგორც ასეთი უკვე აღარ იყო. ეს იყო უკვე გახრწნილი და სახლისაკენ გაქანებული ნაწილები. მენშევიკებმა, გაითვალისწინეს რა ეს გარემოება, არ მოგვეცეს ჩვენ საშუალება გამოგვეყენებია ჩვენ და სასარგებლოდ არმიის ყრილობის უმრავლესობა.

პარტია არალეგალურ მდგომარეობაში.

1918 წლის დასაწყისში მდგომარეობა კიდევ უფრო გართულდა განსვენებულ ამხ. შაუშიალის კავკასიის საგანგებო კომისრად დანიშვნით ერთის მხრივ და მეორე მხრივ კავკასიის ფრონტიდან სამხედრო ნაწილების ტფილისის გზით დაბრუნების გამო. მენშევიკები, დაშნაკები და ესერები ხედავდნენ ამაში აჯანყებისათვის მზადებას.

საბჭოთა ხელისუფლების გამოცხადების მიზნით. და ამისათვის ისინი ახდენენ ახალ თავდასხმას ჩვენს პარტიაზე, (გაზეთების დახურვა, ალექსანდრეს ბაღში მიტინგის ამოუღება, ცნობილ ბოლშევიკების დაპატიმრება და სხვა). ამის გამო ჩვენი პარტია საოლქო კომიტეტის სახით გადადის უკვე არალეგალურ მდგომარეობაზე. მენშევიკების, დაშნაკელების, მემარჯვენე ესერების და მუსავატისტების გაერთიანებულმა ბლოკმა შესძლო ჩვენი პარტიის იატაკ ქვეშ მომწყვდევა, მაგრამ, ცხადია ვერ შესძლო გამკლავება ანარქიისათვის რომელიც დღითი-დღე ძლიერდებოდა.

შინაგან ანარქიის, რომელიც გამოიხატა ერთის მხრივ ნაციონალურ ნიადაგზე წარმოშობილ შეჯახებებში და მეორეს მხრივ გლეხთა აჯანყებებში, თან ერთვის ოსმალეთ-გერმანიის იმპერიალიზმის შემოტევა: იშლება მენშევიკების, დაშნაკების და მუსავატისტების ხელოვნურად შექმნილი ამიერ-კავკასიის რესპუბლიკა სამ ნაწილად: საქართველო, სომხეთი და აზერბეიჯანი (1918 წ. მაისის ბოლო რიცხვები). ბაქოში კი მარტიდან უკვე ძალა-უფლება ჩვენი პარტიის ხელში იყო ამხ. შაუმიანის, ჯაფარიძის, აზიზბეკოვის და სხვ. მეთაურობით.

მოძრაობა მენშევიკების წინააღმდეგ.

ამიერ-კავკასიის საოლქო კომიტეტი, 2—3 წევრის გამოკლებით, რომლებიც იმყოფებოდნენ ბაქოში და მოწყვეტილი იყვნენ ჩვენგან, იმყოფებოდა ტფილისში. ამ მომენტში კავკასიის საოლქო კომიტეტის წინაშე იდგა წმინდა ბრძოლის, შეიძლება ითქვას, **სამხედრო ამოცანა**. საქმე იმაშია, რომ მთელს საქართველოში 1918 წ. გაზაფხულიდან იწყება ძლიერ სერიოზული **გლეხთა მოძრაობა**, რომლის ლოზუნგია საბჭოთა ხელისუფლების გამოცხადება. მენშევიკებმა დაიწყეს აჯანყებულ გლეხების წინააღმდეგ მკაცრი ზომების მიღება.

გლეხებს არ უოფნიდათ იარაღი და სხვა საომარი მასალა. ასეთ პირობებში კავკასიის საოლქო კომიტეტმა გადასწყვიტა გადაეტანა დროებით თავისი მრღვაწეობის ბაზა ტფილისიდან ჩრდ. კავკასიაში (ვლადიკავკავში), სადაც ამ დროს დამყარებული იყო საბჭოთა ხელისუფლება, და იქიდან ცდილიყო მიეწოდებია ღუშეთის და რაჭის მაზრების გლეხებისათვის იარაღი და სხვა საშუალებები, ხოლო შემდეგ დაეწყო ნამდვილი შეტევა ქართულ მენშევიკების წინააღმდეგ. ამას გარდა, განზრახული იყო ვლადიკავკავში კავკასიის მე-2 პარტიული ყრილობის მოწვევა. ივნისის დასაწყისში კავკასიის საოლქო კომიტეტის წევრთა უმეტესობა არალეგალურად მიემგზავრება თერგის ოლქში და სტოვებს ტფილისში მხოლოდ საინფორმაციო ბიუროს, რომელიც შესდგებოდა 2—3 წევრისაგან. მაგრამ, საუბედუ-

როდ, საბჭოთა ხელისუფლების მდგომარეობა თერგის ოლქში და თვით მთელს ჩრდილოეთ კავკასიაში მაშინ იმდენად კრიტიკული იყო, რომ ზრუნვა საქართველოზე და მისთვის დახმარების გაწევაზე სრულიად შეუძლებელი იყო. ამის ნაცვლად ძალა-უნებურად მოგვიზდა ჩამბა ბრძოლაში, რათა დაგვეცვა საბჭოთა ხელისუფლებას თვით თერგის ოლქში, უფრო სწორად რომ ვსთქვათ მხოლოდ ვლადიკავკავში; ჩვენ იქ ირგვლივ გარს შემორტყმული ვიყავით კონტრ-რევოლუციონერებით.

რამოდენიმე თვე გაგრძელდა ეს ბრძოლა ძლიერ მძიმე პირობებში. იყო მომენტები, როდესაც საბჭოთა ხელისუფლება ბეწვზე ეკიდა. 1918 წლის ბოლოს ბედმა თითქმის ჩვენ გავვილიმა; ყაზახების კონტრ-რევოლუციონური ბანდები, რომლებიც გარს შემორტყმული იყვნენ ვლადიკავკავზე ნახევარ-რკალივით, გაანადგურეს ჩვენმა წითელარმიელთა რაზმებმა აშხ. ლევანდოვსკის მეთაურობით. საბჭოთა ხელისუფლების ტერიტორია ცოტათი გაფართოვდა და კავკასიის საოლქო კომიტეტმა ისარგებლა ამ მომენტით, რათა მოეწვია ბოლშევიკური ორგანიზაციების კავკასიის მე-2 ყრილობა. ეს ყრილობა მართლაც შესდგა 1919 წ. იანვრის პირველ რიცხვებში, რომელზედაც გამოცხადდნენ მხოლოდ ჩრ. კავკასიის, ესე იგი თერგის ოლქის და სტავროპოლის გუბერნიის ნაწილის წარმომადგენლები, ვინაიდან ჩრდ.-კავკასიის დანარჩენი ნაწილი ეჭირა დენიკინს, ამიერკავკასიის დელეგატებმა კი ვერ მოახერხეს ჩამოსვლა.

მიუხედავად ამისა, ყრილობამ სრულუფლებიანად აღიარა თავი, სი თავი იმ საკითხების გადაჭრაში, რომლებიც შეეხებოდნენ ჩრდ.-კავკასიის და მოხსენების მოსმენის და სათანადო რეზოლუციების გამოტანის შემდეგ, დასტოვა კავკასიის საოლქო კომიტეტის ძველი შემადგენლობა, შეიყვანა რა შიგ მხოლოდ რამოდენიმე ახალი წევრი.

ყრილობის დახურვიდან რამოდენიმე დღის შემდეგ აშკარა შეიქნა, რომ საბჭოთა ხელისუფლების მდგომარეობა თერგის ოლქში იმ დროს სავსებით უნუგეშო იყო. მიუხედავად ამისა, გადაწყვეტიტ გვეწარმოებია ბრძოლა სანამ ძალა შეგვწყვედა, ხოლო შემდეგ უკან დაგვეხია მთიულებთან (ინგუშებთან, ჩეჩნებთან, კაბარდინელებთან და სხ.) ერთად მთებში. ჩვენი უკან დახევა ვლადიკავკავიდან დაიწყო 2 თებერვალს, ხოლო გაფთრებული ბრძოლა ვლადიკავკავის და გროზნოს დასაპყრობად გრძელდებოდა ორი კვირის განმავლობაში; ამის შემდეგ კი გადარჩენილი, საბოლოოდ დამარცხებული ჩვენი წითელ-არმიელთა რაზმების, ნაწილი იძულებული იყო თავი შეეფარებია ინგუშების და ჩეჩნების აულებში, მთებში.

იქიდან დიდი წვალების, გაჭირვების შემდეგ ზოგიერთმა აზნა-
ნაგებმა მოვახერხეთ საქართველოში ჩამოსვლა:

საქართველოში პარტიული მუშაობა ამ დროს სავსებით
მივიწყებული იყო, ხოლო აუცილებელი იყო ამ მუშაობის გაძლიერება.
მენშევიკების ხელისუფლებით უკმაყოფილო იყვნენ არა მარტო გლე-
ხები, არამედ აგრეთვე მუშები, სიმპატია საბჭოთა ხელისუფლები-
სადმი იზრდებოდა. აზერბეიჯანში ბატონობდნენ მუსავატისტები, მაგრამ
ბაქოში მუშათა მასები უკვე იხრებოდნენ საბჭოთა ხელისუფლების
მხარეზე.

სომხეთთან კავშირი თითქმის არ იყო, მაგრამ იქ ჩვენი პარტი-
ის მდგომარეობა გაცილებით უფრო უარესი იყო დაშნაკების „მაუ-
ზერისტების“ რეჟიმის ქვეშ. მაგრამ სამივე ამ რესპუბლიკებს თავს
დაჯდომოდა ინგლის საფრანგეთის იმპერიალიზმის სამხედრო შტაბი
საოკუპაციო ჯარებით.

მაგრამ პირობები არაღელგალურ პარტიულ მუშაობისათვის ყვე-
ლა ამ რესპუბლიკებში, განსაკუთრებით საქართველოში, საბჭოთა
ხელისუფლებისადმი მასების დიდი თანაგრძნობის გამო, გაცილებით
უფრო ხელსაყრელი იყო, ვინემ ერთი წლის წინათ.

ბაქოში პირველი მაისის დღესასწაულმა 1919 წ. მიიღო გრან-
დიოზული ხასიათი და ეს მუსავატისტების და ინგლისის საოკუპაციო
ხელისუფლების თვალწინ.

ამ გარემოებამ გაათამაშა ზოგიერთი ჩვენი ბაქოელი ამხანაგები
და მათ წარუდგინეს მუსავატელების მთავრობას მუშათა პროფკავში-
რების საშუალებით ისეთი მოთხოვნები, რომელთა დაკმაყოფი-
ლება ნიშნავდა მის სრულ კაპიტულიაციას კომუნისტური პარტიის
წინაშე. და, ცხადია, ეს მოთხოვნები არ დააკმაყოფილეს და
საჭირო შეიქნა უკან დახევა.

კავკასიის პირველი პარტკონფერენცია.

1919 წ. მაისის პირველ რიცხვებში ბაქოში შეხლდა კავკასიის
პირველი პარტიული კონფერენცია. ამ კონფერენციამ პირველ ყოვ-
ლისა მოისმინა ანგარიში კავკასიის საოლქო კომიტეტის მუშაობის
შესახებ, შემდეგ მოხსენება ამიერ-კავკასიის რესპუბლიკებში პარ-
ტიული მუშაობის შესახებ და მისცა მომავალ ხელმძღვანელ ორგანოს
მუშაობის დაწვრილებით შემუშავებული გეგმა, ხოლო განსაკუთრე-
ბული ყურადღება ექცეოდა მუშაობას ჩრ.-კავკასიაში, რომელიც
მაშინ სავსებით დენიკინის ხელში იმყოფებოდა, დასასრულ კონფე-
რენციამ აიჩიოა ხელმძღვანელი ორგანო, რომელსაც სახელადწოდა
ისევ კავკასიის საოლქო კომიტეტი, რადგან ეს სახელწოდება უკვე
განმტკიცებული იყო და სარგებლობდა დიდი ავტორიტეტით, თუმცა

და ეს იყო მხოლოდ ამიერ-კავკასიის ორგანიზაციების კონფერენცია. ეს კომიტეტი უნდა ყოფილიყო ტფილისში, ხოლო ბაქოში მას ეკნებოდა კავ. საოლქო კომიტეტის ბიურო, რომლის შემადგენლობაში შევიდოდა არა ნაკლებ სამი წევრისა.

თითქმის ყოველთვიურად იკრიბებოდა პლენუმი, რომელზედაც ირჩეოდა მნიშვნელოვანი საკითხები.

საოლქო კომიტეტის მუშაობა.

პირველ ყოვლისა მე აქვე მინდა მოვიგონო ის როლი, რომელიც ითამაშა კავკასიის საოლქო კომიტეტმა ბაქოს ორგანიზაციასთან ერთად 1919 წ. მაისში და ივლისში აზერბეიჯანზე დენიკინის შემოტრევისათვის წინააღმდეგობის მოწყობის საქმეში.

როგორც ვიცით, იმ წლის გაზაფხულზე დენიკინმა უკვე დაიკავა მთელი დაღესტანი და ინგლისის საოკუპაციო ხელისუფლების თანხმობით და აზერბეიჯანის მუსავატისტური მთავრობასთან მორიგებით მას განზრახული ჰქონდა აზერბეიჯანის დაკავება, რაც მაშინდელ პირობებში მას ძლიერ ადვილად შეეძლო. ყოველ გვარი მზადება დენიკინმა დაასრულა, მას განზრახული ჰქონდა დაეკავებია ბაქო ორი მხრიდან: ზღვიდან და ხმელეთიდან (რკ. გზ.); ეს უნდა მომხდარიყო ფარულად. მაგრამ ამ სერიოზულ მომენტში, კავკასიის საოლქო კომიტეტმა, გაითვალისწინა რა აზერბეიჯანის დენიკინის მიერ დაკავების მთელი საფრთხე, როგორც საბჭოთა რუსეთის, ისე საზოგადოდ რევოლიუციისათვის, თავის მიზნად დაისახა რაც უნდა დაჯდომოდა ხელი შეეშალა თეთრ-გვარდიელების ამ ჯოჯოხეთური გეგმის განხორციელებისათვის. გამოშვებული იყო განსაკუთრებული მოწოდება აზერბეიჯანის მუშებისა და გლეხებისადმი, რომელშიაც გამოაშკარავებული იყო კონტრ-რევოლიუციის ზრახვები და შეთქმულება მშრომელი მასების წინააღმდეგ და მოუწოდებდა მათ, რათა წინააღმდეგობა გაეწიათ ამ მახინჯიციებისათვის. ამ მოწოდებამ დიდი გავლენა მოახდინა. ყველაზე უფრო თვით მუსავატისტებიც იძულებული შეიქნენ გამოხმაურებოდნენ კომუნისტების მოწოდებას. გაიმართა გრანდიოზული მიტინგები, რომელზედაც გამოჰქონდათ პროტესტები და რეზოლიუციები დენიკინის შემოტრევისათვის წინააღმდეგობის გაწევის აუცილებლობის შესახებ. ეს საკითხი ბაქოს ამხანაგების ინიციატივით გადმოტანილი იქნა თვით მენშევიკურ საქართველოშიაც და წინადადება მიეცა მენშევიკებს, რათა შეექმნათ ამიერ-კავკასიის ერთიანი ფრონტი დენიკინის წინააღმდეგ.

მენშევიკებმა ეს წინადადება ურცხვად უარყვეს, მაგრამ შეიქნა ისეთი მდგომარეობა, განსაკუთრებით ბაქოში, როდესაც დენიკინს არ შეეძლო გაეხედნა აზერბეიჯანის დაკავება. ეს კრიზისი სასურ-

ველად დამთავრდა, რაც მიეწერება კავკასიის საოლქო კომიტეტის ერთ-ერთ დიდ ღვაწლს.

სამზადისი. ძალთა მობილიზაცია. ბრძოლა საბჭოთა ხელისუფლებისათვის.

დაიწყო დიდი ინტენსიური მუშაობა. ადგილებზე პარტიული აპარატების მოწესრიგების, გამომცემლობის და იმ ამხანაგებთან და პარტიულ ორგანიზაციებთან კავშირის აღდგენისთვის, რომლებიც მუშაობდნენ ჩრ.-კავკასიაში, სადაც იგზავნებოდნენ უფრო საიმედო ამხანაგები.

ცხადი იყო, რომ დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ამ დროს პარტიულ მუშაობის მოგვარებას განსაკუთრებით ჩრ.-კავკასიაში, სადაც ბოლოს და ბოლოს უნდა აღდგენილიყო საბჭოთა ხელისუფლება. საქართველოში და ბაქოში პარტიული მუშაობის წარმატებაზე არ არის საჭირო ლაპარაკი. ცუდად იყო საქმე დაყენებული მხოლოდ დაშნაკების სომხეთში, დიდი ყურადღება ექცეოდა აგრეთვე მუშაობას ჯარებში.

არ იყვნენ დავიწყებული თვით ინგლისის საოკუპაციო ჯარებიც, რომელთაც კავკასიის საოლქო კომიტეტმა მიმართა განსაკუთრებული მოწოდებით, რომელშიაც დახასიათებული იყო ინგლისის ჯარის-კაცების სამარცხვინო როლი ამიერ-კავკასიაში და ურჩევდნენ მათ დაეტოვებინათ ამიერ-კავკასია. ფაქტია, რომ ადრე იჩინა თავი უკმაყოფილებამ ამ ჯარის-კაცებს შორის და ჩქარა მოკავშირეთა ხელისუფლება იძულებული შეიქნა, ეს ჯარები აქედან გაეყვანა.

მრავალია იმის დამამტკიცებელი ფაქტები, თუ როგორი წარმატებით ვითარდებოდა მუშაობა საქართველოს, აზერბეიჯანის და სომხეთის ჯარის-კაცებს შორის.

1919 წ. ზაფხულის დასასრულს როგორღაც თავის თავად დაისვა დღის წესრიგში საკითხი საქართველოში აჯანყების მოწყობის შესახებ. ეს საკითხი არ წამოუყენებია საოლქო კომიტეტს და არც შეიძლებოდა წამოეყენებია შემდეგი მოსაზრებებით: ერთის მხრივ, ჩვენ გვეგონა, რომ საქართველოში გლეხობას ჯერ კიდევ არ მოუშებოდათ ის კრილობები, რომლებიც მას მიაყენეს მენშევიკებმა და ახლოვეებით ერთი წლის წინად და ამიტომ მოწოდება ახალ აჯანყებისაკენ, როდესაც ისინი არც მზად იყვნენ ამისათვის, ჩვენ დაუშვებლად მიგვაჩნდა; მეორე მხრით, იმის გამო, რომ საბჭოთა ჯარები იმ დროს დაშორებული იყვნენ ჩვენგან, ჩვენ არ შეგვეძლო რაიმე დახმარების იმედი გვქონოდა გარედან და ამიტომ აჯანყება ასეთ პირობებში, ცხადი იყო, ვერ გაიმარჯვებდა.

ამ მოსაზრებით საოლქო კომიტეტს უფრო მიზანშეწონილად მიაჩნდა ჯერჯერობით პარტიული მუშაობის გაძლიერება და პარტიული ორგანიზაციების განმტკიცება. მაგრამ ეს საკითხი დასმული იქნა თვით მასაში. გამოიკვეთა, რომ გლეხობა არა თუ ვერ დააშინა 1918 წ. აჯანყების ჩაქრობამ, არამედ ისინი ერთი წუთითაც არ ივიწყებდნენ ახალი აჯანყების მოწყობის განზრახვას, სანამ საესეებით არ იქნებოდა მიღწეული მიზანი. საოლქო კომიტეტი პირველყოფლისა იკვლევს გლეხებს შორის შექმნილ მდგომარეობას, ე. ი. მენშევიკური რეჟიმით გამოწვეულ უკმაყოფილებას, ამ უკმაყოფილებების მიზეზებს და საბჭოთა ხელისუფლებისადმი გლეხობის დამოკიდებულობას; და გამოიკვეთა, რომ გლეხებსა და მენშევიკებს შორის გაითხარა უფსკრული, რომ გლეხების დიდი უმრავლესობა მტრულად არის განწყობილი მენშევიკების მთავრობასთან, რომ თუ საოლქო კომიტეტი ან სხვა რომელიმე ორგანიზაცია არ დაიწყებს აჯანყების მოწყობას, სულ ერთია გლეხები სტიქიურად აჯანყდებიან. მხოლოდ ამ გამოკვლევის შემდეგ დაისვა ეს საკითხი კავკასიის საოლქო კომიტეტის პლენუმზე სექტემბრის დასაწყისში. მაგრამ საკითხის პირველი განხილვის დროს პლენუმს არ გამოუტანია გადაჭრილი რეზოლიუცია, არამედ მიანდო ტფილისელ ამხანაგებს, საოლქო კომიტეტის წევრებს,—კვლავ მოეხდინათ მდგომარეობის შემოწმება, შეემუშავებით დაწერილებით აჯანყების გეგმა და წარმოედგინათ ის შემდეგ მომავალ მორიგ პლენუმისათვის. საკითხი კვლავ შესწავლილ იქნა; ამავე დროს მთავარი ყურადღება მიქცეული იყო იქითკენ, რათა მომზადებული ყოფილიყო ნიადაგი ჯარებში, გამოიკვეთა, რომ ჯარების დიდი ნაწილი აქტიურად მხარს უჭერს აჯანყებას. ამის შემდეგ ხელნეორედ განხილვისას პლენუმმა დადებითად გადაჭრა აჯანყების საკითხი, ხოლო მისი მოწყობა მიანდო ტფილისის ბიუროს.

აქ საჭირო არ არის ლაპარაკი ამ აჯანყების ისტორიაზე. ის შეუძლებელი შეიქნა მხოლოდ იმ ტენიკურ ორგანოების შემთხვევითი მარცხის გამო, რომლებიც ამზადებდნენ მას.

იძულებული ვიყავით შ. გვეჩერებია ზოგიერთ ადგილებში წარმოშობილი აჯანყებები. ამ აჯანყებამ დიდი მსხვერპლი შეიწირა ჩვენგან, მაგრამ ჩვენ გამოცდილებით გავიგეთ, სად იყო ჩვენი ძლიერება და სად სისუსტე.

1920 წ. ზამთარში და გაზაფხულის დასაწყისში, საქართველოს და აზერბეიჯანის საზღვრებთან წითელი ჯარების მოახლოების გამო, ჩვენ გაცხოველებული მუშაობა გვქონდა მეტრძოლი რაზმების მოწყობის მიზნით. ამ რაზმების ნაწილი იგზავნებოდა ჩრ.-კავკასიაში დენიკინის ზურგში აჯანყებების მოსაწყობად. ამ რაზმებმა, სხვათა

შორის, პირველად დაიკავეს კავკასი და სხვა პუნქტები წითელი ჯარების მისვლამდე.

ყველა ამ ამბების გამო 1920 წ. ზაფხულში საქართველოში შეიქმნა უზომოდ გართულებული მდგომარეობა. საყოველთაო აზრი ისეთი იყო, რომ მენშევიკურ ხელისუფლებას დაუდგა არსებობის უკანასკნელი დღეები. საოლქო კომიტეტი ითვალისწინებდა ამას და ლეზულობდა სათანადო ზომებს, რათა მზად ყოფილიყო მომავალ ამბებისათვის. ამ დროს ხდება ორი ფაქტი:

1) აზერბეიჯანში საბჭოთა ხელისუფლების გამოცხადება და იქ წითელი ჯარების შეხვლა (27 აპრ. 20 წ.) და

2) რევოლუციონური მოძრაობა სომხეთში პირველი მაისის დღესასწაულის გამო, რამაც კინაღამ არ გამოიწვია იქ საბჭოთა ხელისუფლების დამყარება.

ყველა ამის გამო საქართველოს მენშევიკები გარშემორტყმული აღმოჩნდნენ სამი მხრიდან. მაგრამ კიდევ უფრო კატასტროფიული იყო მდგომარეობა საქართველოში ერთი მხრივ გლეხობის დიდი უკმაყოფილების, ხოლო მეორე მხრივ — ნაციონალურ ნიადაგზე წარმოშობილ გართულების გამო.

დადგა ყველაზე უფრო კრიტიკული მომენტი მენშევიკებისათვის თითქოს შეველაც არსაიდან იყო, მაგრამ ამ დროს მათ უშველა ურატაძემ, რომელმაც შესძლო გაუხმაურებლად წასულიყო მოსკოვში და საჩქაროდ დაედო ხელშეკრულობა ამხ. ჩიჩერინთან. ეს მოხდა 1920 წ. 7 მაისს.

ეს ხელშეკრულება სავალდებლო იყო როგორც მენშევიკებისათვის, ისე ჩეჩენთისაც, როგორც რუს. კომპარტიის წევრებისათვის.

მენშევიკები არასოდეს არ ფიქრობდნენ ხელშეკრულების პირობების სისწორით შესრულებას. ჩვენ კი ამ პირობებს თითქმის წვრილმალნამდეც ვასრულებდით. რ. კ. პ. კავკასიის საოლქო კომიტეტი, რომელიც შეუცვლელად მუშაობდა სამი წლის განმავლობაში არალეგალური არსებობის მძიმე პირობებში და გააფთრებულ სამოქალაქო ომის დროს ერთი ადგილიდან მეორეზე გადადიოდა, რათა იქ ყოფილიყო, სადაც ეს საჭირო იყო, — ეხლა იშლებოდა.

კავკასიის ამ ძველმა საოლქო კომიტეტმა, რომელიც აწარმოებდა მუშაობას კავკასიაში ნაციონალისტურ, შოვინისტურ და კაცთ-მოძულე პარტიების (მენშევიკების, დაშნაკების, მუსავატისტების და სხვ.) ბატონობის ყველაზე უფრო მძიმე პერიოდში და გართულებულ მდგომარეობაში, რომელიც მწვევადებოდა დასავლეთ-ევროპის მტაცებლების ინტერვენციით ამიერ-კავკასიის რესპუბლიკების საქმეებში, ღირსეულად შეასრულა თავისი დაკისრებული რევოლუციონური სამხედრო ამოცანა. ის ეწეოდა ამ მძიმე სამსახურს არა შიშის ქვეშ,

არამედ სინიდისის კარნახით. და თუ ზოგჯერ მის წევრებს შორის ადგილი ჰქონდა უთანხმოებას და წინააღმდეგობას, ეს მუდამ გამოწვეული იყო წმინდა საქმიანი მოსაზრებებით, მაგრამ არასოდეს არავითარ პირად მოტივებით, და ყველა ეს უთანხმოებანი არ სცილდებოდა თვით კომიტეტის ჩარჩოებს. მის წევრებს შორის სუფევდა სრული ნდობა და ამიტომ მისი ავტორიტეტი არა თუ არ მცირდებოდა, არამედ ის სარგებლობდა დიდი ნდობით ყველა ორგანიზაციების და ცალკე ამხანაგების მხრივ, რომელთაც მასთან ჰქონდათ ესა თუ ის საქმე.

დ ა ს კ ვ ნ ა .

აქ მე ვსვამ წერტილს. მაგრამ დასასრულ მინდა კიდევ რამდენიმე სიტყვა ვსთქვა.

მე გავაკეთე მხოლოდ ზოგადი და მოკლე მიმოხილვა ჩვენი პარტიის წარმოშობისა და განვითარების შესახებ, ვჩერდებოდი რა მხოლოდ იმ საფეხურზე, რომლებიც გაიარა ჩვენმა პარტიამ ამიერკავკასიაში და კერძოდ საქართველოში. 30—40 წელი, რომელიც გავიდა ჩვენი პარტიის პირველი იაჩეიკების წარმოშობის დღიდან — ძლიერ მცირე პერიოდია ხალხთა ცხოვრებაში; მაგრამ ამ დროის განმავლობაში ჩვენმა პარტიამ მოახდინა უდიდესი გადატრიალება ვეებერთელა ქვეყნის პოლიტიკურ და სოციალურ ცხოვრებაში და ხელი მიჰყო საზოგადოების გარდაქმნას სოციალისტურ საფუძველზე. მსოფლიოში არც ერთ პარტიას ერთხელაც არ მოუწოდომებია ამის შესაგვს რამესი გაკეთება. სოციალიზმის განხორციელებისათვის ბევრი რამ გაკეთდა, მაგრამ კიდევ უფრო მეტი გასაკეთებელია მომავალში.

და როდესაც ჩაუფიქრდები ამას, მე თავის თავს ვეკითხები: როგორ შესძლო ჩვენმა პარტიამ იმ კოლოსალურ გამარჯვებების მიღწევა, რომლების მოწამე გახდა მთელი მსოფლიო?

ეხლა ნუ შევეხებით ბრძოლის პირობებს, რომლებიც შექმნილი იყო ბურჟუაზიის კაპიტალიზმის მემამულეების ბატონობით; ხოლო შევეხეთ პირველ ყოვლისა ამ ბრძოლის სუბიექტებს, მის ხელმძღვანელებს ე. ი. იმათ, რომელთაც უხდებოდა მთელი სიმძიმის თავის საკუთარ მხრებზე ტარება, იმათ, რომლებიც თავგანწირულად ებმებოდნენ ამ ბრძოლაში, ეცემოდნენ და იღუპებოდნენ მასში. და მე ვეუბნები ჩემ თავს: რომ არ ყოფილიყვნენ რევოლუციის ეს გმირები, მოციქულები და ფანატიკოსები, ჩვენი პარტია ამ ხნის განმავლობაში ვერ მიაღწევდა იმ შედეგებს, რომელთაც მან მიაღწია.

ვინ იყვნენ ისინი, ეს გმირები? მუშები, გლეხები, თუ ინტელიგენტები, — ჩვენ მათ ეხლა არ ეხედავთ. ათასობით და ათი ათასობით იხოცებოდნენ ისინი მომავალი თაობის ბედნიერებისათვის და

ჩვენ ვიცით მხოლოდ რამოდენიმე მებრძოლების სახელები. ისინი მიდიოდნენ პარტიასთან, რევოლუციასთან, რათა როგორც ერთისათვის, ისე მეორესათვის მიეცათ ყოველივე ის, რაც მათ გააჩნდათ, არ ღებულობდნენ და არც მოელოდნენ რა სამაგიეროს. აი რაში მდგომარეობდა ჩვენი პარტიის ყველაზე უფრო ძლიერი მხარე, აი რაში იყო და არის მისი მორალური დაუძლეველი ძლიერება.

დღეს, კომპარტიის არსებობის 25 წლის თავზე ჩვენ ვიგონებთ ამ ათას და ათი ათას უსახელო გმირებს, რომლებმაც მსხვერპლად მიიტანეს თავისი სიცოცხლე მუშათა კლასის საქმისათვის, სოციალიზმისათვის და ჩვენ მუხლს ვიდრეკთ მათი წმინდა ხსოვნის წინაშე.

მაგრამ ეს საკმაო არ არის: თვითეთულმა კომუნისტმა, თვითეთულმა ატიოსანმა მუშამ და გლეხმა უნდა ამოიკითხოს ისტორიიდან, თუ რით გაიმარჯვა ჩვენმა პარტიამ წარსულში, რით იღებდა ის მიუვალ სიმაგრეებს და მაშინ შეიძლება დაბეჯითებით ითქვას, რომ ჩვენი საბოლოო გამარჯვება უზრუნველყოფილია.

მ ი ხ ა ს ხ ა კ ა ნ ი ა

რუსეთის კომპარტიის არსებობის 25 წლის თავი.

(მ ო ზ ო ნ ე ბ ა ნ ი)

ვრცელი მოგონებისათვის საჭიროა სქელი ტომები. მოკლე მოგონებისათვის კი მეოთხედი საუკუნის მუშაობის შესახებ ისეთი პარტიის შესაქმნელად, როგორც რუსეთის კომპარტიაა, რომლის განუყრელ ნაწილად ისტორიულადაც და დღეს ფაქტიურადაც ითვლებიან კავკასიის: აზერბეიჯანის, სომხეთის და საქართველოს კომპარტიები, საჭიროა ფელეტონების, წერილების მთელი სერია, ასე ვთქვათ კარგა მოზრდილი ბროშურაც. ამისათვის კი არც მე მაქვს ფიზიკური შესაძლებლობა (დრო), არც ადგილობრივ რედაქციებს აქვთ ადგილი... ამიტომ ერთი გზა-ღა დამრჩენია—დავკმაყოფილდე მხოლოდ წმინდა კონსპექტიურ-სქემატიურ გეგმით რუსეთის კომპარტიის განვითარების და რევოლუციონურ მოძრაობაში მისი როლის შესახებ.

* * *

რუსეთის კომპარტია 1918 წლამდე რუსეთის სოც.-დემ. მუშათა პარტიის სახელწოდებას ატარებდა. პირველი ყრილობა იყო სრულ 25 წლის წინად.

მან მისცა საერთო რუსეთის სოც.-დემოკრ. მუშათა პარტიის სახელწოდება მუშათა წრეებს, ჯგუფებს, კავშირებს და სხვ., რომელნიც სტიქიურად ვითარდებოდნენ...

ცარიზმის რეჟიმის დროს თვალუწვდენელ ქვეყანაში ვლადივოსტოკიდან ვარშავამდე და ჰელსინფორსიდან ტაშკენტამდე, „დიდი რეფორმების“ შემდეგ (გლებთა ბატონყმობისაგან განთავისუფლება და სხ...), წასული საუკუნის 50-იან წლებში—ტარდებოდა ეკონომიკის ბუნებრივ განვითარების გზით კაპიტალისტური სისტემა ევროპის „ცივლიზაციის და კულტურის“ მიხედვით.

რუსეთის მუშათა კლასი დღითი-დღე იზრდებოდა განადგურებული სოფლის ხარჯზე და 70-იან წლების მეორე ნახევრიდან

თითქმის სისტემატიურად აწყობდა ფაბრიკებსა და ქარხნებში უფრო და უფრო დიდ გაფიცვებს. განსაკუთრებით ამ გაფიცვებში მიიღეს ფართო, არა-შემთხვევითი, არამედ დარაზმული ხასიათი 1890--91--92 წლებში რუსეთში დამდგარ საშინელ შიმშილობის შემდეგ.

და ამ მომენტისათვის, და შემდეგი 5 წლის განმავლობაში არსდება იმ დროინდელ რუსეთში სოც.-დემ. მუშათა მრავალი ორგანიზაციები და წრეები...

ამ დროისათვის ჩვენც—კავკასიის მარქსისტებიც კრძოთ ტფილისის, ბათუმის, ქუთაისის მარქსისტები და რუსეთის სხვა ადგილებიდან ჩამოსული ზოგიერთებიც ასე ესთქვათ „ავმოძრავდით“...

გავმართეთ ჯერ პირველი ყრილობა ზესტაფონში 1892--93 წლ. შობის დღესასწაულებში...

„ყრილობამ“, რა თქმა უნდა, არ მიიღო და მას არც შეეძლო მიეღო რაიმე პროგრამა, მაგრამ მოასწრო საბოლოოთ ჩაეშალა „ნაციონალ-დემოკრატიული პროგრამის პროექტი“, მაშინ ახალგაზრდა ქაბუკის... ვარშავის ვეტერინარ სტუდენტის, რომელსაც საბოლოოთ შეეთვისებია იქ ნაციონალიზმი დემოკრატიული და თითქმის სოციალისტური ელფერით—პოლონეთის მემარჯვენე პეპე-სოველების დაგვარად,—შემდეგ ცნობილი მენშევიკის ნოე ქორდანიასი. ჩვენ მივიღეთ 2 დებულება რევოლიუციონური, მარქსისტული ხასიათისა: 1) ჩვენ უწინარეს ყოვლისა ვართ სოციალისტ-მარქსისტები და 2) ჩვენ დავირაზმებით რუსეთის სხვა მუშებთან სრულ კონტაქტებში.

შეესწავრით რა იქ, ყრილობა გავაგრძელეთ ტფილისში, არსენალის იქით, რომელიც გამოქვაბულში... ჩვენ გვერქვა ცენტრალური წრე, რომელსაც მიზნათ ქონდა დასახული გაერკვია საპროგრამო საკითხები,—მოეწყო არალეგალური ბიბლიოთეკები და ამისათვის კავშირი დაეჭირა საზღვარ-გარეთთან და რუსეთის სხვა ცენტრებთან...

1893 წლის გაზაფხულზე კინალამ მოვახერხეთ საზღვარ-გარეთიდან ლიტერატურის მიღება. ტრანსპორტი დაიჭირეს ვარშავაში...

და მხოლოდ 3--4 წლის შემდეგ მე მოვახერხე ქუთაისით (იმ დროს აფთიაქის მოწაფის მიტროფანე ლალიძის მიერ მოცემულ მისამართით) მთელი კავკასიისათვის არალეგალური ლიტერატურის ტრანსპორტის მოწყობა...

მაგრამ მე უკვე გადამასახლეს აქედან 5 წლით,—სწორეთ რუს სოც.-დემოკრატ. მუშათა პარტიის 1 ყრილობის მოწვევის მომენტში.

მე მოვახერხე ხარკოვში 2--3 თვე არალეგალური მუშაობა შემდეგ კი ეკატერინოსლავში 1898 წლის გაზაფხულიდან 1900

წლის ივლისამდე. აქ მოვახერხე რუს. სოც.-დემ. მუშათა პარტიის საკმაოდ მტკიცე კომიტეტის მოწყობა, ორგანო „იუენი რაბოჩის“ გამოცემა და არალეგალური სტამბის შეძენა... როგორც ვიცით, „იუენი რაბოჩი“ გადააბიჯა კუსკოვას „ეკონომიზმის“, „აგიტაციის“, „კრედოს“ ღ ჰეტერბურგის „რაბოჩაიი მისლს“ ღ საზღვარ გარეთის „რაბოჩე დელს“, რომელნიც უარყოფდენ ჩვენ მოძრაობაში პოლიტიკის გადამწყვეტ მნიშვნელობას.

1902 წლის შემოდგომიდან მე ისევ აქ ვიყავი, ვცხოვრობდი ქუთაისში განსაკუთრებულ ზედამხედველობის ქვეშ.

1903 წლის გაზაფხულიდან დავაარსეთ რუს. სოც.-დემ. მუშ. პარტ. ბაქოს, ტფილისის და ბათუმის კომიტეტებისაგან სოც.-დემ. მუშათა ორგანიზაციების კავკასიის (შემდეგ დაერქვა ამიერ-კავკასიის) „კავშირი“ და საკავშირო კომიტეტთან გავეერთიანეთ ორი ორგანო — „ბრძოლა“ ქართულ ენაზე და „პროლეტარიატი“ სომხურზე. ერთ ორგანოში „პროლეტარიატის ბრძოლა“. იგი გამოდიოდა როგორც ყველა სხვა ფურცლები, პროკლამაციები და ბროშურები (უტიფარი მენშევიზმის წარმოშობამდე) სამ ენაზე: რუსულად, ქართულად და სომხურად... ჩვენ შევეცადეთ მიგვემატებია მუსლიმანურიც, მაგრამ ვერ მოვახერხეთ. ახალ ორგანიზაციების აღმშენებლობა სდებოდა და ვითარდებოდა. ბათუმის კომიტეტთან (და მის კანტროლის ქვეშ) ჩვენ მოვაწყეთ პარტიის ორგანიზაცია და დამოუკიდებელი კომიტეტი ქუთაისში „იმერეთ-სამეგრელოში“ რომელიც ზღმძლვანელობას უწევდა ქიათურას, ტყბულის, სოფლებს და თვით ქალაქ ქუთაისს.

რუსეთის სოც.-დემ. მუშათა პარტიის II ყრილობაზე 1903 წელს ამიერ-კავკასიიდან წარმოდგენილი იყო 3 კომიტეტი (სხვები სრულუფლებიანები არ იყვნენ, მხოლოდ არსებობდენ) — ბაქოს, ტფილისის და ბათუმის...

განხეთქილების დროს, ორი — ბაქოს და ბათუმის — დელეგატი დაბრუნდა ბოლშევიკათ, ხოლო მესამე — ტფილისის — მენშევიკათ, რისთვისაც ჩვენ ის გამოვრიცხეთ „საკავშირო კომიტეტი“ შემადგენლობიდან ყველა ხმებით ტფილისის კომიტეტის 2 წარმომადგენელის მონაწილეობით.

მუშაობა ძველებურად წავიდა — რევოლუციონერ-ბოლშევიკური, მე მომიხდა ყველა დელეგატების მაგიერ გამეკეთებინა მოხსენებები ბაქოში, ტფილისში, ბათუმში და ქუთაისში რუსეთის სოც.-დემ. მუშათა პარტიის მე-2-ე ნამდვილ დამფუძნებელ ყრილობის მუშაობის შესახებ. ხოლო ამავე დროს მე იმ ყრილობაზე არ ეყოფილვარ. მე მაშინ საორგანიზაციო მუშაობას ვეწეოდი ბათუმს, ქუთაისსა და ტფილისში, როგორც საკავშირო კომიტეტის წევრი. **„**

ჩვენვე ჩავატარეთ, საზღვარ-გარეთ მე-2 ყრილობის სხდომა დროს, ცნობილი პირველი საყოველთაო გაფიცვა სამხრეთ რუსეთსა და ამიერ-კავკასიაში. 1903 წ. ზაფხულზე...

მაგრამ მენშევიკებში საზღვარ-გარეთიდან რუსეთის სხვადასხვა ადგილებში შემოიპარა და ბოლოს, ამიერ-კავკასიაში, საზღვარ-გარეთის მენშევიკების აგენტები რევდენ სხვადასხვა მუშების გონებას თავიანთი ფსევდო-დემოკრატიზმით და ადგილობრივი კომიტეტების ავტონომიით. საზღვარგარეთის „იხკრა“ მენშევიკური გაზდა. პლეხანოვმა უღალატა მე-2ე ყრილობას. ლენინი გამოვიდა ყველა დაწესებულებებიდან გარდა ცეკასი და გამოსცა გაზეთი „ვპერიოდი“ — ეს იყო რუსეთ-იაპონიის გაცხარებულ ომის დროს. და ბოლოს, ცეკა ჩაეფლო ჭაობში, „შემთანხმებლობაში“, რომელიც უდრიდა მაშინ გამცემლობას, მეორე ყრილობისადმი ღალატს.

მაშინ კავკასიის კონფერენციამ სრულიად რუსეთის ორ სხვა კონფერენციასთან ერთად დაარსა „მეუშრავლეხეთა კომიტეტების ბიურო“ და მან მოიწვია პარტიის მე-3 ყრილობა ლონდონში, 1905 წლის გაზაფხულზე.

ყრილობას 1905 წლის 9.22 იანვრის შემდეგ, რომელმაც ახლა სარქველი შემდეგი წლების რევოლუციონურ ქარტეზილს, რა თქმა უნდა, უნდა გაეცა პასუხი ყველა იმ საკითხებზე, რომელსაც მომენტი აყენებდა (მაშინ სწარმოებდა რუსეთ იაპონიის ომი, რომელიც ცარიზმს გარედან დამარცხებას, ხოლო შიგნივ კრახს უშაადებდა)... რევოლუციონური ნოძრობა გიგანტური ნაბიჯებით მიმდინარეობდა და მიუახლოვდა ოქტომბერ-დეკემბერს. ოქტომბერ-ნოემბერში — რკინისგზელთა და სხვა მუშების, და შემდეგ ფოსტა-ტელეგრაფის მოსამსახურეთა საყოველთაო პოლიტიკური გაფიცვა, ხოლო დეკემბერში — მოსკოვის შეიარაღებული აჯანყება.

ამ ხანებში წარმოიშვა **მუშათა დეპუტატების საბჭო პეტროგრადში** და სხვა ქალაქებში.

რევოლუცია, რეაქციონურ ევროპის, განსაკუთრებით საფრანგეთის კაპიტალის დახმარებით დამარცხდა, თუმცა 1900—1907 წ. ცარიზმმა გაატარა გავარდარებულ რევოლუციონურ ატმოსფერაში. 1-ლ და მე-2 სახელმწიფო სათათბიროები მან გარეკა ჯერ კიდევ მის მორჩილებაში მყოფ გლეხურ ჯარისკაცების ხიშტებით.

ამ დროს გაიმართა მე-4 გაერთიანებული ყრილობა სტოკჰოლმში, მხოლოდ პოლონელების და ბუნდის გარეშე... მენშევიკები უმრავლესობაში აღმოჩნდნენ შეუგნებელ (ფსევდო-რევოლუციონურ-სოციალისტურ), როგორც მაგ. გურიის გლეხთა დელეგატების წყალობით.

ბრძოლა ძლიერდებოდა, ჩვენ ვემზადებოდით მეხუთე, ექვსე, შვიდე, ათეულად გამაერთიანებელ ყრილობისათვის, სადაც მონაწილეობა უნდა მიეღოთ რუს. სოც.-დემ. მუშათა პარტიის ყველა ხუთ ფრაქციებს — ბოლშევიკებს, მენშევიკებს, პოლონელებს, ლათიშებს და ბუნდს. ეს ყრილობა გაიმართა ლონდონში.

ეს იყო ჩვენი უკანასკნელი ყრილობა მენშევიკებთან ერთად. ეს იყო ჩვენი რევანში სტოკჰოლმის წინააღმდეგ, აქ მიღებული იქნა ჯერ ერთი ჩვენი ძირითადი რევოლუციონური რეზოლიუცია „პროლეტარულ პარტიებისადმი დამოკიდებულების შესახებ“ და სხვა რეზოლიუციები — ყველა ჩვენი მიმართულების.

აქ ჩვენ დახმარება გაგვიწია დაუფიწყარმა როზა ლიუქსენბურგმა, რომელმაც პოლონეთის სოც.-დემოკრატები გაურკვეველ მდგომარეობიდან გამოიყვანა და საბოლოოთ გადმოიყვანა ისინი ჩვენ, მემარცხენე ბანაკში.

* * *

მაგრამ უკვე იყო რევოლუცია სუსტდებოდა, დადგა სტოლიპინის სამხედრო საველე იუსტიციის შავხელის რეაქცია. რომელიც დამთავრდა ნიკოლოზ 2-ეს პრემიერ აზნაურის ბ — ნ სტოლიპინის მოკვლით მისი საკუთარი „შპიკის“ „ობრანის“ აგენტის მიერ.

* * *

1911 წლიდან ხელ-ახლა დაბერა რევოლუციონურმა სიომ.

მაგრამ ამ დროს საერთაშორისო ბურჟუაზიულ სახელმწიფოებრივ ტრესტებმა გერმანიის კაპიტალიზმის სახით, ერთის მხრივ, და ინგლისის, მეორეს მხრივ, დასინჯეს ერთმანეთის ღონე, ჯერ გამართეს შესავალი-უვერტიურა, იტალიის ომი ტრიპოლიტანიაში და ბალკანეთში ოსმალეთის წინააღმდეგ სხვა ხალხთა ომი 1914 წლამდე. ხოლო ამ წელს, როგორც ვიცით, აგვისტოს თვიდან დაიწყო 1 იმპერიალისტური ომი, რომელმაც საბოლოოდ დაანარცხა მიწაზე საერთაშორისო სოც.-დემ. ყვითელი 2 ინტერნაციონალი. 2 ინტერნაციონალის წინამძღოლები გახდნენ სოციალ-შოვინისტები. ასეთებად გახდნენ რუსეთის მენშევიკები — 1917 წლის თებერვლის რევოლუციის სხვა და სხვა ჯურის თანამოძმენი დაწყებული მეტიჩარა წერეთელი და დანიდან და გათავებული გამოჩენილ ვეტერანებით მარტოვით, აქსელროდით და კომპანიით.

ჩვენ კი, ბოლშევიკებმა რევოლუციის დაწყების დღიდანვე ჩვენ კონფერენციაზე (1917 წ. აპრილში) გავეცით პასუხი ომის და რევოლუციის საკითხებზე; ჩვენ მოვითხოვდით პურს ხალხისათვის, ომის შეწყვეტას, მშვიდობიანობას მთელ მსოფლიოსათვის და სა-

ბჭოთა ძალაუფლებას და არა მატყუარა პარლამენტარიზმს, თუნდაც მისთვის ფორმად და ხალხის მოსატყუებლად რევოლუციონური დამფუძნებელი კრებაც ეწოდებიათ... და მივალწიეთ ჩვენ მიზანს 1917 წლის ოქტომბერში სრულიად რუსეთის მაშტაბში, ხოლო განაპირა კუთხეებში კი როგორც მაგალითად აზერბეიჯანში, სომხეთში და საქართველოში გაცილებით გვიან (1920-21 წ. წ.). რუსეთის კომპარტიის როლი მისი ს.-დ., 7, 8, 9, 10 და 11-ე ყრილობებით დიდია ძველი რუსეთის საბჭოთა საფუძვლებზე გარდაქმნისათვის, მისი როლი დიადია საერთაშორისო მაშტაბშიაც; მის ფრთების ქვეშ არა მარტო არსებობენ სოც.-საბჭ. რესპუბლიკების დიდი კავშირის ყველა საბჭოთა რესპუბლიკები, არამედ გამარჯვებული მსოფლიოს ყველა კომპარტიების გაერთიანება—მე.პ ინტერნაციონალი, კომინტერნი, რომელიც ჭეშმარიტად არის საერთაშორისო პროლეტარულ რევოლუციის დიდი შტაბი!

გაუმარჯოს საერთაშორისო პროლეტარულ რევოლუციას!

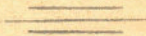
გაუმარჯოს კომინტერნს და პროფინტერნს!

გაუმარჯოს რუსეთის კომუნისტურ პარტიას!

გაუმარჯოს რუს. კომპარტიის 1923 წ. აპრილში განხორციელებული 12-ე ყრილობას!

გაუმარჯოს მის განუყოფელ ნაწილებს—ამიერ-კავკასიის ორგანიზაციებს, აზერბეიჯანის, სომხეთის და საქართველოს კომპარტიებს..

გაუმარჯოს კომუნისმს.

მ. მახარაძე.

როგორ გავხდი მარქსისტი.

(დასახტული *)

ვარშავის პერიოდი.

i

თორმეტმა წელმა (1878—1890) რომელიც მე გავატარე სასულიერო სასწავლებლების (პირველად სასულიერო სასწავლებელი, ხოლო შემდეგ სემინარია) კედლებში შექმნა ჩემგან პირველად დაუცხრომელო პროტესტანტი და ათეისტი, ხოლო შემდეგ მემამოხე და მოამზადა ნიადაგი შემდეგი ჩემი რევოლუციონური მოღვაწეობისათვის. მე უკვე ვსთქვი, რომ სემინარიაში ყოფნის დროს მე გარკვეულათ დავადექი რევოლუციონურ გზას.

ეს კიდეც ცოტაა: მე თავის თავს სოციალისტათა ცხოვლიდი, არ გამეგებოდა რა ჯერ კიდეც სისწორით—თუ რა იყო სოციალიზმი.

მაშასადამე, ყოველივე ის, რაც სემინარიაში ყოველი საშუალებით და ძალღონით სურდათ შთაენერგათ ჩვენთვის, ყოველივე ის, რასაც სულიერი მამები და სხვა და სხვა ღვთის მსახური რამოდენიმე წლების განმავლობაში ჩაგვიჩინებდენ,—ყოველივე ეს ჩვენს მიერ უკუგდებული იყო და, პირიქით, ვღებულობდით და ვითვისებდით იმას, რასაც ეს ბატონები ასე გულმოდგინეთ გვარიდებდენ. რას გვასწავლიდენ ჩვენ? ვის ამზადებდენ ჩვენგან? და რა მოხდა?—უნდა ვიფიქროთ, რომ ამ კითხვებზე თითქმის არც ერთი სემინარიის ხელმძღვანელთაგანი სერიოზულათ არ დაფიქრებულა. ისე ბრმად და ისე შეუგნებლად ასრულებდენ ისინი თავიანთ მოვალეობას. ჩემგან ისინი ამზადებდენ ეკლესიის და ტახტის, ესე იგი ქრისტიანობის და მეფის თვითმპყრობელობის მსახურს და ერთგულს, ნამდვილად კი ჩემში შექმნეს ყველაზე უფრო შეურიგებელი მოძულე და მტერი, როგორც ეკლესიის, ისე სარწმუნოების და ტახტის. მაგრამ მეტი მათ არც კი მოეთხოვებოდათ. ასე იყო თუ ისე, სემინარიასთან ყოველივე ანგარიშები უკვე გავასწორე. ერთად-ერთი ჩემი საზრუნავი, ერთად ერთი განუყრელი სურვილი ეხლა, სემინარიის დამთავრების შემდეგ, იყო სწავლის გაგრძელება. სემინარიამ ხომ ვერ მოგვცა საბოლოოდ ნამდვილი სწავლა. მან ჩვენ ვერ აღგვჭურვა იმ იარაღით,

იმ პრაქტიკულ და თეორიულ ცოდნით, რაც ცხოვრებაში ამაღლებული ბელის საჭირო იყო ჩვენთვის. ვინაიდან მთელი სქოლასტიური აზრებდა, მთელი ღვთის მეტყველების ზღაპარი, რომელითაც სურდათ გაეყლინათ ჩვენი ტვინი, ჩვენ უკვე თავიდან მოვიშორეთ, ჩვენში დარჩა ხარვეზი, (орбиз), რომლის შევება აუცილებელი იყო დადებითი ცოდნით რათაც არ უნდა დაგვედომოდა.

ვგრძნობდით უზომო წყურვილს, რათა შევეძინა ცოდნა ბუნების-მეტყველების, მათემატიკის და განსაკუთრებით საზოგადოების მეცნიერების ანუ სოციოლოგიის დარგიდან. ამ გზაზე ჩემს წინაშე იყო მრავალი დაბრკოლებანი, რაც ხელს უშლიდა ჩემი სურვილის განხორციელებას, პირველყოვლისა მატერიალური საკითხი. ესე იგი საშუალებათა უქონლობა. ტფილისში სწავლის დროს მე ვღებულობდი ჩემი ძმისაგან თვითურად სულ დაახლოვებით 8 ან 10 მანეთს. ამ ფულით იმ დროს კიდევ შეიძლებოდა ტფილისში ნახევრად-მშვიერი ცხოვრება და ამ თანხიდან ნაწილის კიდევ წიგნების შესაძენად გადადებდა. მაგრამ აშკარა იყო, რომ საუნივერსიტეტო ქალაქში ამ ფულით მაშინაც შეუძლებელი იყო ცხოვრება, ხოლო ამაზე მეტი საშუალება მე არ მომეპოვებოდა ¹⁾.

მაგრამ ამის გარდა იყო კიდევ უფრო სერიოზული დაბრკოლება, რომელიც მილობდა მე გზას სწავლის გაგრძელებისათვის. საქმე იმაშია, რომ სემინარიის ატესტატი ცუდი ნიშნით ყოფაქცევაში მე საშუალებას მისპობდა ყველა უმაღლეს სასწავლებელში, განსაკუთრებით უნივერსიტეტში შესვლისათვის. სემინარიას კი გამოვეთხოვე, მაგრამ წინ წასვლა აღარ შეიძლებოდა. ძალაუნებურად მიხდებოდა დაცდა, ესე იგი თავისი სურვილის განხორციელების გადადება რამოდენიმე ხნით. უკიდურეს შემთხვევაში ერთი წლით მაინც.

რას წარმოადგენდა ქუთაისი 1890 წლებში.

1890 წ. ზაფხულში ტფილისიდან მე პირდაპირ გავემგზავრე ქუთაისში, სადაც მაშინ ცხოვრობდა ჩემი უფროსი ძმა—მაქსიმე, რომელიც მიუხედავად მისი სიღარიბისა, როგორც წინადასე შემდეგში ვარშავაში ყოფნის დროსაც, მიწევდა მატერიალურ და ზნეობრივ დახმარებას. ქუთაისში ჩემი ძმის დახმარებით მაშინვე ვიშოვე ერთ ერთ კერძო სკოლაში მასწავლებლის და რეპეტიტორის ადგილი, რის გასამჯელოთ ვღებულობდი ბინას, სადილს, ხოლო ფულის ჯილდოს სიტყვიერი დაპირების სახით. მაგრამ მე ამითაც კმაყოფილი ვიყავი, ვინაიდან ვგრძნობდი, რომ ვცხოვრობ საკუთარი შრომით და არავის არ ვაწუხებ.

¹⁾ თუმცაღან მშობლები ამ თანხაზე სიამოვნებით უნდა იტყოდნენ და ამჯერაზებდნენ, რომ მიმეტოვებინა ყოველგვარი სწავლა და ჩამეცემა ანათოია.

მაგრამ შეწუხებული ვიყავი მით, რომ ტფილისიდან მე მოვხვდებოდა რაღაც წუმბეში. ტფილისის შემდეგ ქუთაისი ჩემთვის ნამდვილი სიკვდილი იყო. რას წარმოადგენდა მაშინ ქუთაისი? ვგონებ, რამდენად მე ეს მახსოვს, არც ერთ ჩვენს ბელეტრისტს არ აუწყვია ქუთაისი იმ პერიოდში, რომელზედაც მე ვლაპარაკობ, მე კი სამწუხაროდ არ შემწევს მხატვრული სიტყვებით გამოთქმის უნარი, რომ ავწერო მაშინდელი ქუთაისის სურათი. ეს კი ძლიერ სამწუხაროა, ვინაიდან მივიღებდით ძლიერ საინტერესო სურათს. წარმოიდგინეთ პატარა, ღარიბი ქალაქი, სადაც ცხოვრობენ მხოლოდ მეეტლეები, პოლიციელები, მედუქნიები, გახუნებული მოხელეები და უქმად მოხეტიალე აზნაურები; დაუმატეთ ამას კიდევ საშუალო სკოლებში მოსწავლე ახალგაზრდობა და აგრეთვე არდადეგებზე ჩამოსული სტუდენტები. რა თქმა უნდა ამ მასას არ აქვს არავითარი საერთო ინტერესი, გარდა წმინდა ეგოისტურ და გათახსირებამდე დაქვეითებულ მეშჩანურ ინტერესებისა. ეს საზოგადოება, თუ შეიძლება ასე ვუწოდოთ მას, ჩაფლული იყო მყრალ ჭაობში, ხოლო ეს ჭაობი თვითვე ის იყო. ირგვლივ არც ერთი ცოცხალი არსება, არც ერთი ცოცხალი ადამიანი.

აი როგორი იყო მაშინ ქუთაისი¹⁾. იქ სუფევდა მომწამვლელი ატმოსფერა, შეიძლებოდა იქ კაცი სავსებით დაკარგულიყო, ეს ატმოსფერა და ეს წრე ჩაითრევდა ვინც არ უნდა ყოფილიყო, წაახდენდა და გაათახსირებდა სამუდამოდ. მე მან მაშინვე შორს გამისროლა თავისგან და ამიტომ მე სრულიად მარტოვა დავრჩი, არავინ იყო ისეთი, რომ აზრები გამეზიარებია. მე ამ ხანას ვიგონებ როგორც ყველაზე უფრო წყვილიადით მოცულ დროს ჩემს ცხოვრებაში, რომელმაც ჩემში დასტოვა წარუშლელი მოგონებანი. მთელი ჩემი გონება მაშინ მიმართული იყო ერთ რამეზე: როგორმე თავი დამეღწია ამ დამყაყუბულ ატმოსფერისაგან და წავსულიყავი სადმე, რაც შეიძლეოდა შორს მისგან. მაგრამ როგორ?

ცდა უმაღლეს სასწავლებელში შესასვლელათ.

რა გზით? იყო ეთი გზა—მომზადებულვიყავი და ჩამებარებინა ექსტერნის სახით სიმწიფის ატესტატის გამოცდა, მაგრამ ეს პირდაპირ ფიზიკურათ შეუძლებელი იყო მაშინ ჩემთვის.

რა უნდა მექნა? დამრჩენოდა კიდევ ერთი საშუალება. სახელდობრ, კვლავ მიმემართა სემინარიის გამგეობისათვის და მომეთხოვა ყოფა-ქცევაში ნიშნის გადასწორება, ან ისეთი მოწმობის მოცემა, რომელიც გააბათილებდა ყოფა-ქცევაში დასმულ ოთხს. გადავსწყვიტი

¹⁾ მან რამდენიმედ დღემდეც შეინარჩუნა ეს თვისებები. ის დარჩა მეშჩანურ—წვირილ ბურჟუაზიულ ქალაქად, მაგრამ, რასაკვირველია, ამ ხანის განმავლობაში ზევით რამ გაუმჯობესდა იქ.

მესინჯა ეს საშუალება, ამ მიზნით 1891 წელს, მაისის ბოლოს ჩრდილო-დასავლეთ საქართველოში გაემგზავრე, რათა მენახა სემინარიის რექტორი, ესე იგი ის კაცი, რომელთანაც ერთი წლის წინეთ მე მქონდა ცნობილი შეტაკება. ჩემი მისვლა, რასაკვირველია, მისთვის სრულებით მოულოდნელი იყო.

მის შეკითხვაზე: „რა გინდა შენ“—მე უპასუხე სრული სიმშვიდით, მაგრამ გაბედულად, რომ მე მინდა უმაღლეს სასწავლებელში შესვლა, ხოლო ის მე გზას მილობავს, მე უთხარი, რომ თუმცა მე ვერ შევსდებ სწავლის გაგრძელებას, მაგრამ ამ უბედურებაში ბრალს ვსდებ მხოლოდ იმას, ვინც ცუდი ნიშანი დამისვა ყოფაქცევაში—მეთქი. სიმართლე გითხრათ, დიდ ხანს არ დამკირდა მისი დარწმუნება, რადგან იგი ჩქარა მოლბა და თანახმა გახდა მოეცა ჩემთვის განსაკუთრებული მოწმობა **ვარშავის საბეითლო ინსტიტუტში შესახვლეად**. ეს იყო მაქსიმუმი, რაზედაც მას შეეძლო დათანხმება თავისთავად ინსტიტუტს მე სრულებით არავითარ მნიშვნელობას არ ვაძლევდი. მე ვცდილობდი, რათა გზა გამეყაფა. ამ დროს მე სრულებით არ ვფიქრობდი გამხდარიყავი საქონლის ექიმი, ან რაიმე სპეცი. ეს ახალი მოწმობა ¹⁾ წინანდელ ატესტატთან ერთად მე დაუყოვნებლივ გავგზავნე ვარშავაში საბეითლო ინსტიტუტის გამგეობაში, საიდანაც ძლიერ ჩქარა დადებითი პასუხი მივიღე.

ამ რიგად ერთ-ერთი ჩემი სურვილი თითქოს განხორციელდა. მე საჩქაროთ მოვემზადე გასამგზავრებლათ, დიდი ვაი-ვაგლახით მოვაგროვე სამგზავრო და 1—2 თვის გაკირვებული ცხოვრებისათვის სამყოფი თანხა.

მაშინდელი პოლონეთი.

1891 წ. აგვისტოს დასასრულს, ნ. ყორდანიასთან, სერ. მიქაძესთან და მ. მირიანაშვილთან ერთად მე ჩავჯექი გემში (მგონი მას ერქვა „პუშკინი“), რომელიც მიდიოდა ოდესაში. ვიფიქრებთ საკმაოდ გრძელ მოგზაურობას: ვარშავამდე ჩვენ გზაში დაგვყავით ერთ კვირაზე მეტი. მახსოვს როგორი შთაბეჭდილება მოახდინა თვითეულ ჩვენგანზე პოლონეთმა და კერძოთ თვით ვარშავამ. მანამდე არც ერთ ჩვენგანს არ მქონდა არავითარი წარმოდგენა ამ ქვეყანაზე. თვალსა-

1) მოწმობაში სხვათა შორის აღნიშნული იყო შემდეგი: „ყოფა-ქცევაში“ ოთხი უდასმელო აქვს მიტოვ, რომ მშრად არ დადიოდა ეკლესიაში და კითხულობდა მხოლოდ საბუნებისმეტყველო-სამეცნიერო ზასიათის წიგნებს“, ამ სიტყვების გამო, როგორც მე შემდეგში ვაიბე, ვარშავის საბეითლო ინსტიტუტის გამგეობაში ბევრი იცინეს, რასაკვირველია სემინარიის გამგეობის მისამართით: მაგრამ მათ ზომ არ იცოდნენ თუ რაში იყო საქმე მოწმობის მალევე ინსტიტუტის გამგეობის მიერ კიდევ სხვა ჩემი სემინარიელი ამწანავები, რომლებსაც ჩემავით ოთხი პაქტადი ყოფაქცევაში, როგორც მაგალითად ნ. ყორდანი და სხვებ...

ზინო იყო დიდი განსხვავება პოლონეთის, რომელიც პოლონეთის სამეფოთ იწოდებდა მაშინ, და რუსეთს შორის. ენაც, კულტურაც და ზნე-ჩვეულებაც მათში სულ სხვა და სხვა იყო, თვით ზერელე შეხედვითაც შეიძლებოდა იმაზე ლაპარაკი თუ პოლონეთის კულტურის დონე რამდენად მაღალი იყო მაშინდელ რუსეთის იმპერიის რომელიმე ნაწილთან შედარებით.

არ შეიძლებოდა არ შეგვემჩნია, რომ ჩვენ უეცრად მოვხვდით ძლიერ საინტერესო პირობებში. ჩვენ, რასაკვირველია ვიცოდით, რომ პოლონეთი და პოლონეთის ხალხი იჩაგრება დიდი რუსეთის დესპოტიზმის მიერ ისევე, როგორც მის მიერ დაჩაგრული იყო კავკასია. ამიერ-კავკასია და კერძოდ საქართველო, ქართველი ხალხი. მაგრამ ჩვენ ვიცოდით, რომ რუსეთის დესპოტიზმმა, შეიძლება მცირეოდენი დადებითი როლიც ითამაშა კავკასიაში, მაგალ, ევროპის კულტურასთან დაახლოვებით, თუმცა ეს ხდებოდა ბარბაროსულ და მოუხეშავ ზომებით. ასე იყო თუ ისე რუსეთის დესპოტიზმმა კავკასიაში იმ დროისთვის უკვე შესძლო ადგილობრივ ერების წინააღმდეგობის გატეხა უხეში ფიზიკური ძალით და მათი დამორჩილება მისი გავლენისათვის.

მაგრამ ამის თქმა პოლონეთზე არ შეიძლებოდა. აქ სწარმოებდა ნამდვილი ომი რუსეთის სახელმწიფო ორგანოებს და პოლონეთის საზოგადოებას შორის. რომ უფრო ღრმად ჩავწოდომოდით ამ რუსეთ-პოლონეთის ანტაგონიზმს, საჭირო იყო საფუძვლიანად გაცნობა არა თუ არსებულ მდგომარეობის, არამედ აგრეთვე რუსეთის და პოლონეთის სახელმწიფოების ურთიერთობის ისტორიის წარსულ 100—150 წლის განმავლობაში. მაგრამ მიუხედავად ამისა, მე ვაშწნევდი, რომ აქ სწარმოებდა ბრძოლა პოლონეთის სრულ გარუსებისათვის. ეს იყო უსასტიკესი რეაქციის ეპოქა სულთამბუთთაე ალექსანდრე მე II-ის და მის დამპყშების და ბნელეთის მოციქულების დელიანოვების, პობედონოსელების, აპუხტინების, იანოვსკების და სხვების, რომლებმაც სხვათა შორის სკოლა აქციეს დაბეჩავების და ჩაგვრის იარაღად.

უკვე 1863 წლის პოლონეთის აჯანყების შემდეგ გასულიყო დაახლოვებით 80 წელი. ეს განვლილი გეგონებოდათ, მაგრამ მოგონებანი მასზე კვლავ სიცოცხლობდნ და მკაცრი და სასტიკი ზომები რუსეთის მთავრობისა პოლონეთის და პოლონეთის ხალხის წინააღმდეგ ისევ გრძელდებოდნ. თუ რანაირ უკიდურესობამდე მიდიოდა ეს ზომები, მტკიცდება, სხვათა შორის მით, რომ პოლონელებს აკრძალული ჰქონდათ თავიანთ ენაზე ელაპარაკათ ხალხში, ქუჩებში, კრებებზე და სკოლებშიც კი ამ ენაზე აკრძალული იყო სწავლება... მაგრამ გარუსების პოლიტიკა საბოლოოდ გაკატრდა, მან სწორედ, საწინააღმდეგო შედეგებს მიაღწია. ამ პოლიტიკამ კი-

დღე უფრო გააძლიერა და გამოაცოცხლა პოლონელებში სიძულვილი არა თუ რუსეთის ბატონობისადმი, არამედ თვითეულ რუსისადმი, ყოველგვარ რუსულ სულიერ და მატერიალურ კულტურისადმი. ეს სიძულვილი აღწევდა სრულ უარყოფამდე თვით რუსული სულიერი კულტურის, რომლის გამომხატველები იყვნენ ისეთი კორიფეები, როგორიც იყვნენ ჩერნიშევსკი, დობროლიუბოვი, დოსტოევსკი, ტურგენევი, ლ. ტოლსტოი და სხვ... ეს სიძულვილი მიდიოდა იმის აღიარებამდე, რომ რუსეთში არ შეიძლება იყოს საერთოდ რაიმე კარგო— ასე ფიქრობდა თვითეული პოლონელი. აშკარაა რომ ეს იყო პირდაპირ სიგიჟე ანუ გონების დაბრმავება, რაც აიხსნებოდა იმ დროს რუსეთში ნაციონალური საკითხის ძალზე გამწვავებით საერთოდ, ხოლო კერძოდ პოლონეთის მიმართ კი ჩადენილი იყო გაუგონარ ბოროტებათა მთელი რიგი. პოლონეთის ხალხის ბედი პირდაპირ ტრალიკული შეიქნა. მისი ცოცხალი ორგანიზმი მეთვრამეტე საუკუნის განმავლობაში საძვგერ იყო ძალდატანებით დაჭრილ-დასერილი, მას სჭრიდნენ და აქუცმაცებდნენ ნაწილებად, და მისი ორგანიზმის თვითეული ნაწილი ეძლეოდა ერთ-ერთ მის მოსაზღვრე სისხლის მღვრელ სახელმწიფოს, ზოგი რუსეთს, ზოგი პრუსიას ან ავსტროუნგრეთს. რასაკვირველია, პოლონეთის ხალხი არ იყო დამნაშავე იმაში, რომ ის მოხედა სამ ძლიერ მტაცებელ მეზობელს შორის. პოლონეთის ხალხი არ იყო დამნაშავე აგრეთვე იმაში, რომ თავის ნახევრად—ბარბაროსულ და დესპოტიურ მოსაზღვრე სახელმწიფოთა შორის პოლიტიკურად სწორედ ის აღმოჩნდა უფრო განვითარებული. ეს გარემოება მტკიცდება თუნდაც იმ ისტორიულ ფაქტით, რომ 1789 წლის საფრანგეთის დიდმა რევოლუციამ პირველი გამოძახილი პოვა სწორედ პოლონეთის ხალხში. ამავე დროს პოლონეთმა ორჯერ დაიფარა ეს რევოლუცია საერთაშორისო ჯანდარპების და ჯალათებისაგან, ესე იგი რუსეთის, ავსტრო-უნგრეთის და პრუსიის ჩარევისაგან, რისთვისაც საჭირო შეიქნა მისი დასჯა.

პოლონეთის დანაშაული მისი ხალხის ჯალათების წინაშე ორკეცდებოდა კიდევ მით, რომ მან ჯერ კიდევ 1791 წელს პირველად შემოიღო ნამდვილი დემოკრატიული კონსტიტუცია, რასაც მას არავითარ შემთხვევაში არ აპატიებდა ეკატერინა მეორეს ნახევრად—ბარბაროსული და დესპოტიური რუსეთი. და მართლაც, რამოდენიმე ხნის შემდეგ რუსეთის ჯარები სუვოროვის მეთაურობით შეიჭრა პოლონეთში და გაცხარებული ბოძოლის შემდეგ დაიპყრეს ის (1795 წ.), რის შემდეგ პოლონეთი აღარ არსებობდა, როგორც დამოუკიდებელი სახელმწიფო. შემდეგ ამისა, თუმცაღა ნაპოლეონ პირველმა, თავისი ბატონობის დროს რუსეთის პოლონეთიდან შექმნა რალაც ნახევრად—დამოუკიდებელი სახელმწიფო, „ვარშავის საგერ-

ფაგო—ს¹⁾ სახით, მაგრამ ის მოისპო ნაპალეონის საბოლოო დამარცხების შემდეგ 1815 წელს. რადგან რუსეთის პოლონეთი კვლავ მოექცა რომანოვების მონარქიის ბატონობის ქვეშ. მაგრამ, თავისთავად იგულისხმება, რომ ამით სრულებითაც არ მოღებია ბოლო პოლონეთის ხალხის ტანჯვა-წვალებას. პოლონეთს, დაქუცმაცებულს რამდენიმე ნაწილებად, რუსეთის, ავსტრიის და პრუსიის პოლონეთის სახით, დამციკრებულს და შეწუხებულს მცარცელების და მტაცებლების მიერ, არა ერთხელ აღუმართავს აჯანყების დროშა მის მზავრელების წინააღმდეგ. 1830 წლიდან ვიდრე 1863-დე მრავალი იყო ასეთი აჯანყება, მათ შორის: 1830 წ. რუსეთის პოლონეთში, 1846 წელს ავსტრიის პოლონეთში, 1848 წელს პოზნანში ანუ გერმანიის პოლონეთში და ბოლოს, 1878 წელს უკანასკნელი აჯანყება რუსეთის პოლონეთში... არსებითად აქ ჩვენ ვხედავთ განუწყვეტელ აჯანყებებს, რომლებსაც აქრობდენ დრაკონისებური და ბარბაროსული ზომებით, და მიუხედავად იმისა, რომ ამ აჯანყებებში მონაწილეობას ღებულობდენ რეაქციონური კლასები, პოლონეთის „შლიახტის“, წვრილი ბურჟუაზიის და სხვ. სახით, ყველა ამათ მაინც რევოლიუციონური ხასიათი ქონდათ. სწორედ ამიტომ მარქსი და ენგელსი ჯერ კიდევ 1848 წელს „ახალ რეინის გაზეთში“ სწერდენ თანაგრძნობის წერილებს ამ აჯანყების შესახებ, რომლებიც აღსავსე იყო აღშფოთებით და გულისწყრომით.²⁾

პოლონეთის საკითხი,—ამბობს ფრ. მერიენგი დიდი ხანია აღელვებს დასავლეთ ევროპის კულტურულ ხალხთა რევოლიუციონურ ელემენტებს. პოლონეთის დანაწილების და დაბეჩავების გამო აღმოსავლეთის სამი სახელმწიფო გახდა მნიშვნელოვანი რეაქციონური ძალა; პოლონეთის აღდგენა იქნებოდა ევროპაში რუსეთის ჰეგემონიისათვის გულში მახვილის ჩაცემა“. ბოლო 1864 წ. სანტ-მარტინის—ლონდონის მიტინგზე, რომელზედაც მოხდა მარქსის და ენგელსის მიერ მოწვეული საფრანგეთის და ინგლისის მუშების და სხვა სახელმწიფოების რევოლიუციონურ ორგანიზაციების თათბირი, საფრანგეთის საპასუხო მიმართვა იწყებოდა შემდეგი სიტყვებით: „პოლონეთი კვლავ იხრჩობა თავის შვილების სისხლში, ბოლო ჩვენ კი უბრალო მაყურებლებად ვრჩებით“-ო.

ჯერ კიდევ საფრანგეთის რევოლიუციის შემდეგ მრავალი პოლონელი რევოლიუციონერები იყვნენ გაფანტული ევროპის სხვა და

¹⁾ ასეთი სახელწოდება შემოდებული იქნა იმიტომ, რომ სიტყვა „პოლონეთი“ რუსეთის მეფის მოთხოვით განდევნილ იქნა ხმარებიდან.

²⁾ იხ. ამას შესახებ ფრ. მერიენგის წიგნი სათაურით: „არალ. მარქსი, ისტორიის მისი ცხოვრების რუს. თარგმანი გვ. 129—81.

ხეა სახელმწიფოებში და ამერიკაშიაც, სადაც აფრიკილებდენ რევოლუციის დროშას და იდგენ რევოლუციის პირველ რიგებში.

სამაგიეროდ თვით პოლონეთში, ყველა ამ აჯანყებების და მათი ძალით ჩაქრობის, განსაკუთრებით 1963 წლის შემდეგ, შეიქმნა პირდაპირ ჯოჯოხეთური მდგომარეობა. მართალია, პირველად რუსეთის მთავრობამ თითქო ალერსი დაუწყო პოლონეთის გლეხობას, მაგრამ ეს დიდხანს არ გაგრძელებულა. პოლონური ენის, კულტურის, განათლების დევნა და შევიწროება, ყველა სახელმწიფო დაწესებულებათა და წარმოებათა გარუსება, აქედან პოლონელების გაძევება და ნაცვლად რუსების დაყენება—ყველა ეს ღონისძიებანი ვერავითარ შემთხვევაში ვერ დაამშვიდებდა ქვეყანას, პირიქით, კიდევ უფრო აქეზებდა და აღშფოთებდა მცხოვრებლებს.

ჩვენ უკვე ზემოდ დავინახეთ თუ სადამდე აღწევდა პოლონეთში სიძულვილი ყოველივე რუსულისადმი. საქმე იქამდე მივიდა, რომ პუშკინების და ლერმონტოვების, ნეკრასოვების და დობროლიუბოვების, ბელინსკების და ჩერნიშევსკების, ტოლსტოების და ტურგენევიების რუსეთს ურევდენ ჯალათ მურავიოვების. ხალხის სულთამხუთავ დამპაშების რუსეთში. ყველაფერს და ყოველივეს ისინი ერთი საზომით უდგებოდნენ ¹⁾ რას გააწყობ, —ასეთია ყოველგვარ ნაციონალიზმის მარტივი ელემენტარული ლოდიკა.

ყოველივე ეს ერთად აღებული იყო ბუნებრივი და ლოდიკური შედეგი იმ დრაკონისებური და მტაცებელ აქტებისა, რომლებს სისტემატიურად ახდენდენ პოლონეთის ხალხის წინააღმდეგ უკანასკნელ 100—150 წლის განმავლობაში, მაგრამ გარდა იმ სიძულვილისა, რომელსაც პოლონელები იჩენდენ რუსების და პრუსიელების მიმართ, მათში იმავე ისტორიული მიზეზების გამო, რომლის შესახებ ჩვენ ზემოდ ვლაპარაკობდით, განვითარდა კიდევ შემდეგი დამახასიათებელი თვისებანი: ეს იყო **ეპკი და უნდობლობა ყველა არა პოლონელისადმი**. ყოველივე ეს ხელს გვიშლიდა ჩვენც, არა რუსებს, დავახლოვებოდით პოლონელებს, მიუხედავად იმისა, რომ ისინი ჩვენ ძლიერ თანაგრძნობით გვეპყრობოდენ. რასაკვირველია, თუ მოინდო-

1) „ვისაც პოლონეთში არ უცხოვრია—ამბობს იმხ. მარხლევსკი—იგი ძნელად გაიგებს, თუ როგორ მწვავე სიძულვილს იწვევდა ეს სისტემა (პოლონეთის ერის გამასწარავნის სისტემა), თუ თვითველ მოაზროვნე პოლონელს რატომ ეზიზღებოდა ეს მოპყლებები—ჯალათები რასაკვირველია, პასუხისმგებლობის დაკისრება რუსეთის ხალხისათვის, რომელიც თვით კნესოდა ცარიზმის უდიდეს უპაზრობა, მაგრამ არაფერი გასაკვირია. თუ ეს ხდებოდა, თუ დიდუბულ აჯანყებულთა შეიღები სიძულვილით უყურებდენ ყველაფერ რუსულს, თუ ზნელი მისა, რომელიც არ უწყვეტადა პოლიტიკურ საკითხებში, გულში ატარებდა სიძულვილს „რუსოკოვლებისადმი“; თუ ადამიანთა მშავრელთა წინააღმდეგ ვიდაქონდათ რუსეთის ხალხზე, ის, ი. მარხლევსკი, „პოლონეთის უცხოეთის უდიდეს ქვეში“, 1926.

მებდი, შეიძლებოდა მათთან დაახლოვება და მართლაც საქართველოდან ვარშავაში მყოფი მოწაფეობის უმრავლესობა კიდევ დაუახლოვდა პოლონელებს, მაგრამ პირადათ მე, მიუხედავად მათდამი თანაგრძნობისა, ვერ შევძელი ჩემი იქ ყოფნის დროს მათთან დაახლოება და შეგუება.

II

პოლონეთის მუშათა მოძრაობა.

მე დავახასიათე მოკლეთ ის გარეგანი პირობები, რომელშიაც მე მოვხდი ვარშავაში 1891 წლის მეორე ნახევარში, მაგრამ, რასაკვირველია, ეს არ იძლევა სრულ სურათს იმ მდგომარეობისას, რომელშიაც მაშინ იმყოფებოდა პოლონეთი.

საქმე იმაშია, რომ 1863 წლის უკანასკნელ აჯანყების შემდეგ პოლონეთის მსხვილი მრეწველობა წინ მიდის პირდაპირ გიგანტური ნაბიჯებით. ეს აიხსნება შემდეგი მიზეზით: პირველ ყოვლისა მეფის მთავრობამ 1863 წლის აჯანყების შემდეგ გაატარა აგარარული რეფორმა, რის გამო პოლონეთის გლეხი გახდა მის მიერ დასამუშავებელ მიწის მესაკუთრე ამ გარემოებამ აღადგინა სასოფლო მეურნეობა და ხელი შეუწყო იქ კაპიტალის შეტანას. ამას გარდა, დაახლოვებით იმავე ხანებში მოსაპოვებელი იქნა ის საბაჟო ზღუდეები, რომლებიც ყოფდნენ პოლონეთს რუსეთისაგან.

ამ რიგად გერმანია-პოლონეთის კაპიტალი, რომელიც ეყრდნობოდა უფრო განვითარებულ და უფრო უკეთეს ტექნიკას, ვინემ რუსეთს, ამის შემდეგ პოლონეთში პირველ ყოვლისა ნედლე მასალას (სელს, ბამბას, მატყლს და სხ.) და შემდეგ, რაც უმთავრესია, დიდ ბაზარს თავის პროდუქტების გასაწოდებლად. ამის გამო პოლონეთის მრეწველობა სწრაფად განვითარდა, მან მოიპოვა მაშინდელ რუსეთის იმპერიაში თითქმის უმნიშვნელოვანესი როლი. მაგრამ ამასთან პოლონეთის კაპიტალისტური მრეწველობის (საფეიქრო-ლოძის და ვარშავის რაიონები, ქვა-ნახშირის—დომბროვის რაიონი) გიგანტიურ ზრდასთან ერთად, წარმოიშვა, როგორც კაპიტალის ანტიპოდი, პოლონეთის მრავალ-რიცხოვანი პროლეტარიატი, რომელსაც აშკარა ბრძოლა უნდა გაემართა მის მყელეფელ კაპიტალისტურ ბურჟუაზიის წინააღმდეგ. თავის თავად იტულისხმება, რომ ამ გარემოებას უნდა გამოეწვია პოლონეთში კლასობრივი ბრძოლის განვითარება და გამწვავება. კლასობრივი ბრძოლის განვითარებას კი უნდა გამოეწვია შინაგან საზოგადოებრივ ძალთა განწყობილების შეცვლა, უნდა გამოეწვია ნაციონალიზმის თუ სრული გახრწნა არა, უნიშვნელოვანი შესუსტება მაინც. ამგვარათ პოლონეთის ბურჟუაზია, რომელიც, როგორც ნაციონალისტური და შოვინისტური, პირველ ხა-

ნებში იბრძოდა პოლონეთის დამოუკიდებლობისათვის, ესლა კი თავის კლასობრივ, ჯიბის ინტერესების გამო, ემხრობა უკვე გაერთიანებას თვითმყრობელურ დესპოტიურ რუსეთთან, რომელიც სჩაგრავდა და აბეჩავებდა პოლონეთის ხალხს, ვინაიდან თვითმყრობელობის რეჟიმი იყო კაპიტალის საუკეთესო დამცველი მუშების პრეტენზიებისაგან. ამავე დროს რუსეთის ცარიზმი კიდევ უფრო ერთგული დამცველი იყო პოლონეთის მემამულეების და მიტომაც დროთა განმავლობაში პოლონეთის მემამულეების არისტოკრატია თანდათან ურიგდება რუსეთის თვითმყრობელობას. ამ რიგად პოლონეთის გაბატონებული კლასები, როგორც კაპიტალისტური ბურჟუაზია, ისე მემამულეთა არისტოკრატია, გადაქრით გადავიდნენ ცარიზმის მხარეზე, რაც არსებითად ნიშნავდა იმავე მხრით პოლონეთის სახელმწიფოს დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლაზე უარის თქმას. მაგრამ ამ გარემოებამ სრულებითაც ვერ შეასუსტა ნაციონალისტური მისწრაფებანი პოლონეთის ხალხის სხვა კლასებში. მე გლაპარაკობ არა მარტო წვრილბურჟუაზიულ, არა მარტო ინტელიგენტურ წრეებზე, არამედ მე მხედველობაში მაქვს უმთავრესად **პოლონეთის პროლეტარიატი**. მას კარგათ ახსოვდა წარსული ბრძოლა მოსკოვის მჩაგვრელების წინააღმდეგ. პოლონეთის მშრომლებისათვის რუსეთის ცარიზმის ჩაგვრის და ძალადობის უღელს ესეთი დიდი დაესვა, რომ პოლონეთის მუშები თავის უშუალო ექსპლოატატორებთან — პოლონეთ-გერმანიის კაპიტალისტურ ბურჟუაზიასთან ბრძოლის დროს, უარს ვერ იტყოდნენ მთელი პოლონეთის ხალხის წმიდათა წმიდა მისწრაფებაზე, ისე იგი უცხოეთის, ამ შემთხვევაში მეფის რუსეთის უღლისგან განთავისუფლებაზე.

პოლონეთის პროლეტარიატი უკვე გასული საუკუნის სამოცდაათიან წლებში იწყებს თავის **კლასობრივ** ორგანიზაციების შექმნას კაპიტალთან საბრძოლველად და ეს ორგანიზაციები იმთავითვე ატარებენ სოციალისტურ ხასიათს; ამავე დროს პოლონეთის სოციალისტების პროგრამა-მინიმუმის ერთ-ერთ უმთავრეს მოთხოვნრილებას შეადგენდა პოლონეთის დამოუკიდებელ რესპუბლიკის დაარსება, ვინაიდან ასეთი რესპუბლიკა მათ ძლიერ გაუადვილებდა ბრძოლას სოციალისტურ წესწყობილებისათვის.

მაგრამ საინტერესოა ის, რომ ასე ფიქრობდნენ არა მარტო პოლონეთის მუშები და მათი პირველი ხელმძღვანელები, არამედ ამავე აზრის იყვნენ საერთაშორისო პროლეტარიატის უდიდესი ბელადები, სახელდობრ **მარქსი და ენგელსი**. ჩვენ უკვე ვიცით, თუ როგორ უყურებდნენ მარქსი და ენგელსი პოლონეთის საკითხს 1848 და 1864 წლებში. მაგრამ ამავე აზრს ადგა ენგელსი შემდეგშიაც. ამას ამტკიცებს შემდეგი ფაქტი.

„კომუნისტური მანიფესტის“ პოლონური თარგმანის ახალი გამოცემის წინასიტყვაობაში 1892 წ. ენგელსი ხაზს უსვამს, „არა მარტო პოლონელებისათვის, არამედ ყველა ჩვენთაგანისათვის, დამოუკიდებელ, ძლიერ პოლონეთის აღორძინების“ შესაძლებლობას. ეს დოკუმენტი იმდენად საინტერესოა ყოველ მხრივ, რომ მე აუცილებელ საჭიროებად მიმაჩნია მოვიყვანო ის თუ სრულათ არა, შემოკლებით მაინც. ენგელსი ამბობს: „მანიფესტის“ ახალი პოლონური გამოცემა მიუთითებს პოლონეთის მრეწველობის მუდმივ ზრდაზე, ხოლო ასეთ ზრდას რომ ნამდვილათ ადგილი ჰქონდა უკანასკნელი გამოცემის გამოქვეყნებიდან ათი წლის განმავლობაში, ყოველგვარ ეჭვს გარეშეა, პოლონეთის სამეფო გახდა რუსეთის სახელმწიფოს მსხვილი სამრეწველო ოლქი.

„პოლონეთის მრეწველობა თავს იყრის შედარებით მცირე სივრცეზე და სარგებლობს ამ კონცენტრაციის, როგორც დადებითი ისე უარყოფითი მხარეებით. დადებითი მხარე კარგად ესმით რუსეთის ფაბრიკანტებს, რომლებიც, მიუხედავად ყველა პოლონელების გარუსების ღრმა სურვილისა, მოითხოვენ მფარველობითი ბაჟებს პოლონელების წინააღმდეგ. უარყოფითი მხარეს პოლონეთის ფაბრიკანტები და რუსეთის მთავრობა ხედავდნენ პოლონეთის მუშებს შორის სოციალისტურ იდეების სწრაფ გავრცელებაში და „მანიფესტზე“ მოთხოვნების განუწყვეტელ ზრდაში.

„მაგრამ პოლონეთის მრეწველობის სწრაფი განვითარება, რომელიც გაცილებით აჭარბებდა რუსეთისას, წარმოადგენს თავის თავად პოლონეთის ხალხში დაუშრეტელ, სასიცოცხლო ენერგიის არსებობის ახალ დამტკიცებას და მომავალ ნაციონალურ აღორძინების ახალ გარანტიას. ხოლო დამოუკიდებელ, ძლიერ პოლონეთის აღორძინება ისეთი საქმეა, რომელიც ძლიერ მნიშვნელოვანია არა მარტო პოლონეთისათვის, არამედ აგრეთვე თვითეულ ჩვენთაგან ღათვის. ევროპის ხალხთა მჭიდრო საერთაშორისო თანამშრომლობა შესაძლებელია მხოლოდ მაშინ, როდესაც თვითეული ამ ხალხთაგანი იქნება თავის სახლში სრული ბატონ-პატრონი.

1848 წ. რევოლიუციამ, რომელმაც პროლეტარიატის დროშის ქვეშ მიიყვანა პროლეტარიატის მებრძოლები იქამდე, რომ მათ ბურჟუაზიისათვის თავიანთი ხელებით გამოჰქონდათ ცეცხლიდან წაბლი: იმავე დროს ნაპოლეონის და ბისმარკის ხელით შექმნა დამოუკიდებლობა იტალიის, გერმანიის და უნგრეთისათვის, ხოლო პოლონეთი, რომელმაც 1791 წლიდან მეტი გააკეთა რევოლიუციის საქმისათვის, ვინემ სამივე ამ ხალხმა ერთად, მიტოვებული იქნა თავის ანაბარათ 1863 წ. როდესაც ის დაბნელებული იყო ათჯერ უფრო ძლიერ რუსეთის სახელმწიფოს მიერ.

„შლიახტა“-მ ვერ შესძლო ვერც შენარჩუნება, ვერც მოპოვება დამოუკიდებლობის; ბურჟუაზიისათვის ის დღითი დღე ჰკარგავს მნიშვნელობას. მისი მოპოვება შეუძლია მხოლოდ პოლონეთის ახალ-გაზრდა პროლეტარიატს, მხოლოდ მის ხელში მისი ბედი საიმედოა. ამიტომ დასავლეთ ევროპის მუშა არა ნაკლებ დაინტერესებულია პოლონეთის განთავისუფლებაში, ვინემ თვით პოლონელი პროლეტარიატი (კურსივი ყოველგან ჩემია ფ. მ.)

ასე ამბობდა ენგელსი. 1892 წელს. მაშასადამე, ჯერ კიდევ 1892 წ. „დამოუკიდებელ ძლიერ პოლონეთის“ შექმნა იყო პოლონეთის პროლეტარიატის სავესები რევოლიუციონური მოთხოვნები; არ უნდა დავივიწყოთ, რომ ასეთი მოთხოვნები, სხვათა შორის, პოულობდა თავის დასაბუთებას იმაში, რომ რუსეთის მუშებს შორის იმ დროს რევოლიუციონური მოძრაობა ძლიერ სუსტი იყო, ძლიერ მოსჩანდა, მაშინ, როცა პოლონეთში ეს მოძრაობა იზიდავდა თითქმის მთელ მუშათა კლასს. ამიტომ პოლონეთის პროლეტარიატს საკმაო საბუთი ჰქონდა დიდი იმედი არ დამყარებია რუსეთის მუშებზე თავის განმათავისუფლებელ ბრძოლაში მზავრელების და მოძალადეების წინააღმდეგ. ასეთივე აზრია გატარებული ზემოდ მოყვანილ ფრ. ენგელსის სიტყვებშიც.

რასაკვირველია, შემდეგში, როდესაც რუსეთის მუშათა კლასი ჩაერთა რევოლიუციონურ მოძრაობაში, როდესაც მან მთელ რიგ პოლიტიკურ აჯანყებით მთელი მსოფლიოს წინაშე დაამტკიცა, რომ მას შეუძლია არა მარტო ბრძოლა მეფის თვითმყრობელობის წინააღმდეგ, არამედ მას შესწევს უნარი და ძალა სოციალისტური წესწყობილების მოპოებისათვის, პოლონეთის პროლეტარიატის უიმედობას რუსეთის მუშებისადმი თანდათანობით აღგილი უნდა დაეთმო იმ რწმენისთვის, რომ მუშათა კლასის საბოლოო გამარჯვება მის მტრებზე შეიძლება მხოლოდ რუსეთის, პოლონეთის, ფინეთის, უკრაინის და სხვა ეროვნებათა მუშების სოლიდარობის გზით, და პოლონეთის პროლეტარიატის უფრო შეგნებული ნაწილი ძალიან ჩქარა რწმუნდება იმაში, რომ მის ყველაზე უფრო საიმედო მოკავშირეს დიად განმათავისუფლებელ ბრძოლაში წარმოადგენს სწორედ რუსეთის მუშათა კლასი. მაგრამ მეორეს მხრივ ჩვენ ვიცით, რომ ნაციონალიზმი პოლონეთის მუშებ შორის საკმაოდ ფეხნოკიდებულია ეხლაც. ეს გარემოება აქვს სახეში, სხვათა შორის, აზნ. ა ვარსკისაც „კომუნისტურ ინტერნაციონალში“ (№ 23, წერილი „პარტიულ საკითხებზე“). აქ სხვათა შორის ვკითხვლობთ: „პოლონეთში მუშათა მოძრაობაში ნაციონალიზმთან ბრძოლა წარმოადგენდა რა წარმოადგენს რევოლიუციონური სოციალიზმის ოპორტიუნიზმთან და რევიზიონიზმთან ბრძოლის უმთავრეს ფორმას. ყველა ქვეყანაში ეს

ბრძოლა ეწყობოდა პრაქტიკულად სხვა გეგაროდ. პოლონეთში რევო-
 ჰიონიზმის პრაქტიკული გამოხატულება იყო ნაციონალიზმი, რომე-
 ლიც იწვევდა ბურჟუაზიასთან შეთანხმებას და მასთან თანაშემრო-
 ლობას. და პირიქით, — ნაციონალიზმთან ბრძოლას მიეყვადით აუცი-
 ლებლად სოციალური რევოლუციის ბანაკში" (კურსივი ჩემია ფ. მ.).

თავის თავად ცხადია, რომ პილსუდსკის და დაშინსკის ეპო-
 ქაში, როდესაც „პე-პე-ეს“ (P. P. S.) საბოლოოდ გადაჯერდა და
 ვადიბარგა შოვინისტური ბურჟუაზიის ბანაკში, ამხ. ვარსკი სავსებით
 მართალია, როდესაც ის ამბობს, რომ „პოლონეთში მუშათა მოძრაო-
 ბაში ნაციონალიზმთან ბრძოლა ყოველთვის წარმოადგენდა რევო-
 ლუციონური სოციალიზმის ოპორტუნიზმთან და რევოიონიზმთან
 ბრძოლის უმთავრეს ფორმას“, — მაგრამ ეს აზრი არ არის სწორი პოლო-
 ნეთის მუშათა მოძრაობის პირველ საფეხურის შესახებ, იმ საფეხურის
 რომელიც, სხვათა შორის, მხედველობაში ქონდა ფრ. ენგელსს, როცა
 ზემოდ მოყვანილ სიტყვებს წერდა. დიან, პოლონეთის მუშათა მოძრაობას
 აქვს ბრწყინვალე წარსული. ამის უარყოფა არავის არ შეუძლია. ჯერ
 კიდევ 1884 წელს პირველად გამოქვეყნდა პოლონეთის სოციალის-
 ტური პარტიის „პროლეტარიატი“-ს პროგრამა. ამ პარტიას უკვე
 იმ დროს მოეპოვებოდა ძლიერი ორგანიზაცია პოლონეთის მუშებს
 შორის. 1889 წ. „პროლეტარიატის“ პარტიამ დასდო ხელშეკრულება
 „სახალხო თავისუფლების“ პარტიის აღმასრულებელ კომიტეტთან.
 ამ ხელშეკრულების ძალით, პოლონეთის პარტია იტოვებდა „სრულ
 დამოუკიდებლობას და პასუხისმგებლობას პოლონეთში თავისი პარ-
 ტიის ყველა საქმეების წარმოებაში და უკავშირდებოდა, როგორც
 დამხმარე საკავშირო კორპუსი, რუსეთის რევოლუციონერების ძალებს,
 კერძო ამოცანის — რუსეთის თვითმყოფლობის დამხობის სისრულეში
 მოყვანის მიზნით. „პროლეტარიატის“ ორგანიზაცია 1884—85 წლებში
 განადგურებული იქნა; 1885 წ. ვარშავაში მოხდა „პროლეტარიატის“
 28 წევრის გასამართლება, რომელთაგან ოთხი: ბარდოვსკი, ოსსოვსკი,
 პუნიკი და პეტრუსინსკი დასაჯეს სიკვდილით 1886 წელს, ხოლო
 დანარჩენები გაგზავნეს კატორღაში. ¹⁾ მაგრამ მიუხედავად ამ განად-
 გურებისა, პარტია კიდევ განაგრძობდა არსებობას და აწყობდა
 მუშათა გაფიცვებს. ერთ ერთი გრანდიოზული გაფიცვა იყო მოწყო-
 ბილი 1892 წელს ლოდში. პირველ მაისს, ამ გაფიცვაში მონაწილეო-
 ბას ღებულობდა დაახლოვებით ასი ათასამდე მუშა. „პროლეტარიატი“
 უსათუოდ იდგა კლასობრივ ნიადაგზე მის მთავარ ორგანოს, რომე-
 ლიც გამოდიოდა საზღვარ-გარეთ, ეწოდებოდა „კლასთა ბრძოლა“
 — Walka klas). ის სთარგმნიდა და ავრცელებდა მუშებში პარქსისტულ

¹⁾ იხ. ა. ტუტეი. История революционных движений в России. Петерб. 1920 წ.

ლიტერატურას — როგორც მაგ. „კომუნისტურ მანიფესტს“, „დაპყრობის რევოლუციური პროგრამა და კაპიტალი“, „სიტყვა ვაჭრობის თავისუფლების შესახებ“ და მარქს — ენგელსის სხვა წერილ ნაწერებს. მაგრამ არ შეიძლება ითქვას, რომ „პროლეტარიატის“ პარტია იყო სავსებით მარქსისტული ანუ, როგორც ჩვენ ეხლა ვლაპარაკობთ კომუნისტური პარტია. მეორეს მხრივ იმ პერიოდში, რომელსაც მე ეხლა ვეხები, პოლონეთში არ იყო ისეთი პარტია, როგორც მაგალითად გერმანიის სოციალ-დემოკრატი. თუმცა იყო ტენდენცია ასეთი ორგანიზაციის შექმნისათვის. არსებობდა პატარა ჯგუფი ანუ წრე, რომელიც 1890-95 წ. სცემდა ვარშავაში ლეგალურ ორგანიზაციას „პრავდას“, ლეგალურ მარქსისტულ ჟურნალის სახით, მაგრამ იმ დროს ამ ცდას ნაყოფი არ ჰქონდა. ამ რიგად, ჩვენ ვხედავთ, რომ პოლონეთის მუშათა მოძრაობა ვითარდება თითქმის დამოუკიდებლად რუსეთის მუშათა მოძრაობისაგან; მას კავშირი ჰქონდა დასავლეთ ევროპის სოციალისტურ მოძრაობასთან, მით უმეტეს, რომ პოლონეთის სამივე ნაწილებს (რუსეთის, ავსტრიის და პრუსიის), მიუხედავად სხვა ჯგუფების „კორდონებისა“, მჭიდრო დამოკიდებულება ჰქონდათ ურთიერთ შორის. ამავე დროს ავსტრიის პოლონეთი იმყოფებოდა შედარებით უფრო ლიბერალურ პირობებში, ადვილად აწვდიდა რუსეთის პოლონეთს რევოლუციონერ და სოციალისტურ ლიტერატურას პოლონურ ენაზე.

III

მარქსისტების რიგებში.

გასული საუკუნის ოთხმოცდაათიანი წლების დასაწყისი ითვლება ვადახრის ხანათ მთელი ყოფილი რუსეთის იმპერიის მუშათა მოძრაობის ისტორიაში ამ დროიდან იწყება არა მარტო შეკრება მუშების ცალკე დაქსაქსულ ჯგუფების და წრეებისა უფრო მწყობრ და ჩამოყალიბებულ ორგანიზაციებათ, არამედ, რაც კიდევ უფრო შესანიშნავია, ყველა ეს ცალკე არსებული ჯგუფები და წრეები რუსეთის მოწინავე მუშებისა იხრებიან მეცნიერულ სოციალიზმისაკენ ანუ რევოლუციონერ მარქსიზმისაკენ. მაგრამ უფრო ძლიერი ამ მიმართულების ცოტათ თუ ბევრათ ორგანიზაცია ჯერ კიდევ არ იყო, როგორც ამაზე განაცხადა. ჯერ კიდევ 1893 წელს რუსეთში მეცნიერულ სოციალიზმის დამაარსებელმა გ. ვ. პლეხანოვმა ¹⁾ ეს რასაკვირ-

¹⁾ თავის წერილში პოლონელ აშანაგების მიმართ, პლეხანოვი, სხვათა შორის, სწერდა: „რუსეთში საერთოდ და არა თუ მარტო სოციალ-დემოკრატებში, ჯერ კიდევ არაა ძლიერი რევოლუციონერული ორგანიზაცია. რუსეთში არიან ისეთი პირები, რომლებიც უკვე გადავიდნენ მეცნიერული სოციალიზმის თვალთახედვის წერტილზე, მაგრამ რომლებიც კიდევ ვერ შეადგენენ აღიარებულ თაღის თაღი სოციალ-დემოკრატებათა“.

ველია არ ეხებოდა პოლონეთს, სადაც იმ დროს არსებობდა არა მარტო ძლიერი მოძრაობა მუშებისა, არამედ, აგრეთვე არსებობდა ძლიერი რევოლუციონური მუშათა პარტია „პროლეტარიატი“-ს სახით.

1891 წელს, როდესაც მე მომიხდა ცხოვრება ვარშავაში, რა თქმა უნდა, ყველა ამაზე მე სრულიად არაფერი ვიცოდი. მე არ ვიცოდი არსებობა საზღვარ გარეთელ ორგანიზაციის „შრომის განთავისუფლების ჯგუფისა“ ან და არც ცალკე სოციალ-დემოკრატიულ ჯგუფების და წრეების, რომლებიც არსებობდნენ რუსეთის ცოტათ თუ ბევრათ მნიშვნელოვან ცენტრებში და ბოლოს—არც პოლონეთში მუშათა ძლიერი მოძრაობის არსებობა.

ვარშავაში, როგორც მთელ პოლონეთში, ძლიერ რთული პირობები იყო. იქაურ პირობების შეთვრება ახალ მოსულ პიროვნებისათვის და ისიც მოსულისათვის ისეთ ჩამორჩენილ მხარედან, როგორიც იყო მაშინ მთელი კავკასია და კერძოდ ამიერ-კავკასია, იყო ძალიან ძნელი. ერთის მხრივ ძლიერი პატრიოტული მოძრაობა პოლონეთის ხალხში, რომელიც ორკეცდებოდა საშინელი ნაციონალური და ხშირათ მხეცური სიძულვილით პოლონელებსა და რუსებს (ანუ „მასკალებს“ როგორც რუსებს ეძახოდნენ იქ) შორის, მეორე მხრივ, პოლონეთის პროლეტარიატის სოციალისტური მოძრაობა შექმნილ ისტორიულ პირობების გამო გაქვნილი იყო ნაციონალისტური მისწრაფებით.

პარტიული მოძრაობა და რუსებ-პოლონელებს შორის ანტაგონიზმი მე შორს მტყორცნიდა პოლონელთაგან, მეორე მხრივ, პოლონეთის მუშათა კლასის სოციალისტური მოძრაობა იყო ჩვენთვის მიუწდომელი, კონსპირაციის გამო, რომელიც უფრო გაძლიერდა დარბევის შემდეგ, რომელსაც ადგილი ჰქონდა რამოდენიმე წლების წინ. ამ მოპყრობასთან დაახლოვების საშვალების პოვნა უცხო პიროვნებისათვის, როგორც ვიყავი მაშინ მე, შეუძლებელი იყო ფიზიკურათ. ჩემს გარეშგომ ვერ ვნახე კაცი, რომელსაც შესძლებოდა, არამც თუ შეეყვანა „პროლეტარიატი“-ს პარტიის ორგანიზაციაში არამედ თვით ამ მოძრაობის გაცნობაც.

ამავე დროს ინსტიტუტში, სადაც მე მივისწრაფოდი, სამეცნიერო მეცადინეობა თუმცაღა იყო საინტერესო, მაგრამ მე მაინც ვერ მაკმაყოფილებდა, და პირიქით, ეგ მეცადინეობა მეორე ხარისხოვანი უნდა გამხდარიყო ჩემთვის, რაც მალე მოხდა.

როგორც ზემოთ ვსთქვი, საზოგადოთ პოლონელებთან და უფრო პოლონელ სტუდენტებთან დაახლოვება და ცოტათ თუ ბევრათ მჭიდრო კავშირის დაჭერა ძალიან ძნელი იყო, მაგრამ სტუდენტთა შორის, რომლებიც უმთავრესათ იყო პოლონელები, იყვნენ

აგრეთვე რუსებიც და ებრაელებიც. მართალია, ეს ელემენტები, უმთავრესათ რუსები, უმეტეს შემთხვევაში არაფერი გამოსადეგი იყვნენ, რადგანაც წარმოდგენდნენ რეაქციონერებს ან აშკარა შავრაზმელებს. მაგრამ, მიუხედავად ამისა რუს და ებრაელ სტუდენტთა შორის ვარშავაში მოიპოვებოდნენ, თუმცაღა გამონაკლისის სახით, ჯანსაღი ელემენტებიც. ვამბობ, ისინი იყვნენ ძალიან ცოტა, მაგრამ მაინც იყვნენ. ჩვენ, ე. ი. მე და ჩემთან ერთად საქართველოდან ვარშავაში ჩამოსული ჟორდანია, მიქაძე და მირიანაშვილი, მალე გავცანით ზოგიერთ სტუდენტებს. სწორედ ამ უკანასკნელ კატეგორიიდან მე დღემდინ კარგად მახსოვს გვარები ყველა ამ პირების, თუმცაღა მას შემდეგ გავიდა 30 წელი და ამ ხნის განმავლობაში აღარ მქონია მაშასადამე შემთხვევა მენახა ისინი ¹⁾. დაფასებულა აქ მათ გვარებს: შუმოვი, რუნკევიჩი, ლიუბიმსკი, ცვეტკოვი, ნევსკი, ანტოკოლსკი. პესკინი და ვიტკინდები (და-ძმა).

მარქსიზმის შესწავლის წრე

როდესაც მათ გაიგეს, რომ ჩვენი უმთავრესი მიზანია შესწავლა სოციალიზმისა და გაცნობა სოციალისტურ მოძრაობისა, მათ გვითხრეს, რომ ამისათვის საჭიროა ყველაზე უწინ გაცნობა პოლიტიკური ეკონომიასთან კ. მარქსის თეორიის სახით. შემდეგ ჩვენ გავიგეთ იმათგან, რომ ისინი თავს უწოდებენ სოციალ-დემოკრატებს ანუ „შრომის განთავსულებების ჯგუფის“ მიმდევრებს, რომლის მეთაური იყო პლენანოვი. ისიც გავიგეთ, რომ არსებობს, სხვათა შორის, გერმანიაში, მეტათ ძლიერი სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტია. რომელსაც თავისი წარმომადგენლები ყავს გერმანიის რეიხსტაგში და სხვა. ყველა ეს იყო ჩვენთვის სრულიად ახალი ამბავი, თითქმის აღმოჩენა, რომელიც ყირამალა აყენებდა ყველა წარმოდგენებს და ყველა ჩვენს ისედაც ბუნდოვან და უაღრესათ დაბნეულ მსოფლმხედველობას. მე მიკვირდა, როგორ გამოგვეპარა ყოველივე ეს აქამდის, რატომ ვერ შევძელით მიგვექცია ყურადღება სოციალ-დემოკრატიულ მოძრაობისათვის, მარქსის და ენგელსის მოძღვრებისათვის, პოლიტიკური ეკონომიის შესწავლისათვის და სხვ. სხვათა შორის აქ უნდა აღვნიშნოთ ერთი გარემოება: თითქმის რუსეთის ლიბერალურ პრესაში (განსაკუთრებით გაზ. „რუსეთის უწყებებში“) შეიძლებოდა ამოკრფოთ საკმაო ცნობების იმის შესახებ, თუ რა ხდებოდა ავსტრიის და განსაკუთრებით კი გერმანიის სოციალ დემოკრა-

¹⁾ მხოლოდ სრულიად მოულოდნელად, შემთხვევით შევხდი ერთი იმათგან, ან ანტ კოლსკის, რომელსაც მე დავშორდი დაპატიმრების წინ 1893 წლის დასაწყისში და რომელიც რაღაც სასწაულით რამოდენიმე საათით ვიხილე ქუდიდოცავაში, 1918 წელს ან იყო ბოლშევიკი, ამის შემდეგ მასზე არაფერი ვიცი.

ტიულ პარტიებში, რომლებიც ახალი გამოსული იყო არალეგალური მდგომარეობიდან. ყველა ამასთან მე და ჩემს ამხანაგებს გვიხდებოდა პირველი გაცნობა, და თავის თავად იტულისხმება თუ როგორი ვულმოდგინებით მოვეკიდეთ ყველა ამას. წინასწარ ვიტყვი რამდენიმე სიტყვას ზემოხსენებულ პირების დასახასიათებლათ, რომლებმაც, შეიძლება ასე ვთქვათ, პირველათ აგვიხილეს ჩვენ თვალები გარშემორტყმული სინამდვილის დასახაზათ. უწინარეს ყოვლისა ყველა ისინი იყვნენ ვარშავაში მოსული ელემენტები, უმეტესი მათგანი ვილნოდან და ამისათვის უმეტეს შემთხვევაში იმათ ყავდათ ნაცნობთა ძლიერ განსაზღვრული წრე, ¹⁾ ამიტომაც პოლონეთის პროლეტარიატისათვის ისინი უცხო ელემენტები იყვნენ.

ეს იყო უარყოფითი მხარე. შემდეგ მათ შორის იყვნენ ისეთი პირები, რომლებსაც ჰქონდათ უკვე შედარებით დიდი რევოლუციონური სტაჟი და ბრძოლის ისტორია; მაგ. შუმოვი და რუნკევიჩი, უფრო უკანასკნელი, რომელსაც ამისათვის ჩვენ ვეძახდით „რევოლუციის გენერალს“. რაც შეეხება დანარჩენებს, უმეტეს შემთხვევაში ისინი მარქსიზმში ჩვენსავით ერკვეოდნენ.

ამ გაცნობის შემდეგ, ყველა ჩვენს წინაშე ბუნებრივად დაისვა საკითხი **მუდმივი წრის** დაარსების შესახებ, რათა შეგვესწავლა მარქსიზმი გარკვეული გეგმით, ასეთი წრე ჩქარა კიდევ დავაარსეთ. მე არ შემიძლია გარკვევით დავასახელო თუ რიცხვით როდის დავაარსეთ წრე. დაახლოებით, შეიძლება ითქვას, რომ ეგ იყო 1991 წლ. ნოემბერში თუ დეკემბერში. წრეში იყვნენ: პესკინი, ანტოკოლსკი, ვიტკინდი (ძმა), ლიუბიმსკი, ცვეტკოვი, ნევსკი და ოთხი ჩვენი: მე, ჟორდანი, მიქაძე და მირიანაშვილი, ამ უკანასკნელმა ბალე დაანება თავი; ჟორდანი რამოდენიმე თვის შემდეგ, 1892 წ. ზაფხულის დასაწყისში გამოემგზავრა სამშობლოში.

მიქაძემ მიაღწია ჩვენი ჯგუფის მთლათ განადგურებამდინ, რომელსაც ადგილი ჰქონდა 1893 წ. აპრილში, რომლის შემდეგ ის, ისე როგორც მირიანაშვილი, სრულიად ჩამოშორდა როგორც სოციალიზმს, ისე მუშათა კლასს საზოგადოთ. ჯგუფის სხვა წევრებიდან პესკინი 1892 წელს გაიქცა საზღვარ გარეთ; ვიტკინდი კი დაპატიმრებულ იქმნა ჯერ კიდევ წრის საბოლოოდ განადგურებამდე. ასევე გავიდნენ წრიდან წინასწარ ცვეტკოვი და ნევსკი. რაც შეეხება რუნკევიჩს და შუმოვს, ისინი წრეში არ შემოდიოდნენ, მაგრამ გარედან ხელმძღვანელობდნენ მას. წრე იკრიბებოდა სისტემატიურათ კვირაში ორჯერ. მეტ-დინეობა სწარმოებდა ძალიან ბეჯითათ. ჩვენ დავიწყეთ მარქსიზმის შესწავლა კაუცკის ბროშურით: „მარქსის ეკო-

¹⁾ მხოლოდ რუნკევიჩს და შუმოვს როგორც ძველ სტუდენტებს ეკუთვნოდათ შედარებით ნაცნობები პოლონელებში, რომლებიც დიდ პატივს სცემდნენ მათ.

ნომიური მოძღვრება“, რომელიც ჩვენ ვგვჩნდა მხოლოდ ხელნაწერად და რომელშიაც შემოკლებით იყო მოთავსებული მარქსის „კაპიტალი“-ს პირველი ტომის შინაარსი. იმავე დახმარებას გვიწვედა ჩვენ **ხვიდერსკის** ბროშურა პოლიტიკურ ეკონომიაზე, რომელიც მაშინ ლეკალურათ იყო გამოცემული პოლონურ ენაზე და შემდეგ გადათარგმნილი რუსულათ.

მარქსიზმის საფუძველებთან ასეთი წინასწარი გაცნობის შემდეგ ჩვენ შევუდევით მარქსის ყველაზე უფრო მნიშვნელოვან ნაწარმოების შესწავლას, სახელდობრ „კაპიტალი“-ს პირველ ტომს, რომელშიაც ყველაზე უფრო რთულია პირველი თავი, რომლის დაძლევა ჩვენ შევსძელით დიდი ენერგიის დახმარებით. ამასთან ერთდროულათ, ცოტა თუ ბევრათ თითქმის უფრო ადრე ჩვენ შევისწავლეთ ფრ. ენგელსის „**ანტი-დიურინგის**“ ერთი თავი, „**უტოპიიდან მეცნიერულ სოციალიზმისაკენ**“, რამაც ძლიერ გაგვიადვილა **ისტორიის მატერიალისტურათ** გაგების გარკვევა. იმავე დროს დიდი სიამოვნება გვაგრძნობინა ჩვენ **მარქსის და ენგელსის „კომუნისტური პარტიის მანიფესტი**“. ეს შეიძლება ითქვას, არის კომუნიზმის ნამდვილი სახარება, თუმცაღა, უნდა ვაღიაროთ, რომ უკანასკნელი თავები და სახელდობრ მესამე თავიდან დაწყებული ჩემთვის მაშინ დარჩა მიუწოდომელი, რადგანაც ამისათვის საჭირო იყო ცოტათ თუ ბევრათ ახლო გაცნობა მაშინდელ გერმანიაში არსებულ ფილოსოფიურ და სოციალისტურ მოძღვრებისა, რაც, რა თქმა უნდა, ჩვენ მაშინ გვაკლდა. მიუხედავით ამისა „**კომუნისტური მანიფესტი**“ ს შესწავლამ ითანამშა გადამჭრელი როლი ჩემი მსოფლმხედველობის საბოლოოთ განმტკიცებაში. როგორც საზოგადოთ მარქსიზმის შეთვისებაში აგრეთვე, განსაკუთრებით რუსეთის სოციალისტურ პარტიების გაცნობაში ძვირფასი ღვაწლი მიუძღვის ჩვენთვის პლენხანოვის ნაწარმოებებს და განსაკუთრებით „**სოციალიზმი და პოლიტიკური ბრძოლა**“ და „**ჩვენი უთანხმოება**“. ეს უკანასკნელი ნაწარმოები მოხერხებულათ და ბრწყინვალეთ ააშკარავებდა რუსეთის სინამდვილეს. ამ წიგნს მრავალჯერ ვაღვიკითხავდი, ამათ მომცა საშუალება საბოლოოთ გამეგრევი თავისთვის როლი და მნიშვნელობა რუსეთის ცნობილი **თემის (თინისა)**, აგრეთვე როლი და მნიშვნელობა რუსეთის რევოლუციონურ მოძრაობაში მუშათა კლასის ყველა იმ სოციალისტურ („ნაროდნიკების“) პარტიების, რომლებიც ყველა თავის იმედებს ამყარებდნ თითქმის მარტო ამ თემის არსებობაზე.

წრის ასეთ ცხოველ მეცადინეობაში, ჩქარა ვადიოდნენ დღეები, კვირეები, თვეები. თვით რუსეთში ამ დროს მძვინვარებდა საშიშარი სიმშვილი 1891 წლის მოუხავლობის გამო. ყველა ამას, რათქმა უნდა, უმაღლედნ საზოგადოებას, პრესას, მაგრამ, მაინც რაღაც ყრუ ხმები

ბალხის ამ უბედურებაზე იპარებოდნენ პოლონეთის პრესაში, აქა-იქ-ამ უბედურების მთელ სიმძიმეს ჩვენ მაშინ ვერ ვგრძნობდით, ძალიან შორს ვიყავით ჩვენ მაშინ ყველა ამაებიდან. მაგრამ ჩვენ გაფაციცებით ვადევნებდით თვალ-ყურს ცხოვრებას და განსაკუთრებით მოღვაწეობას **გერმანიის სოციალ-დემოკრატიისას**, რომელმაც თავისუფლათ აწოიხუნთქა სოციალისტების წინააღმდეგ განსაკუთრებული კანონების მოსპობის შემდეგ. ეს პარტია, რომელიც დიდ ხანს წარმოადგენდა ნიმუშს და მაგალითს ყველა ქვეყნის სოციალისტურ პარტიებისათვის, თითქმის ჩვენს თვალის წინ იზრდებოდა, ძლიერდებოდა და აღწევდა დიდ წარმატებას და უმორჩილებდა თავის გავლენას მუშების უფრო და უფრო მეტ რიცხვს. ჩვენ აღტაცებაში მოვყავდით უმთავრესათ გერმანიის პროლეტარიატის ბელადების გამოსვლებს (ბებელის, ლიბკნეხტის და სხვ.) გერმანიის რეიხსტაგში, სადაც ისინი აშკარათ და გაბედულათ ეწინააღმდეგებოდნენ ყველა ჯურის რეაქციონერებს, დაწყებული კლერიკალებიდან და გათავებული პროგრესისტებით, მზავსათ **ევგენი რიხტერისა**.

გერმანიის სოციალ-დემოკრ. მოღვაწეობა, რომელსაც თვალყურს ვადევნებდით გაზეთებით (მხოლოდ და მარტოთ მოსკოვის გაზეთებით „რუსეთის უწყებები“-თ), წარმოადგენდა თითქოს დამატებას ყველა იმისას, რასაც ჩვენ ვითვისებდით თეორიულათ. ეს იყო თითქოს შემოწმება პრაქტიკაში ჩვენი თეორიული განვითარების და ცოდნის. საქმე იმაშია, რომ სანამ ჩვენ ვიყავით შორს ნამდვილ პრაქტიკისაგან, ე. ი. მუშებისაგან ჩვენ მხოლოდ ვეშაადებოდით, რომ სულ ახლო ხანში გაემზდარიყავით მათი ორგანიზატორები და ხელმძღვანელები, პროპაგანდისტები და აგიტატორები.

ასეთი იყო იმ დროს საკითხის დაყენება არა მარტო ჩვენს ვიწრო წრეში ვარშავაში, არამედ აგრეთვე მთელ დანარჩენ რუსეთშიაც. სადაც კი მოიპოებოდა ასეთი სოციალ-დემოკრატიული წრეები. და ეს აუცილებელიც იყო, ვინაიდან, როგორც ჩვენი პარტიის ისტორიკოსი, აშხ. ბატურინი ამბობს: „მომზადებულ მუშა სოციალ-დემოკრატების რიცხვი ჯერ უმნიშვნელო და შეღუპნეული იყო ბნელი მასების ზღვაში. ცხადია, რომ წრეებში პროპაგანდის პერიოდში სოციალ-დემოკრატია სდგას განზე მუშათა მოძრაობისაგან“ ¹⁾.

ჩვენი უბედურება იმაში მდგომარეობდა, რომ თუმცაღა ჩვენ ეცხოვრობდით მუშათა მოძრაობის ცენტრში, მუშებთან დაახლოვება კიდევ ვერ შეესძლებოდა, მიუხედავად იმისა, რომ ჩვენ მზად ვიყავით ყოველგვარი მსხვერპლის გაღებისათვის, მხოლოდ „კი მოგვეტანა მათ-

¹⁾ იხ. ბატურინი, ნარკვევები რუსეთის სოციალ-დემოკრატიის ისტორიიდან ქართ. თარგ. გვ. 71—2.

თვის რაიმე სარგებლობა. მაგრამ ეს ჯერ ფიზიკურად შეუძლებელი იყო ჩვენთვის. ამავე დროს გადიოდა 1892 წელი. ინსტიტუტში მეცადინეობა მივიწყებული მქონდა. მე უკვე არ დავდიოდი ლექციებზე და პრაქტიკული მეცადინეობაზე, გამოცდების დრო ახლოვდებოდა ეხლა იყო საჭირო ძალების დაჭიმვა, რომ არ დავრჩენილიყავი, მაგრამ ეს ასე ადვილი საქმე არ იყო, ვინაიდან ის მეთოდი, რომელსაც მე ვიყენებდი სემინარიაში—გამოცდების წინ ყველაფერის გაზეპირება სახელმძღვანელოებში,—აქ უკვე არ შემეძლო გამომეყენებია. მაგრამ როგორც იყო დიდი ვაი-ვაგლახით, გადავედი. გადავწყვიტე საზაფხულო არდადეგებზე დავრჩენილიყავი ვარშავაში *) და გამომეყენებია ეს დრო ადგილობრივ პირობების უფრო გასაცნობათ. ამავე დროს მატერიალური მდგომარეობის გაუმჯობესების მიზნით იძულებული ვიყავი ამელო კერძო გაკვეთილები, რისთვისაც მაშინ ძლიერ მცირე გასამჯელოს იძლეოდენ.

სწორედ ამ დროს მომიხდა პირველად კონსპირატიული კავშირის დაჭერა მუშებთან და ისიც არა ნამდვილ ფაბრიკის მუშებთან, არამედ ნახევრად პროლეტარებთან—ებრაელ ხელოსნებთან. ისინი სამნი იყვნენ: მხოლოდ ამავე დროს არც მე და არც ერთმა მათგანმა ერთი მეორის ნამდვილი გვარი არ ვიცოდით, ერთგვარი პაროლით მივდიოდით მე მათ სახლში, ვამაცხადებდით ვბრუნდებოდით უკან და მოვდიოდით. პირველად მე მათთან გავდიოდი რუსულ ენას და ანგარიშს, მხოლოდ შემდეგ პოლიტიკურ ეკონომიის ანბანს კუაკცის ან სვიდერსკის წიგნით. ეს მეცადინეობა გაგრძელდა 3—4 თვე, რის შემდეგ კავშირი ამ ჯგუფთან შეწყდა.

IV

არალეგალური ლიტერატურა-ს გავრცელება.

1892 წ. შემოდგომაზე. სამოსწავლო წლის დაწყებიდან ჩვენმა წრემ, თავის ჩვეულებრივ მეცადინეობის გარდა გადაიტანა თავისი მოღვაწეობა სხვა მხარეზე ე. ი. დაიწყო ცოტათი თავისი მოღვაწეობის გაფართოება. საქმე იმაშია, რომ რაიმე ჩამოყალიბებული და მით უმეტეს მოწესრიგებული ორგანიზაცია, რომელსაც შეეძლებოდა უცხოეთიდან შემოეტანა რუსეთში სოციალისტური ლიტერატურა, კერძოდ „შრომის განთავისუფლების ჯგუფის“ გამოცემანი, ჯერ კიდევ არ მოიპოვებოდა. რასაკვირველია ამხანაგების ცალკე ჯგუფები და აგრეთვე ცალკე პირები ეწეოდნენ ამ საქმეს; მე ვიცოდი, რომ ზემოდ დასახელებული რუნიკოვიჩი და შუმოვი ხშირად აწყობდნენ ვარშავის საშუალებით რუსეთში არალეგალურ ლიტერატურის შემოტა-

*) ჩვენ ოთხს შორის მხოლოდ ყორძანია გაემგზავრა სამშობლოში.

ნას. უნდა ითქვას, რომ ვარშავა მართლაც ისეთ ცენტრალურ და ძლიერ ხელსაყრელ პუნქტს წარმოადგენდა ამ მხრივ, რომ სწორედ მისი საშუალებით უნდა მომხდარიყო არალეგალურ ლიტერატურის შემოტანა რუსეთის სხვა და სხვა ადგილებში. ამიტომ გასაკვირი არ არის, რომ ჩვენი წრე თანდათან ჩაება ამ საქმეში. მაგრამ, ცხადია, წრე, როგორც ასეთი სპეციალურად, ამ საქმით არ იყო გართული. განსაკუთრებით პირველ ხანებში, ის მხოლოდ ხელს უწყობდა მას.

მე მახსოვს, რომ ჩვენი წრის წევრებიდან ამ მხრივ პირველი ნაბიჯი გადადგა ამხ. პესკინმა. იგი იყო ძლიერ მოხერხებული ახალგაზრდა. იგი გადაიარდა საზღვარს ავსტრიის ან პრუსიის რომელიმე პატარა ქალაქიდან და ბრუნდებოდა უკვე დატვირთული ლიტერატურით: ზოგიერთ შემთხვევაში ეს ხდებოდა ამისათვის საგანგებოდ გაკეთებულ ჩემოდანის საშუალებით. მაგრამ ეს იყო წვეთი ზღვაში.

ამ საშუალებით, რასაკვირველია, შეუძლებელი იყო სტიქიურად წარმოშობილ მუშათა მოძრაობის მოთხოვნილების დაკმაყოფილება. მაგრამ მაინც ამასაც მნიშვნელობა ჰქონდა. სამწუხაროდ პესკინი უცხოეთში ერთ-ერთ ასეთ მოგზაურობის დროს სადღაც ავსტრიის საზღვარზე შეპყრობილ იქნა, როგორც ეძახიან დანაშაულის ადგილზე, რუსეთის ჯანდარმერიის მიერ, მაგრამ მოახერხა თავის დაღწევა და გაიქცა უცხოეთში. მასში ჩვენ დავკარგეთ სამუდამოდ გამოცდილი და საქმიანი ამხანაგი.

ამის შემდეგ ვალდებულებანი და ზრუნვა არალეგალური ლიტერატურის ტრანსპორტისათვის, როგორღაც თავისთავად, სტიქიურად დაგვეკისრა მე და ანტოკოლსკის. მე თავის თავს სრულიად გამოუცდელად ვსთვლიდი ამ საქმეში. მაგრამ აქ ჩემი მონაწილეობა აუკილებელი იყო. რაც შეეხება ანტოკოლსკის, მე იგი მიმაჩნდა უფრო გამოცდილად და ამ საქმისათვის უფრო გამოსადეგად. სამწუხაროდ ეს ასე არ გამართლდა. უცხოეთის არალეგალურ ლიტერატურის გასაფრცვლებლად გაბმული იყო კავშირი ხარკოვთან, ვილნოსთან და სხვა ქალაქებთან. ამასთან ერთად მე გადავსდგი ნაბიჯები ამ ლიტერატურის ტფილისში გასავრცელებად. მე კიდევ მოვასწარი იქ კოტაოდენი ლიტერატურა ვადამეგზავნა 1892 წ. ბოლოს.

მაგრამ მე განზრახული მქონდა ვამეგზავნა ტფილისში გაცილებით უფრო მეტი, ხოლო ამისათვის მე ვსთხოვე ტფილისელებს მოეწოდებიათ ჩემთვის საშუალება ამ მიზნისათვის. მართლაც ტფილისიდან ფული გამოგზავნეს და ამის შესახებ მე მივიღე ცნობა დაუვიწყარ ეგნატე ინგოროყვასაგან, მაგრამ ამ ფულების მიღება მე არ დამცალდა, ვინაიდან მე იმავე დღეს დამაპატიმრეს. სანამ მე ვადავიდოდე ჩემი მიმოხილვის საბოლოო ნაწილზე, მე მივინდა აქ

შევჩერდეთ რამოდენიმე ფაქტებზე ჩემი ცხოვრების ვარშავის პერიოდთან.

არჩილ ჯორჯაძის წრე ვარშავაში.

პირველ ყოვლისა მე მსურს რამოდენიმე სიტყვა ვსთქვა აქ კიდევ ერთი „წრის“ შესახებ, რომელიც ჩემი იქ ყოფნის დროს წარმოიშვა ვარშავაში.

ამ წრეში შედიოდნენ მხოლოდ ქართველი სტუდენტები და მას ქონდა წმინდა პატრიოტულ ნაციონალისტური ხასიათი 1891 წელს პეტერბურგის უნივერსიტეტიდან ქ. ვარშავაში გადმოვიდა **არჩილ ჯორჯაძე**—შემდეგში საქართველოს სოციალსტ-ფედერალისტების პარტიის ერთ-ერთი დამაარსებელი. უკანასკნელმა პატრიოტულად განწყობილ ქართველ სტუდენტებს, რომელთა შორის იყვნენ სხვათა შორის **შ. დედაბრიშვილი** (არაგვისპირელი) **ნ. შენგელია** და სხვა, გაუღვიძა აზრი ფარულ საზოგადოების, „საქართველოს ლიგა-ს სახელწოდებით დაარსების შესახებ, რომლის მიზანი უნდა ყოფილიყო არც მეტი არც ნაკლები—საქართველოს განთავისუფლება დესპოტიური რუსეთის უღლისაგან.

შემუშავებული და დამტკიცებული იყო წესდება ამ საზოგადოების, რომელსაც განყოფილებები უნდა ჰქონოდა არა მარტო საქართველოში, არამედ აგრეთვე რუსეთის ყველა-საუნივერსიტეტო ქალაქებში. რამდენად მე ვიცი, ეს წესდება დაიგზავნა მრავალ ქალაქებში, მაგრამ ის მხოლოდ ქალალდზე დარჩა და არსად და არავინ არ ფიქრობდა ასეთი საზოგადოების დაარსებაზე. ჩვენი მარქსისტული წრე, ცხადია, აშკარა წინააღმდეგი იყო როგორც ასეთი „ლიგის“ ისე ყველა ამდგავარ უნიადგო ცდებისა. მაგრამ, ერთი კურორტული შედეგი მაინც მოჰყვა ამ „ცდას“. ჩვენი წრის წევრების დაპატიმრების დროს 1893 წ. აპრილში, ერთ მათგანს (მირიანაშვილს) სრულიად შემთხვევით აღმოაჩნდა არქივი, რომელშიაც მოიპოებოდა ფარულ საზოგადოება „ლიგის“ ყველა ქალალდები და დოკუმენტები. ყველა ეს დოკუმენტები დაწერილი იყო ქართულ ენაზე, რომელიც, რასაკვირველია, ჟანდარმებს არ ესმოდათ. მაგრამ იფიქრეს, რომ წააწყდნენ მათთვის დღემდე უცნობ დიდ ორგანიზაციის კვალს და შეწრილდნენ იმ იმედით, რომ აღმოაჩენდნენ მას სავსებით და მით დაიმსახურებდნენ წარმატებას და ჯილდოს გროშებს. გამოიწერეს პეტერბურგიდან საიმედო მთარგმნელი (თუ არ ვცდები, მგონი პატივცემული პროფესორი მარტი), ზოლო საქართველოში გამოგზავნეს სპეციალურად ამ მისიით ცნობილი ჟანდარმერიის პოლკოვნიკი **დებილი**. მაგრამ ადრე ბატონ ჟანდარმებს იმედი გაუცრუვდათ, ვინაიდან მათთვის ძლიერ საშუაბაროდ ისინი უნდა დარწმუნებულიყვნენ იმაშია

რომ არსად და არასოდეს ასეთი „ლიგა“ არ არსებობდა. საქმეს ამით დამთავრდა.

ნოე ჟორდანიას პროექტი „ნაციონალ-დემოკრატების პარტიის დაარსების შესახებ საქართველოში.

დაახლოებით §1892 წლის მეორე ნახევარში, იანვრის დასაწყისში ნ. ჟორდანიასაგან, რომელთანაც მე განუწყვეტელი მიწერ-მოწერა მქონდა და რომელიც მაშინ ცხოვრობდა საქართველოში, მივიღე წერილი, რომელშიაც იყო პროგრამის და წესდების პროექტი, ჩვენში „ნაციონალ-დემოკრატების“ სახელწოდებით ახალი პოლიტიკური პარტიის დაარსების შესახებ. ჟორდანიას გვთხოვდა ჩვენ წრეს და კერძოდ მე გამოგვეთქვა ჩვენი აზრი ამ პროექტის შესახებ. რასაკვირველია, მე დაუყოვნებლივ წარვადგინე ის ჩვენს წრეში. ცხადი იყო, რომ ჟორდანიას თავის პროექტით სურდა ერთად მოეთავსებია სხვა და სხვა გვარი დებულებები და მოვლენები. თავისთავად იგულისხმება, რომ მას მხედველობაში ჰქონდა სოციალისტური პარტიის დაარსება და აზრად ჰქონდა სოციალ-დემოკრატიულ ორგანიზაციის ან პარტიის შექმნა. მაგრამ ნამდვილად კი გამოდიოდა წინააღმდეგი, სახელდობრ, მისი პროექტი მოითხოვდა ბურჟუაზიულ-დემოკრატიულ ლიბერალურ პარტიის დაარსებას.

ერთი სიტყვით ეს „პროგრამა“ ცდებოდა როგორც მარქსიზმის, ისე მუშათა კლასის წინაშე. ეს აიხსნებოდა ძლიერ ადვილად. ის არ იყო შედგენილი მუშათა კლასის უშუალო გავლენის ქვეშ, არამედ ის წარმოიშვა ინტელიგენტის გონებაში და ისეთ პირობებში, სადაც ჯერ კიდევ არ იყო არა თუ არაფერთარი მუშათა მოძრაობა, არამედ აზრიც კი არ იყო ამაზედ დაბადებული. მაგრამ ჟორდანიას ვარაუდაში ყოფნის დროს გაეცნო მარქსის და ენგელსის მოძღვრებას, ესე იგი მეცნიერულ სოციალიზმს. იცოდა უცხოეთში „შრომის განთავისუფლების ჯგუფის“ არსებობის შესახებ, რომელსაც ჰქონდა სოციალ-დემოკრატიული პროგრამა, იცოდა აგრეთვე გერმანიაში ძლიერ სოციალისტურ პარტიის გერმანიის სოციალ-დემოკრატიულ პარტიის არსებობის შესახებ. ვიკითხოთ, თუ ყველაფერი ეს იცოდა, რატომ მან მაინც ვერ მოახერხა თავიდანვე სწორი კურსის აღება. იყო ეს მაშინ შემთხვევით მომხდარი შეცდომა, თუ აქ ჰყოფა თავისი გამოხატულება იმ ორ-აზროვნაში პოზიციამ, რომელიც მას ექირა შემდეგში თვით იმ დრომდე, როდესაც საბოლოოდ გადავიდა პროლეტარიატის აშკარა მტრებად მხარეზე.

ვიცნობთ რა მის როლს ჩვენში მუშათა მოძრაობის მთელი ისტორიის განმავლობაში, დაბეჯითებით შეიძლება ითქვას, რომ

შემდგომი კურსი ზემოდ აღნიშნულ პროგრამის შედგენის დროს მის მიერ აღებული იყო არა შემთხვევით.

ასე იყო თუ ისე, ჩვენმა წრემ თავიდან ბოლომდე შეუბრალებელ კრიტიკის ქარცეცხლში გაატარა ზემოდ მოხსენიებული პროგრამის პროექტი და საკმაოდ შეეხო თვით პროექტის ავტორსაც. ამ მუშაობაში მონაწილეობას ღებულობდნენ, წრის წევრების გარდა, აგრეთვე რუნგევიჩი და შუმოვი. რამდენად ჟორდანიას პროექტში ლაპარაკი იყო პარტიის ან ორგანიზაციის დაფუძნებაში, ჩვენ წინადადება მივეცით ჟორდანიას დაეარსებია **სოციალ-დემოკრატიული პარტია** და საფუძვლად დაედო მისთვის კ. მარქსის და ფრ. ენგელსის **მეცნიერული სოციალიზმი**. ყველა ამის შესახებ პასუხის მიცემა დამავალეს მე, რაც დაუყარნებლივ შევასრულე. ვიცოდი, რომ ეს პროექტი ახლო მომავალში წარდგენილი უნდა ყოფილიყო ერთერთ ყრილობაზე საქართველოში. შემდეგში ეს ყრილობა მართლაც შესდგა, მგონი ყვირილაში და იქ ჟორდანიამ მართლაც წარადგინა პროგრამის ერთნაირი პროექტი. მაგრამ მე არ ვიცი, — მან იქ წარადგინა პროექტი პირველყოფილი სახით, თუ ჩვენ მიერ უკვე გარშავაში შესწორებული და მისთვის გაგზავნილი ტექსტი. ვფიქრობ, რომ ჩვენი კრიტიკის შემდეგ მას არ შეეძლო წარედგინა ის პირველყოფილი სახით, სამწუხაროდ ჩვენამდე არ მოუღწევია პროგრამის არც ერთ ტექსტს — არც პირველყოფილს და არც ჩვენს მიერ შესწორებულს. თავისთავად ცხადია, რომ ეს დოკუმენტები შუქს მოჰყენდნენ ჩვენში, საქართველოში სოციალ-დემოკრატიული მოძრაობის წარმოშობის ისტორიის. მაგრამ ეს ჩვენ არ მოგვეპოება და არც არავითარი იმედი, რომ ვინმე შესძლებდეს ამ ჟამად მის აღდგენას წინანდელი სახით.

1893 წელი წარუშლელი იქნება მუდამ ჩემს ცხოვრებაში, განსაკუთრებით მისი დასაწყისი. ამ წლის პირველი სამი თვე შეიძლება ჩაითვალოს ყველაზე უფრო გაცხოველებულ და ენერგიულ მუშაობის დროთ. თვით მეც ვგრძნობდი, რომ ვიჩენდი მაქსიმუმ ენერგიას, ვალწევდი გატაცების უმაღლეს წერტილს. პარტიულმა მუშაობამ საბოლოოდ შთამთქა და გამიტაცა მე. რასაკვირველია, ინსტიტუტში მეცადინეობა მე სრულებით არ მაინტერესებდა და იქ სრულებით აღარ შევიხედავდი. ვგრძნობდი, რომ ყველაფერი ეს დიდხანს არ გაგრძელდებოდა, რომ კატასტროფა ან მარცხი აუცილებელი იყო, მით უმეტეს, რომ ჩვენ ირგვლივ გარშემორტყმული ვიყავით ჯაშუშებით და პროვოკატორებით.

1893 წ. 14 მარტს სრულდებოდა პირველი ათი წლის თავი ჩვენი დიადი მასწავლებლის **კარლ მარქსის** გარდაცვალების დღიდან. ჩვენ გადავსწყვიტეთ რითიმე აღგვეჩინა ეს დღე, მაგ., საღამოს

მოწყობით, როდელიც უნდა გვეძღვნა მის ხსოვნის აღსანიშნავად, ფერატის შედგენა მარქსის მნიშვნელობის შესახებ დავალებული მჭონდა მე. ჩვენს შორის იყვნენ პირები, რომლებსაც ჩემთან შედარებით გაცილებით უფრო უკეთესათ ესმოდათ მარქსის მოძღვრება და ამიტომ ეს დავალება ჩემთვის ერთის მხრივ ძლიერ საამაყო იყო, მეორე მხრით, ვგრძნობდი მთელ სიძნელეს დაკისრებულ მოვალეობის შესრულებაში მაგრამ შემძლია ესთქვა, რომ ეს ამოცანა მე ღირსეულად შევასრულე. მე ვასარგებლე მაშინ ჩვენს განკარგულებაში არსებულ მარქსიზმის მთელი ლიტერატურით, ჩემი რეფერატი გამოვიდა ძლიერ ვრცელი. საღამოზე თითქმის ყველა არა თუ კმაყოფილი დარჩა არამედ შემდეგ ის მიჰქონდათ და მორიგეობით ხელმოკრედ-კითხულობდნენ. იყო აგრეთვე წინადადება მცირე ცვლილებით გამოცემული ყოფილიყო ის ცალკე ბროშურად, მაგრამ ეს არ მოხერხდა იმ მომენტში, ხოლო შემდეგ იმ პირებმა, რომლებსაც ჩემი დაპატიმრების შემდეგ დარჩათ ის, ჩხრეკის შიშით დასწვეს.

საღამოზე—მარქსის ხსოვნის აღსანიშნავად—14 მარტს 1893 წ. შეიკრიბა საკმაოდ ფართო საზოგადოება, დაახლოვებით ას კაცამდე, ხოლო ეს იმ დროს ვარშავის პირობებში, როდესაც თვითველ სახლს ჰყავდა მეგზოვე, რომელიც ერთსა და იმავე დროს იყო პოლიციის და თითქმის ქანდარმეროის სამმართველოს თანამშრომელი, ჩაითვლებოდა კონსპირაციულ ხელოვნების უდიდეს მიხწევათ.

საგულისხმოა ის, რომ ამ კრებაზე იყვნენ არა მარტო რუსები და ებრაელები, არამედ აგრეთვე—პოლონელებიც და ამ რიგად ეს კრება ნამდვილი ინტერნაციონალური იყო. რასაკვირველია, უმრავლესობას შეადგენდნენ ახალგაზრდა სტუდენტები. ამავე დროს აქ იყვნენ, რასაკვირველია, არა მარტო სოციალ-დემოკრატები, არამედ აგრეთვე სხვა პარტიების წარმომადგენლებიც, როგორც მაგალითად „პროლეტარიატის“ პარტიის წარმომადგენლები. იყვნენ ალბად ისეთებიც, რომლებიც ამ დროს არ ეკუთვნოდნენ არც ერთ სოციალისტურ პარტიას, მაგრამ თანაუგრძნობდნენ სოციალისტურ იდეებს. საღამო ჩატარდა ცოცხლად და ნაყოფიერად. რასაკვირველია, სიფრთხილე დაცული იყო, რათა თავიდან აგვეცდინა პოლიციის თავდასხმა, მაგრამ ამ შემთხვევაშიაც ვიცოდით როგორი პასუხი მიგვეცა. კრება დაიშალა, შეუშინველად მეფის პოლიციის და ქანდარმეროისთვის, რომლებიც თითქმის ყოველგან იყვნენ და ყველაფერს ტყობილობდნენ. მაგრამ მიუხედავად ამისა მთავარი აქტი ახლოვდებოდა, მე ამას ვგრძნობდი და ვიცოდი, რომ დღეს თუ ხვალ ეს აუცილებლად უნდა მომხდარიყო, მაგრამ უკან არ ვიხევდი და სრული შეგნებით მივდიოდი წინ ერთხელ არჩეული გზით, იმის აშკარა შეგნებით, რომ ამ გზიდან გადახვევა იქნებოდა საქმის ლალატი.

დაბეჭდვა.

ეს დაიწყო ასე. დაახლოვებით მარტის მეორე ნახევარში ჩვენ გამოგვეცხადა ერთი უცნობი ამხანაგი, რომელმაც გვაცნობა, რომ პოლონეთის ერთ პატარა საზღვრის განაპირა ქალაქიდან ვარშავაში სატრანსპორტო საზოგადოება „ნადეჟდა“-ს საშუალებით გამოგზავნილია არალეგალური ლიტერატურის დიდი ტრანსპორტი, რომელიც შემოტანილია პოლონეთში კონტრაბანდით. ლიტერატურა ჩაწყობილია დიდ ყუთში, საოჯახო ნივთების სახით, ლიტერატურა იყო მხოლოდ და მარტო სოციალ-დემოკრატიული, სახელდობრ „შრომის განთავისუფლების ჯგუფი“-ს უკანასკნელი გამოცემანი, მათ შორის **პლენზაჲვის წერილები „რუსეთში სიმშვილობის შესახებ“**, ახალი მარქსისტული ჟურნალი „სოციალ-დემოკრატის“ სახელწოდებით და სხვა მრავალი წიგნები და ბროშურები. მთელი ეს ტრანსპორტი იგზავნებოდა მხოლოდ რუსეთისათვის და ამავე დროს წიგნები უკვე წინდაწინ დანაწილებული იყო სხვა და სხვა ქალაქებს შორის; ამ განაწილებაში კავკასია და კერძოდ საქართველო არ შედიოდა, მაგრამ მე მაინც ვფიქრობდი შემენახა კავკასიისათვის ამ ლიტერატურის ნაწილი, ვინაიდან უკვე იყო ასეთი დაპირება საქართველოს ამხანაგებისადმი და მე ვიცოდი, რომ მათ უკვე გამოგზავნილი ჰქონდა ამისათვის ფული. უცხოეთიდან ლიტერატურის მიღებას ჩვენ ველოდებოდით დღითი დღე, ჩვენ არ ვიცოდით სად და როგორ მივიღებდით მას. ხოლო ეხლა ვიცოდით, რომ ეს ლიტერატურა რომელსაც ჩვენ დიდი ხანია ველოდით, ეხლა უკვე მიღებული იყო ვარშავაში და ინახებოდა საზოგადოება „ნადეჟდა“-ს საწყობში. ეხლა საკითხი მდგომარეობდა იმაში, თუ როგორ წამოგვეღო ის აქიდან. თითქმის ეს იყო უბრალო ამოცანა: მივსულიყავით საზოგადოების კანტორაში, წავგვედგინა დოკუმენტი განსაზღვრული ტვირთის მისაღებად და წამოგვეღო ის, მაგრამ საკითხი რთულდებოდა შემდეგი გარემოებით: იმ ამხანაგმა, რომელმაც გადმოგვცა ჩვენ ეს დოკუმენტები ამ ტვირთის მისაღებად, სხვათა შორის სთქვა, რომ ლიტერატურის „ნადეჟდა“-ს კანტორიდან მიღების დროს საჭიროა დიდი სიფრთხილე, რადგან ექვი არის ალებული, რომ მთავრობამ იცის, თუ ნამდვილად რა აწყვია ყუთში და რა თქმა უნდა აგი ამ ყუთის საშუალებით შეეცდებოდა მიეგნო ორგანიზაციის კვალი, მის დასაჭირათ. რასაკვირველია, ეს იყო მხოლოდ ექვი, მაგრამ შეიძლებოდა, ის გამართლებულიყო და მაშინ ლიტერატურასთან ერთად ჩვენ შეგვეძლო დაგველუპა მთელი ჩვენი ორგანიზაცია; ამიტომ რასაკვირველია უმჯობესი იყო უარი გვეთქვა სავსებით ლიტერატურის მიღებაზე. თუ ასეთი ექვი გამართლდებოდა.

ცხადია, ეს არ შეგვეძლო ჩვენ გვექნა მხოლოდ სიტყვიერი განცხადების მიხედვით, მით უმეტეს, რომ ჩვენი მოქმედება მუდამ „რისკის“ გაწევა იყო. სხვა გვარად ჩვენ რაღა რევოლუციონერები ვიქნებოდით?

ამ ამოცანის შესრულება დამევალა მე და ანტოკოლსკის. ჩვენ შევიმუშავეთ ტრანსპორტის მიღების გეგმა და გავინაწილეთ როლები ურთიერთშორის; პირველ ყოვლისა ამოვარჩიეთ ბინა, სადაც კანტორიდან პირდაპირ უნდა მიგვეტანა ყუთი, ბოლოს ჩვენ ავირჩიეთ მირიანაშვილის ბინა, როგორც უფრო მოხერხებული კონსპირატიული მხრით. ჩვენი გეგმა მე გავაცანი მირიანაშვილს, რომელიც სრულგებობით არ ზედავდა ამაში საფრთხეს და თვით საფრთხის შემთხვევაშიც მის შეეძლო თავი ემართლებია მით, რომ ეს ყუთი, რომელშიაც მან სრულგებობით არ იცოდა რა იყო, გამოეუგზავნე შესაძლად მე. ამ პირობებში მირიანაშვილი თანახმა იყო დაეთმო ჩვენთვის თავისი ბინა და ამავე დროს, ყოველ შემთხვევაში, მას წინასწარ უნდა დაეცალა თავისი ბინა არალეგალურ ნივთებისაგან, რომლებსაც ჩვენ მასთან ვინახავდით, რაც მან სავსებით მაინც ვერ შეასრულა, მიუხედავად ჩემი კატეგორიულ განცხადებისა. შემდეგ უნდა გვეპოვნა ისეთი კაცი, რომელიც კანტორიდან მიიღებდა და შემდეგ წამოიღებდა ჩვენთვის ისე ძვირფას ყუთს.

ბოლოს ჩვენ გადავწყვიტეთ შეგვესრულებია ეს ერთ-ერთ შიკრიკის საშუალებით, რომლის საეციალოებას შეადგენდა სახელდობრ ასეთ დავალებათა შესრულება. ამავე დროს ჩვენ მაინც მიზანშეწონილად ვსცანიდ დაგვევალებია ეს საქმე უფრო საიმედო შიკრიკისათვის, თუ ასეთს ვიპოვნიდით, რომელსაც ჩვენი საიდუმლოება, რასაკვირველია, არ უნდა სცოდნოდა, ჩვენ მივიღეთ ცნობა, რომ ასეთ საიმედო კაცს წარმოადგენს შიკრიკი № 85.

დანიშნულ დღეს, დაახლოვებით აპრილის პირველ რიცხვებში, დილით ადრე მე და ანტოკოლსკი გამოვედით ქუჩაში. ჯერ უნდა გვენახა შიკრიკი № 85, შემდეგ ჩვენი როლები ნაწილდებოდა ასე: ბარგის დამტარებელთან საქმე მე უნდა მქონოდა, მხოლოდ ანტოკოლსკი შიკრიკის მიერ კანტორიდან ყუთის მიღების დროს უნდა ყოფილიყო, როგორც გარეშე კაცი, მას თვალყური უნდა ედევნებია კანტორაში მყოფ პირებისათვის და გამოერკვია უთვალთვალეს თუ არა ვინმე ყუთის მიღებას. იმ შემთხვევაში, თუ ის შეამჩნევდა, რომ ყუთის საქმე ცუდათ არის, გამოვიდოდა რა ქუჩაში, სადაც მე მას ველოდებოდი, იგი მე მანიშნებდა. მე ვიცოდი, თუ რა უნდა გამეკეთებია. ასეთი თადარიგების მიცემის შემდეგ ის წავიდა კანტორა „ნადეჟდაში“, მე კი მოვძებნე შიკრიკი და გადავეცი მას ლოკუმენტები ყუთის მისაღებად და აგრეთვე მისამართი—სადაც უნდა წავლი-

მიღებული ნივთი, მაგრამ მე მას შივეცი არა ნამდვილი მისამართი, არამედ ყალბი, ვინაიდან თუ ანტოკოლსკი შენიშნავდა, რომ ტერიტორიის საქმე ცუდათ იყო, მაშინ უმჯობესი იქნებოდა დაკარგულიყო ეს ლიტერატურა, მაგრამ სამაგიეროდ, ამ შემთხვევაში ჩვენ თავიდან ავიშორებდით თითქმის მთელი ჩვენი ორგანიზაციის დაღუპვას. და მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ანტოკოლსკი გამოარკვევდა, რომ ყუთზე ეჭვი არ არის აღებული, მე უნდა მიმეცა შიკრიკისათვის ნამდვილი მისამართი უკვე ყუთის მიღების შემდეგ.

დასახული გეგმა შესრულებული იყო სისწორით. მე ვიდგე ქუჩაზე კანტორის შენობის გამოსავალთან. უეცრად მე ვხედავ, რომ ჩემი შიკრიკი მოდის და ძლივს-ძლიობით მოათრევს ზურგიით მძიმე ყუთს, მას მოყვება უკან თვით ანტოკოლსკიც, რომელსაც დიდი აღელვება ეტყობოდა სახეზე მოლაპარაკების თანახმად — ის ჩემთან ახლო არ უნდა მოსულიყო, და მხოლოდ ნიშნით უნდა ეცნობებოდა ჩემთვის, თუ რა უნდა გამეკეთებინა მე.

ხოლო ის კი პირდაპირ მოვიდა ჩემთან და მითხრა, რომ ჩვენ ყველანი ჩავვარდით. ეხლა შიკრიკისათვის ნამდვილი მისამართის მიცემა საჭირო არ იყო, პირიქით, თვით ჩვენ უნდა გავმძვრალიყავით სადმე შეუმჩნეველად. მე ერთი წუთი დაფიქრდი და მივხვდი, რომ საქმე წაგებული იყო, რომ ლიტერატურა დაიკარგა. ამ დროს მე მოეტრიალდი მეორე მხრით და ვხედავ, რომ შიკრიკი სდვას შუა ქუჩაში და ევაჭრება მეეტლეს; ის უკვე სდებს ყუთს ეტლში და უნდა ჩაჯდეს შიგ. მაშინ, ცოტა ხნის დაფიქრების შემდეგ, გამსჭვალული რალაც გაურკვეველი გრძნობით, მე მივირბინე მასთან და გადავეცი მას ნამდვილი მისამართი იმ ბინის, სადაც მას უნდა მიეტანა ყუთი. მან ჯერ ვერ გაიგო, მაგრამ მე კატეგორიულად ვუბრძანე, რომ მას წაეღო ყუთი ახალი მისამართით. მე კვლავ გამოვბრუნდი ტროტუარზე, შიკრიკი წავიდა ეტლით, ხოლო რამდენიმე წუთის შემდეგ მეც ჩავჯექი ეტლში და გავყევი უკან, რომ მეთვალთვალებია თუ ვინმე მოდიოდა ჩვენს უკან! უნდა აღვნიშნო, რომ ქუჩა, რომელზედაც ყველაფერი ეს ხდებოდა, სავსე იყო ხალხით, კონსპირატიული მხრით ეს კარგიც იყო და ცუდიც, — ცუდი იყო იმ მხრით, რომ აქ თუ ჩვენ „შპიკები“ გვითვალთვალებდნენ, ამის შემჩნევა ძნელი იყო. მაგრამ როცა ჩვენ მოვშორდით ამ ადგილს უფრო ადვილი იყო ჩვენი მიგნება ¹⁾. და აი ვიხედებო ირგვლივ, მე ვაიმედებ ჩემს თავს, რომ ტრანსპორტის სრულებით საფრთხე არ მოეღის და რომ ჩვენ უკან არავინ არ მოგვდევს, ვინაიდან ეჭვი რომ აღებული ყოფილიყო, მე უსათუოდ დამედევნებოდნენ პოლიციის საიდუმლო აგენტები და ჯაშუშები, რომლებითაც ავსებული იყო ვარშავა.

1) ანტოკოლსკი ცალკე წავიდა ეტლით სხვა მისამართდებით.

სიფრთხილის გულისათვის ჩამოვხტი ეტლიდან სანამ მირიანაშვილის ბინას მიუახლოვდი მე კარგათ დავათვალიერე ყველაფერი, რომ შემემჩნია თუ საეჭვო პირი გამოჩნდებოდა. როდესაც დავრწმუნდი, რომ არავინ არ არის ასეთი, მე გავსწიე მირიანაშვილის სახლისკენ. სახლის მახლობლად არაფერი საეჭვო არ იყო. სახლში შესასვლელად საჭირო იყო ეზოს გავლა. ჩხოში სრული სიწყნარე იყო. მე გავეშურე მირიანაშვილის ბინაში, რომელიც სახლში დაგვხვდა, როგორც შეპირებული მყავდა.

მირიანაშვილმა მთხვავა, რომ რაც შეიძლება ჩქარა გაგვეთავისუფლებია მისი ბინა ყუთისაგან. მე შევპირდი, რომ ეს დღესვე საღამოს იქნებოდა შესრულებული; მივეცი შესაფერი დარიგება ყოველ შემთხვევისათვის და წამოვედი. ამოდენა მღელვარების შემდეგ მე მოქანცულად ვიგრძენი თავი და მინდოდა ცოტა დამესვენებია ჩემს ოთახში. გზაში, სახლში რომ ვბრუნდებოდი, შევედი საპარკიკმახეროში და პირველად ჩემს ცხოვრებაში ¹⁾ მოვიპარსე წვერიც და ულვაშიც, ასე რომ უეცრად გამოვიცვალე ფიზიონომია და ტანსაცმელიც. რომ გამომეცვალა, მაშინ ეშმაკიც ველარ მიცნობდა. სახლში დამხვდა ანტოკოლსკი, მან მითხრა, რომ როდესაც სახლში მოდიოდა მას ეტლით დაედევნენ „შპიკები“ და რომ ძლივ გადაურჩა დაჭერას. იგი ღელავდა იმ ზომამდე, რომ მზად იყო თვითვე წასულიყო განდარბერგის სამმართველოში. განეცხადებია ყველაფერი და თავის თავი დამნაშავეთ ეცნო. მე შევეცადე დამემშვიდებია იგი და გამეფანტა ყველა მისი ეჭვები. ამისათვის პირველად მე გავაცანი მას საქმის ფაქტიური მდგომარეობა, ვუთხარი, რომ იქ თუ „შპიკები“ ყოფილიყვნენ და დაგვდევენბოდნენ ყუთს და ჩვენ, პირველად გამოუდგებოდნენ იმას, ვინც ეს ყუთი წამოიღო, ხოლო შემდეგ დამდევენბოდნენ მე, ვინაიდან ყველა შეამჩნევდა, რომ მე მქონდა პირდაპირი კავშირი მასთან; რომ არც ერთს, არც მეორეს ადგილი არ ქონებია, რომ ყუთი ლიტერატურით იქ ინახება, სადაც ის უნდა იყოს, რომ დაბოლოს, მეც იქ ვიყავი და ჩემი თვალებით ვნახე, რომ ირგვლივ სიმშვიდე იყო და არავითარი საეჭვო პირი არ ყოფილა. ამის შემდეგ ის გონზე მოვიდა და აღიარა, რომ ყველა მისი ეჭვები ნაყოფი ავადმყოფური ფანტაზიის. მაშინ მან შირჩია წავსულიყავით ამბ. შუმოვთან და რუნკევიჩთან და მოგველაპარაკებია თუ შემდეგში როგორ მოვქცეულყავით. ამ წინადადებაზე მე დავთანხმდი, და ცოტახნის შემდეგ წავედით მათთან. შუმოვი სახლში დაგვხვდა და უამბო მას ყველაფერი, რაც ამ დღეს მოხდა, მასთან ანტოკოლსკის ლაპარაკიდან

1) ამ საშეაღებას ჟენასკნელ დროს ქლიერ ზმირად მიმართავდი შენვეიც. პის ბატონობის დროს საქართველოში.

სჩანდა, რომ მას კიდევ ექვი ქონდა ამ ისტორიის მშვიდობიანად დასრულებაში.

ჩვენი მოსმენის შემდეგ, ზუზოვი უსიტყვოდ გავიდა სახლიდან და რამოდენიმე წუთის შემდეგ დაბრუნდა ჩვენს შიკრიკთან ერთად, ხოლო მის დაბრუნებამდე მოვიდა კიდევ რუნკევიჩი.

შიკრიკის დანახვისას ანტოკოლსკი სიხარულისაგან ზეზე წამოიჭრა, კინალამ მოეხვია მას და დაუწყო გულახდილად ლაპარაკი, რომ ყუთში, რომელიც მან დღეს კანტორიდან გამოიტანა, იყო საიდუმლო არალეგალური ლიტერატურა, ზომ არავის უკითხავს მისთვის ამ ყუთის შესახებ და სხვა...

ანტოკოლსკის ამ განცხადებით ჩვენ უზომოდ ნაწყენი დავრჩით, ვინაიდან ჩვენ შორის არავის აზრდაც არ მოსვლია შიკრიკისთვის ჩვენი საიდუმლოების გაზიარება. ამ გარემოებით ჩვენ ყველანი უკმაყოფილონი დავრჩით და ვხედავდით, რომ ანტოკოლსკიმ დაუშვა მიუტევებელი შეცდომა, შეიძლება მეტიც. მაგრამ კიდევ უფრო გაკვირვებული დარჩა ანტოკოლსკის გულახდილობით თვით შიკრიკი, იგი ცოტათი შეკრთა ამ ამბის გაგონებით და ვერაფერი სთქვა, გარდა იმისა, რომ მან არაფერი იცის. ყველამ უხერხულობა ვიგრძენით და ამ მდგომარეობიდან გამოსასვლელად ერთმა ჩვენთაგანმა აჩუქა მას ათი მანეთი და შიკრიკი წავიდა. მისი წასვლის შემდეგ ჩვენ ყველამ შენიშვნა მივეცით ანტოკოლსკის, რომ მისი განცხადება დიდი შეცდომა იყო და, რომ შიკრიკისათვის ამის გამხელა სრულებით საჭირო არ იყო. თუმცაღა იმ წუთში არც ერთი ჩვენთაგანი არ ვიჭრობდა იმას, რომ იგი ჩვენ გაგვცემდა. ასეთი ეჭვი რომ ყოფილიყო, მაშინ ჩვენ ვიცოდით როგორც უნდა მოექცეულიყავით. ანტოკოლსკი ამას თვითონვე გრძნობდა. მართლაც ბოლო ხანებში ის იმდენად ნერვიული შეიქმნა, რომ ვერ შეიძლო თავის დაჭერა. საერთოდ იგი იყო საუცხოვო ადამიანი, იშვიათი მეგობარი და ამხანაგი, როგორიც იშვიათად შემხვედნია ცხოვრებაში.

ზუზოვის ბინაზე ჩვენ გადავწყვიტეთ: მირიანაშვილის ბინიდან დღესვე წამოგვეღო ლიტერატურა. ეს საქმე დაგვაკისრეს მე და რუნკევიჩს. ამის შემდეგ ჩვენ სწრაფად გავეშურეთ მირიანაშვილის ბინისაკენ, რაც საკმაოდ დაშორებული იყო ამ ადგილიდან. ანტოკოლსკის ჯრჩივს წასულიყო პირდაპირ სახლში, მაგრამ იგი ამის მაგივრად წასულიყო ჩემს ბინაზე, სადაც იგი დააპატიმრეს და იქვე ყველაფერში გამომტყდარიყო, როდესაც ჩვენ მიუახლოვდით მირიანაშვილის ბინის უკვე გვიან იყო, საღამოს 9 საათზე მეტი იქნებოდა. ჩვენ წყნარად დავაკაუნეთ კარებზე. იმ წუთშივე კარები გაგვიღეს ვიღაც საეჭვო პირებმა, რომლებიც მუხანათურად ილიმებოდნენ და რომლებმაც მაშინვე გარს შემოგვერტყენ. დერეფანში მე დავინახე

ჩვენი ყუთი, რომელზედაც ისხდნენ ორი საეჭვო სახის კაცი. ჩვენ ყველამ ვიგრძენით, რომ ჩავცვივდით, რომ გაცემული ვართ. ცხადი იყო, რომ აქედან ჩვენ აღარ გავვიშვებდნენ, მაგრამ მაინც ვსცადეთ უკან დაბრუნებულვიყავით, მაგრამ გადაგვიდგნენ გზაში და მოგვიღირეს იარაღი. ამის შემდეგ შეგვიყვანეს უკვე დაპატიმრებულ მირიანაშვილის ოთახში; იგი ძლიერ დაღონებული იყო. მან ქართულ ენაზე გადმოცა, რომ დაახლოებით 20—30 წუთით წინ მას თავს დაესხნენ „სისჩიკები“, ჟანდარმერიის სამმართველოს აგენტები ვილაც როტმისტრის მეთაურობით და მოსთხოვეს მას ყუთი, რომელიც მან მიიღო საზოგადოება „ნადეჟდასაგან. მან, რასაკვირველია დააკმაყოფილა მათი მოთხოვნილება და როტმისტრის შეკითხვაზე, თუ ვინ გამოუგზავნა მას ეს ყუთი, მან უპასუხა, რომ ის გამოგზავნა ფ. მახარაძემ და რომ მან არაფერი იცის. თუ რა არის ყუთში მოთავსებული. მაშინ როტმისტრს თავის აგენტების ნაწილი გაეგზავნა ჩემს ბინაზე, ხოლო მეორე ნაწილი დაეტოვებია მის ბინაზე. მას კიდევ დამთავრებული არ ჰქონდა ლაპარაკი, როდესაც ოთახში შემოიყვანეს მიქაძე, რომელსაც მე ქართულად ვუსაყვედურე, თუ რისთვის მოვიდა ის აქ. მან ამიხსნა, რომ ჩვენთან¹⁾ ბინაზე მოვიდნენ ვილაც უცნობი პირები და შენ ე. ი. მე მიკითხეს. მიქაძემ იფიქრა, რომ რამე საქმისათვის ვესაჭიროებოდი იმათ და წამოვიდნენ ჩემს საძებრად, რათა. გადმოეცა ეს ჩემთვის. იგი საიდან იფიქრებდა, რომ ისინი მთავრობის აგენტები იყვნენ. ამ რიგად იგი სულ შემთხვევით ჩავარდა. ყველაზე უფრო მე მებრალებოდა მირიანაშვილი, მაგრამ მე ის დავარწმუნე, რომ მას დიდხანს არ გააჩერებენ ციხეში, რომ ბოლოს და ბოლოს მე თავის თავზე ავიღებ ყველაფერს, როგორც ეს წინად აღუთქვი მას. თავის მხრით მას კატეგორიულად უნდა განეცხადებია, რომ მან არაფერი იცოდა თუ რა იყო ყუთში²⁾. ცოტა ხნის შემდეგ მოვიდნენ კიდევ ჟანდარმერიის სამმართველოს სხვა აგენტები, გაგვჩხრიკეს და შემდეგ ცალ-ცალკე წავვიყვანეს. პირველად წამოყვანეს მე. როგორც კი შემოიყვანეს ჟანდარმერიის სამმართველოში, მაშინვე მტაცეს ხელი რამოდენიმე კაცმა, ამწიეს ჰაერში და ასე გამხადეს ტანზე სულყველაფერი. შემდეგ აიღეს ცალ-ცალკე თითოეული ნივთი და გასინჯეს თვითნებულად, რომ არაფერი იყოს შიგ ამოკერებულიო. მხოლოდ ასეთი პროცედურის შემდეგ გამოიყვანეს მეორე ოთახში დაკითხვაზე. იქ იყო ორი ჟანდარმის ოფიცერი, ერთი პოლკოვნიკი დებილი, ხოლო მეორე როტმისტრი. რომლის გვარი არ მაგონდება.

1). მე და მიქაძე ერთ ოთახში ვცნობოვოდით.

2) პართლაც ასეთ ჩვენების შემდეგ მირიანაშვილი ჩქარა განათავისუფლდეს.

დამკითხა როტმისტრმა, მე ისეთი ჩვენება მივეცი, რომ როტ-მისტრმა ვერ გადასწყვიტა დაეწერა ორდერი დასაპატიმრებლათ. იგი შეყოყმანდა, ეს შენიშნა დებილმა და დაიწყო ყვირილი, რომ მე შეცდომაში შემყავს მოხუცი კაცი. მის ყვირილზე მე მკაცრად ეუბასუხე-ამის შემდეგ ორდერზე სასწრაფოდ ხელი მოაწერეს და მე წამიყვანეს.

ახლა სხვებიც უნდა დაეკითხათ.

მე დაუფონებლივ ჩამსვეს დახურულ კარეტაში და ბნელ-ღამეში წამიყვანეს სადღაც. მე ვიცოდი სადღაც მივყავდით. ეს იყო ცნობილი **ალექსანდრეს ციტადელი**. ერთი საათის შემდეგ მე უკვე ვიჯექი ამ საშიშარი შენობის მაღალ და დაღვრემილ კედლებთან. ჩქარა გაიღო რკინის დიდი კარები, რომელიც შესვლისას ისევე სწრაფათ დაიხურა ყრუთ და დიდი ხნით.

იანვარი, 1923 წ.

პედაგოგიკური მეცნიერებანი

ჩემი მოგონებანი

(1903 წ. 1920 წლამდე).

ქუთაისის სასულიერო სემინარიაში ახლად შესული ვიყავი, როდესაც რუსეთში და საქართველოში რევოლუციონურმა მოძრაობამ ასე თუ ისე ფართო ხასიათი მიიღო. ჯერ კიდევ 15-16 წლის ახალგაზრდა ვიყავი, როდესაც რევოლუციონურმა მოძრაობამ საკმაოდ გამიტაცა.

ეს იყო 1902—3 წლებში. ეს ის დრო იყო, როდესაც საქართველოში მუშაობდნენ ეგრედ წოდებული მესამე დასელები, ამათი ჟურნალი „კვალი“ საუკეთესო საკითხავ საგნად იყო გადაქცეული ყველა ახალგაზრდებისათვის. კარგათ ვერ ვერკვევი იმ დროს თუ რა იყო მიზანი და რომელ კლასს წარმოადგენდა მესამე დასელები. მხოლოდ ერთი რამ ცხადი იყო ჩემთვის: მესამე დასელები ჩემს თვალში წარმოადგენდა ღარიბთა დამცველს, მდიდრებისა და მთავრობის პტრებს. განსაკუთრებით მიტაცებდა ის, რომ გაგონილი მქონდა: მესამე დასელებს მთავრობა სდევნის და ისინი კი მაინც განაგრძობენ მუშაობასო. პროტესტანტობა, აკრძალულის გაკეთება ჩემი ბუნების სტიქიას შეადგენდა. რევოლუციონური მოძრაობით გატაცებას ხელი შეუწყო ჩემმა სოციალურმა მდგომარეობამ. ჩვენი ოჯახი უღარიბესი ოჯახი იყო მაშინ ჩვენს სოფელში. მდიდრებათ წარმოდგენილი მყავდა ადგილობრივი ვაჭრები, რომლებიც საშინლად მეჯავრებოდა. თუ კი იმათ წინააღმდეგ ვინმე გაილაშქრებდა მეც მზათ ვიყავი. ასეთი სულით ვიყავი გაჟღენთილი, როდესაც ქუთაისის სასულიერო სემინარიაში შევედი. ეს იყო 1903 წელი. სემინარიაში კარგა ხანია არსებობდა თურმე მოწაფეთა წრეები. მეც დიდი ხანი არ დამიყოვნებია და ერთ-ერთ წრეში მოვხვდი. წრეში მიმიღო მაშინ ჟფროსი კლასის მოწაფემ გერმანე იმნაიშვილმა. აქ პირველად გავეცანი საზოგადოების ორ კლასად დაყოფას: მუშებს, გლეხებს, ბურჟუაზიას და სხვას. ამავე წრეებში გავეცანი რუსეთის საუკეთესო მწერლებს, კრიტიკოსებს: ჩერნიშევსკის, დობროლიუბოვს, მიხაილოვსკის, ბელინსკის, პისარევს, პლეხანოვს და სხვებს. სემი-

ნარიაში შესვლის პირველ წელშივე 1903 წელში მოხდა არეულობა — „ბუნტი“, როგორც მაშინ ვეძახდით. არეულობას ამზადებდნენ უფროსი კლასის მოწაფენი. მახსოვს არეულობის პირველ დღეს დილით სემინარიის ეკლესიაში ლოცვის დამთავრების შემდეგ გამოვიდნენ უფროსი ამხანაგები, თავ-თავიანთ კლასებში წასვლის მაგიერ გამოგვიყვანეს ერთ-ერთ დიდ ზალაში და იქვე მყოფ ადმინისტრაციას გამოუცხადეს: ჩვენ ვკვეთავთ სწავლას მანამდის, სანამ ჩვენი მოთხოვნები შესრულებული არ იქნება. შეიქნა დიდი ხვეწნა ადმინისტრაციის მხრივ, მუქარაც ბევრი იყო, მაგრამ მოწაფენი, გარდა რამოდენიმე სულმოკლეებისა მაგრად იდგნენ და ადგილიდან არ იძვროდნენ. განსაკუთრებით სასტიკ წინააღმდეგობას უწევდა დალმატი გალდაფა, ქავჯარამე, დემინაიშვილი და სხვები.

ადმინისტრაციამ გამოიწვია პოლიცია პოლიცმეისტერი ლისოვსკის მეთაურობით: შემოვიდა თუ არა ლისოვსკი სემინარიის ეზოში შეიქნა ერთი ალიაქოთი, გინება პოლიციელებისა, ხმაურობა, ყვირილი. პოლიცია იძულებული იყო უკან გაბრუნებულიყო. ჩვენ პატარა, ახალგაზრდა მოწაფეები უტყუროდით ყველა ამას გაკვირვებით და რასაც უფროსები გვეტყოდნენ, ვასრულებდით: როცა ყვირილი შეიქნებოდა ჩვენც ავეყვირებოდით, დაჩუმდებოდნენ ჩვენც დაიჩუმდებოდით. ეს იყო ჩემი პირველი მონათვლა საპროტესტო ასპარეზზე. ორი კვირის შემდეგ გაფიცვა „ბუნტი“ გასტეხეს. ბევრი დაიჭირეს და თავ-თავიანთ მშობლებს ჩააბარეს, ზოგი ეტაპით სოფლებში გაგზავნეს. მეთაურების ჩამოცლის შემდეგ დანარჩენები გატყდნენ ბევრი სასწავლებლიდან დაითხოვეს. ვინც გადარჩა გამოირიცხვას სწავლას შეუდგნენ. მე როგორც ახალ შესული გამოირიცხვას გადავკრჩი. შემდეგ ამისა კვლავ შეუდევით მეცადინეობას წრეებში. შესდგა ახალი ორგანიზაცია, რომელმაც მაშინ საქმე დაიჭირა ქუთაისის სოციალ-დემოკრატიულ კომიტეტთან, რადგანაც მოწაფეთა ორგანიზაცია ლეზულობდა ინსტრუქციებს. გეზადებოდით ახალი საპროტესტო გამოსვლების მოსაწყობად.

თითქმის მთელი 1903 წელი და 1904 წ. დასაწყისი მზადებაში გატარდა. ამ ხნის განმავლობაში უკვე ვერჩევოდი პარტიულ პროგრამებში. ჩქარა მოგვეცა საშვალება ჩვენი მზადება ცხოვრებაში გაგვეზოციელებინა. 1904 წელში გამოცხადდა რუსეთ-იაპონიის ომი. ქუთაისის კომიტეტმა, რამდენადაც შესაძლებელი იყო არა-ლეგალურ პირობებში, გამართა კომპანია ომის წინააღმდეგ. უმთავრესად მოსწავლე ახალგაზრდობაში იყო მუშაობა. მოსწავლე ახალგაზრდობა მაშინდელ პირობებში კარგად იყო შეკავშირებული. ყველა სასწავლებლებს ერთი მეორეში ჰქონდა წარმომადგენლობითი კავშირი ხშირათ შეერთებული კრებები ხდებოდა. დიდად ბედნიერი ვიყავი

იმ დღეს, როდესაც კრება წარმომადგენლებისა ჩემს ბინაზე მოხდებოდა, გადაწყვეტიტო ომის საწინააღმდეგო დემონსტრაცია მოგვებინა. დირექტივებს, რასაკვირველია ქუთაისის სოც. დემოკ. კომიტეტი გვაძლევდა, მხოლოდ ფრიად უჩინარი იყო მისი ხელი. დემონსტრაციის დღეთ 3 თებერვალი დავნიშნეთ. სემინარიიდან გამოყვანა მოწათყეების გვქონდა მინდობილი მე, ვანო ინწკირველს და დიმიტრი ჩხაიძეს. სანამ დემონსტრაციისათვის ვემზადებოდით სასწავლებლებში მოფენილი იყო ომის საწინააღმდეგო პროკლამაციებით. ერთმა მოწათყემ, თუ შეხსიერება არ მალატობს, ბოჭორიშვილმა, ნახა თუ არა პროკლამაცია, მაშინვე სემინარიის რექტორს „მამა“ სილიბისტროს მიართვა. „მამა“ სილიბისტრომ ამ პროკლამაციაზე ააშენა მთელი ქადაგება. მახსოვს 2 თებერვალს მირქმის დღესასწაულზე წირვის ბოლოს ჩვენმა რექტორმა დაიჭირა ხელში ომის საწინააღმდეგო ფურცელი და ძალზე აღელვებული მოგვემართა ჩვენ მოწათყეებს: „სირცხვილბ თქვენ, სასულიერო სასწავლებლის მოწათყენო, თქვენ მომავალ მამებო მორწმუნეთაო, რომ თქვენ შორის ასეთ ფურცლების გავრცელებას აქვს ადგილი. ნუ თუ არ იცით თქვენ, რომ ამ ფურცლის შინაარსი ჩვენი მთავრობის საწინააღმდეგოა. ურწმუნოთა ურდოები იაპონელები—სამართლმადიდებელი რუსეთს შემოესია მათ სურთ მოსპონ მართლმადიდებელთა ეკლესია, სარწმუნოება შეგვივინონ, გაანადგურონ რუსეთის სახელმწიფო. ამპროკლამაციის გამავრცელებელნი იაპონიის მიერ მოყიდულნი არიან, მათ სურთ მეფის ტახტის მოსპობა, მთავრობის ჩამოგდება.“

მაგრამ სანამ ეს ღვთის ტახტი (მიუთითებს წმინდათა-წმინდაში ტრაპეზს) აქა სდგას, მანამ მეფის ტახტის დანგრევა შეუძლებელია. ღვთის ტახტი მუდმივია, მეფის ტახტიც სამუდამოაო. დაათვა სიტყვა (ნეტავ სად არის ეხლა მამა სილიბისტრო). ჩემს გვერდით იდგა მაშინ ჩემი სკოლის ამხანაგი კლავდიოზ ტყემალაძე, რომელსაც გადაულაპარაკე ჩუმათ: „ბოჭო უჩემოთ არ წახვიდე, წირვის შემდეგ“.

გათავდა წირვა, ვემთხვიეთ ჯვარს და გამოველით გარეთ. დაუძახე ჩემს მეგობარს კლავდიოზს და უთხარი: ამელამ შუალამისას რათაც არ უნდა დაგვიჯდეს უნდა შევიდეთ ჩვენს ეკლესიაში და ის ღვთის ტახტი თავდაყირა უნდა დავსცეთ. ვაჩვენოთ ჩვენს რექტორს როგორ სამუდამოა-ის და რომ მეფის ტახტიც მაგრე ადვილად დაინგრევა-თქვა. მან სიხარულით დამსთანხმდა. ასეთი საცელქო რამეები სხვაც ბევრი გაგვიკეთებია ჩვენ ერდად. თუ რა შედეგები მოყვებოდა ჩვენთვის პირადათ, ამაზე სრულებით არც კი გვიფიქრია. როდესაც სახლში მოვედით ერთ ამხანაგს აკაკი ქარცივაძესაც გავანდევით ჩვენი საიდუმლოება და ისიც დაგვეთანხმა მონაწილეობის მიღებაზე. ღამის 12—1 საათზე შევიყარეთ ერთად თავი და გავსწიეთ

სემინარიის ეკლესიისაკენ. შეიარაღებული ძლევით „ქარგათ“ ვიყავით: მე საჯიბე დანა მქონდა, ქარცივაძეს მსხვილი ჯოხი, ტყემალაძე სულ ცალიერი იყო. მივადექით ეკლესიას უკანა ფანჯრებიდან. ქარცივაძე დავტოვეთ ცოტა მოშორებით: თუ ვინმე გაიგებდა ის დაგვიფშტვენდა ჩვენ. ორი მიველით ახლოს ფანჯარასთან, პატარები ვიყავით და ვერ მივწვდით ფანჯარას, რომელიც თან დაკეტილი გამოდგა. ამოვიღე ჩემი დანა და შეხტომით რაც ძალა და ღონე მქონდა გავარტყი ფანჯარას. ფანჯარა გასკდა და თან საშინელი ჩხრიალი მოახდინა. ჩვენ ჩავჯექით და გავტოვებთ სული. შიმოფინედით—არავინაა. არავის გაუგია ხმაურობა. კლავდიოზი დავაყენე ოთხზე და მე ზურგზე შევადექი. თავისუფლათ გავყავი ხელი გატეხილ ფანჯარაში და შეგნიდგან რაზი გავხსენი. ფანჯარა გაიღო. ეხლა ადვილი იყო გადასვლა ფანჯარაში, რომელიც სწორედ „წმინდათა-წმინდაში“ შედიოდა—თავი წმინდათა-წმინდაში ამოვყევით. ჯერ ზედ რაც ეწყო მიველემ-მოვლემწით. გვერდზე ორი ბოთლი წითელი ღვინო იდგა ისიც დავღვარეთ (არ დაგვიღვია იცოდეთ). შემდეგ შეუდევით ორი მხრიდან ტრაპეზს. პირველ აწევაზე ვერ დავსდართ. მეორეჯერ მოვიკრიფეთ უკანასკნელი ძალა და კიდევ ავსწიეთ. როგორც იყო აგავლიჯეთ იატაკს და ფეხებ-აღმა გავშლართვით ტრაპეზი იატაკზე. მე მოვინდომე თვით სამლოცველოში გასვლა და ზოგიერთ ხატების „შეურაცყოფა“. ჩემი ამზანავი მიძახის: წავიდეთ: აწი, შენი სახლი ნომ არაა აქ, რომ ასე დათარეშობო“. მე არ დავიჯერე და მაინც გავედი. გამომყვა ისიც. ამოვიღე ჩემი დანა და ორი თუ სამი ხატი წმინდანების, რომელიც ტილოზე იყო დახატული გავსკერი მუცელზე. ამის შემდეგ დავტოვეთ წმინდათა-წმინდა“ და მოვკურცხლეთ სახლისკენ. ჩვენს დარაჯს, თუ მეხსიერება არ მალატობს, დასძინებოდა კიდეც გავალძიეთ და გავწიეთ შინისკენ. ისეთ კმაყოფილებას ვგრძნობდი პირადათ მე, რომ ახლად დავიბადე მეგონა. მკვდარივით მეძინა მთელი ღამე. მეორე დღით ისევ შევიყარეთ მე და ტყემალაძე და ყველაზე ადრე მოვიბრძინეთ სემინარიაში. წარმოდგენილი ვექონდა რექტორი, რომელიც მიდის ეკლესიაში და თვალ წინ აფორიაქებული საყდარი ხედება. ყველაზედ უფრო მისი გაცეხებული სახის გამომეტყველება გვაზიარებოდა. აგერ დავინახეთ მოდის „მისი კურთხევა“, არავის არ აქცევს ყურადღებას. ჩქარი ნაბიჯით გარბის ეკლესიისაკენ. ჩვენ უკან დავედევნეთ. შევიდა ეკლესიაში და რა ნახა ყველაფერი ის, ერთი შედგა. მიიხედ მოიხედა ჩვენ დანახვაზე სახე შეიკუმხნა. ასე გვეგონებოდათ რაღაც შეგვატყაო. ჩვენც გავინაწილეთ მისი მწუხარება: კლავდიოზმა წაილულულა „ღმერთი არ გაუშვებს მაგის მწენლებს“—ო. გამოველით გარეთ და არ მახსოვს მე თუ ტყემალაძემ გაუშვიტ ასეთი

ანეგდოტი: „წმინდანებს ღვინო დაუღვავიათ, დამთვრალან, შემდეგ წმინდა წინაშე ჩხუბი მოსვლიათ, ერთმანეთი დაუჩხუბიათ და თან ეკლესიაც აუფორიაქებიათ“-ო. საინტერესო იყო მოწაფუნე მოწაფეების სულიერი მდგომარეობა. დაჩუქმებული იყვნენ, თითქო რაღაც ახლობელი მოკვდომიათ. გულში ალბათ კიდევაც უჯავრდებოდნენ თავიანთ ღმერთს, თუ როგორ ამავების ჩამდენი იქავე ვერ გააქვავაო. ბევრი მოწაფენი ამის გამო მზიარულობდნენ; ზოგიერთები უფრო იმიტომ რომ იმ დღეს წირვა არ იქნებოდა (ფრიად მობეზრებული ვიყავით უქმე-დღეებზე წირვა ლოცვით). ისე დაწვრილებით გვასრულებინებდნენ საეკლესიო წესებს, რომ წირვა ლოცვის დროს გინების პეტს არაფერს ვაკეთებდით. ბევრ მოწაფეებს იმის იმედიც კი ჰქონდათ, რომ სემინარიას დახურავდნენ.

იმ დროს იყო სერიოზიული პოლიტიკური მიმდინარეობა სემინარისტებში მიმართული სასულიერო სასწავლებლების სრულებით დახურვისაკენ. მოწაფეებს ამხანიჯებს ესდარაც მეტი დაიხურება ასეთი სკოლებით უკეთესიაო, ამბობდნენ ისინი. მათ შორის მეც ასეთი აზრის ვიყავი. მაგრამ სემინარიის ადმინისტრაცია ჩვენზე უფრო ხერხიანათ მოიქცა. მან მოინდომა ამ აქტის დაფარვა. ეკლესიის „შეურაცყოფა“ ორ თებერვალს მოხდა, მეორე დღისთვის—სამი თებერვალისთვის დემონსტრაცია იყო დანიშნული. სამს დილით მოვედით სასწავლე პლებში. მე მქონდა მონდობილი ჩემი კლასის გამოყვანა. სულ უნდა გამოსულიყო დემონსტრაციაში სამი კლასი—პირველი, მეორე და მესამე. უფროსი კლასები არ იღებდნენ მონაწილეობას. ბევრმა ამხანაგებმა გვინუხთლა. ვერ გაბედეს სასწავლებლის დატოვება. მოვიყარეთ თავი ხელმძღვანელებმა და შეუდექით ძალის დატანებას. ზოგიერთი ჩვენთაგანი მოწაფეებს თავზე ხელ-ალებულ ადამიანებათ მოაწნდათ. შეუდექით კლასებიდან გამორეკას. კლასებიდან გამოდიოდნენ როგორც იყო დიდის ყვირილით, მექარით, შერცხენით, ერთად შეუყარეთ ეზოში თავი. აქ კი, როდესაც ბევრმა მოიყარა თავი ერთად, გული მოეცათ და დაიძრნენ. მახსოვს ერთი ეპიზოდი: გადაშელომა წინ ერთი ბერ-მონაზონი, მეუბნება: სად ერეკები ამ მოწაფეებს, ნუ იზამ მაგას, გამაგებინე—თუ კარგია მეც წამოვალო და ანაირად გულს უტრუებდა ხელმძღვანელებს. დიდი გრძელი წვერები ჰქონდა. გაბრაზებულმა ვტაცე ხელი წვერში და მაგრად მივაქანჯალე. მოგვშორდა და ჩვენ გზას გაუდექით. ყველა სასწავლებლებიდან თავი ბულვარის ახლოს უნდა მოგვეყარა. უცდით ჩვენ სემინარიელები და არსაიდგან არავინ არ სჩანს. რამოდენიმე ამხანაგმა გაუარეთ სახელმწიფო გიმნაზიას, საიდგანაც **ბ. ქავთარაძეს** უნდა გამოეყვანა მოწაფეები—გამოიშრკვა, რომ სასწავლებლის ადმინისტრაციას გავგო მოწაფეთა განზრახვა და მოწაფენი ჩაეკეტათ. რეალურ სასწავლე-

ბელიდან მოხვდა, „მთავარ სარდლათ“ წოდებული ბესო კვირკველი მოხდა აგრედვე ქალთა გიმნაზიიდანაც. ქალების ეპარქიალურ სასწავლებლიდან კი 30 მოსწავლე ქალებს მოესწოთ გამოსვლა ანეტა სულაქველიძის და ფაცია გალდავას მეთაურობით. დაგვინახეს თუ არა გიმნაზიელებმა იყვირეს, დაღეწეს ფანჯრები, გადმოვიდნენ რკინის ლობეზე და შემოგვიერთდნენ ჩვენ, ხელმძღვანელობდა მათ ამბ. ს. ქავთარაძე. ყველანი გამოუცდელები ვიყავით. არ ვიცოდით წესი დემონსტრაციისა. ხუთას კაცამდის ვიქნებოდით. დავედევით ქუთაისის ქუჩებს და ყვირილით: „ძირს ომი, ძირს თვითმპყრობელობა“, მოვირბინეთ ყველა ქუჩები. რეალურ სასწავლებლიდან მხოლოდ ექვსი კაცი შემოგვიერთდა ბესო კვირკველიას მეთაურობით.

გავრბივართ ერთად და თან პოლიცია მოგვდევს. ასე გვეგონებოდათ თვით პოლიციელებიც დემონსტრაციის მონაწილენი არიანო.

ბოლოს გამოიწვიეს ცეცხლის მქრობელი რაზმი და წყლით დაგვეშალეს. ზოგი ამხანაგები ისე გაეტაცებია ლობუნგებს, რომ დემონსტრაციის გათავების 15 წუთის შემდეგაც ყვიროდნენ „ძირს ომი, გაუმარჯოს რევოლუციასო“. თუ არ ვცდები ქუთაისის მოწაფეთა დემონსტრაცია პირველი იყო იმ ხანებში მთელ რუსეთში. შთაბეჭდილება ცდიდი იყო, რადგან იმ ხანაში პაერში რევოლუციონური სუნი ტრიალებდა და ასეთ გამოსვლებს დიდი აღმზრდელობითი მნიშვნელობა ჰქონდა.

დემონსტრაციის მეორე დღეს გამოცხადდით სასწავლებელში ვითომ და აქ არაფერი ყოფილიყოს. დაიწყო კვლევა-ძიება. ხელმძღვანელების გამოძებნა. სანამ დამთავრდებოდა გამოძიება—ჩვენ ის გვაწუხებდა—დახურადნენ თუ არა სემინარიას. ხმები დადიოდა, რომ ყველაფერი დაფარეს. სემინარიას არავითარი საფრთხე არ მოეღისო. ვიგონებდით სხვა და სხვა ხერხს. ბოლოს გადავწყვიტეთ კლასიდან ჩამოგვეღო ერთი ხატი და საპირფარეოში დაგვესვენებია. თქმა და შესრულება ერთი იყო მე ჩამოვიღე ხატი, ვანო ინწკირველმა ამოიღვა პალტოს ქვეშ (მას პალტო ეცვა) და „დიდის მორიდებით“ საპირფარეოში დაასვენა. ამ დროს შემთხვევით სანიტარულმა კომისიამ ჩამოიარა. საპირფარეოებიც დაათვალიერეს. ნახეს თუ არა ხატი ასეთ „შეუფერებელ“ ალაგას, დაუძახეს იქვე მდგომ მოწაფეებს. უკანასკნელებმა დიდის შიშით და მოკრძალებით გასვრილი ხატი სამასწავლებლო ოთახში შეასვენეს. აქ რექტორმა თავისი თმით და ნაკურთხი წყალით გაასუფთავა ხატი. აკოცა და კედელზე მიასვენა. სანიტარულმა კომისიამ სასწრაფოთ აცნობა ეს უკანასკნელი ამბავი ტფილისში ეგზარქს, რომელმაც სასწრაფო გამოძიება დანიშნა. აქ კი ყველაფერი გამოიჭვა და სამი თვის შემდეგ

სემინარია დახურეს საცხებით. დახურვამდის ადმინისტრაციამ
მინც მოასწრო და დეკონსტრუქციადან ორი კვირის შემდეგ
13 მოწაფე გამოირიცხა სემინარიიდან. ცამეტ-ცამეტი მო-
წაფე გამოირიცხეს აგრეთვე სხვა სასწავლებლებიდანაც. ჩვენ გამორი-
ცხვას სემინარიიდან რაღაც მოსაზრებით უშუალოთ ჩვენ არ გვაგე-
ბინებდნენ. ერთი თვის შემდეგ ნშობლებს ვააგებინეს: „თქვენ შვილს
შეუძლია ქაღალდის მიღების შემდეგ სემინარიაში არ გამოცხადდე-
სო“. ჩვენ კი წინდაწინ ვიცოდით ჩვენი „უბედურება“. გავვაგებინა
ერთ-ერთმა მასწავლებელმა დობრიჩენკომ, რომელიც გულში ფრიად
თანაგვიგონობდა ჩვენ. შეგვხდა გზაში, გავაჩერა და დაგვიწყო მუ-
საიღი: ხომ არ ნანობთ, რომ გამოგრიცხესო. ჩვენ უპასუხეთ, რომ
სანანებელი არაფერი გვაქს-თქო, იმანაც გვითხრა, რომ სანანებელი
არაფერია, მხოლოდ ეცადეთ თავი არ გაიფუჭოთ, ნაძირალებათ არ
გადაიქცეთ, განაგრძეთ სწავლა და ბრძოლა, ხალხის სასარგებლო
ადამიანი გამოდითო. მოგვეფერა, ბეჭებზე ხელი გადაგვკრა და ხე-
ლის ჩამორთმევით გამოგვეშვიდობა. ძლიერ დიდი შთაბეჭდილება
მოახდინა ჩვენზე მისმა დარიგებამ და ჩვენ მოქმედებაზე დასტურის
დაკვრამ. ჩვენ ვიგრძენით, რომ მარტონი არ ვყოფილვართ, თვით
მასწავლებლებშიაც თანამგრძნობები გვყოლია.

აქედან იწყება ჩემი, ასე რომ ვთქვათ, რევოლუციონური მო-
ღვაწეობა. უკვე მოთხოვნილებათ გადამექცა რაიმეს გაკეთება. ვეძებ-
დი საშუალებას. ამ მიზნით გავიცანი, —თუ მან მომნახა—ბარონ პი-
ბინეიშვილი. ის მაწვდიდა არა-ლეგალურ ლიტერატურას. გაშმაგე-
ბით დავეწაფე არა-ლეგალურ გამოცემებს, განსაკუთრებით „ისკრას“.
ბარონი გვაძლევდა ფურცლებსაც გასაფრცელებლად. მოახლოვდა
აღფგომის დღესასწაულები. ბარონმა მე და ვალოდია სულაქველიძეს
მოგვაწოდა სააღფგომო და ომის საწინააღმდეგო ფურცლები, რომ-
ლებიც მოვფინე ეკლესიებში წირვის დროს და ყაზარმებში—ჯარის
კაცებში. დამიწყეს ქანდაკებებმა დევნა. ბარონს გავაგებინე, რომ
მდევნიან მეოქო. იმანაც დაუბატონდა. მომცა ერთი ძველი მისი პი-
ჯაკი, შავი „შლიაპა“ და სათვალეები: „ჩაიცი, გამოგცვლის და ვე-
ლარ გიცნობენო“. არა-ლეგალური ცხოვრება ჩემთვის ახალი იყო.
გამოცვლით კი გამოვიცვალე, მაგრამ ბინაზე თავის სახლში ვიყავი
და ბუღვარში დავსერიწობდი. ერთ ღამეს დაღლილი მოვედი ოთა-
ხში. თან ორი ამახანავი მოვიყვანე ღამის გასათევად—ერთი აბაშიძე
და მეორე გვარი დამავიწყდა. ოთახში არა-ლეგალური ლიტერატუ-
რით მოფენილია ყველაფერი. ღამის პირველ საათზე შეიქნა ბრახუ-
ნი. მე არაფერი გამიგია. იქვე ახლო ცხოვრობდა ნინა ბაბტაძის
ქალი ეპარქიალური სასწავლებლის მოწაფე, გამოდიდა ის და გამა-

ლდია. მითხრა პოლიცია მოვიდა, ჟანდარმებიც არიანო. ყოველ მხრიდან სახლს გარს არტყიანო. აედექი. შარვალი ჩაეცვი და ბარონის მოცემული პიჯაკი. გამოვიტანე „დერეფანში“. ლიტერატურა და გასარეცხი საცვლების შესანახ „უჯრაში“ ჩავდევი—საცვლების ქვეშ, ვითომ ძალიან „შორს“ დავმალე. ამხანაგებს უთხარი: შეიძლე ბა მე გავიქცე და თქვენ არ შეგეშინდეთ, უთხარი, რომ სახლში არ ყოფილა—თქვა. გამოველი. წინ მოსამსახურე ბიჭი შემომხვდა სულ ცაბკაბებდა. მე კი ჩემი თავი „გმირად“ მიმაჩნდა. ასე ვმსჯელობდი: თუ გავიქცევი ხომ კარგი და თუ არა დამიჭირავენ, როგორც პოლიტიკურ მომუშავეს. ეს კიდევ უკეთესი; მოსამსახურე მითხრა: ჩემი ოთახიდან პატარა ფანჯარაა, საიდგანაც მეორე ეზოში გადახტომა შეიძლებაო. მეორე სართულში ვიმყოფები. შევედი ოთახში, გავიხედე ფანჯრიდან; კედელზე ერთი არშინი მოშორებით ლობეა, რომლის იქით რაედენ ხუნდაძის ეზოა. ლობეს და კედელს შუა ასე სამი საყენით მოშორებით დგას „გოროდოვოი“. მიიხედა თუ არა „გოროდოვოი“ მეორე მხარეზე, მეც ვისკუპე და მეორე ეზოში ბრავანო მოვადინე. გაიგეს ძაღლებმა და დამიწყეს საშინელი ყევა. როგორც იყო თავი დავახწიე. სირბილით მივირბინე ორი ამხანაგის ბინაზე. მისა ხუტულაშვილის და კლავდია ტყემალაძისაში. არც ერთი სახლში არ დამხვდნენ. თუმე ყველა ისინი იმავე სახლში ქვემო სართულში ერთ ამხანაგთან იყვნენ და ჩემთან აპოსელამდის დაეპატიმრებოდათ, რომ მე არაფერი გამაგებინონ. ეს ამბავი არქილის გორაზე იყო. იქიდან ძირს ჩამოველი—ქალაქში. ღამე სასტუმროში გავათენე—ავადმყოფი ამხანაგის კანტურიშვილის ოთახში.

ამის შემდეგ კიდევ მეტიდ უფრო მალულად უნდა მეცხოვრა. მაგრამ რა ვიცოდი მალეა რას ნიშნავდა... ისევ ბუღვარი და ისევ ამხანაგებთან ხეტიალი. ერთი რამ კი ვიცოდი. ბარონთან მისვლა არ შეიძლებოდა. კონიტეტი ჩავარდებოდა.

ერთხელ ერთი ჩვენი წრის მოწათე ქალი მიდიოდა ტუილისში. ჩვენც მოვინდომეთ მისი გაცილება. შეიყარეთ 10 ლხ კაცამდის და ისე ჩვენებურად, ახალგაზრდულად, ყვირილით, ხმაურობით, სიცილით გამოვედით სადგურზე. აბა სად მალეა და სად სადგურზე ხეტიალი გამოვეყვით რიონამდის. გზაში აყალ მაყალი მოგვევიდა ობერ-კანდლქტორთან, რომელიც, ეხლა რომ უკვირდები არაეითარი დამნაშავე არ იყო. მაგრამ ჩვენ მაშინ, როგორც იტყვიან, ღვთის წყალობა შეურაცყოფათ მიგვაჩნდა. ჩვენი ჩხუბისათვის თვალ ყური უდევნებოდა ერთ-ერთ ჟანდარმს და როცა რიონში ჩამოვედით, მოგვადგა ენდარში და შეუბნება: აქეთ წამობრძანდითო. მეც გავყევი და თან ამბავთ ვეჩხუბები. აქ ჩემი განუყრელი მეგობარი კლავდიოზ ტყემალაძესაც მოაბრძანებენ. აყალ-მაყალში აუცილებლად ორივე უნდა გყო

ფილიყავით. მე დავიწყებდი,—ის ჩაერეოდა—ის დაიწყებდი მე ჩავე-
 რეოდი.

გვეკითხებიან სახელსა და გვარს. ის ეუბნება: შეყლაშვილი
 ვარო, მე ვეუბნები გაიპარაშვილი ვარ—თქო. დაკითხვა გათავდა-
 აღარ გვიშვებენ. დაუწყეთ ჩხუბი. ვერაფერი გავაწყეთ და მერე დაე-
 ღრიჯა კლავდიოზი და ეუბნება: ამხანაგი გამოვაცილებთ, სირცხვილია,
 გაგვიშვით, თუ გეშინიათ გაგვაცოლებთ თითო ქანდარშიო.—და-
 აჯერა. გამოგვაცოლეს ერთი ქანდარში და პლატფორმაზე გამოველიო.
 ბატარებელი მოვიდა. ხალხი აირივ-დაირია. აბა, ბიჭო, კლავდიოზ,
 უღუტოთოთ სადგურის უკან ტყეში თქვა. დიდი აღარ დაგვიყოვნებია.
 გაეძვერით სადგურის უკან და მოგვტოვებულეთ ფეხით ქუთაისისაკენ.
 8 თუ 10 ვერსტია. სული არ ამოგვითქვამს ისე სირბილით ჩამოვე-
 ლით „წვანე-ყვავილას“ სასათლაოზე. ამის შემდეგ არ გასულა ერთი
 თვე, დამიჭირეს ისევე ამხანაგთან, ბოქაულ მახარაძეს გადაეცემა ჩოხა
 და აგენტებით გამოყოლოდა სახლამდის. ეს აბა რა ვიცოდი—ან აგენ-
 ტი ან შპაონი და ან გადაცემა თუ შეეძლო ბოქაულებს. დამიჭირეს
 და გადამცეს ჟანდარმერიას. იქიდან გამაგზავნეს ქუთაისის საგუ-
 ბერნიო ციხეში,—ახალ ბინაზე. ჩამსვეს ჯერ ცალკე. მერმე ვილაკ
 ჩინოვნიკი შემოიყვანეს. აქ იყვნენ პოლიტიკურები, რომლებმაც და-
 მაროგეს: რა კიბავაც არ მოგცეს ყველაფერზე უარი უპასუხეო. ორი
 კვირის შემდეგ დამიძახეს. შეკითხებიან: ვინ მოგცა ლიტერატურა,
 შენია თუ არაო. მეც დარიგებისამებრ უპასუხებ: ჩემი არაა, არაფის
 ვიცნობ და სხვა და სხვა. გამაჩერეს 6 თვე. ამ ხნის განმავლობაში
 პასუხისგებაში მიმცეს სადგურზე აყალ-მაყალისათვის. მომრიგებელ
 მოსამართლემ დამიძახა. ჯერ წინადადება მომცა მიმღო მანიფესტი,
 რომლის ძალით ასეთი საქმეები ისპობოდა (ალექსის დაბადების გა-
 მო იყო მანიფესტი). მაშინ ისეთი ხანა იყო, რომ არა თუ მეფის მა-
 ნიფესტი, არამედ მეფეს ოქროები რომ გადმოეყარა, იქითკენ არ გა-
 ვიზღავდი. მანიფესტი არ მივიღე.—მედიდურად განუცხადე: „მე მე-
 ფისაგან მოწყალეებას არ ეღებულობთქვა“. დარბაზი ხალხით ვაჭე-
 დილი იყო. მოსამართლე გაოცდა. ხალხს ეტყობოდა ესიამოვნა ჩემი
 ასეთი პასუხი. მიმისაჯა ორი კვირის ციხე. უკან ციხეში გამომაბრუ-
 ნეს. ექვსი თვის შემდეგ, როგორც მცირე წლოვანი მშობლების ხელ-
 წერილით გამომიწვეს. ციხემ დიდი სარგებლობა მომიტანა. აქ გა-
 ვეცანი ყველა მაშინდელ მოწინავე ამხანაგებს, მუშებსა და ინტელი-
 გენტებს: აქ იყვნენ ბუდუ მდივანი, ვარლენ კალანდაძე, დათიკო
 ლორთქიფანიძე, გიორგი თელია, ალექსანდრე დგებუაძე, კანდელა-
 კი და სხვები. ჩემს ციხეში ყოფნის დროს მოიყვანეს გურიიდან
 დატყვევებული გლეხები.

პირველი ადგილი გლეხებში შევნებით და რიცხვითაც ეჭი-

რათ გფრულ გლზებს. მათ შემდეგ იმერული გლზები, უმეტეს რესად სამტრედია-ხონის რაიონებიდან. დასავლეთ საქართველოში იმ დროს ძლიერი რევოლიუციონური მოძრაობა იყო. მოძრაობა-სოციალ-დემოკრატიულ დროშის ქვეშ სწარმოებდა. უფრო საინტერესო იყო, რომ გლზებურ მოძრაობას დასავლეთ საქართველოში არ ქონებია კუთხური ხასიათი. პირიქით, მოძრაობა ფრად ღრმა იყო და ყველა ლოზუნგები ეუარდებოდა რუსეთის და საზოგადოდ საერთაშორისო მუშურ მოძრაობის ლოზუნგს. რადგან ის სწარმოებდა სოც.-დემოკ. პარტიის მუშაობით. მიზეზი გლზების დაქერისა იყო აშკარა დემონსტრაციები მთავრობის წინააღმდეგ. ბევრ ადგილას მიტინგები და დემონსტრაციები სისხლის ღვრითაც კი დამთავრდა. მიუხედავად იმისა, რომ მთავრობა სასტიკ ზომებს ღებულობდა მოძრაობის წინააღმდეგ და ბევრგან სისხლიანი შეტაკებებიც კი მოხდა — გლზები მაინც ყოჩაღათ იყვნენ და არ ეტყობოდათ ოდნავათაც გულის გატეხა. პირიქით, იმათმა შემოსვლამ ციხე გაამხიარულა, გამოაცოცხლა. პირველად დავინახე თვალთ და ვიგრძენი მთელი ჩემი არსებობით სიდიადე განმთავისუფლებელი მოძრაობისა. რევოლიუციონური მუშების და გლზების დანახვამ ციხეში საშინლად ამითამაშა გული და პირველად მთელი ჩემი არსებობით მომენტრათავისუფლება, ციხიდან გამოსვლა და მუშაობა. მანამდის არც კი მიგვრძენია თავისუფლების უქონლობა, ცხოვრებაზე მოწყვეტა. ამას ზედ დაერთო კიდევ ციხეში მეცადინეობა. აქ შევისწავლე პოლიტიკური ეკონომია, ძველი რევოლიუციონური მოძრაობა და სხვა და სხვა. როცა რაც ძალი და ღონე მქონდა დავეწაფე მეცადინეობას — სწორედ ამ დროს გამოვიცხადეს განთავისუფლება. ამხანაგებმა დაამხადეს წერილები. გამოკეთეს ფესაცმელებში და პირადათაც მომცეს ბევრი დავალებანი. განსაკუთრებით ერთი დიდათ სერიოზული შინაარსის წერილი გამატანეს ბათუმში ელადიმერ ჯიბლაძესთან. ის ბათუმში მუშაობდა მაშინ. შინაარსი ეხებოდა ამხ. გიორგი თელიას და მისი რამოდენიმე ამხანაგის განთავისუფლებას. უნდა დახვედროდენ გზაში და ძალით გაენთავისუფლებიათ. წარმოუდგენელ სიხარულს განვიციდი, როცა ბათუმში ასეთი სერიოზული დავალების შესასრულებლად გავემგზავრე ციხიდან გამოსვლის მეორე დღითვე წერილი ჩაუტანე და მივეცი ლ. ჯიბლაძეს. იქიდან გამობრუნებული ქუთაისში ჩამოველ. მინდოდა მიმემართა კომიტეტისათვის, რომ ესარგებლათ ჩემით. განსაკუთრებით მიტაცებდა „პროპაგანდისტობა“. მე აღარ დამქირდა მიმართვა. მახსოვს ბულვარის ახლოს ქუთაისში „სესიას კონდიტერი“ იყო. აქ შემხვდნენ კოლია ქარცივაძე — მაშინ გამოჩენილი რევოლიუციონერი — ბოლშევიკი (დღეს რენევატი) და ალიოშა ჯაფარიძე — (თურქესტანში ინგლისელ — მენ-

შვიკ—ესერებისაგან ვერაგულად დახვრეტილი). გამაჩერეს და მკითხეს: წამიკითხავს თუ არა რ. ს. დ. მ. პ. პროგრამმა, ბოგდანოვის პოლიტიკური ეკონომია, კომუნისტური მანიფესტი და რალაც კიდევ ბროშურები ჩამომითვალეს. მე დადებითი პასუხი მივეცი... ჩემი დადებითი პასუხი საკმარისი იყო, რომ მე ქიათურაში ვ. ინწკირველთან ერთად „პროპაგანდისტათ“ გავეგზავნეთ. ამ დროს ქუთაისში სტალინი მუშაობდა... რამოდენიმე ლექცია იმანაც წავგიკითხა უფრო პარტიულ განხეთქილების შესახებ, რომელიც მხოლოდ პარტიული მეთაურების სფეროში ტრიალებდა. ეს ნოემბრის შუა რიცხვები 1904 წელი იყო. კარგად გარკვეული პარტიულ განხეთქილების საკითხში არც ლიდერები იყვნენ მაშინ. მხოლოდ ხდებოდა გარდატეხა ჯერ სელმსლეინელ ორგანიზაციებში; შემდეგ განხეთქილების საკითხი მასშტაბად გადავიდა. მე და ვანო ინწკირველს თავი ბოლშევიკებათ მიგვაჩნდა.

გავეშალდე ქიათურაში წასასვლელათ... დამტვირთეს არა-ლეგალური გამოცემებით და გავსწიეთ ქიათურაში. გული მიფანცქალვს. ვიცი რამდენიმე დღის შემდეგ მუშების წინაშე პროპაგანდისტათ უნდა წავდგე. თან მიხარია და თან ვშიშობ—ვაი თუ კარგათ ვერ ვილაპარაკო, ვაი თუ შევრცხვე-თქვა. ქიათურაში შიშიყვანეს ადგილობრივ პარტიულ ორგანიზატორების სახლში—ქრისტაფორე ჩელუას თან და ვანო ლოშთაძესთან. მაშინ ქიათურაში ინტელიგენტთაგან ჩვენ ორის მეტი არავინ იყო.—მე ვამბობ პროფესიონალურ პროპაგანდისტებიდან.

ვზივართ სახლში: მე, ვანო ინწკირველი და სამი კიდევ ადგილობრივი მუშები. უცბათ კარები გაიღო და შემოვიდა ნესტორ ჩიკვაძე საში-ოთხი უცხო პირების თანხლებით. ნესტორი ითვლებოდა ერთ-ერთ საუკეთესო ორგანიზატორად იმ დროს. მართლაც იყო ეს. შემოსვლისთანავე მოგვესალმა და ვინაიდგან ჩემი სახელი არ იცოდა სალამი ასე გამოიკეთა: გამარჯობა კოტე შენი. აქედგან დამე-ქვა კოტე და მის შემდეგ სხვა სახელი არც კი მესმის. არც ნამდვილი ჩემი სახელი მესმის, როცა ხანდახან ნათესავეებიდან ვინმე დამიძახებს ესლა.

დაუჟსებელი ხანა იყო. ყველაფერი რევოლუციით სუნთქავდა დრო მიმზიდველი და გამტაცებელი იყო, არავინ თავის თავზე არ ფიქრობდა. ამხანაგობა, მეგობრობა მიმზიდველი იყო, გულწრფელი იყო ერთმანეთ შორის დამოკიდებულება, თვითელი ჩვენგანის სატყვიარი,—ყველას სატყვიარი იყო.

მართლა გვიყვარდა ერთმანეთი. ადგილობრივ ამხანაგებს ორგანიზატორებს ზედ-მიწევნით დაუახლოვდით „პირში სულს უბერავდნო“ რომ იტყვიან, სწორედ ასე იყო.

ჩვენ ახალგაზრდები ვიყავით, გამოუცდლები. კონსპირაცია ხაკლებად გვესმოდა. გვინდოდა უფრო აშკარად მოქმედება. ამხანაგები კი გვიფრთხილდებოდნენ. ეშინოდათ არ ჩავარდნილიყავით თორემ ძნელი იყო ახლების შოვნა: ცოტანი იყვნენ ორგანიზაციაში „მცოდნე“ ამხანაგები, მთელი დღე ოთახში ვიჯექით ტყვეებივით, მხოლოდ ღამიანობით მივიდიოდით მადნებში მუშებთან სამუშაო-ფრთ—ან როგორც მაშინ ვეძახოდით „საპროპაგანდო“. მთელი ჭიათურა დაყოფილი იყო ხუთ პარტიულ რაიონად: პერევისა, შუქრუ-თი, მღვიმევი, რგანი და თვით ჭიათურა.*)

საშინელი მდგომარეობა იყო მუშების. მადნებში მუშაობა ერთ-ერთ მძიმე სამუშაოდ ითვლება. მუშებისათვის არ არსებობდა არც ბინები, არც განათება, არც სიწმინდე, არც ტანისამოსი, არც საკმელი. პირუტყვები გაცილებით უკეთეს მდგომარეობაში ცხოვრობდნენ, ვიდრე ჭიათურის მუშები. სამუშაო დღე ხშირად 16—18 საათი იყო. 15 საათზე ნაკლები არსად არ ყოფილა. ხელფასი ფრიად მცირე თუ არ მალაატობს მენსიერება ორ-აბაზს არ აღემატებოდა დღიური ხელფასი. თვით მადნებში მუშაობის დროს უბრალო ჭრაქებით ინათებდნენ სამუშაოს. თვით მუშები საშინელ სანახავეს წარმოადგენდნენ მთელი, თვეობით მუშებს არ შეეძლოთ საცვლები გამოეცვალოთ, შავი ქვის შავი მტვრისგან გამურულები მთელი თვეობით მუშაობდნენ, წელში მოხრილნი. ჩვენი პარტიული მუშაობისათვის დიდებული ნიადაგი იყო.

ჩვენც ესარგებლობდით ასეთი მდგომარეობით და რამდენათაც მჭერმეტყველება გვიჭრიდა უღვივებლით მუშებს რევოლუციონურ გრძნობებს და შეგნებას.

ჩვენ ორი პროპაგანდისტი ვიყავით. ნ რაიონი და თან კვირა უქმეებში სოფლებიც გაყოფილი იყო ჩვენ ორ ამხანაგს შორის. მე რამოდენიმეჯერ გავეყვი ამხ. ინწკირველს და ჟსმენდი თუ როგორ ეწეოდა პროპაგანდა-აგიტაციას, რადგან ის უკვე გამოცდილი იყო შემდეგ მართო დავიწყე სიარული.

როგორც ზემოთ ვსთქვი, დღითი გარეთ არ გვიშვებდნენ. ზამთარი იყო. ასე საათის 7-8 გამოვიდოდით მადნებში მუშებიც დაახლოვებით 8-9 სათზე ათავებდნენ მუშაობას. ამ დაღლილ დაქანცულ მუშებთან ერთ—ან 1½ საათს ვლაპარაკობდით, ლაპარაკის დროს ხშირად დაღლილობისაგან მუშები იძინებდნენ ხოლმე.

მიუხედავად ამისა 2½ თვის განმავლობაში შევკარი 10-50 წრე. წრეში 10-15-20 კაცამდი შედიოდა. ასე რომ 1905 წლის შვა იან-

*) თითოეულ რაიონს თავის ორგანიზატორი ყავდა: პერევისაში გიორგი წერეთელი, შუქრუთში ქრისტეფორე მელუა, მღვიმეში-ზაქარია გურუული, რგანში-ნესტორი ჩხიკვაძე და შიგ ჭიათურაში ვანო ლომთათიძე.

ვრისათვის გვყავდა ორგანიზაციაში 300-350 მუშამდე. ქიათურის ორგანიზაციას მიზნათ ქონდა დასახული ერთი დიდი დემონსტრაცია და თან გაფიცვა მოეწყო ქიათურაში.

თუ არ ვცდები დემონსტრაცია—გაფიცვა 25-26 იანვრისათვის დაენიშნეთ, ენერგიული მუშაობით და ადგილობრივი ორგანიზატორების დაუფასებელი შრომით შესანიშნავად ჩატარდა, როგორც დემონსტრაცია ისე გაფიცვა. 25 იანვარს დილით ყველა ხუთი რაიონიდან ქიანჭველასავით გამოვიდნენ მუშები დანიშნულ ადგილას.

ჩვენც, მე და ვ. ინწყირველი ჩოხებში გადაცმულები მივედით. წითელი დროშის აფრიალების ბედი მე შემხვდა. 25-30 კაცი იმ დროსთან შედარებით კარგათ შეიარაღებულნი დროშას გარს ერტყენ.

10 ათას კაცამდის შეიკრიბა სულ. მეტად სასიამოვნო სანახავი იყო შავი ქვის მტვერში გასვრილი, გამურული მუშების დანიშნული ადგილიდან ქიათურის ქალაქისაკენ მსვლელობა. პირადათ უდიდეს კმაყოფილებას განიცდიდი, როცა ეხედავდი, რომ ორი-სამი თვის მუშაობამ და შრომამ ტყუილად არ ჩაიარა. ყველა დემონსტრანტს სახეზე კმაყოფილების ელფერი ეტყობოდა, ყველა ყოჩაღად და ფხიზლად იყო. ასე დარაზმული, წესიერად და რიგ-რიგობით, მარსელიეზის გუგუნით მიუახლოვდით ქალაქს. წინ რამოდენიმე ჩაგრებით შემოგვეგება ბოქაული ბერეციანი. დანახვის თანავე მუშებმა დასწყვილეს და მუქართა და ხმაურობით გაეჟანენ პოლიციელები-საკენ... შეიარაღებულებმა თოფები მოიმარჯვეს. მუშების გაბედულ მოქმედების, მათი ხმაურობის და შეტევის დანახვაზე ტანში ერუანტელმა დამიარა. შინდოდა სათითაოდ გადამეკოცნა ყველანი.

ასეთ განწყობილების დანახვაზე ბ. ბოქაული თავისი ჩაურებით შედრკა, იბრუნა პირი და თვალის დახამამებაზე სადღაც მიიმალნენ. დემონსტრაცია ქალაქში შევიდა, გაიარა და რკინის გზის სადგურის წინ დადგა.

გაიმართა შესანიშნავი მიტინგი. მშვენიერად და მკერმეტყველად დაასურათა მუშების მდგომარეობა აშხ. ვ. ინწყირველმა.

აქვე აშხ. ვანომ (სტეპკომ) ქიათურის ორგანიზაციის და ქუთაისის კომიტეტის სახელით მოუწოდა მუშებს გატაცვისაკენ. მუშებმა სიხარულით შეეგება ამ მოწოდებას და ფიცი დასდო: არც ერთი მუშა სამუშაოს არ შეუდგება, სანამ გაფიცვა გამარჯვებით არ დამთავრდება. წინდაწინვე გამომუშავებული მოთხოვნილებანი წაკითხულ იქნა, რაც ერთხმად მიიღო მიტინგმა და დაიშალა. ამ გაუფიცვის მოგებაზე იყო დამოკიდებული სოც-დემოკრატიის მიერ სახელის მოხვეჭა და პრესტიჟის მოპოება მუშათა მასაში. გაფიცვა 1¹/₂ თვე გაგრძელდა. გაფიცულთა კომიტეტმა ქიათურის ორგანიზაციის ხელმძღვანელობით შეუდგა გაფიცულთა სასარგებლოდ სახსარის შეგრო-

ვებას. ყველა შეძლებულთ გააწერეს შეძლებისდაგვარად, რომ საგარეო
 ბი ფონდი შეედგინათ. თვით კაპიტალისტებს, რომლის წინააღმდეგ
 იყო გაფიცვა მიმართული, შეაწერეს 15 ათას მანეთამდე. კაპიტალის-
 ტები ისე იყო დაშინებული, რომ დიდი ხანი არ დაუყოვნებიათ ფუ-
 ლის შემოტანით. ამნაირად 1¹/₂ თვის შემდეგ გაფიცვა სრული გამა-
 რჯევებით გათავდა. მუშების სიხარულს საზღვარი არ ჰქონდა. არა
 ნაკლებ სიხარულს განვიცდიდით ჩვენც. ცხადია, რომ ასეთი გრან-
 დიოზული დემონსტრაცია და გაფიცვა მთავრობის მხრით უყურა-
 დღებო არ დარჩებოდა. გაფიცვის გამოცხადების მეორე დღეებშივე
 ჟანდარმერიამ გააძლიერა თავისი მუშაობა. ჭიათურა მოფინა ჯაშუ-
 შებით. აამუშავა ადგილობრივი თავისი აპარატი. ადგილობრივმა
 აგენტებმა (შპიონებმაც) წამოყვეს თავი და შეუდგნენ ცნობების
 შეკრებას და მიწოდებას. განსაკუთრებით მოსვენებას არ გვაძლევდა
 აზნაური-ნორვეანა ჩხეიძე და პოლიციის მწერალი მხეიძე. ჭიათურის
 ორგანიზაციამ გადასწყვიტა ორივეს თავიდან მოშორება. ერთი
 მათგანი ჩხეიძე სულ მოკლე ხანში მოკლულ იქნა ტერორისტე-
 ბისაგან. მწერალი მხეიძის მოკლა კი შიანდეს უფრო გამოკ-
 დილ და მანე ამხანაგს შაქრო გიჟნაშვილს. შაქრომ შეაგროვა რამ-
 დენიც საჭირო იყო გამოცდილი და გულადი ამხანაგები. ნათ შო-
 რის იყო ამხ. კირკიტაძე, რომელსაც თავის სამსახურის გამო თავი
 სუფლად შეეძლო პოლიციაში შესვლა და გამოსვლა. შაქრომ მოუ-
 ყარა ყველას თავი და დაეცა, რომ იმის და უნებურად არავის ნაბი-
 ჯი არ გადაეღვა აქტის შესასრულებლად. ის ელოდებოდა ხელსა-
 ყრულ მომენტს, რომ უეცრად თავს დასხმოდა. ასეთი მომენტი მისი
 ფხრით იყო დილის საფოსტო მატარებლის მოსვლა, რომლის შესა-
 ხედრად პოლიციიდან თითქმის ყველა ჩაფრება უნდა წასულიყო. ასე.
 რომ პოლიციაში დარჩებოდა მწერალი და ორი ან სამი ჩაფარი.
 მაგრამ ამხ. კირკიტაძემ დისციპლინა ვერ გამოიჩინა და შაქროსა
 და სსვების დაუკითხავად გასწია პოლიციაში ტერორის სისრულეში
 მოსაყვანად. შევიდა მწერლის კაბინეტში, ამოიღო რეგოლევი და
 მ-ჯერ დაახლა მწერალს, რომელიც პირველი სროლის-თანავე
 წაიქცა მაგიდის გვერდით. ამხ. კირკიტაძე გამოვიდა გარეთ მშვიდად
 და გამოსწია შაქროსკენ სახარობლად, მაგრამ საუბედუროდ
 მას ვერც ერთი ტყვია ჯაშუშისათვის ვერ მოერტყა. მწერალმა
 მორთო ყვირილი და გამოიწვია იქვე მყოფი ჩაფრები, რომლებსაც
 მიუთითა მიმავალ კირკიტაძეზე. ერთმა ჩაფარმა ესროლა ამხ. კირკი-
 ტაძეს და დასჭრა მკლავში. დაჭრილი კირკიტაძე გადმოხტა მაღლა
 კლდიდან, დაიჭირა ხელში მოტეხილი მეორე მკლავი და „გაუმარ-

ჯოს ერთობას“ ძახილით შემოვიდა ბაზარში. თოფის და სროლის ხმაზე შაქრომ იგრძნო, რომ რაღაც ცუდათაა საქმე. დაავლო თოფს ხელი (ის იქვე ახლო ფეხსაცმელს აკეთებინებდა სახელოსნოში) და გაექანა იქითკენ, საიდანაც თოფის სროლა მოესმა. შეუდგა თუ არა პოლიციისკენ მიმავალ აღმართს, მან დაინახა ერთ-ერთი ჩაფარი თოფით ხელში ჯერ კიდევ მისდევს კირკიტაძეს. შაქრომ იქვე წამო-
 უშოქა და შეჰყვირა რუსულად: (რადგან ჩაფარი რუსი იყო) „სტოი
 ტი მაია ზაკუსკა“-ო და ესროლა. დახე უბედურებას, თოფი არ
 გაფარდა, გამოსცვალა მეორე პატრონა, თოფში კიდევ უმტყუნა.
 დახედა თოფს და დაუღრიალა იქვე მდგომ უბრალოდ მაყურებელ
 ამხანაგებს-„ჩემი თოფი მომიტანეთო“, მაგრამ აღარ დასცალდა. ის
 იყო მობრუნდა თოფის გამოსაცვლელად. ჩაფარი გონს მოვიდა და
 ესროლა შაქროს. ტყვია წელში მოხვდა ერთი ვეფხევივით შეუხტა
 მალღა და დაეცა. თოფი ხელიდან გაუფარდა. ამხანაგებს შესძახა-
 „თოფი არ გაატანოთ მაგ ჯალათსო“ ვერაფერ ახლოს მისვლა გერ
 გაბედა. დანარჩენი შეიარაღებული ტერორისტებიც არ იყვნენ
 ახლოს—ისინი შაქროს განკარგულებას უცდიდნენ სადღაც ჩაფარი
 მივიდა ხელიდან გავარდნილი თოფი შაქროსი აიღო და პოლიცი-
 ისაკენ მოჰქურცლა.

გამოირკვა, რომ როდესაც შაქრომ თოფის ხმის გაგონებაზე
 თოფს ხელი წაავლო და სწრაფად გამოვიდა, თავის თოფის მაგიერ
 სხვისი თოფი მოჰყოლოდა ხელში, რომელსაც აღარ მიუდგა საკუ-
 თარი თოფის პატრონები და ასე შემთხვევით თავი წააგო.

დაჭრილი შაქრო საავადმყოფოში წაიყვანეს. იცოცხლა ორი
 საათი. სიკვდილის წინა წუთებში თავის ამხანაგ-მეგობრებს შესთხოვა:
 „შური იძიეთო“. რამოდენიმეჯერ გაიშვირა ეს უკანასკნელი სიტ-
 ყვები სიკვდილის წინ.

საათის 4-5 იქნებოდა ამხ. შაქრო რომ გარდაიცვალა.

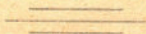
6-7 საათზე ჩვენი სახლი გაივსო მოწინავე მუშეებით, შაქროს
 ამხანაგ მეგობრებით და გულდამწვარი მოითხოვდნენ მათთვის
 თოფების დარიგებას. ორგანიზაციას იმ დროს საწყობში მოეპოვე-
 ბოდა რამოდენიმე თოფი.

„მოგვეცი თოფები, სისხლი უნდა ავიღოთ, შური უნდა ვიძიოთ
 მტარელებზე, შაქროს სიკვდილის შერჩენა, შაქროს დათმობა ჩვენ
 არ შეგვიძლიანო“-გაიძახოდნენ მუშები.

ჩვენც არაფერი გვქონდა საწინააღმდეგო. იარაღი დაურიგეთ.
 მთელი ღამე ჭიათურა სამხადისო ბანაკს წარმოადგენდა. არც ერთი

ბილიკი შეუკრავი არ დარჩენილა. ყველგან შეიარაღებული მუშები
იდგნენ, მათელ ჭიათურას გარშემო ალყა ჰქონდა შენორტყმული
შეიარაღებული მოწინავე მუშებისაგან და ორგანიზაციის ორგანიზა-
ტორებისაგან.

(შემდეგი იქნება).

ნ. ალაშაშვილის.

ჩვენი არა-ლეგალური სტამბა.

1902 წლის ივლისში ნახალოვკაში (ლოტკის მთი), საკავშირო კომიტეტის დავალებით აშენებული იყო „წყალობა“ და ბაგრატ სოლომოვის ძე სოლოლაშვილების სახლის ეზოში ერთ-თვალიანი პატარა სახლი. ამ სახლის სარდაფში მოწყობილი იყო სტამბა (პატარა დაზგა და ნახევარი ფურცლის საბეჭდავი მანქანა—„ამერიკანკა“). სტამბის მოწყობა ითავეს ვანო ბოლქვაძემ და გიგო ლელაშვილმა. ცოტა ხნის შემდეგ სტამბის გამგეთ დაინიშნა ამხ. ლადო დუმბაძე.

ამ სტამბაში იბეჭდებოდა მხოლოდ საკავშირო და ტფილისის კომიტეტის ფურცლები. მაგ. გამოიშვა რამდენიმე ფურცელი იმ გაფიცვების შესახებ, რომელიც იმ დროს მოედვა მთელ სამხრეთ რუსეთს და ჰყოვა ნაწილობრივი გამოხმაურება კავკასიაშიაც. გამოშვებული იყო აგრეთვე მოწოდებები ოფიცრებისა, მუშებისა და გლეხებისადმი.

დრო გამოშვებით სტამბა ბათუმისა და ქუთაისის ორგანიზაციებსაც ემსახურებოდა და ბეჭდავდა მათ შეკვეთილებსაც.

რამდენიმე თვის შემდეგ სტამბას უბედურება ეწვია; იგი განადგურებულ იქნა ბუნების სტიქიის მიერ, — განუწყვეტელი წვიმების გამო მას მოასქდა მთიდან დიდი ნიაღვარი და სულ ერთიანად წაღეკა იგი.

სტამბა მალე გადატანილ იქნა ჩუღურეთში, ალექსანდრეს ქუჩ., ამხ. გენერალის სახლში. აქ ზუსაობდენ ამხ. ლადო დუმბაძე, კიკიკო კალანდაძე, მანასე გოგუაძე და ბაბე ლაშაძე. ეს უკანასკნელი ასრულებდა დიასახლისის როლს. სტამბა მოთავსებული იყო ოთახში და ეს გარემოება დიდ საშიშროებას უმზადებდა მას, რადგან პოლიციას ადვილათ შეეძლო მიეკვლია მისთვის.

ამ სტამბაში იბეჭდებოდა საკავშირო კომიტეტის ჟურნალი „ბრძოლა“ ქართულ ენაზე სულ გამოიცა ამ ჟურნალის 4—5 №№ გარდა ჟურნალისა დაიბეჭდა და გამოვიდა წიგნაკი „ოთხი ძმა“ და მრავალი ფურცლები როგორც საკავშირო, ისე ტფილისის კომიტეტებისა.

ამავე დროს გადაწყდა გაფართოებულიყო ბეჭედის საქმე და მოწყობილიყო იგი უფრო საიდუმლო და უშიშარ ალაგზე. დაიწყო შესაფერ ადგილის ძებნა და ბოლოს 1903 წლის ივლისში კიდევ მიაგნეს ასეთს. ეს ადგილი მდებარეობდა ავლაბარში პეტრე-პავლეს სახელობის სასაფლაოს პირდაპირ და ეკუთვნოდა დავით როსტომ-შვილს, რომელმაც შესთავაზა იგი ამხანაგებს დასახულ მიზნისათვის.

შემოდგენ საქმეს, შემოაგდეს ეზოს მაღალი ფიცრული ღობე და დაიწყო შენობის აგება. გადაწყვეტილი იყო აეშენებიათ ორ-თვალიანი სახლი სარდაფით. ამ სარდაფს ქვეშ განზრახული იყო მეორე სარდაფის გაკეთება და ამ უკანასკნელში სტამბის გამართვა.

დიდი ფიქრი დასჭირდათ იმის შესახებ თუ როგორ და საიდან გაეკეთებიათ ჩასასვლელი მეორე სარდაფში.

შემთხვევით ამ დროს ამხ. მიხო ბოჭორიძე კითხულობდა სენ-კვიჩის რომანს „ცეცხლითა და მახვილით“, სადაც აღწერილია ერთ ბულგარელ რევოლუციონერის ცხოვრება, რომელსაც მოწყობილი ჰქონდა მიწაში ხვრელები და საიდუმლო ადგილები და ფარულად უყრიდა იქ თავს თავის თანამოაზრეებს საჭიროებრს დროს.

ამ შემთხვევით ისარგებლეს სტამბის ორგანიზატორებმა და შეადგინეს შემდეგი გეგმა მეორე სარდაფში ჩასასვლელის გასაყვანათ

(გ ე გ მ ა).

ამნაირად სტამბაში ჩამსვლელთ ჯერ უნდა გაეგოთ სარაიიდან ჭა და შემდეგ გვირაბი, რომელიც გაყვანილი იყო მიწაში ჭის ძირიდან სტამბის კარებამდე. საცხოვრებელი ბინიდან ამ სტამბაში გაყვანილი იყო ელექტრონის ზარი, რომლის საშუალებითაც შესაძლებელი იყო სტამბაში მომუშავეების გაფრთხილება თავზე დატეხილ საფრთხის დროს, სახლის აშენების დროს დურგლის ხელობას ასრულებდა მ ძმა ჩოდროშვილები და კალატაზობას კი ძმები მირიან და სანდრო.

შენობის დასრულების შემდეგ აქ გადმოიტანეს ჩუღურეთის სტამბა. გავიდა რამდენიმე ხანი და ამხანაგებმა მოინდომეს გადმოეტანათ ბაქოდან დიდი საბეჭდავი მანქანა ც. კ. (რ.ს.დ. მ პ.) სტამბიდან. ეს საქმე მიაღწევს ამხ. ლადო დუმბაძეს, რომელმაც დიდის მოხერხებით ჩამოიტანა ტფილისში აღნიშნული მანქანა და გამართა იგი ახლად აშენებულ სტამბაში.

ამ სტამბაში რეგულიარულად იბეჭდებოდა სამი ორგანო: „ბრძოლა“ ქართულ ენაზე, „ბორბა“ რუსულ ენაზე და „ბანგორი“ კრივ-სომხურზე. იბეჭდებოდა აგრეთვე მრავალი ბროშურები სამივე ენაზე: „ახალ გზაზე“, „ობობები და ბუზები“, „რითი სცხოვრობენ ადამი-

ნები“ დიკტეინისა, მოწოდებები და ფურცლები მთელი ამიერ-კავკასიისათვის.

მთელი მუშაობა სტამბაში დაკისრებული ქონდათ ანხ. ლადო დუმბაძეს (გამგე), მანასე გოგუაძეს, ჭიჭიკო კალანდაძეს, გიგო ლელაშვილს, ვასო ურუშაძეს, ბაბე ლაშაძეს, რომელიც იმავე დიასახლისის როლს ასრულებდა და ტიგრანს.

სტამბამ იმუშავა განუწყვეტლივ 1903-დან 1905 წლამდე (ოქტომბრის მანიფესტამდე) ამის შემდეგ მუშაობა შესწყდა 1½—2 თვით, რადგან ამ ხნის განმავლობაში უკვე ლეგალურათ გამოდიოდა „კავკასისკი რაბოჩი“.

მაგრამ გაძლიერდა ისევ რეაქცია და საჭირო შეიქნა არა ლეგალურ პირობებში გადასვლა და ავლაბრის სტამბაში მუშაობის გაჩაღება, ერთი თუ ორი თვის შემდეგ 1906 წ. მოხდა გაერთიანება მენშევიკებთან და რადგან ამ უკანასკნელებს თავისი სტამბა ქონდათ გამართული ქალაქის ცენტრში, მთელი სასტამბო მუშაობა გადატანილ იქნა იქ.

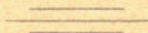
1906 წლის აპრილში ავლაბრის სტამბას ეწვია უბედურება და იგი დაიღუპა.

აი რა პირობებში მოხდა ეს.

1906 წლის იანვარში გაერთიანებულმა საკავშირო კომიტეტმა დაადგინა გამოყოს 6 ამხანაგიდან შემდგარი ჯგუფი პარტიზანულ გამოსვლების მეთოდებისა (ჭურჭებში ბარიკადებში ბრძოლის წარმოება და სხ.) და აგრეთვე ასაფეთქებელ მასალების დამზადების შესასწავლად.

ამ ჯგუფში შედიოდა სამი მენშევიკი—სილიბისტრო ჯიბლაძე, კალისტრატე გოგუა და (მესამეს გვარი არ მახსოვს) და სამი ბოლშევიკი (მიხო ბოქარიძე, ნინა ალაჯაროვისა და ნუშიკ ზავარიანი). იანვრის შუა რიცხვებში ჯგუფი შეუდგა მაცადინობას სპეციალისტის ხელმძღვანელობით და ორი თვის შემდეგ, როდესაც უკვე შეიწყვალა ამ საქმის თეორეტიული მხარე, საჭირო შეიქნა პრაქტიკულ მუშაობაზე გადასვლა (ბომბების, ფუგასების და სხ. დამზადება). გადასწყვიტეს ამ მიზნისათვის გამოეყენებიათ იმ დროს თავისუფალი შენობა ავლაბრის სტამბისა. მთელი ჯგუფი გარდა სილ. ჯიბლაძისა და კ. გოგუასი აქ გადმოვიდა. ამ დროს დიასახლისათ ისევ ბაბე ლაშაძე იყო. სამი კვირის შემდეგ გაჩნდა ბოროტი ადამიანი, ვინმე მუშა ტატუხოვი (მენშევიკი), რომელმაც გასცა ეს საქმე და სტამბა დაი-ღუპა.

გამხილებულმა კახაყებმა დაანგრიეს და მიწასთან გაასწორეს
სტამბის შენობა და თვით სტამბა კი, რომელიც წარმოადგენდა
ამიერ კავკასიის პროლიტარიატის სიამაყეს და რომელიც მრავალ
წლების განმავლობაში სჭედდა და ავრცელებდა ტანჯულთა შორის
რევოლუციურ აზროვნებას—გადაიტანეს ხელმწიფის მოადგილის
შტაბში.

ს. თოღრაძე

ალიონიდან გათენამგამდე.

(პირადი მოგონებები).

თუ რომ პირველი შვილის დაბადებას, და ისიც ვაჟის, სიხარულით და თოფის ცემით შეხვდებოდნენ გურიაში, რაც უნდა ღარიბი ოჯახი ყოფილიყო — მეხუთე შვილის ყოლა, ცხადია, ვერაფერად მხიარულებას გამოიწვევდა. მით უმეტეს, რომ ამ მეხუთე შვილის მშობლებს სამი ქცევა მიწის და ერთი ფაცხა სახლის მეტი თუ არაფერი გააჩნდათ. ასეთ ღარიბ ოჯახში დაეიბადე მეხუთე შვილად 1880 წელში.

ვალმა სთქვა: „ქუჭრუტანაში შემოვძვრები და კარებში კი ველარ გავეტევიო“. — ეს სიტყვები ხშირად მსმენია დედაჩემისაგან.

ამიტომ „ვალი“ და „შევალი“ მე წარმოდგენილი მქონდა რალაც საშინელ ცხოველად, რომელიც უნდა გაიზრდებოდა, უნდა დაპატარავდებოდა, საჭიროების მიხედვით, — და მუდამ მხოლოდ იმაზე ფიქრობდა, თუ ვის რა ვნება მოუტანოვო!

რადგან დედაჩემის ზედმიწეი წუწუნი მეგლისა და ვალის შესახებ მეც ძლიერ მაწუხებდა, ამიტომ სულით და გულით მწაღდა, როგორმე მივშველებოდი და მომეშორებია თავიდან ეს მაგნე ცხოველი.

მაგრამ ეზოში ან სახლში მას ვერსად ვხედავდი. ამიტომ ვფიქრობდი, რომ თუმცა ის ჯერ არ არის შემოსული, მაგრამ მოსალოდნელია ყოველ წუთში მისი შემოძრომა ღობის რომელიმე ქუჭრუტანიდან მეთქი.

ხშირად დავდიოდი ღობე-ღობე და ვათვალიერებდი ქუჭრუტანებს, და თუ სადმე შევამჩნევდი ასეთს, — ამოვლობავდი, ან ქვას მივადებდი ზედ.

ერთ ასეთ მოგზაურობის დროს ეზოს გარშემო, წავაწყდი ზედერთ ცხოველს, რომელიც დაფუჟულიყო, დაეცვლია თვალები და გაშტერებული შემოძვროდა. მუცელი მას ებერებ-ეჩუეებოდა, თითქოს არ იცის რა ქნას: გეიბეროს ისე, რომ კარებში ველარ გაეტიოს, თუ დაპატარავდეს ქუჭრუტანაში გასაძრომათო.

მის დანახვაზე თმა ამებურძღლა, ტანში ქრუანტელმა დამიარა, ალბათ ნაცრის ფერიც დამედო. ისე გავშეშე, რომ აღარ ვიცოდი გავქცეულიყავი, თუ დამეკვირნა.

საშინელი ცხოველიც ალბათ ასეთ მდგომარეობაში ჩავარდა ჩემს დანახვაზე, რადგან ისიც უძრავათ გაშეშებულიყო.

განგლო რამდენიმე წუთმა, გაშტერებულ თვალებს ერთმანეთს წაშითაც კი არ ვაშორებდით.

ბოლოს ცოტათი გონს მოვედი, თმა თავის ადგილას დავშო, ქრუანტელმაც გამიარა და ალბათ ფერზედაც მოვედი. ცხადი იყო, რომ ჩემ წინ ვალი ან შევალე იჯდა, მხოლოდ არც ისეთ საშიშროებას წარმოადგენდა, რადგან მანაც არ იცოდა, როგორ მოქცეულიყო: გაზრდილიყო და შემტაკებოდა, თუ დაპატარავებულიყო და გაქცეულიყო ღობის ქუჩურუტანაში. რაღაი დავრწმუნდი მის ასეთ გამოფრქვეველ მდგომარეობაში, პეც გული მომეცა, თუმცა ცხოველისთვის თვალი არ მომიშორებია, მაგრამ მაინც შევამჩნიე ჩემს გვერდით მდებარე კარგი პრტყელი ქვა.

ნელ-ნელა წავიწიე ქვისაკენ, ფოთბილათ ავიღე ხელში, კარგათ მოვიმარჯვე, თან გასაქცევათაც ფეხი წინ წავდგი: გინიცობაა ქვა ასცდენოდა და გამომდევნებოდა ვალი—სახლამდის რომ მიმესწრო.

რაღა ძალა და ღონე მქონდა მოუქნიე და ვსთხლიშე თავში, თანაც სახლისკენ მოვცოცხე. მაგრამ ჩქარა დაგრწმუნდი, რომ უკან არავინ მომსდევდა.

შეფრდი: მივიხედ-მოვიხედე, გული მოვიცავი და დაებრუნდი უკან, სანახავათ, თუ რა მოუვიდა საშინელ ცხოველს.

პრტყელი ქვა ისე მარჯვეთ დამერტყა წელზე, რომ მხოლოდ თავი და ოთხივე გაჭიმული ფეხები მოსჩანდა ქვეშიდან.

ჩემი გამარჯვება ცხადი იყო. გათამამებულმა და გაგულადებულმა მოეტეხე მაგარი ჯოხი და ისე გაუქეკე თავი, რომ გაცოცხლება ყოვლად შეუძლებელი იყო. ხელათ გაეთხარე იქვე სამარე, ჩავფალი შიგ და ზედ დიდი ქვა დავადე.

ამის შემდეგ მხიარული კრიმანჭულით გავსწიე სახლისაკენ. შინ რომ მივედი, შეკახმული ცხენი დავინახე სახლის პარმახზე მიბმული. პარმახში კი უცხო კაცი დაიარებოდა წინ და უკან.

ვაფთხრებული დედაჩემი შემომხვდა წინ და ხმის კანკალით მითხრა:

—გეიქეცი ყანაში მამაშენთან და უთხარი ამ წუთში მოვიდეს შინ,—შევალე მევიდათქვა!

არ ვიცე, როდის უფრო ცუდათ ვგრძნობი თავს: მაშინ როცა საშინელ ცხოველს,—ბარდის გომბიოს,—პირველათ წავაწყდი რამდენიმე წუთის წინეთ, თუ ეხლა, როცა მევალე ადამიანის სახით წარმომიდგა ოვალწან!

აი, რანაირათ დაედო მამაჩემს ვალები: ერთ წელიწადს თუ-
 მე თუთუნები ძალიან კარგ ფასებში გაიყიდა. ამ წელს მამაჩემს ცო-
 ლა ჰქონდა ნაკეთები და გვარიანათ მოეტბო ხელი მასში აღებული
 ფულებით. მეორე წლისთვის წაქეზებულებს: მამაჩემსა და ორ ჩემს
 ბიძას ყანებისთვის სულ მიენებებიათ თავი და მარტო თუთუნის კე-
 თებისთვის მოეკიდნათ ხელი. აეღოთ მიწები სანახევროთ დასამუ-
 შავებლათ მეზობელ ლარიბ აზნაურებისაგან და დაეთესათ თუთუნი.
 მაგრამ ფასები ისეთ მდგომარეობაში ჩავარდნილიყო ამ წელს, რომ
 არა თუ მარტო მამაჩემს და ბიძებს, არამედ მთელ რიგ გლეხებს, ვი-
 საც კი თუთუნის კეთებისათვის მოეკიდნა ხელი, არ მოესურვებიათ
 გაყიდვა ასეთ მცირე ფასში. მეორე წელს ფასებს არ მომატებოდა,
 თუთუნის წონა კი გახმობის გამო ბევრათ დაკლებულიყო. თან სარჩო
 მჭადი და ლობიო საყიდელი ჰქონდათ. ამიტომ იძულებული გახდნა-
 რიყვენ გაეყიდათ თუთუნი თითქმის მექათათ და მჭადის ყიდვაში
 აღებული ვალი ვერც კი გაესწორებიათ თუთუნში აღებული ფასით.

ეს ვალი კი იზრდებოდა წლიდან წლამდე, რადგან ნამთავნი-
 მანეთზე აბაზი წელიწადში-ზედ ემატებოდა.

ეს სიღარიბე უმწვერვალესამდე იყო ასული იმ დროს, როდეს-
 საც მე სოფლის სასწავლებელში შევედი. მახსოვს, რომ დედაჩემი
 სადილის დასამზადებლათ, მარილის უქონლობის გამო, ხმარობდა
 ცხენის მარილს, რომელიც დარჩენილიყო ერთხელ ცხენის ყოლის
 დროიდან.

სასწავლებელში სიარული არ მიყვარდა პირველისავე დღიდან
 და აი რატომ: წერა-კითხვა სახლში მასწავლა უფროსმა ძმამ. დედა-
 ენა და ბუნების კარი შინ მქონდა წაკითხული. სასწავლებელში იმა-
 ვე წიგნების კითხვა ღამაწყებებს ისევ და რადგან ყველაფერი ეს
 უკვე ვიცოდი, ამიტომ აღარც ხალისი მქონდა და თვით მასწავლე-
 ბელიც აღარაფერს მეკითხებოდა. ამას ზედ დაერთო კიდევ ზოგი
 პატარა ეპიზოდი, რომლებმაც თითქმის შემაძღლა სკოლაში სიარუ-
 ლი. მაგალითად, ერთხელ, საღმრთო სჯულის გაკვეთილების დროს,
 მომივიდა თავში აზრი შეეკითხებოდი მასწავლებელს შემდეგს: ადამსა
 და ევას ჰყავდათ ორი შვილი — კაინი და აბელი. კაინმა მოჰკლა აბე-
 ლი. შემდეგ მიეცათ მესამე შვილი — სეითი. ესენი გამრავლდნენ, საი-
 დან იშოვნეს მათ ცოლები, როდესაც ქვეყანაზე სხვა ადამიანები
 არავინ სცხოვრობდნენ მეოთხე. ამ შეკითხვისთვის მასწავლებელმა კარ-
 გა ამიწითლა ყურები, ხელებზე ტყავი ამაძრო სახაზავის ცენით და
 თმა ამჭიჩა. პასუხი კი არაფერი მოუცია. ერთხელ მოსწავლეები ცუ-
 დათ კითხულობდნენ რალაქ გაკვეთილს დედა-ენიდან. მასწავლებელმა
 მითხრა მე წამეკითხა მოთხრობა „გვრიტი“ და მეჩვენებია მაგალი-
 თი სხვებისთვის, თუ როგორ უნდა წაკითხვა.

მე ავიღე ჩემი ძველი დედა ენა, ჩემი ძმის ნაქონი და დავეწვი კითხვა. ჩავედი იმ ადგილზე, სადაც ეწერა: „გლეხი გარეთ გამოვარდა. აქ კარებში ატუხულმა ვირმა ლაზათიანი წიხლი **სდრუხა**“... ამ სიტყვებზე შეიქნა სკოლაში ბავშვების საერთო სიცილი. საქმე იმაში იყო, რომ სხვების ახალ გამოცემულ დედა-ენაში ეწერა „ვირმა წიხლი ჰკრა“, ჩემსაში კი — „სდრუხა“...

ამაზედაც გვარიანათ მიმბეგვა მასწავლებელმა, რატომ ახალი გამოცემა არ გაქვსო.

თხოულობდა აგრეთვე მასწავლებელი ჩემგან, რომ რვეული ან ქალაღი მეყიდნა და არა მარტო დაფაზე მეწერა. მახსოვს, ერთხელ დედამ გამაგზავნა დუქნებზე ნავთის და საპონის საყიდლად. მედუქნებში, რომ შემდეგშიდაც მასთან და არა სხვებთან მივსულიყავი სავაჭროთ, მომცა კამფეტი საჩუქრათ. მე კი დაუბრუნე უკან კამფეტი და ერთი ფურცელი საწერი ქალაღი ვსთხოვე სამაგიეროთ. გაცივრებულმა მედუქნებში, როცა გამომკითხა, თუ რათ მიწოდო ქალაღი, — კამფეტიც მომცა და ერთის მაგიერ სამი ფურცელი ქალაღი მაჩუქა. ჩემს სიხარულს საზღვარი აღარ ჰქონდა, მაგრამ გზაში უბედურება შეწია. დაუშვა ისეთმა კოკისპირულმა წვიმამ, რომ მთლათ გამატანა ყველაფერში და ისე დამისველა ქალაღი, რომ აღარაფრათ გამოდგებოდა.

ერთხელ დიდი მარხვის პირველ კვირაში წაგვიყვანეს ეკლესიაზე საზიარებლათ. ეკლესიის შენობა პატარა იყო და ყველა მოსწავლეები მლოცველებთან ერთად ვერ ვეტეოდით შიგ. ამიტომ რამდენიმე ბავშვი შეგვიყვანეს საკურთხეველში და მღვდლის მარჯვნივ და მარცხნივ დაგვაცენეს კუთხეში. მე მომეხასიათა ერთი ჯგუფიდან მეორე ჯგუფში გადასვლა, გაურბინე უკან ხუცესს და შეუერთდი მეორე ჯგუფს, მაგრამ მომამახეს იქედან აქედან მღვდელმა, დიაკონმა, მესაკრებლურემ და ზოგმა მოწაფეებმაც, მტაცეს ხელი და გამარბენინეს ისევე უკან წინანდელ ადგილზე იმავე გზით. თურმე აღსავლის კარებსა და მღვდლის ტრაპეზის შორის გარება აკრძალული ყოფილიყო. მე კი, იმის მაგიერ, რომ შემენანებია ასეთი აკრძალული წესის დარღვევა, პირიქით შევედავე მღვდელს და დიაკონს: თუ გარება აკრძალულია — მე ერთხელ გევიარე და თქვენ კი მეორეჯერაც იქვე რატომ გამატარეთ მეთქი.

ამისათვისაც ამისრისა ყურები მასწავლებელმა წირვის გათავების შემდეგ.

თავი და თავი მიხეზი შკოლის შეძულების კი ის იყო, რომ სასწავლო გადასახადი, — სამი მანეთი წელიწადში, არც ჩემს ძმას ჰქონდა შეტანილი, რომელსაც უკვე გათავებული ჰქონდა შკოლა, და არც მე, რასაც ყოველ ცისმარე დღე მეჩიჩინებოდა მასწავლებელი

და მთხოვდა მოტანას. მაგრამ ისე გავათავე, ძალაუნებურათ, სასწაულებელი, რომ არც ჩემი და არც ჩემი ძმის სასწაულო გადასახადი არ შეგვიტანია მესამედიც კი.

თორმეტი თუ ცამეტი წლის ვიქნებოდი, როდესაც წამოვედი სახლიდან „ფულის საშუარათ“.

ჭიათურის რკინის გზა ჯერ არ იყო დამთავრებული და შავი ქვის გადაზიდვა ურმებით და ცხენებით სწარმოებდა ზესტაფონამდე.

ზესტაფონში სასტუმროში მსახურებდა ჩემი უფროსი ძმა, რომელთანაც მივედი და დავდექი მოსამსახურეთ მეც. რამდენიმე ხნის შემდეგ ეს სასტუმრო პატრონმა გაჰყიდა, თითონ გადავიდა კერძო ბინაზე და ახალი რამე საქმის დაწყების მოლოდინში მეც თან წამიყვანა, ჩემი ძმა კი დარჩა ახალ სასტუმროს პატრონებთან.

აქ, ამ კერძო ბინაზე, ჩვენს გარდა სცხოვრობდა ადგილობრივი სასწაულებელის მასწავლებელი—წერეთელი, რომელსაც ოთახში ბევრი წიგნები ეყუო. მე თავისუფალ დროს ვკითხულობდი ამ წიგნებს. შემამჩნია რა მასწავლებელმა ჩემი ასეთი წიგნების კითხვის ხალისი, ცოტა გამოცდასავით გამიკეთა, რითაც კმაყოფილი დარჩა. შემდეგ მან მოელაპარაკა ჩემს ძმას, რომ მივებარებოდე მე მისთვის და ის იკისრებდა ჩემს სახელმწიფო ხარჯზე სასწავლებელში გამოზრდას, რის შემდეგაც მე შემეძლებოდა რაიმე სახელმწიფო სამსახურში შესვლა.

ამაზე ჩემი ძმა არ დათანხმდა, რადგანაც ჩვენ სოფლიდან ვიყავით წამოსული იმ განზრახვით, რომ ცოტა ფულები გვეშოვნა და გაგვეგზავნა სახლში დედამამისთვის ვალების გადასახდელათ და ორი დღის გასათხოვ-გასამზიებლათ.

ამის შემდეგ, რადგან ჩემმა ხაზინმა ვერაფერ საქმეს ვერ მოჰკიდა ხელი და სასტუმროში აღებული ფული ნელ-ნელა შემოვილია, ამიტომ ჩემმა ძმამ იწყა ჩემთვის ახალი ალაგის ძებნა. ასეთი იპოვნა შავი ქვის წვრილი მწარმოებელი და მემამულე თავადი სანდრო აბაშიძე, რომელმაც წამიყვანა თავის სასახლეში სოფ. სვირში.

ეს ერთ დროს შეძლებული თავადის დავით აბაშიძის ოჯახი ცხოვრობდა ეხლა ღარიბათ, მაგრამ გარეგნულ ბრწყინვალეობის შენარჩუნებას მაინც ცდილობდა. მოჯამაგირე ოსები, მოსამსახურე გოგო და ბიჭი, მეძებარი და მწევარი ძაღლები, მიმინო, ცხენები—ყველა ეს შეადგენდა თავადის აუცილებელ მოთხოვნილებას, მიუხედავად იმისა, რომ ძლივსძლიობით შოულობდა ბანკში შესატან პროცენტების ფულს დაგირავებული მამულის საჯაროთ გაყიდვისგან გადასარჩენათ.

ძველი ჩვეულების შენარჩუნებასთან ეს ოჯახი არ იყო მოკლებული ახალი დროის ზეგავლენასაც. აქ მე გავეცანი ქართულ თანამედროვე ლიტერატურასთან ერთად ჟურნალ-გაზეთებსაც. „კვალის“

და „ივერიის“ ნომრები მოდიოდა აბაშიძეს და მე, რადგან თავისუფალი დრო ბევრი მქონდა, ვკითხულობდი მათ. აქვე წავიკითხე ევუხის ტყაოსანი, თამარიანი, აკაკის და ილიას ნაწარმოებები და სხვა.

აბაშიძის ოჯახში გატარებული წელიწად ნახევარი არის ჩემი სიყმაწვილის საუკეთესო ხანა. მაგრამ, რადგან აბაშიძეს არ ჰქონდა იმდენი შეძლება, რომ ჩემთვის, რომელიც თითქმის არავითარ საქმიანობას არ წარმოვადგენდი ოჯახში, გარდა იმისა, რომ ხანდახან სანადიროთ გავყოლოდი ან ჩაქურაში გამოწყობილი ვხლებოდი საღმრესტუმრობის დროს, — ჯამაგირი ეძლია, ამიტომ ჩემმა ძმამ წამიყვანა ისევ უკან ზესტაფონში. აქ მას ეხლა თითონ ჰქონდა არენდათ აღებული პატარა სასტუმრო, სადაც მე გამაწესა მოსამსახურეთ. აბაშიძის ოჯახში შედარებით საინტერესოთ გატარებულ წელიწად ნახევარის შემდეგ ჩემთვის ვერაფერი სასიამოვნო საქმე იყო სასტუმროში მოსამსახურეობის როლი. წაკითხულ წიგნებს და ჟურნალ გაზეთებს უკვე საკმაო გავლენა ჰქონდათ ჩემზე მოხდენილი და ამიტომ ვერ ურიგდებოდი სასტუმროში ადამიანის ღირსების ყოვლად დამამცირებელ სამსახურს.

ჩემმა ძმამ შემატყო, რომ მე ველარ გამოვდგებოდი მის დამხმარეთ და არჩია ჩემი სოფელში გაგზავნა. ცოტა ხანს დაეჩი სახლში, მაგრამ იქ ჩემი ყოფნა შეუძლებელი იყო, — ერთი რომ მამაჩემს მიწა-ცოტა ჰქონდა და თითონაც არ ყოვნიდა მარტო დასამუშავებლათ: მეორე — არც მე მიწოდდა სოფელში მიწის მუშა გლეხი გამხდარვიყავი. ვარჩიე ისევ მეორე ძმასთან კიათურაში წასვლა, სადაც უკვე გაყვანილი იყო რკინის გზა და სადაც ის მსახურებდა ტელეგრაფისტათ.

კიათურაში მე მოვკიდე ხელი ტელეგრაფის ხელობის შესწავლას და იმავე დროს ემსახურობდი უფროს ტელეგრაფისტის ოჯახში ხელზე მოსამსახურეთ. როცა რკინის გზის გაყვანა სრულებით დამთავრდა, ის გადავიდა რკინის გზის საერთო სამმართველოს განკარგულებაში. ყველა მოსამსახურეებს გამოუძახეს ტფილისში და მოსთხოვეს ეგზამენის ჩაბარება. ეგზამენებში ჩემი ძმა ჩაიჭრა რუსული წერა-კითხვის საკმაოთ უცოდინარობის გამო. ამის შემდეგ ჩემს ტელეგრაფის შესწავლას ანგარიში აღარ ჰქონდა, რადგან რუსული წერა-კითხვა მე მასზე უფრო ცუდათ ვიციდი.

მივანებე თავი ტელეგრაფზე სწავლას და გადავედი ბღვილობრივ სამკითხველო-ბიბლიოთეკაში გამგეთ.

ეს იქნებოდა ათას რუბას ოთხმოცდა ოთხმეტში თუ თუთხმეტში (1894 — 5). ბიბლიოთეკა — სამკითხველო იყო დაარსებული კიათურაში შავი ქვის წარმოებაში დაბანდებულ მოსამსახურე ინტე-

ლიგენტთა მიერ. ესენი იყვნენ „მესამე დასელები“: თედო კიკვაძე, ერკიწმარიშვილი, კარპე მოდებაძე, გ. დეკანოზიშვილი და სხვა. სამკითხველოში მე შეუდგე აბაშიძისგან წამოსვლის შემდეგ შეწყვეტილ წიგნებისა და ჟურნალ-გაზეთების კითხვას. ამ დროს სწარმოებდა საბერძნეთ-ოსმალეთის ომი, რაც კიდევ უფრო მახალისებდა გაზეთების კითხვას. ჩემი სიმპატია, რა თქმა უნდა, საბერძნეთისკენ იყო, რადგან ოსმალეთის მიმართ ანტიპატია ბავშობიდანვე სხვა და სხვა საშინელ ამბების მოთხრობებთან ერთად თანმეზრდებოდა სისხლხორცში.

ის გარემოება, რომ რუსული წერა კიოხვის სათანადო უცოდინარობის გამო ტელეგრაფისტობისთვის თავი უნდა მიმენებებია, მაიძულებდა რუსული წიგნების კითხვისთვის მომეკიდნა ხელი, რათა შემესწავლა ეს ცხოვრებაში საჭირო ენა. ვკითხულობდი უსისტემოთ, რაც კი მომხვდებოდა ხელში, — უფრო მოთხრობებს, რასაკვირველია იმავე დროს თვალ-ყურს ვადევნებდი „კვალს“, „ივერიას“ და ახლად გამოსულ „ცნობის ფურცელს“. სერიოზული კამათი ამ სამი მიმართულების ჟურნალ-გაზეთებს შორის — მესამე დასელების „კვალი“, ნაციონალ-დემოკრატების „ივერია“ და ფედერალისტების „ცნობის ფურცელი“, — არ მახსოვს. მახსოვს მხოლოდ ის, რომ დიდხანს კამათობდნენ იმაზე, თუ რომელი უფრო წმინდა ქართულია: „ჩქერი“, თუ „ჩანჩქერი“, ან და, „აღვიარებ“, თუ „აღიარებ“. გძელი წერილები იბეჭდებოდა ასეთ სულ წვრილმან უბრალო რამეებზე და სერიოზული საზოგადო მოღვაწენი თავგამოდებით იტყავდნენ თავიანთ პოზიციებს.

ყოველ შემთხვევაში, ჩემი სრული თანაგრძნობა „კვალის“ მიმართ იყო, შეიძლება იმიტომ, რომ იქ იბეჭდებოდა ამ დროს სახუმარო-გასართობი „დარისპანის და გოჯასპირის“ ერთმანეთში მუსაიყის სახით. ეს იუმორისტული მოთხრობები იპყრობდნენ ჩემს ყურადღებას ყველაზე უფრო მეტად. გარდა ამისა, ვიცოდი, რომ ჩემი ბიბლიოთეკა-სამკითხველოს დამაარსებელი „მესამე დასელები“ ეკუთვნოდნენ „კვალის“ მიმართულებას; აგრეთვე ისიც მქონდა გავონილი, რომ სილ. ჯიბლაძე, ჩემი დედიდისშვილი, „დასელი“ იყო და ნათესაური გრძნობაც ალბათ მიზიდავდა აქეთკენ.

სამკითხველოში დაეყავი წელიწადზე მეტი, დავრჩებოდი კიდევ დიდხანს, მაგრამ ამ დროს მოხდა ისეთი შემთხვევა, რამაც გამოიწვია სამკითხველოს დახურვა.

ადგილობრივი ბოქაული, გარუსებული ქართველი არდიშვილი, კაი ხანია კბილებს იღესავდა სამკითხველოზე, მაგრამ ადგილობრივ ინტელიგენციას საშვალეა მქონდა არდიშვილის დების საშვალებით ეხსნათ სამკითხველო დახურვისგან. მაგრამ, ნათქვამია, კოკა ყოველთვის წყალს არ მოიტანსო. ასეთმა მუარველობამ ბოქაულის დებისან

ვერ დაიფარა სამკითხველო დახურვისაგან. ერთხელ ერთმა მოწვეულმა წაიღო წიგნი და აღარ დააბრუნა უკან. როდესაც მეორეთ მოვიდა წიგნის წასაღებათ, მე მოვსთხოვე წაღებულის მოტანა, რაზედაც უარი განაცხადა. მე წავართვი ყაბალახი და დავეჭადნე, სანამ წიგნს არ მოიტან, მანამ ყაბალახს ვერ მიიღებ-მეთქი. მოსწავლე წასულიყო ბოქაულთან საჩივრელათ. იშოვნა რა მიზეზი არდიშვილმა, თითონ მოვიდა სამკითხველოში და დამიწყო უკმეხათ ლაპარაკი. უკმეხ სიტყვებზე მეც უკმეხათ უპასუხე. ყაბალახი დამაბრუნებია მოსწავლისთვის და მიბრძანა წავყოლოდი საბოქაულოში. მე უარი განუცხადე წაყოლაზე იაკინთე მოდებამის, სახლის პატრონის ჩავონებით. ბოქაული წავიდა და ჩაფრები გამოგზავნა ჩემს წასაყვანათ. იმავე ი მოდებამის ჩავონებით მე არც ჩაფრებს გავყევი და მოვთხოვე ბოქაულის მოწერილობა. ჩაფრები წავიდნენ და აღარ მობრუნებულან. მაგრამ გაბრაზებულმა ბოქაულმა მაინც თავისი გაიტანა: დაიბარა სამკითხველოს გამგეობის წევრები და წინადადება მისცა, საჩქაროთ დაეხურათ სამკითხველო თავისი ნებით, თორემ უსიამოვნება შეეშთხვეოდათ ამის გამო.

მესამე დასელი ხერხემალ-რბილი ინტელიგენცია იძულებული იყო დამორჩილებოდა ბოქაულის ბრძანებას და სამკითხველო დახურულ იქმნა.

მე დავრჩი უადგილოთ. ჩემი ძმაც ამ ხანათ უსკმოთ იყო. ტელეგრაფისტობიდან გადაყენების შემდეგ ერთხანს ის მეისრეთ იყო, მაგრამ როცა შეატყო, რომ არაფერი ხერი გამოვიდოდა, — მიიღება თავი და შავი ქვის მწონელათ დადგა, სადაც დიდხანს ვერ გასტანა. როგორც გამოუცდელმა წონის მაზინაციებში და ჩალვადრების მოტყუილებაში, რასაც ფართო ადგილი ჰქონდა.

ჩემმა ძმამ წინადადება მომცა, რომ დავეწყო ერთათ მუშაობა მალაროში, რაზედაც მე უარი განვაცხადე, დავსტოვე კიათურა. ცოტა ხანს დაყავი სოფელში და შემდეგ წავედი ბათუმში.

აქ დავდექი კბილის ექიმთან, — თან კბილის ტექნიკას ვსწავლობდი და თან ხელზე ვემსახურებოდი. მაგრამ მე და ექიმი ჩქარა წავიჩხუბეთ გაზეთის კითხვის გულიზა.

თავისუფალ დროს მე გაზეთის კითხვას ვანდომებდი, მას კი სურდა მუდამ ტილოთ ხელში ავეჯიულობიდან მტვერი მეწმინდა, სულერთია, იქნებოდა მტვერი ზეთ, თუ არა.

რამდენათაც მახსოვს, ამ დროს დრეიფუსის საქმე ირჩეოდა საფრანგეთში და გაზეთები დიდ ინტერესს წარმოადგენდა.

დამიშალა რა გაზეთის კითხვა ხაზინმა, მივახიე გაზეთის ფურცელი სახეში და მივატოვე სამსახური. დავრჩი რა უადგილოთ, ნიკო ჯაყელის ბათუმის სამოქალაქო სასწავლებლის მასწავლებლის

საშვალეებით გავმართე მოლაპარაკება სტამბის პატრონ კოწიბარ თავართქილაძესთან, რათა მიველე სტამბაში ასოთ-ამწყობის შავირ-დათ. კოწიბარ სამი წლის უჯამაგიროთ შევირდობა მომთხოვა. ეს მე არ ექნენ და გავმართე ისევ პირადათ მოლაპარაკება მეორე სტამბის პატრონ გურსკაიას ქალთან, რომელმაც ამიყვანა უჯამაგირო შევირ-დათ ექვსი თვის ვადით.

მე დავთანხმდი, — ცოტა ფული მქონდა ექიმთან სამსახურის შემდეგ, ცოტა ჩემმა ძმამ გამოპიგზავნა ქიათურიდან, რომელიც ახლა ქვის წარმოებას ეწეოდა, და ამნაირათ მოვკიდე ხელი მუშაობას.

ისეთი ერთგულობა და გამსჯელობა გამოვიჩინე, რომ ექვსი თვის მაგიერ — სამი თვის შემდეგ დამინიშნა ჯამაგირი გურსკაიას ქალმა, და არა ერთი თუმანი თვეში, როგორც დაპირება იყო წინეთ-არამედ თორმეტი მანეთი.

როდესაც რამდენიმეთ შევისწავლე ასოთ-ამწყობობა, მოვიწ-დომე საბეჭდავ მანქანაზე მუშაობის შესწავლაც, რისთვისაც ვადა-ვედი იქვე საბეჭდავ მანქანაზე, მიუხედავთ იმისა, რომ ასოთ-ამწყო-ბათ მეტ ჯამაგირს მპირდებოდნენ, მანქანაზე იმავე თორმეტ მანეთად ვამჯობინე დარჩენა. ჩქარა ეს ხელობაც შევისწავლე საკმაოთ და ჯამაგირსაც ერთი ორათ ვღებულობდი ცოტა ხნის შემდეგ.

მიხედვოდა შავრაზმულ გაზეთის „Черноморский Вестник“-ის ბეჭდვა, რომელიც გამოდიოდა ვინმე ყოფილი ოპერეტული მომღე-რალი პალმის რედაქტორობით. ბევრი შავრაზმელი გაზეთი მინახავს და წამიკითხავს შემდეგში, მარა ასეთი პირწაშვებული არ შემხვედ-რია. ერთხელ შეტაკებაც — სიტყვიერი, რა თქმა უნდა, მომიხდა რედაქტოროთან ერობის შესახებ, რომლის წინააღმდეგ ის ილა-შქრებდა.

1900 წელში ადგილობრივი მესამე დასელები, — კ. ჩხეიძე, ის რამიშვილი, ევგენია სოლორაშვილის ქალი და სხვ. აწყობდნენ საკვი-რაო შკოლებს მუშებისთვის, სადაც კითხულობდნენ ლექციებს ბუნე-ბის მეტყველებაზე, ისტორიაზე და აგრეთვე წერა-კითხვასაც ასწავ-ლიდნენ უცოდინარეებს.

ასეთ ლექციებს დავესწარი მეც ქართულ შკოლაში მ. ორმო-ცაძესა, მ. წულაძესა, გ. თავართქილაძესა და კიდევ რამდენიმე მოწინავე მუშასთან ერთად. ამავე წელში დაიწყო სხვა და სხვა დარგის მუშების ერთმანეთში შეკავშირება ერთნაირი თავისებური მოვლენით: შაფათ სალამოობით, ან კვირაობით შევიყრიდით თავს, მოვაგროვებდით ერმანეთში ფსონს და წავიდოდით სარდაფში სადი-ლის ან ვახშმის საკმელათ. თუმცა ამ ვახშმებზე სადღეგრძელო ბევრი ითქმებოდა, მაგრამ მუშათა მოძრაობის შესახებ კი ჯერ არაფერი გამოსჭეოდა. შიგ. ხან და ხან უფრო სამშობლოს

თავისუფლებაზე თუ ვინმე წარმოსთქვამდა მხურვალე სიტყვას. კვირაობითვე იმართებოდა ქალაქ გარეთ ცეკვა და ბურთის თამაში. აი, ეს საერთო ვახშმები და ცეკვა-ბურთაობა გადაიქცა შემდეგ წრეების თავმოსაყრელ ნიადაგათ. იმ დროს, როდესაც ახალგაზრდა გოგო-ბიჭები ბუქნას უვლიდნენ და უძველეს დღეებზე დასვენების მაგიერ კიდევ უფრო ილღებოდნენ, გადარჩეული ჯგუფი მუშებისა იქვე მახლობლათ გუმბალაში მუშათა მოძრაობის საკითხზე ვმსჯელობდით და ორიოდ გეგმავდებოდა გადაწყვეტილ ბროშიურას კვითხულობდით. 1901 წელს კი ერთ ასეთ ვახშამზე შემდეგნაირათ მოგვიხდა პირველი მაისის დღესასწაულის გადახდა.

პირველი მაისის წინა ღამის ცხრა თუ ათი საათი იქნებოდა.

ნორიაში ერთი სამიკიტნო დუქანის უკანა ოთახში, ყოველივე წინასწარ სიფრთხილის დაცვით, თავი მოვიყარეთ რეამ, თუ ათმა სხვა და სხვა ქარხნებში და სტამბებში მომუშავე მუშამ.

შეუყვეთეთ ვახშამი და მის მოტანამდის ერთმანეთში ხმა დაბლა ბაასი გავაბით.

ერთმა ჩვენგანმა ამოაძვრინა ჩექმების ყელიდან საშაისო არალეგალური გაზეთის ნომერი.

ყველამ მისკენ მივიჩოჩეთ და დაუწყეთ გაფაციცებით თვალყურება გაზეთს.

საერთო ჩუმი სიცილი გამოიწვია გაზეთის ბოლოში წარწერამ: „ნება დართულია ცენზურისაგან“ და „სტამბა ეძებ“. რა თქმა უნდა, ერთიც და მეორეც მოკონილი იყო.

მოსამსახურის შემოსვლაზე გაზეთი სტოლ ქვეშ მიიმალა და მის მაგიერ დემონსტრაციულათ „შავი ზღვის მოამბე“ ადგილობრივი შავრაზმული გაზეთის ფურცელი აშრიალდა მაგიდაზე.

როდესაც მოსამსახურემ სუფრა გაშალა და მოიტანა, რაც მოსატანი იყო, ოთახი დასტოვა და ჩვენ შეუდექით თან ვახშმობას, თან საშაისო არალეგალურ გაზეთის კითხვას.

არ გავუვლია რამდენიმე წუთს, რომ გვერდის ოთახიდან ხმაურობა მოისმა.

ჩვენ ყურები ვცქვიტეთ.

ოთახიდან რამდენიმე კაცის რუსულად ლაპარაკი მკაფიოთ მოისმოდა.

ერთი ჩვენგანი გავიდა ამბავის გასაგებათ გარეთ, მაგრამ იმ წუთშივე უკანვე შემოიბრინა გაფითრებულმა.

მან მოგვითხროს საზარელი ამბავი, რომ გვერდის ოთახში ენდარმები არიან.

ამის გაგონებაზე ყველას ცივმა ოფლმა დაგვასხა და პირში ლუკმა შეგვრჩა.

გაზეთის ფურცელი იმ წუთშივე ჩექმის ყელში მოექცა.

ვითომ გარეგნული სიმშვიდით ჰამას მიეყევით ხელი იმის მოლოდინში, რომ საცაა გაიღება კარები და შემოცვივიან ჟანდარმები ჩვენს გასაჩხრეკათ და დასატუსაღებლათ.

გაპარვა ყველას შეუძლებლათ მიგვაჩნდა, რადგან გვერდის ოთახი სწორეთ გასავლელი გზის მხრით იყო.

გადიოდნენ წუთები, მაგრამ ჟანდარმები არ შემოდოდნენ.

ჩქარა მათი ოთახიდანაც საინების და კიკა ბოთლების წკარუნნი შემოისმა.

ამ გარემოებამ ცოტათ დაგვამშვიდა, მაგრამ მაინც მეტათ ცუდ გუნებაზე ვიყავით.

ბოლოს დაერწმუნდით, რომ ჟანდარმების მოსვლას არ ჰქონდა პირდაპირ მიზნათ ჩვენი დატუსაღება.

ვითომ სიმღერის შემოძახებაც ვცადეთ, მაგრამ ყველას ხმა მასღერჩილი გამოგვაჩნდა.

ამ დროს უცერათ კარები გაიღო და ოთახში შემოვიდა აცლ-ყუდა ჟანდარმი. მის დანახვაზე ყველას ფერი გვეცვალა და ხეზე წამოვიწიეთ. მაგრამ ჟანდარმმა ბოდიში წაილულულა და ისევე გაბრუნდა უკან.

ალბათ გარეთ გავიდა საჭიროებისათვის და კარები შეეცვალა. მაგრამ ჩვენ კი ჩვენი დავეშართა!

ამის შემდეგ უგემურზე უგემურათ წაველაპეთ ვახშამი და სანქაროთ დავიშალენით.

„ჟანდარმები“, რომლებიც აღმოჩნდნენ უბრალო ჯარის კაცები, მადიანათ განაგრძობდნენ სმა-ჰამას და ჩვენი დარდი ალბათ არც კი ჰქონდათ.

ამნაირათ უხეიროთ ჩატარდა ჩვენი პირველი მაისის პირველი დღესასწაული!...

ამავე 1901 წელს მოხდა ასოთ-ამწყობების გაფიცვა გაზ. „Леп Бест“, რომელშიდაც მივიღე მე მონაწილეობა და აგრეთვე მოვინათლე აქტიური რევოლუციონერის მირონცხებით.

მეტათ მძიმე პირობებში უზღებოდათ მუშაობა ასოთ ამწყობებს. სამუშაო დრო განსაზღვრული არ იყო. ხშირათ დილის შვიდი საათიდან საღამოს 10-11 საათამდე მუშაობდნენ, სადილისთვის ერთი საათის შესვენებით. გაზეთს განსაზღვრული შტატი აწყობდა და თუ ვინმე დააკლდებოდა ავთამყოფობით, ან სხვა მიზეზით, დანარჩენებს უზღებოდათ ზედმეტი მუშაობა უსასყიდლოთ. იყო შემთხვევები მუშაობის დროს გულის შეწყუბებისა დაქანცულობისგან. იყო თუ არა გარედან რაიმე გაფიცვის გამოიწვევი გავლენა არ ვიცი, როგორც ლ. დუმბაძე იხსენიებს თავის მოგონებაში. მახსოვს მხოლოდ, რომ

ერთი გაზეთზე მომუშავე ასოთ-ამწყოები წავიდა სოფელში დედის ავანთმყოფობის გამო. სამაგიერო კაცი მოსთხოვეს ასოთ-ამწყოებშია ბაზეიკას, მაგრამ მან არ მოისურვა აქციდენციის სამუშაოდან გაზეთზე ასოთ-ამწყოების გადაყვანა, თუმცა ეს სულ ადვილი მოსახერხებელი იყო. ამის გამო მუშებმა მიატოვეს გაზეთის წყობა. მიუხედავად იმისა, რომ მე საბეჭდავ მანქანაზე ვმუშაობდი და ამტყდარი კონფლიქტი მე პირადად არ მეხებოდა—შეუერთდი გაფიცულებს.

თუ რამდენათ სტიქიური და შეუგნებელი იყო გაფიცვა, ეს სჩანს შემდეგი მისი მიმდინარეობიდან: გაფიცულებმა გამოვედით თუ არა სტამბიდან, გავემართეთ პოლიცემისტერის სამმართველოსკენ, რომ აგვეხსნა პოლიცემისტერისთვის ჩვენი გაფიცვის მიზეზი და თავი გვემართლებია.

როდესაც მივედით სამმართველოში, ის უკვე გაფრთხილებული იყო ალბათ გურსკაიასა და პალმისაგან ტელეფონით, ამიტომ მან არ მიგვიღო და გვაცდია კარიდორში. ამ ხანათ მოვიდა გურსკაია და პირდაპირ მოუხსენებლათ შევიდა პოლიცემისტერთან. მისი გამოსვლის შემდეგ დაგვიძახა ჩვენ პოლიცემისტერის თანაშემწე კურდიუმოვმა და შესვლისთანავე ფეხების ბაკუნით, „ლორების“ და „ვირების“ ძახილით შეგვეგება. ასეთ შეხვედრას პირველმა მე გაუწიე წინააღმდეგობა და დაუწყე მტკიცება, რომ ჩვენ ლორები და ვირები არა ვართ. საპასუხოდ კურდიუმოვმა შარი მომდო, თუ როგორ ბედავ ყვირილს და ხელების ქნევას იქ, სადაც ჰკიდია მისი უდიდებულესობის იმპერატორის სურათიო და გამგზავნა „ჩუღანში“. აქედან გადამგზავნეს საბოჭაულოს ნაწილში საიდანაც ჩვენების ჩამორთმევის შემდეგ დამაკავეს რამდენიმე საათი და საღამოზე გამომიშვეს.

ჩემს დატუსაღებას მეტად მძიმე შთაბეჭდილება მოეხდინა ბიჭებზე, თან კურდიუმოვი დაქაღნებოდით—ოცდა ოთხ საათში გაგზავნით აქედანო. როდესაც მე მნახეს გამოშვებული გადასწყვეტეს, რომ არც ისე საშიშროთ ყოფილა საქმე და გული მოეცათ. სტამბაში კი ამ დროს გაზეთი იწყობოდა დარჩენილი აქციდენციის მომუშავეების საშეაღებით. ჯერ ერთი კაცი არ უნდოდა მოეცა გურსკაიას გაზეთისთვის, ეხლა კი მთელი შტატი გადაიყვანა გაზეთზე და გამოუშვა მაინც აუარებელი ძველი აწყობილი განცხადებების მოთავსებით. აგრეთვე მეორე და მესამე დღეს. შემდეგ ჩამოვიდა სოფლიდან ასოთ ამწყოები მ. ნოდია, რომლის გულისთვის დაიწყო ეს გაფიცვა და ბიძა მისი მღვდელი ჩხიკვაძის ზეგავლენით დაიწყო მუშაობა, ამ გარემოებამ გააუარესა ჩვენი მდგომარეობა, გაზეთი თუმცა დიდი დაბრკოლებით, მაგრამ მაინც გამოდიოდა. ამ დროს მოვიდა ჩემთან ნ. ჩიჩუა, ბათუმის საავანთმყოფოს ფერშალი და წინადადება მომცა, რომ თუ გაზეთის გამოცვლას შევაჩერებდით რო-

გორმე ერთი კვირით მაინც, შესაძლებელი იქნებოდა ხუთას მანეთამდის ფულის შოვნა ამ მიზნისთვის და თან გადმომცა იქვე თორმეტი მანეთი აუცილებელ საჩქარო საჭიროებისთვის, — დანარჩენის მოცემას შემპირდა საჭიროებისამებრ.

ამ დროს ტფილისიდან ჩამოვიდა ორი სომეხი ასოთ-ამწყობი, გვარები არ მახსოვს, რომლებიც ჩამოსაყვანათ ტფილისში გავზავნა გურსკაიამ მბეჭდავი არ. ჯალალოვი.

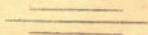
ნოდიას და ამ ჩამოსულ ასოთ-ამწყობებს ბევრი უტრიალე, ვაძლიე ფულები, დავექადნე გალახვასაც, მარა არ იქნა და არა, ვერ ავაღებოე ხელი მუშაობაზე.

ამნაირათ ცხადი შეიქნა ჩვენთვის გაფიცვის წაგება მუშებისვე ღილატის გამო. გამოვაცხადეთ რა გაფიცვა გათავებულათ, დავთანხმდით მუშაობის დაწყებაზე, მაგრამ ეხლა გურსკაიამ აღარ ინება ყველა ჩვენგანის უკლებათ უკანვე მიღება. არც გაფიცვის დროს ხელფასის მოცემა. ამ გარემოებამ გვაიძულა მიგვემართა ოლქის უფროსის სლავოჩინსკისთვის თხოვნით. მაგრამ იმ დროს, როდესაც მე და ბარ. ლომთათიძე მივედით თხოვნით ხელში სლავოჩინსკის ეზოში. მისი ფანჯრიდან გადმოიყურებოდა პოლიცეისტერის თანაშემწე კურდიუმოვი და თითოთი გვემუქრებოდა. სლავოჩინსკიმ თხოვნა არც კი ჩამოგვართვა, ისე გამოგვისტუმრეს: ჩემი საქმე არ არისო.

ამის შემდეგ ზოგი ჩვენგანი გურსკაიას გადარჩევით დაბურნდა უკანვე სამუშაოთ, ზოგი ტფილისში წავიდა, ზოგი ბათუმში მოთავსდა სხვა და სხვა სტამბებში.

ამ გაფიცვამ დიდი ხმაურობა გამოიწვია ბათუმის მუშათა წრეებში.

(შემდეგი იქნება).

მ. მამბაძე.

ჩემი მოგონებებიდან

(1890 წ. — 1905 წლამდე).

ძნელია დაწვრილებით, მეხსიერების საშუალებით ყოველივე იმის აღდგენა, რაც მოხდა ამ რამოდენიმე ათი წლის წინეთ. წერილობითი ცნობები კი ხელთ არაფერი გვაქვს. კონსპირაციის შენახვის გამო შეუძლებელი იყო მაშინ რევოლუციონურ მოძრაობაზე წერა და მით უმეტეს ასეთი ნაწერების ჟანდარმების თავდასხმიდან გადა-რჩენა. რევოლუციონურ მოძრაობის იმ ხანაზე, რომელიც ჩვენ გვი-ნტერესებს, დღემდის თითქმის არაფერი არ დაწერილა. მე მინდა ამ წერილში უმთავრესად მკითხველის ყურადღება შევაპირო რევო-ლიუციონურ მოძრაობის იმ მომენტზე, როდესაც პირველათ დაარსდა ჩვენი სოციალ-დემოკრატიული მუშათა წრეები. სანამ ჩვენ ამას შეუდგებოდეთ საჭიროთ მიგვაჩნია შევეხოთ იმ საერთო პირობებს და მდგომარეობას, რომელიც წინ უძღოდა ამ მომენტს. რუსეთში ფრიალ მდიდარი ისტორია აქვს ნაროდნიკულ მოძრაობას. რამდენიმე ათეული თავგანწირული ინტელიგენტი, ათეული წლობით აწარმოებდნენ უსწორო და მედგარ ბრძოლას თვითმპყრობელობასთან. ეს ბრძოლა იწყება 1870 წ. და გრძელდება 1890 წლამდე. ამ გმირულ ბრძოლას ჩვენშიაც ჰქონდა, თუმცა მკრთალი, მაგრამ მაინც ერთგვარი გამო-ხატობა. ეს აიხსნება იმით, რომ აქ ნაროდნიკულ მოძრაობას ნაკლები ნიადაგი ჰქონდა. ჩვენში ამ მოძრაობის ერთ საუკეთესო გამომხატვე-ლად უნდა ჩაითვალოს გოლა ჩიტაძე. გოლა ჩიტაძემ და მისმა ამხა-ნაგებმა შესძლეს და გააკეთეს ის, რის გაკეთებაც მანამდე ვერავინ ვერ-შესძლო. მან პირველმა მოაწყო ტფილისში საიდუმლო სტამბა, მან პირ-ველმა შეადგინა მუშების წრეები და აწარმოებდა მათში ნაროდნიკულ-პროპაგანდა-აგიტაციას და ამზადებდა სასოფლო აგიტატორებს. დამარ-ცხდა რუსეთში ნაროდნიკობა და დამარცხდა ჩვენშიც. გოლა ჩიტაძე კუკუაზე შეიშალა; ამ გარემოებამ თავხარი დასცა მის აზხანავებს. ისინი იძულებული გახდნენ ლიკვიდაცია ექნათ როგორც სტამბისთვის, ისე სხვა კონსპირატიული საქმეებისათვის. დაიშალა მუშათა წრეები და ყველაფერი სასოწარკვეთილებამ. მოიცვა... ამ დროს, რუსე-

თში აზროვნების სფეროში ჯერ კიდევ გაბატონებული იყო ნ. მიხა-
ილოვსკი, ეს უკანასკნელი ბურჟი ნაროდნიკულ აზროვნებისა, ფილო-
სოფიისა. მის აზროვნებას ყავდა შეპყრობილი რუსეთის მოწინავე
ინტელიგენცია და მოსწავლე ახალგაზრდობა. ნაროდნიკულმა მოძრა-
ობამ ვერ გაამართლა საზოგადოების იმედები; შეგნელმა რეაქციამ
უფრო მაგარი რკინის სალტეებით შებოჭა და შეჭკრა რუსეთის მოწი-
ნავე საზოგადოების თავისუფალი აზროვნება და მისწრაფებანი, მაგა-
ღითად, რუსეთის პრესა 1870 წლებში უფრო თავისუფლათ მსჯე-
ლობდა და აზროვნობდა სხვა და სხვა საჭირობოროტო საკითხებზე.
უიღრე 1880 წ. ძალიან ბევრი გამოცემები, რომლებიც 1870 წ.
გამოვიდა, 1880 წ. აკრძალეს. ამავე დროს კაპიტალისტური წარმოება
რუსეთში სწრაფის ნაბიჯით ვითარდებოდა. ცხოვრების ასპარეზზე
გამოვიდა ახალი კლასი—სამრეწველო პროლეტარიატი. 1888 წ. *)
ყოფილი ნაროდოვოლეცი გ. ვ. პლესანოვი აარსებს საზღვარ-
გარეთ შრომის განმათავისუფლებელ ჯგუფს („გრუპპა ოსვობო-
დენია ტრუდა“). ეს ჯგუფი თავის უახლოეს მიზნათ ისახავს
ნაროდნიკულ მსოფლმხედველობის კრიტიკას და მის აღაგას აყენებს
მარქს-ენგელსის მოძღვრებას. ჯგუფი, უმთავრესად თავის გამო-
ცემების საშუალებით, ამტკიცებს, რომ რუსეთში კაპიტალისტური
წარმოება სწრაფად ვითარდება და ის ძილიან მოკლე ხანში
კაპიტალისტურ ქვეყნათ გადაიქცევა და, როგორც ყველა კაპიტა-
ლისტური ქვეყნებში—იქაც სამრეწველო პროლეტარიატი გახდე-
ბა რევოლუციის ერთ უმთავრეს მამოძრავებელ ძალათ. ამი-
ტომ ჩვენი ყურადღება უნდა იყოს მიქცეული ამ კლასზე.
ეს კლასი უნდა აღვზარდოთ პოლიტიკურათ, შევაცავშიროთ ორგა-
ნიზაციულათ და ავამოძრაოთ კლასიურათ. „შრომის განთავისუფლე-
ბის ჯგუფის“ თავის დროზე დაწყებულმა პროპაგანდა-აგიტაციამ
საზღვარგარეთ მალე შესავერი ნაყოფი გამოიღო რუსეთში და მას-
თან ერთად ჩვენშიც. სხვათა შორის დიდი გავლენა მოახდინა ამ
მხრივ, როგორც რუსეთში, ისე ჩვენში გ. პლესანოვის წიგნმა („ნაში
რაზნოვლასია“) „ჩვენი უთანხმოება“. არალეგალურ გამოცემებს სას-
ღვარგარეთ „შრომის განთავისუფლების ჯგუფისას“, რომლების შე-
მოტანა და გავრცელება რუსეთში, მაშინდელ პოლიტიკურ პირობებ-
ში, ნამეტანი ძნელი იყო, —მალე გამოენამურა რუსეთში ლეგალური
პრესაც პეტრე სტრუვეს, ტუგან-ბარანოვსკის და სხვების სახით. პირ-
ველმა გამოუშვა წიგნი „კრიტიკული შენიშვნები“ კაპიტალიზმის
განვითარების შესახებ რუსეთში. თუ არ ვცდები, ეს წიგნი გამოვიდა

*) იქ ავტორი ცუდებია. მანამდევე ჯგუფი დაარსდა 1888 წელს. მ. ბლესანოვი
ს. მელნიკოვის მიერ. რედაქცია.

1894 წ. და 1895 წ. გამოვიდა ლეგალურად „მონისტორი შეხედულება ისტორიაზე“ ბელტოვისა (ე. პლენანოვის) ამ წიგნმა ნამდვილი რევოლუცია მოახდინა მარქსისტულ აზროვნებაში და სამუდამოთ გაჰყანტა ნაროდნიკული ჯანდ-ბურჟუაზი. ჩვენში მარქსისტულ აზროვნების ლეგალურ გამოხმობათ უნდა ჩაითვალოს „მესამე დასი“ და ამ მესამე დასის ცენტრალურ ფიგურათ ე. ნინოშვილი. მართალია, სახელწოდება „მესამე დასი“ ამ მიმართულებამ ნინოშვილის დაკრძალვის დროს გურიაში, ჩოჩხათის სასაფლაოზე მიიღო, მაგრამ საქმე იმაშია, რომ ის ჩვენში გაცილებით ადრე დაიბადა. ე. ნინოშვილი, მიხა ცხაკაია, სილიბისტრო ჯიბლაძე, ნოე ჟორდანი, ფილიპე მახარაძე, კარლო ჩხეიძე და სხვ. შეადგენდნენ მესამე დასის სულის ჩამდგმელებს, იმ დროს „მესამე დასელების“ მოღვაწეობა განისაზღვრებოდა უმთავრესად მოწინავე მოსწავლე ახალგაზრდობაში მეცადინეობით და რამდენათაც ეს შესაძლებელი იყო, ლეგალურ პრესაში პუბლიცისტურ და სხ. წერილების წერით. დიდი ყურადღება ჰქონდა მიქცეული მოსწავლე ახალგაზრდების თეორეტიკულ მომზადებას, უფრო ნიჭიერებს საზღვარგარეთ გაგზავნას და იქ მარქსის მოძღვრების საფუძვლიანათ შესწავლას. „საქიროა ჯერ ჩვენ მოვემზადოთ, შევისწავლოთ საფუძვლიანათ მარქსის ფილოსოფია, მოვამზადოთ, როგორც, აქ ისე საზღვარ-გარეთ საკმარისი რიცხვი ინტელიგენტ-პროპაგანდისტ-ავიტატორებისა და მერე დავიწყოთ-ო, მუშებში მუშაობა“ ამბობდნენ „მესამე დასელები“. პრაქტიკულ მუშაობას მოსწავლე ახალგაზრდობაში უმთავრესათ მიხა ცხაკაია და ე. ნინოშვილი აწარმოებდნენ. მაგალითად ტფილისის სასულიერო სემინარიის შეგირდების გაფიცვას მაშინ ხელმძღვანელობდა მიხა ცხაკაია, რომელიც მალე საქართველოდან რუსეთში გადასახლეს¹⁾. მარქსისტულ იდეების გავრცელებაში პრესის საშუალებით დიდი როლი ითამაშეს ჩვენში ნ. ჟორდანიამ და ფ. მახარაძემ.

1891—1892 წ. ჩამოვიდა ტფილისში ე. ნინოშვილი. ის, თუ არ ვცდები, პირველათ ზაქარია ჭიჭინაძესთან სცხოვრობდა მთაწმინდაში შემდეგ გადაესახლა მიხაილოვის ქუჩაზე, მიხაილოვის საავადმყოფოსთან ახლო (ახლა პლენანოვის პროსპექტი, სახლი № 54). აქ ის სცხოვრობდა ერთ ნოტიო სარდაფში, ის სახლი და ის სარდაფი ახლაც არის თუ არ ვცდები იმავე სახით, როგორც იყო მიშინ. ეს სარდაფი ისტორიული სარდაფი იყო, აქ იკრიბებოდნენ „მესამე და-

¹⁾ ეს იყო დაპალოვებით 96-97 წ. მ. ცხაკაია მოგზადა ზარკოვში, იქიდან კი ეკატერინესლავში, სადაც იწყებს მარქსისტულ წრეში მუშაობას; ემზება სოციალ-დემოკრატიულ ორგანიზაციაში.

სივრცეები“, აქ კითხულობდნენ ისინი რეფერატებს, მოხსენებებს, ხშირად რუსეთში ლეგალურათ მარქსიზმის შესახებ ახლათ გამოცემულ წიგნებს და სხ. ერთი სიტყვით ეს სარდაფი იყო არა ლეგალური კლუბი „მესამე დასელებისა“ და სარდაფში მცხოვრები ე. ნინოშვილი ამ ახალი აზროვნების ტონის მომცემი. ე. ნინოშვილი და მიხა ცხაკაია პირველათ აქ გავიცანი; აქ დავინტერესდი მარქს-ენგელსის სწავლა მოძღვრებით. იმ დროს ჯერ არც ეს მოწინავე წრე იყო გამორკვეული კარგათ მარქსის მოძღვრებაში. ძალიან ცოტა იყო მაშინ წიგნები მარქსიზმის შესახებ დაწერილი და რაც იყო იმის შოვნა ძალიან ძნელი იყო. არა-ლეგალური ლიტერატურა თიოქმის არ მოიპოვებოდა და თუ იყო რამ, ისიც ნაროდნიკული; ამიტომ მეტად ძნელი იყო შესწავლა მარქსის მოძღვრებისა. თვით „კაპიტალი“ ძნელი საშოვარი იყო და რომ გეშოვნა კიდევ მისი გაგება მოითხოვდა დიდ მომზადებას და ფართო მეცნიერულ ცოდნას. „მესამე დასელთა“ წრეებში მაშინ ერთნაირის გულმოდგინებით კითხულობდნენ მარქსის და ლასალის თხუზულებებთან ერთად ცნობილ ლავროვის „ისტორიულ წერილებს“, ჩერნიშევსკის, დობროლიუბოვს, პისარევს, მიხაილოვსკის და სხ. სიმართლე რომ ვსთქვათ, ე. ნინოშვილიც იმ დროს ნაკლებათ იყო გამორკვეული მარქსის მოძღვრების დებულებებში და მის აზროვნებაში ჯერ კიდევ ბევრი რამ იყო არა მარქსისტული, არამედ ნაროდნიკული, იდეალისტური. მიუხედავად ამისა უნდა ვაღიაროთ, რომ მაშინდელ ყველა ჩემ ნაცნობებში ე. ნინოშვილი ყველაზე ღრმა და დიდ შთაბეჭდილებას ახდენდა. ის იყო პირველი მოძღვარი და მოციქული ახალი აზრისა, ახალი მიმართულებისა. ღრმა ნოაზროვნე, იშვიათი ლოღოვის მქონე და, რაც ყველაზედ უფრო საინტერესოა, — არა ჩვეულებრივი მიმზიდველობის ადამიანი. პირველ დალაპარაკებისთანავე ის შენ დაგიპყრობდა, დაგიმორჩილებდა. ძნელი იყო მისი განშორება და სანატრელი მასთან ხელახლათ შეხვედრა...

1893, 94 წ. წ. მე გავატარე ფილოქსერის „პარტიაში“. უნდა აღინიშნოს, რომ ფილოქსერის „პარტიაში“ დიდი სამსახური გაუწია იმ დროს „მესამე დასელებს“. თვით ე. ნინოშვილიც მსახურობდა ფილოქსერის „პარტიაში“. თითქმის ყველა ცნობილი „მესამე დასელები“ მსახურობდნენ იქ. თუ ზამთრობით მიხაილოვის ქუჩაზე ე. ნინოშვილის ნესტიანი სარდაფი „დასელების“ საიდუმლო კლუბს წარმოადგენდა, ზაფხულობით ფილოქსერის პარტია იყო სააგარაკო ადგილი მათთვის. როგორც ზევით აღვნიშნე 1894 წ. ზაფხულზე მეც ეიშოვნე „სტარში რაბოჩის“ ადგილი ფილოქსერის პარტიაში და მაისის დამლევს გავემგზავრე გორის მაზრაში სოფ. ქვიშხეთში. იქ მე პირველათ გავიცანი სილიბისტრო ჯიბლაძე და კარლო ჩხეიძე. ისინი შედარებით ჩემთან უფრო მომზადებული იყვნენ მარქსის მოძ-

ღვრებაში და თავის თავად ცხადია, ამ შეხვედრამ დიდი სარგებლობა მომიტანა პირადად მე. ბევრ საკითხებში უკეთესად გამოვერკვირე და ტფილისში რომ დავბრუნდი, ჩემ თავს საკმარისათ მომზადებულ მარქსისტათ ვთვლიდი. როგორც ზევით აღვნიშნე — „მესამე დასელები“-ს წრეს მე გავეცანი 1892 წლიდან. სამი წელიწადი ვტრიალებდი ამ წრეში, ბევრ თვით-განვითარების წრეებში ვღებულობდი მონაწილეობას, ბევრს ვკითხულობდი და ბევრს ვფიქრობდი... ყველაფერი ეს მე მომწონდა, ხოლო არ მომწონდა ერთი რამ, — ყველა ჩემი მეგობარი „მესამე დასელები“ სამი წლის განმავლობაში მხოლოდ თვითგანვითარებაზე, მოსწავლე ახალგაზრდობაში მეცადინეობაზე და მათში უფრო ნიჭიერთა საზღვარგარეთ გაგზავნაზე ფიქრობდნენ. მათი პრაქტიკული მოღვაწეობა ამ ფარგლებს არ ცილდებოდა. მე, რასაკვირველია ეს არ მომწონდა. ჩემი მეგობრები თავის ასეთ საქმიანობას, როგორც ზევით აღვნიშნე, იმით ასაბუთებდნენ რომ სამი წლის განმავლობაში საკმარისი რიცხვი პროპაგანდისტებისა ვერ მოამზადეს; თუმცა ამ დროს „მესამე დასელების“ ჯგუფი მრავალ-რიცხოვანი იყო. ასე იყო თუ ისე მარქსის რევოლუციონურ სოციალიზმის იდეების პრაქტიკულად მუშებში გადატანაზე ჯერ კიდევ არავინ ფიქრობდა... მე პირადად არ ვიზიარებდი „დასელების“ აზრს და ვფიქრობდი, რომ შესაძლებელი იყო მუშათა წრეების დაარსება და მათში რევოლუციონურ მუშაობის გაჩაღება. სამწუხაროთ ამ ჩემ არსს არავინ იზიარებდა და მე, როგორც რუსები იტყვიან: „Один в поле не воин“-ო მარტო რას ვაგაკეთებდი. იმედს მაინც არ ვკარგავდი და ენერგიულად ვეძებდი ჩემი აზრის მომხრეებს. 1894 წ. ოქტომბრის შუა რიცხვებში, სილიბისტრო ჯიბლაძე ჩამოვიდა სურამიდან (ის იმ წელიწადს ფილოტ-სერის პარტიაში დატოვეს „რახსლედოვაცელათ“ მთელი წლით და ხანთარში უნდა ეცხოვრა სურამში) ტფილისში და კარგათ აღარ მახსოვს სად შევეხვდი ჩვენ ერთმანეთს. ერთ საღამოს მე და სილიბისტრო ჯიბლაძე წავედით ერთ ამხანაგთან, რომელიც ცხოვრობდა არსენალის ქუჩაზე და რომლის გვარი სახელი აღარ მახსოვს. იქ სვეულებრივად დიდი კამათი გაჩაღდა მარქსის ფილოსოფიაზე. მთელი ორი საათის განმავლობაში ჩვენს მსჯელობას უაღრესათ თეორეტიკული და განწყენებული ხასიათი ჰქონდა. აქ პირველად გავიცანი ახალგაზრდა ქმარწილი. ზემლემერის სასწავლებლის შეგირდის ფორმაში გამოწყობილი, რომლის სახელი და გვარი, როგორც შემდეგ გამოირკვა, იყო სტანისლავ რენიგერი. აქედან მე და რენიგერი ერთად წამოვედით სახლში. ქუჩაში კაი ხანს ორივე ჩუმად მივდიოდით. ეს სიჩუმე ბოლოს რენიგერმა დაარღვია და მითხრა: — იი, წარმოიდგინეთ თქვენ, რომ კოველოვის ასე ხდება — შეიყრებიან ეს თქვენი მარქსისტები და გაჩაღებენ დაუსრულებელ ფილოსოფიურ სჯა-ბაას, ილაპარაკებენ,

ილაპარაკებენ და დაიშლებიან. მეორე წელია, რაც მე ტფილისში ვცხოვრობ, ღიცნობ თითქმის ყველა ქართველ მარქსისტებს, ბევრი მათგანი თეორეტიულათ საკმარისათ მომზადებულია და ამასთან ერთად ნიჭიერიც, მაგრამ რა გამოვიდა, ყველა გაუბრძოლი მუშაობას, ყველას უნდა ჯერ ფილოსოფოსი გახდეს, ყველა ოცნებობს საზღვარ-გარეთ წასვლაზე. მე გაოცებით უსმენდი რენიგერს: ეს პირველი აღმადანი იყო, რომელიც ისე ფიქრობდა, როგორც მე და ამიტომ ჩემს სიხარულს საზღვარი არ ჰქონდა. რენიგერი გულდაწყვეტით განაგრძობდა: დღეს ტფილისში მუშაობა ძალიან კარგათ შეიძლება. არის აქ მოწინავე მუშები, არის მათში დიდი ინტერესი თვით-განვითარებისა, რევოლუციონურ მუშაობისა. ძალიან მოკლე დროში შეიძლება მოეწყოს მუშათა სოციალ-დემოკრატიული წრეები, მაგარი და ფართო ორგანიზაციები. კონსპირატიული პირობებიც აქ კარგია: ამ საქმის გასაძლელათ მომზადებული ხალხიც არის. ერთი სიტყვით ყველაფერი ხელს უწყობს რევოლუციონურ მუშაობას და სამუშაოთ კი არაფერი კეთდება. არამც თუ არაფერი არ კეთდება—ფიქრათაც არავის მოსდის ასეთი მუშაობის დაწყება... მე ჩემის მხრივ განუწყობად რენიგერს, რომ მეც ისეთივე აზრისა ვარ ამ საკითხზე, როგორც ის და ვსთხოვე უფრო დაწვრილებით მოგველაპარაკა ამაზე. მან ჩემს განცხადებას სკეპტიკურათ შეხედა. რალაც უნდობლობა ეტყობოდა. ცოტა დაფიქრდა და მითხრა: ზვალ ნაშუადღევს ხუთ საათზე მოდიოთ საბაღოსნო შკოლაში და იკითხეთ კოკი; მე იქ ვიქნები; მოვილაპარაკოთ. შევთანხმდით რა შეხვედრის ადგილზე და დროზე ჩვენ მალე გავშორდით ერმანეთს. მე რენიგერი ძალიან მომეწონა; მისმა გულწრფელმა ლაპარაკმა ღრმა შთაბეჭდილება დატოვა ჩემზე. გულში იმედებმა გაიღვიძა. ვიფიქრე—მე რენიგერში ვიპოვე ერთი თანამოაზრე მაინც მეთქი. მეორე დღეს დანიშნულ დროზე და ადგილზე ჩვენ შეხვედით ერმანეთს. რენიგერი ახლა უფრო მზიარულათ შემხვდა, როგორც შემდეგ გავიგე მას უკვე შეეკრიბა ჩემს შესახებ ცნობები და ეტყობოდა, რომ ეს ცნობები მისთვის დამაწყაყოფილებელი იყო, ამიტომ მის საუბარს ჩემთან უფრო გულახდილი და საქმიანი ხასიათი ჰქონდა. აქ მე იმან მითხრა, რომ ტფილისში არის ერთი პატარა ჯგუფი მარქსისტებისა, რომელსაც ის ეკუთვნის. ამ ჯგუფს გადაწყვეტილი აქვს ტფილისის მუშებში რევოლუციონური მუშაობა აწარმოოს. ჯგუფს აქვს მოწყობილი კაი მდიდარი ბიბლიოთეკა მუშებისათვის და გეგმოგრაფი. ბიბლიოთეკა პრაქტულად აღწევს: მოთხოვნები მუშათა და გლეხთა ცხოვრებიდან, პუბლიცისტური და კრიტიკული წერილები, მეცნიერების სხვა და სხვა დარგებიდან, პოპულარული, მუშებისათვის ადვილათ გასაგები წიგნები და წიგნაკები.

ბიბლიოთეკაში მოიპოვებოდა თითქმის ყველა გამოცემები „მარტო განთავისუფლების ჯგუფისა“. ყველა რუსეთში ლეგალურად დაბეჭდილი წიგნები და სხვა და სხვა ეურნალებიდან ამოკრებილი წერილები მარტოსიმის შესახებ ერთი სიტყვით—მისი ლაპარაკიდან გამოიკვავა, რომ ჯგუფს დიდი ნაყოფიერი წინასწარი მუშაობა გაუწევია; მართალია ის მუშაობა წრეებში ჯერ კიდევ არ აწარმოებდა პროპაგანდა-აგიტაციას მაგრამ მას ზოგიერთა მოწინავე მუშებში, ბიბლიოტეკის საშუალებით კავშირი მაინც ჰქონდა. ამ მუშებს წიგნებს აძლევდნენ წასაკითხავათ. მუშაობა ბიბლიოთეკის შექმნა უკვე ნახევარ საქმეთ უნდა ჩაითვალოს. სანამ ამ ჯგუფს გავიცნობდი ძალიან ბევრს ვფიქრობდი ისეთი ბიბლიოთეკის მოწყობაზე. კარგათ ვიცოდი, რომ სერიოზული მუშაობის წარმოება მუშებში შეუძლებელი იქნებოდა ბიბლიოთეკით. ბიბლიოთეკა მუშაობა კლასიურ თვით-შეგნების საფუძველია. არ შეიძლება მოწინავე მუშების მომზადება თუ ამისთვის საჭირო ლიტერატურა არ გექნა, ამიტომ ამ ამბავმა მე ძალიან გამაყვირა და გამახარა;—გამაყვირა იმდენათ, რამდენათაც მე ამ ჯგუფის და მუშაობა არა-ლეგალურ ბიბლიოთეკის არსებობას არ მოველოდი და გამეხარდა იმიტომ, რომ ჯგუფის და ბიბლიოთეკის არსებობა იძლეოდა სრულ გარანტიას მუშებში პრაქტიკულ მუშაობის დაწყებისას, რომელხედაც მე რამდენიმე წელიწადი მხოლოდ ვოცნებობდი. აქ მე, სრულიად მოულოდნელად წავაწყდი, ან უკეთ რომ ვსთქვა—აღმოვაჩინე ორგანიზაცია, რომლის შექმნა მე მარტო ვერ შევძელი. რენიგერმა მიახლო იმის შესახებაც თუ როგორ შეიძინეს მათ ეს წიგნები.

ტფილისში იმ დროს ბევრი იყო ესრეთ წოდებული: „ყოფილი ადამიანები“ („ბივშიე ლიუდი“) ყოფილი ნაროდნიკი რევოლუციონერები. ბევრ მათგანს სხვა და სხვა სახელმწიფო დაწესებულებებში გამოჩენილი ადგილი ექირათ და გვარიან ჯამაგირს იღებდნენ. ამ „ყოფილ ადამიანებთან“ მჭიდრო კავშირი ჰქონდა რენიგერის ჯგუფსა. ეს ყოფილი ხალხი დიდის ყურადღებით და თანაგრძნობით ეპყრობოდნენ მარქსისტთა ჯგუფის დაწყებულ საქმეს, მათ იცოდნენ, რომ ბიბლიოთეკა ეწყობოდა მუშებისათვის. ამ თანამგრძნობ პირებს შეწერილი ჰქონდათ გადასახადი, როგორც წიგნებით, ისე ფულით. ფულს ისინი იხდიდნენ ყოველთვიურათ. ფულების შეკრება მათ შორის მინდობილი ჰქონდა კოკს. ამ ფულით ჯგუფი იძენდა წიგნებს, საზღვარ-გარეთიდან ლიტერატურის მიღება მინდობილი ჰქონდა რენიგერს. რენიგერი, სხვათა შორის, დიდი კონსპირატორი იყო. არავინ არ იცოდა როგორ და რანაირათ ახერხებდა ის საზღვარ-გარეთიდან არა-ლეგალურ წიგნების მიღებას. ჯგუფი შესდგებოდა სულ ოთხი კაცისაგან: სტანისლავ რენიგერი, (მისი კონსპირატორული

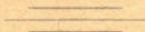
„კლიჩკა“ იყო იუსტინე), თედორე აფანასიევი, მიშა კლიმიაშვილი და კოკი. აფანასიევი მუშა იყო. ის მუშაობდა მეხანიკის თანამდებობაზე ზინგერის საკერავ მაშინების ცენტრალურ მაღაზიაში. ბიბლიოთეკა და გექტოგრაფი მოთავსებული იყო აფანასიევის ბინაზე (ახლა კოლოზნის ქუჩა სახ. № 20, სალდათის ბაზართან). მე რომ ჯგუფში შევედი—მიშა კლიმიაშვილი იქ აღარ იყო, მაგრამ როგორც რენიგერმა გადმომცა—მან მხურვალე მონაწილეობა მიიღო ბიბლიოთეკის შეძენა—მოწყობაში. ჯგუფის პირველი კრება, ჩემი თანადასწრებით მოხდა აფანასიევის ბინაზე. აქ—პირველათ დაისვა საკითხი მუშათა სოციალ-დემოკრატიულ წრეების მოწყობაზე. მე ტფილისის სახელოსნო შკოლა გავათავე და ზოგიერთ ჩემ შკოლის ამხანაგებთან, რომლებიც ამიერ კავკასიის რკინის გზის სახელოსნოში მუშაობდნენ, მაშინ უკვე მქონდა ჯავშირი. მათ ხშირათ ვხვდავდი, წიგნებს ვაძლევდი, ბევრს ვებაძებოდი მარქსის მოძღვრებაზე. მუშებში მარქსისტულ წრეების და ორგანიზაციების დაარსებაზე. როდესაც ჯგუფის კრებაზე ეს საკითხი პრაქტიკულათ დაისვა—მე იმათ გავაცანი ჩემი დამოკიდებულება მუშებთან და უთხარი, რომ ეს საქმე მე შემძლიან ვიკისრო. ისინი ჩემ განცხადებას სიხარულით შეხვდნენ. ამავე კრებაზე დაისვა საკითხი ბიბლიოთეკისთვის კონსპირატიულ ადგილის გამოძებნაზე; რადგან ჯგუფს თავისი კრებები აფანასიევის ბინაზე ჰქონდა,—ამიტომ იქ ბიბლიოთეკის დატოვება საშაო იყო. სამწუხაროთ ამ ბიბლიოთეკის გადატანა დიდხანს ვერ მოხერხდა და 1898 წ. წიგნების დიდი ნაწილი ჟინდარმებს ჩაუვარდათ ხელში. ამავე კრებაზე იყო დასმული საკითხი—წიგნებით ესარგებლა მხოლოდ მუშებს. გამონაკლისს შეადგენდნენ ის ინტელიგენტები, რომლებიც ჯგუფის ხელმძღვანელებით მეცადინეობდნენ, ან შემდეგში იმეცადინებდნენ მუშებში. წიგნების გაცემის დროს დაცული უნდა ყოფილიყო სასტიკი კონსპირაცია. წიგნები უნდა მისცემოდა ისეთ პირებს, რომლებსაც ჯგუფის წევრები კარგათ იცნობდნენ და რომლებიც სრული ნდობით იქნებოდნენ აღჭურვილი. ამნაირათ ჩვენ ურთიერთშორის ერთგვარი შრომის განაწილება მოვახდინეთ: ბიბლიოთეკის გამგეობა იკისრა აფანასიევმა, კოკი დარჩა თავის თანამდებობაზე—ის ბიბლიოთეკის სასარგებლოთ ფულებს აგროვებდა „ყოფილ ადამიანებში“, რენიგერი არა-ლეგალური ლიტერატურას ლეგალობდა საზღვარგარეთიდან, მე მომანდევს მუშათა წრეების შედგენა და მათი ხელმძღვანელობა. ჩვენი მიზანი იყო, ყოველთ უწინარეს ხელში ჩაგვგდო ამიერ-კავკასიის რკინის გზის ტფილისის დეპო და სახელოსნო. ვინაიდან ჩვენ ვიცოდით, რომ ამ სამრეწველო დაწესებულებებში მუშების მეტი ნაწილი წერა-კითხვის მცოდნე იყო. ამ მუშებიდან კი ადვილად შეიძლებოდა, მომავალ

მუშათა მოძრაობის ხელმძღვანელების და აგიტატორ-პროპაგანდისტების დამზადება და მათი საშუალებით მუშათა ფართო მასებში ფართო რევოლუციონერ მუშაობის დაწყება. საზოგადოთ ჩვენი ჯგუფი ძალიან სკეპტიკურათ უყურებდა ინტელიგენციას. ის დარწმუნებული იყო იმაში, რომ მუშათა საქმე-მუშათა ხელით უნდა გაკეთებულიყო. აქედან თავის თავად ცხადია ჯგუფის მთელი ყურადღება მიპყრობილი იყო მუშებში მეცადინეობაზე. რკინის გზის დეპო-სახელოსნო მაშინ შედგენდა უმთავრეს ძარღვს წარმოებისა მთელ ამიერ კავკასიაში და საჭირო იყო ამ ძარღვის დაპყრობა, რომელიც გაგვიადვილებდა დანარჩენ ფაბრიკა-სახელოსნოებში და ქარხნებში მუშაობას, როგორც ტფილისში, ისე სხვა ქალაქებში და სამრეწველო პუნქტებში. ამიტომ ჩვენ რევოლუციონერი მუშაობა აქედან დავიწყეთ. ჩვენი ვარაუდი სამაგალითოთ გამართლდა. ამ სამრეწველო დაწესებულებამ უდიდესი როლი ითამაშა არა თუ მარტო ტფილისის მუშათა მოძრაობაში, არამედ მთელ ამიერ-კავკასიაში. ის მუდამ სათავეში ედგა ამიერ-კავკასიის მუშათა მოძრაობას. ის იყო როგორც ავანგარდი, ისე ხელმძღვანელი და ტონის მიმცემი ხანგრძლივი და მდგრად ბრძოლისა. პირველი მუშათა წრეები ამ სახელოსნოში დაეარსეთ, 1894 წ. ნოემბრის პირველ რიცხვებში შეიკრიბა მუშათა პირველი წრე. ამ წრეში შედიოდნენ: ე. გიორგობიანი, ვანო ქავჭავაძე (გლეხია გორის მაზრიდან), იოსებ არაგიაშვილი, სერგო ჯაფარიძე, *) და შემდეგ ამავე წრეში შემოვიყვანეთ არჩილ არაგიაშვილი, უფროსი ძმა იოსებ არაგიაშვილისა, გიორგობიანი და ქავჭავაძე რკინის გზის სახელოსნოში მუშაობდნენ. იოსებ არაგიაშვილი, ხელობით ღურგალი-მუშაობდა კერძო სახელოსნოებში და მჭიდრო კავშირი ჰქონდა ტფილისის თამბაქოს ფაბრიკების მუშებთან. არჩილ არაგიაშვილმა სალდათობა გაათავა და სოფელში ცხოვრობდა, საიდანაც ჩვენ ის გამოვიწვიეთ და რკინის გზის სახელოსნოში მივალდებინეთ. გიორგობიანს, ქავჭავაძეს და ძმებს არაგიაშვილებს ტფილისის სახელოსნო შკოლა ჰქონდათ გათავებული. ხელობით, იოსებ არაგიაშვილის გარდა, ყველა სლესრები იყვნენ. მე იმათ სახელოსნო შკოლიდან ვიცნობდი; არჩილ არაგიაშვილს და ზაქარია ჩოდრიშვილს ჯერ კიდევ მაშინ, როდესაც სახელოსნო შკოლაში ვსწავლობდით, კავშირი ჰქონდათ გოლა ჩიტაძის წრესთან, საიდანაც ისინი ღებულობდნენ, რუსულიდან ქართულ ენაზე ნათარგმნ ლიტერატურას. მე მახსოვს, ჯერ კიდევ პირველ კლასში, სახელოსნო შკოლაში არჩილ

*) ეს არ არის ის გეგალი სერგო ჯაფარიძე, რომელსაც შკოლებელნი იტყობდნენ პირველ სახელმწიფო სათათბიროდან, როგორც დეპუტატს ს.-დ. ფრაქციისა.

არავიაშვილმა გადმოშვა წასაკითხათ „ოთხი ქმის ისტორია“ და ერთი კიდეც რაღაც სხვა ბროშურა. ასე რომ ამ ამხანაგებს მე სახელისნო შკოლიდან ვიცნობდი. რაც შეეხება სერგო ჯაფარიძეს ის ინტელიგენტი იყო, სიმწიფის ატესტატზე ემზადებოდა და შემდეგ მოწინავე წრეებში ქართველ მუშებს რუსულ ენას ასწავლიდა. ჯაფარიძე შემდეგ საზღვარ-გარეთ წავიდა და იქ (თუ არ ვცდები, გერმანიაში) ელექტრო-ტექნიკური სასწავლებელი გაათავა. შემდეგში ამ წრიდან დიდი როლი ითამაშა არჩილ არავიაშვილმა, მაგრამ ამაზე შემდეგ.

(შემდეგი იქნება).

რომანოვ უანხევა-

ჩემი მოგონების ნაწყვეტი.

80 წლების მეორე ნახევრიდან მე შევეუბნანაგდი გ. ჩარკვიანს, რომელიც ტფილისში განაგებდა წიგნის მაღაზიას და ჩაბმული იყო სტამბის საქმეშიც. ამ დროს საქართველოში ი. ჭავჭავაძის რედაქტორობით გამოდიოდა ერთადერთი ქართული დღიური გაზეთი—„ივერია“, რომელიც ღარიბ ქართულ მწერლობას, რა თქმა უნდა ვერ აკმაყოფილებდა, ვერც მკითხველებს სძუნდა ახალ რამეს. ამიტომ რამდენიმე პირმა გადაწყვიტეთ შეჩერებულ ყოველი კვირეული გაზეთი—„თეატრი“ გაგვეახლებია (ახალის გამოცემის ნებას მაშინ არ იძლეოდენ). ფაქტიურად რედაქტორობა და კორექტურაც ამ გაზეთისა ამხანაგებმა მე მომანდევს და 88 წელს სექტემბრის პირველ რიცხვებიდან გაზეთის გამოცემის საქმეც უკვე მოეწყო.

ამ გაზეთში თავი მოიყარეს სამუშაოთ საქართველოს ცნობილმა ლიტერატორებმა დიდ მგოსან აკაკისთან ერთად.

საქმის ვითარებამ შემდეგი დაგვანახვა, რომ ამდენ ლიტერატურულ ძალებს ერთი კვირეული გაზეთი ვერ წვდებოდა და გადაწყვიტეთ, გაზეთი „თეატრი“ ყოველ თვიურ სქელ ტანიან კურნალად გადაგვექცია და ქართულ ლიტერატურაში შეგვეტანა სრულიად ახალი, ჯერ არ გაგონილი მარქსისტული მსოფლ-მხედველობა. მაშინ მე და ვასილ წერეთელი საქართველოში პირველ მარქსისტებათ ვითვლებოდით. (ამის შესახებ იხ. ჩემი წერილები იმავე წლის „თეატრში“ გაზ. „ივერიაში“ ჭრელაშვილის, დონ-იაგოს და ნალის წინააღმდეგ დაწერილი. რამდენიმე ჩემი სტატია მაშინდელმა ცენზორმა—რაფიელ ერისთავმა სულ აკრძალა).

ფილიპე მახარაძე და ნოე ჟორდანია მაშინ მოწაფეები იყვნენ: სწავლობდნენ სემინარიის მეექვსე კლასში.

ამ ხანებში პროვინციიდან მომხივდა ეგნატე ნინოშვილის ფსევდონომით ხელმოწერილი მოთხრობა, — თუ არა ვცდები „გოგია უიშვილი“. მოთხრობა მომეწონა, იგი ცოცხალი, ნიჭიერი მხატვრული ენით იყო დაწერილი და ამიტომ მოვათავესე კიდეც „თეატრში“. მე აქ ვფიქრობდი თან ეგნატე ჟურნალის მუდმივ თანამშრომელათ მომეწვია, მაგრამ ეშმაკი თურმე სხვანაირად ფიქრობდა. მთავრობას უკვე გაეგო, რომ ეს წრე ჟურნალის თანამშრომლებისა სოციალისტებისაგან შედგებოდა... ამის შემდეგ გაზეთს დიდხანს აღარ უბოგინია, — დაიხურა.

92 წლის მიწურულში ზესტაუონში მყოფ ეგნატე ნინოშვილისაგან მომხივდა პატარა ბარათი, რომაც იგი მეპატიებოდა.

ეგნატე ნინოშვილი იმ დროს მსახურობდა მოლარეთ შავი ქვის მრეწველის, ცნობილ ნიკოლოზ დოლობერიძის კანტორაში და იქვე იღვა ბინათაც. ეგნატეს ბინაზე მე დამხვდა სხვა სტუმრებიც, როგორც გამოირკვა მას ჩემს გარდა მოეპატივა სხვებიც. ესენი იყვნენ: კარლო ჩხეიძე, სილიბისტრო ჯიბლაძე, დარჩია, დიმიტრი კალანდარაშვილი, ვარლამ ჭიჭინაძე და სხვა, რომელნიც ახლა აქ არ მაგონდება, — ასე თუთხმეტამდის ყმაწვილ-კაცობა იქნებოდა თავმოყრილი.

ეგნატეს ბინაზე, რომ მოვედი, ოთახიდან სწაფად გამოვიდა ერთი ქერა სანდომიანი თვალტანადი. ინტელიგენტური სახის ყმაწვილი კაცი, ასე 27 წლისა, რომელმაც თავი გამაცნო ეგნატე ნინოშვილად.

ეგნატეს მაინც და მაინც მზიარული სახე არ ჰქონდა, არ იყო პირმცინარე, თითქო მუდამ რალაცაზე სწუხდაო. ეს ინტელიგენტური ნალევლი და სევდა ამ ლამაზ კაცს უხდებოდა და სასიამოვნო, მეტად შიშშიდგელი საყურებელიც იყო. იგი ნაზი, გულითადი და, გულწრფელი მოსაუბრე იყო. ამასთან ყოფნა არ მოგწყინებოდა. ჩემთან ახლო მჯდომმა ეგნატემ დამიწყო ლაპარაკი სალიტერატურო ორგანოსა და ახალი „ქართული წიგნების მშეკდავი ამხანაგობის“ საქმეებზე, ზოგიერთი სტუმართაგანი ქართველი ინტელიგენციის საქმიანობაზეც შეკითხებოდა.

ცოტა ხნის შემდეგ გაწყობილ სუფრას შემოუსხედით და ვახშმის ჭამას შევექეცით. ჩვენ ეგნატესთან ერთად გავმზიარულდით და ავმეტყველდით. ეხლა არ გვეზინოდა ჯაშუშების, თავზე დაპცემლების, მოგხსენით ენას კლიტე და გაბედულათ ავლაპარაკდით პოლიტიკაზე, ლიტერატურაზე, გლეხებზე და ასე ვასინჯეთ პროლეტარიატზეც კი.

სუფრას ჩვეულებისამებრ ყავდა თამადა.

სიტყვის თქმის ნება გამოითხოვა პირველად მასპინძელმა

ეგნატემ, მან დაახასიათა მომენტი, მოგვითხრო შექმნილი ეკონომიური და პოლიტიკური პირობები და დაასკვნა: აბსოლუტიზმში ახიზბს მშრომელ ხალხს, იგი სისხლსა და ტვინს სწოვს მას. მშრომელი ხალხის სოცოცხლე, ენერგია და ნიჭი სრულიად კვდება. ჩვენ ყოველი ღონე უნდა ვიხმაროთ, რომ ეს მშრომელი ხალხი ავაშოძროთ, რომ ამ გაყინულ წერტილიდან დავეძრათ დამყაყებული საზოგადოებრივი ცხოვრება.

აქ შემდეგ შეიქნა ლაპარაკი რუსეთის მოსწავლე ახალგაზრდობის გმირულ რევოლიუციონურ მოძრაობაზე, რომელიც მიმართული იყო, როგორც თვითმყრობელობის, ისე შეძლებულ ხალხის, — მდიდრების წინააღმდეგ.

ეგნატეს შემდეგ ილაპარაკეს სხვებმაც.

მეც მომიხდა აქ დაბოლოს ლაპარაკი.

რუსეთის ახალგაზრდობა, სტუდენტობა და მთლად ინტელიგენცია — ვამბობდი მე, — რაც უნდა გამწარებით დაეტაკოს დესპოტიზმს, იგი მაინც ვერაფერს გახდება და სრულიად გაისრისება მთავარი საძირკველი კი, რაზეც დაყრდნობილია ეს საშიშარი დესპოტიზმი, მაინც შეურყეველი დარჩება.

საჭიროა ჩვენი პოლიტიკური გზა და მიზანი ძირიან ფესვიანათ შეიცვალოს. უპირველესათ საჭიროა, რუსეთის სამრეწველო ცენტრებში, — მდიდარი ქალაქების ფაბრიკებსა და ქარხნებში მომზადდეს და დაირაზმოს პროლეტარიტი. გათვითცნობიერდეს იგი პოლიტიკურად, რომ მუშათა შორის კოლექტივიზმის იდეამ ფეხი მაგრათ მოიკიდოს, და როცა მუშათა კლასი რუსეთში აშართავს ბრძოლის დროშას და მისი ბატონობის ქვეშ თავს მოიყრის რევოლიუციონური გლეხ-კაცობა, ჯარი და სტუდენტობა, აი, მაშინ დესპოტიზმსაც ძირში მოტყდება ფეხები და მოისპობა.

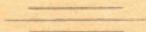
მე აქ მოვიგონე გერმანიის სოციალ-დემოკრატია, მისი ბელადის აგუსტ ბებელის სიტყვები, რომელიც არ უყურებდა დიდი იმედით სტუდენტების პოლიტიკურ ბრძოლას, რომელმაც პოლიტიკური ბრძოლის როლი მხოლოდ და მარტოდ მუშათა კლასს მიაკუთვნა...

ჩვენი ვალდებულობაა მივბაძოთ ამ შემთხვევაში გერმანიის სოციალ დემოკრატის და იმისავით დაეაშნადოთ, გაეთვლიცნობიეროთ, — მუშათა კლასი, შევავნებით მას თვისი ეკონომიური და პოლიტიკური მდგომარეობა და იგი თავის თავად აღზდგება დესპოტიის წინააღმდეგ და მოსპობს კიდევ მას საფსებით, დაეისრულე მე.

გაიმართა აქ დიდი სჯა-ბაასი, სადაც შემდეგ, პოლიტიკის ამ სფეროში მუშაობისათვის შემუშავებული იქნა შესაფერი გეგმა და დავიშალენით. *)

*) ეს იყო პირველი მარქსისტულიდ მოაზროვნე ჯგუფის კრება უფროდში, რის შედეგად წარმოიშვა „მე-5 დისი“. რ. ფანცხავას ამ მართად ნაწყვეტს ვითაც სხვები აქ როგორც ისტორიულ დოკუმენტს, რომელიც რამოდენიმეთ ფარდას ხდის, თუ როგორ წარმოიშვა პირველი მარქსისტული ჯგუფი საქართველოში და როგორ პირობებში მომზადდი იგი. დაწერილებით ამის შესახებ მკითხველი ნახავს ელტრადის ამავე ნომერში მოთავსებულ ანშ. ფ. შაჰარაძის მოვლენებში.

რედაქცია.

ავტოზიოგრაფიები.

რაქდენ პალაძე.

დავიბადე 1871 წელს სოფელ ეწერში (ქუთაისის მაზრა) სოფლის ღარიბ მღვდლისა და მწერლის ოჯახში. მღვდელი იყო ბაბუა, მამა კი ჯერ იყო სოფლის მწერალი, შემდეგ ის სოფელში მასწავლებლობდა, ბოლოს მედავითნე იყო და მასწავლებელიც. დედა გლეხის ქალი იყო მარა წერა კითხვის მცოდნე; მასთან იგი ყოველ მხრივ ზედმიწევნით პატიოსანი, კარგი მეოჯახე, ღვთის მმოსავი აღაძიანი და თავის შვილების უკიდურეს თავგანწირულებამდი მოყვარე. სოფელში დავყავი 9 წლამდი, როდესაც კი 9 წლის გავხდი, წამიყვანეს ქუთაისში და იქ სასულიერო სასწავლებელ ში მიმიცეს.

ეს სასწავლებელი დიდი წარმატებით დავასრულე და აქედან გადავედი ტფილისის სასულიერო სემინარიაში. აქ კარგათ ვსწავლობდი, განსაკუთრებით ლიტერატურასა და ლოგიკას, მაგრამ სრული უნიჭობა და დაუდევრობა გამოვიჩინე სამღვთო ცოდნის დარგში და განსაკუთრებით საეკლესიო გალობაში, რისთვისაც დამტოვეს იმავე კლასში (მეოთხე საერთო განათლების კლასი). დარჩენის შემდეგ აღარ ვისურვე სასწავლებელში დარჩენა და გამოვედი სემინარიიდან იმ აზრით, რომ რუსეთის უმაღლეს სასწავლებელში გამეგრძელებია სწავლა, მაგრამ ეს განზრახვა ჩემი სიღარიბისა და ბუნებრივ მოკრძალებულობის გამო ვერ მოვახერხე. ამის შემდეგ ქართული და რუსული წიგნების საშუალებით შეუდექი თვით-განვითარებას. ყველაფერი ეს იყო 1880 წლიდან 1891 წლამდე.

უაღრესათ მე დავინტერესდი რუსეთის სოციალისტებით მაშინ, როდესაც მათ მოახდინეს ისტორიული მნიშვნელობის ტერორისტული აქტი—1881 წლის 1 მარტს (თვითმპყრობელი მეფის ალექსანდრე მე-II მკვლელობა). მაშინ მე ვიყავი 10 წლის და ვსწავლობდი ქუთაისის სასულიერო სასწავლებელში. ბავშობიდანვე ვუარყვოვდი ყოველგვარ სამღვდლო წესებს, ცურუმორწმუნეობას და არ მქონდა რელიგიური რწმენა. მეფის მოკვლის გაგებამ ჩემში დაბადა სოციალურ საკითხებისადმი ინტერესი.

ათეიზმი და სოციალიზმი, აი ორი დასაწყისი, რომელიც ბავშობიდანვე გადაეჭლო ჩემს შეგნებას.

სემინარიაში გადასვლის, ქართულ ლიტერატურის გაცნობის და განსაკუთრებით სემინარიის ლექტორის, ჩუდეცკის მოკვლის (1885-წ.) გავლენით, აგრეთვე დიმიტრი ყიფიანსა (მაშინდელი თავად აზნაურთა წინამძღოლისა და ცნობილი მოღვაწის) და საქართველოს ეგზარხის პავლეს შორის ჩამოვარდნილ კონფლიქტის, მიწერ მოწერის და შეტაკების შემდეგ მე დავინტერესდი ქართული ხალხის ბედით და შევიქენი დიდი „პატრიოტი“.

ამგვარათ ჩემში იყო მაშინ სამი სხვადასხვა ელემენტი: 1) წმინდი იდეური, 2) სოციალისტ-რევოლიუციური და 3) ნაციონალური, და მე ვიყავი ერთდა იმავე დროს ათეისტი, რეილისტი რევოლიუციონერი და „პატრიოტი“. ამავე დროს ეკითხულობდი ლევ ტოლსტოის თხზულებებს და გავხდი „ტოლსტოევი“, არ ვსვამდი ღვინოს და არც ხორცეულს ვჭამდი. ვცდილობდი ყოველმხრივ გამეუმჯობესებია ჩემი პირადი „მე“. ეს იყო 1891 წ. მე მაშინ 20 წლის ვიყავი.

ამ წელს სემინარიიდან გამოსვლის შემდეგ მე გავცანი ჩვენი რევოლიუციონური ცხოვრებისა და აზროვნების ორ ბელადს—სახელგანთქმულ ქართველ ბელეტრისტს ეგნატე ნინოშვილს და ახალგაზრდა რევოლიუციონერსა და სოციალისტს მიხა ცხაკაიას. ესენი იყვნენ ჩემი პირველი მასწავლებლები და ხელმძღვანელები. დაუახლოვდი მათ, განსაკუთრებით ეგნატეს და, რომ შემეცნო ცოდნა და შემეზრუნებოდა მსოფლმხედველობა, წიგნების კითხვის და წაკითხულ წიგნებზე რეფერატების წერის გარდა, მათთან ხშირათ ვმართავდი კამათს სხვა და სხვა საკითხებზე, უმეტესათ სოციალურ და ლიტერატურულ-მხატვრულ ხასიათის საკითხებზე.

ეგნატემ და მიხამ შექმნეს ახალგაზრდა სოციალისტ ინტელიგენტებისაგან წრე, რომელში მეც ვითვლებოდი. ამ წრეში ეკითხულობდით და ვარჩევდით ლავროვის ისტორიულ წერილებს.

1892 წლის დამლევს ეგნატეს ინიციატივით შედგა დ. ყვირილაში პირველი არალეგალური კრება ქართველ მარქსისტებისა, რომელსაც ეგნატეს მიწვევით მეც დავესწარი. აქ მე პირველათ მოვისმინე მარქსისტული აზრები და დაუპირდაპირე ის ნაროდნიკობას მოვბრუნდით ტფილისში და აქ ჩვენ კიდევ შევადგინეთ მოწაფეთა რამდენიმე წრე.

1893—4 წელს ამ ელემენტებისაგან შესდგა ჩვენში „მესამე დასი“, რომელიც შემდეგ ეგნატე ნინოშვილის სიკვდილისა გარდიქნა საქართველოს სოციალ-დემოკრატიულ პარტიათ.

ამ პირველ „მესამე დასელებსაგან“ 1897 წელს შედგა ტფი-

ლისში პირველი საინიციატივო რევოლუციონური კომიტეტი, რომელშიც ჩემს გარდა შედიოდნენ:

1. ვასო ცაბაძე, 2. სილიბისტრო ჯიბლაძე, 3. სევერიანე ჯუღელი, 4. საშა შატლოვი, 5. ზაქარია ჩოდრიშვილი, 6. მიხა ბოჭორიძე და 7. არაქელა ოქუაშვილი.

ამ ამხანაგებში უფრო რევოლუციონერობა ემჩნეოდა ყველა მუშებს, ნახევრად მუშებს და ნახევრად ინტელიგენტს ვასო ცაბაძეს. შემდეგში ბოლშევიკურ ფრაქციაში მოგვდით (მე და ხსენებული სამი მუშა).

1891 წლიდან ჩვენ დავაარსეთ პირველი „მუშათა წრეები“, სადაც ვაწარმოებდით არა-ლეგალურ სოციალისტურ პროპაგანდას მარქსის მოძღვრების თვალსაზრისით. ამ წრეებში აღიზარდნენ და გამოვიდნენ შემდეგი ცნობილი ბოლშევიკი მუშები: ვანო სტურუა, გიორგი თელია (მუშა—ჰუმბოლცისტი) და გიორგი ჩხეიძე.

1898 წელს ლადო კეცხოველმა გამაცნო მისივე წრეში მომაცადინე, დღეს რუსეთში ცნობილი და მაშინ კი ახალგაზდა სემინარიელი ამხ. სოსო ჯუღაშვილი, რომელიც იმ დროს სკოლიდან დათმონილი იყო. სოსოს ვუთხვე სამსახური ტფილისის მეტეოროლოგიურ ობსერვატორიაში, სადაც იმ დროს ვმსახურობდი.

ამხ. სოსო იმ დროიდანვე (1898 წლიდან) შეუდგა რევოლუციურ მოღვაწეობას ჩვენი ხელმძღვანელობით და, როდესაც ჩვენ „მესამე დასელები“, ე. ი. სოც.-დემოკრატები, თითქმის ყველა დავვატუსაღეს, 1901 წელს საქართველოში რევოლუციური მოძრაობის ხელმძღვანელობა მოუხდა მარტო მას.

1898 წელს ამხანაგებთან ს. ჯუღელთან, ლადო კეცხოველთან და მუშა ზაქრო ჩოდრიშვილთან, მიხა ბოჭორიშვილთან და არაქელა ოქუაშვილთან ერთად პირველი საინიციატივო ს.-დ. კომიტეტის დადგენილების თანახმად (რომლის წევრებიც ზემოთ მოვიხსენიე) მოვაწყვე პირველი მასიური არა-ლეგალური დღესასწაული 1 მაისისა.

იმავე კომიტეტის დადგენილების თანახმად მოვაწყვე ვასო ცაბაძესთან და ლადო კეცხოველთან ერთად „კონკის“ მოსამსახურეთა ვაფიცვა, რომელსაც თავის თავათ პოლიტიკური ხასიათი მიეცა. ეს მოხდა 1900 წლის 1 იანვარს, როცა ვაფიცული მუშების სისხლი ტფილისში პირველად დაიდვარა. შემდეგში (1904), როცა მე უკვე დაავითმყოფებული ვიყავი, მოვაწყვე კიდევ ეკონომიური ხასიათის ვაფიცვა დაბა სამტრედიის მოსკოველ მეფაბრიკის ილინის აბრეშუმის ქაფის საღებ ფაბრიკაში. რამდენიმე კვირით ადრე აქ, ამ ფაბრიკაში მომუშავე ქალის, ანეტა გაბილიას მეთაურობით და ინიციატივით მე მოვაწყვე მუშა ქალთაგან წრე სოც.-დემოკრატიული პროპაგანდის გასაწევად.

ამის შემდეგ პოლიტიკურ დემონსტრაციებში მე არ მიმიღია მონაწილეობა, რადგან ბაქოში არა-ლევალურათ ცხოვრების საშინელი პირობების გამო და შემდეგ ათ თვეს ციხეში ჯდომის გავლენით ნერვული დამბლა დამეცა და 1902 წლიდან ვიდრე 1904 წლამდე ნახევრად ინვალიდი დავრჩი.

მხოლოდ 1905 წელს ქუთაისის ს. დ. ბოლშევიკების კომიტეტმა დამავალა გამეწია პარტიული ხელმძღვანელობა სამტრედიის რაიონისათვის. ეხელმძღვანელობდი ამ რაიონს როგორც ბოლშევიკი მამისადე, ხოლო მაისში ცნობილ გენერალ ლიხანოვის განკარგულებით დამატუსაღეს, მაგრამ ვარანცოვ დაშკოვის ტფილისში ჩამოსვლის გამო გამანათავისუფლეს მაისის დამლევს.

1907 წლიდან უმთავრესად ლიტერატურულ შრომას ვეწეოდი: ვთანამშრომლობდი ყველა ს. დ. ლევალურ გაზეთებში და დრო გამოშვებით ვაწარმოებდით ბოლშევიკურ პროპაგანდას მუშათა წრეებში. მხოლოდ ერთი შემთხვევა იყო, როდესაც მე მონაწილეობა მივიღე ქართულ არა-ლევალურ გაზეთის „ბრძოლა“-ს გამოცემაში, რომელსაც მაშინ ხელმძღვანელობდა ამხ. ბ. ნანეიშვილი; ამ საქმეში მონაწილეობა ამხ. მგელაძემაც (ვარდინმა) მიიღო, რომელიც მაშინ ასოთამწყობი იყო.

მებრძოლ ჯგუფებში და ტერორისტულ აქტებში მე მონაწილეობა არ მიმიღია და არც შემძლო მიმეღო ავადმყოფობის გამო. დუმცა მიუხედავად ამისა, 1919 წლის 15 სექტემბერს მენშევიკურმა მთავრობამ მაინც დამატუსაღა დენიკინის გენერალის, ბარათოვის აფეთქების გამო, ვინაიდან მე მჭიდრო ურთიერთობა მქონდა ვასიკო წიგწივადესა და არკადი ელბაქიძესთან, რომელთაც ბინდობილი ჰქონდათ ამ საქმის მოწყობა.

ვიჯექი ციხეში სხვა და სხვა დროს ორი წელიწადი, გადასახლებული ვიყავი ორჯერ და ვიმაღებოდი სამ წელიწადს. ქუთაისის ციხეში 1901 წელს ჩემთან ერთად იჯდა ნოე ჟორდანიძე და შემდეგ ასობით ბოლშევიკები, რომელთა შორის იყვნენ გამოჩენილი და თავდადებული ამხანაგები დაწყებული ამხ. მ. ცხაკაიძემ და გათავებული ლადო სუხიშვილითა და ნოე ლეკავათი.

რევოლუციურ მოღვაწეობას მაწყვეტინებდა მხოლოდ ციხეში ჯდომა და ავადმყოფობა.

თებერვლისა და ოქტომბრის გადატრიალების დროს მე ვიყავი ტფილისში და ვრედაქტორობდი ბოლშევიკური მიმართულების მუშურ ეურნალს ქართულ ენაზე. ამ რევოლუციებში ჩემი მონაწილეობა გამოიხატა მხოლოდ ლიტერატურული მოღვაწეობით. ჩემთან ერთად მუშაობდნენ: ამხ. მიხა, ფილიპე, ლადო დუმბაძე, ს. თოდრა, ვანო

ბოლქვამე და სხვები. 1917—18 წელს ჩვენ ვუშვებდით გაზეთ „ბრძოლას“, რომელიც ს. სოც.-დ. (ბოლშევიკების) ლეგალურ ორგანოთ ითვლებოდა.

შემდეგ ამხ. ფილიპესთან ერთად ვმუშაობდი გაზეთ „კომუნისტურ მენშევიკურ საქართველოში არა-ლეგალურ ორგანოებშიც ვმუშაობდი: ვეხმარებოდი ამხ. ფილიპეს არა-ლეგალური ბიულეტენების დამზადებაში და ვთარგმნიდი არა-ლეგალურ რუსულ პროკლამაციებს. 1919 წელს ვთარგმნე რ. კ. პ. ჩვენში არა-ლეგალურად გამოსული პროგრამა.

იოსებ სიმონის-ქა მოღვაწეობა.

მე დავიბადე 1876 წელს. რევოლუციონურ მოძრაობაში თავიდანვე ვღებულობდი მონაწილეობას.

მამა ჩემი იყო მეწაღე და მე თითონ მეწაღე-პროლეტარი ვმსახურობდი რკინის გზაზე. როგორც პროლეტარი იძულებული ვიყავი ბრძოლა მეწარმეებთან კაპიტალის წინააღმდეგ. მე მიმიღო პარტიაში გორის ორგანიზაციამ. რომელსაც ხელმძღვანელობდა ვანო კეცხოველი.

1905 წ. ვღებულობდი მონაწილეობას წითელ რაზმში, რომელიც მოქმედებდა ახალქალაქის რაიონში შავრაზმულ ორგანიზაციის წინააღმდეგ, ე. ი. მემამულეთა და თავად-აზნაურთა ცხენოსანი რაზმის წინააღმდეგ. წითელი რაზმის უფროსი იყო არსენ კორსიძე. ვღებულობდი მონაწილეობას რკინის გზელთა გამოსვლაში ხაშურში. ამიტომ დატუსაღებული და მოთავსებული ვიყავი გორის ციხეში.

არჩეული ვიყავი ახალქალაქის რაიონის თავმჯდომარეთა და ვასილულები სხვა და სხვა კონსპირატიულ დავალებებს.

1905 წლის რევოლუციის დროს ვიყავი ტფილისში და ამხ. (სტალინი) ჯგუფის წინააღმდეგ თანახმად გამაგზავნეს გორის ორგანიზაციაში. ვღებულობდი მონაწილეობას ახალქალაქის წითელ რაზმში, რომლის უფროსადაც არსენ კორსიძე იყო.

მონაწილეობას ვღებულობდი ტერორისტულ აქტებში—სადგ. გრაკალში მოგვალე ცნობილი ჯაშუში კოშაძე და გორის ხიდზე ციციშვილი, რომელიც დავალებული მქონდა გორის ორგანიზაციის ერთი ჯგუფისაგან.

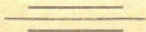
პოლიცია მუდამ მსდევნიდა და დამატყვევა კიდევ. სამხედრო-საველე სასამართლომ მომისაჯა ოთხი წლის კატორღა. ციხეში ჩემთან ერთად იჯდა განსვენებული კოკოლა ოდიშვილი, ჭიტესა ჯანიაშვილი და მიხა ბატკუაშვილი. პარტიულ მუშაობას ვაწარმოებდი განუწყვეტლივ.

თებერვლისა და ოქტომბრის რევოლუციების დროს მოვხვდი ქ. ტრაპეზუნდში, სადაც მე ვითვლებოდი სამხედრო სამსახურში მოხალისეთ. რევოლუციის დროს იქ ვიყავი არჩეული საბჭოთა

არჩევნების დელეგატთა და შემდეგ საბჭოს წევრად, რომლის თავ-
მჯდომარედაც ამხ. კვირკველია იყო.

1900—1903 წლამდე ვიყავი ტფილისში, 1903—1907 წლამდე
გორში, 1906—1909 წლამდე ვიჯექი გორის ციხეში. 1909 წელს
გადამასახლეს, საიდანაც გამოვიპარე და ვიმალებოდი 1914 წლამდე.
1914—1917 წლის ბოლომდე ვიყავი ტრაპეზუნდში. 1917 წლის
დამლევს ჩამოვედი ტფილისში და ამირჩიეს აქ 1 რაიონის საბჭოში.
1919 წლიდან 1921 წლის დამლევამდე ვიყავი ტფილისის კომიტე-
ტის წევრად. ამავე წლებში ვიყავი 1 რაიკომის ბიუროს წევრიც.
1921 წელს არჩეული ვიყავი დელეგატად პარტკონფერენციაზე.

1919-სა და 1920 წლებში არჩეული ვიყავი წარმომადგენლათ
ტფილისის მუშათა ცენტრში. 1921 წელს დამატესალეს და ვიჯექი
ქუთაისისა და ბათუმის ციხეებში — საქართველოში საბჭოთა ხელის-
უფლების დამყარებამდე

პარლამენტში.

დავობადე 1884 წელს გლეხის ოჯახში სოფ. ბურნათში (ოზურ-გეთის მაზრა, ქუთაისის გუბ). ბავშობისას მე ვიყავი ავადმყოფი.

ჩემი მატერიალური მდგომარეობა უარესდება ოჯახში განვითარებულ ავადმყოფობით, რომელმაც იმსხვერპლა შეიდი სული მშობლებთან ერთად.

თავდაპირველად მე ვსწავლობდი ხაშურის სასოფლო სკოლაში, ხოლო ამის შემდგომ შევედი იქაურ რკინის გზის სასწავლებელში.

ექიმების რჩევით მე გადავედი ტფილისში საბალოსნო შრომის სკოლაში. ეს იყო 1896-1897 წლებში. ამ სკოლაში საქმის დაწყება მე არ მაკმაყოფილებდა, ამისათვის 1899 წელს გავემგზავრე ბესარაბიაში, ქ. კიშინიოვში, სადაც დავიწყე მზადება მეღვინეობის უმაღლეს სასწავლებელში შესასვლელად, მაგრამ მატერიალურის მხრივ უმწეო მდგომარეობამ იძულებული მყო დავბრუნებულიყავი 1900 წელს გორში.

ცოტა ხნის შემდეგ მე მომიხდა სამსახურში შესვლა ბორჩალოს მაზრაში მელიკოვებთან, სადაც საფუძვლიანად შევისწავლე მევენახეობა და მეღვინეობა. აქ ვიმსახურე თითქმის ერთი წელი, ხოლო შემდეგ დავბრუნდი ისევ გორში.

მე დიდხანს განზე ვუდექი პოლიტიკურ მიმდინარეობას, მაგრამ ხაშურში მუშების დახვედრამ მოახდინა ჩემზე საოცარი შთაბეჭდილება და დასძრა ჩემი ფიქრები პოლიტიკისკენ

აქედან იწყება ჩემი პირველი გამოსვლა რევოლუციონურ სარბიელზე.

1903 წელს ნიკოლოზ ფერაძის დახმარებით მე შევედი ესდეკების პარტიაში, მის ხაშურის ორგანიზაციაში. იქ მუშაობდენ გარდა ფერაძისა ისიდორე მეფარიშვილი და ცაბაძე.

1904 წელს ვცხოვრობდი ტფილისში, ვერაზე, ვირიცხებოდი ვასო ფერშლის იაჩეიკაში, მისი გვარი დამავიწყდა. იაჩეიკის სხვა წევრები არ მახსოვს. მონაწილეობას ვიღებდი წრეებში როგორც ტფილისში ისე ხაშურში. ტფილისის წრის ხელმძღვანელნი არ მახსოვს, ხოლო ხაშურის წრის ხელმძღვანელად, გამოვლით, იყო ისიდორე რამიშვილი. წრეში ვასრულებდი სხვა და სხვა მინდობილობას,

მაგრამ წრეებს ჩემზე გავლენა არ ქონია. გონებას ვაგარჯიშებდი ბროშიურების და წიგნების კითხვით. ჩემი პოლიტიკური და ეკონომიური რწმენის შესამუშავებლად გადამწყვეტი მნიშვნელობა ქონდა ჩემთვის კამოს პიროვნებას. დიდი იყო მისი გავლენა ჩემზე. ის სისტემატიურად მაწვდიდა სათანადო ლიტერატურას. რაც შეეხება გაფიცვებს, მე ვიღებდი მონაწილეობას პოლიტიკურ გაფიცვებში ეკატერინოსლავში 1907-1908 წლებში, სადაც მახსოვს ამხანაგები და არკადი (მათი გვარი დამავიწყდა) და აგრეთვე ეკონომიურ გაფიცვებში ბაქოში.

აქტიურ მონაწილეობას ვიღებდი 1905 წლ. აჯანყებაშიც, პატროუჩიან ბომბების დამზადებით. რასაკვირველია, ფაბრიკაცია მიმდინარეობდა კონსპირატიულად; საიდუმლოებას თხოულობდა აგრეთვე ბომბების და, მაშინდელი ტერმინოლოგიით, არა-ლეგალურ ლიტერატურის ჩემ მიერ გადაზიდვა-გადმოზიდვა და სხვა. ყველა ეს სწარმოებდა ხაშურში. პირდაპირ მონაწილეობას მებრძოლ ჯგუფებში არ ვიღებდი, ვიყავი მხოლოდ ხელმძღვანელი. ჯგუფი უმთავრესად ყურადღებას აქცევდა ტერორისტულ აქტების მოწყობას, მაგრამ თვალსაჩინო ჩვენ არაფერი არ გაგვიკეთებია, რადგანაც უკვე მოასწრეს ჩვენი შემუსვრა. ხელმძღვანელთა შორის მახსოვს წერეთელი. ტერორისტულ აქტებში არ ვიღებდი მონაწილეობას ლიტერატურის გავრცელების გამო მე მიმცეს პასუხის გებაში. სისხ. სამ. დებულების 129 მუხ. ძალით, მაგრამ, რადგანაც ამ მუხლით ვერ დამიმტკიცეს დანაშაულობა, მეორე ნაწილის სის. სამარ. დებულების 132 მუხ. ძალით მომისაჯეს 6-ი თვის ციხეში ჯდომა. სასჯელი მე არ მომიხდია, რადგანაც მოგვეყი 1913 წლის მანიფესტში. ფაქტიურად კი მოვიხადე განწესებული სასჯელი, რადგანაც სხვა და სხვა დროს ნახევარი წელი, საქმის გამორკვევამდე, დავყავი მეტეხის ციხეში.

ციხეში დროს გატარება გამოიხატებოდა წიგნების კითხვაში და სხვა და სხვა თემაზე სჯა-ბაასში. ჩემთან ერთად ისხდნენ: ავაქოვი (სახელმწიფო სათათბიროს ყოფილი წევრი), თელია (მისი სახელი არ მახსოვს), მენშევიკი, რომელიც დაიკარგა უგზო-უკვლოდ და ქართული გაზეთის მონაცვალე რედაქტორი გიორგი (გვარი არ მახსოვს).

ბოლშევიკების ფრაქციაში ვირიცხები 1904 წლის ბოლოდან თუ 1905 წლ. თავიდან. დრო შეწყვეტით პარტიაში ჩემ ყოფნას თითქმის ადგილი არ ქონებია. ხან და ხან მასთან კავშირი წყდებოდა, მაგრამ მიუხედავად ამისა მუშაობას მაინც არ ვაჩერებდი.

1905 წლის რევოლუციის დამარცხების შემდგომ გავემგზავრე საზღვარ-გარეთ—შვეიცარიაში ქ. ბერნში. იქიდან გამოვბრუნდი 1907 წელს და მოვედი პეტროგრადში.

აქ მე შევხვდი კრასინს, რომელსაც ერქვა სახელად „ივანე ივანოვი“. მან მე გამაცნო მეუღლე ანხ. ლენინისა.

ამხანაგების რჩევით მე დროებით გავემგზავრე პარტიულ სამუშაოდ ეკატერინოსლავში, სადაც დაყავი რამდენიმე თვე, ხოლო შემდგომ ჩვენი მუშაობის ჩაფუშვისა, რეპრესიებისა გამო, მე გავემგზავრე ზაშურში.

თებერვალი და აგრეთვე ოქტომბერი 1917 წლისა მე გავატარე ტფილისში, სადაც ვმუშაობდი რკინის გზის დეპოში. აქ ვეწეოდი საორგანიზაციო მუშაობას, აგიტაციას და პროპაგანდას. როგორც ბაქოს დელეგატი მე ვიღებდი მონაწილეობას ამიერ კავკასიის ორგანიზაციითა პირველ სხდომაზე, აგრეთვე მონაწილეობას ვიღებდი რამდენიმე საქალაქო პარტიულ კონფერენციაზე. იქ ჩემს გარდა იყო გიორგი სტურუაც, სხვები არ მახსოვს. კონფერენციაზე განსაზიღველი საკითხები არ მახსოვს.

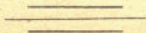
დაწვრილებით ჩემი რევოლუციონური საქმიანობა 1917 წლისა გამოიხატება შემდეგში: 1917 წელს ბაქოდან მე დაებრუნდი ტფილისში. აქედან გამგზავნეს ტრაპეზუნდში, სადაც მოვაწყე რაზმი კალედინის წინააღმდეგ, ხოლო ტრაპეზუნდიდან დაბრუნების შემდგომ გავგზავნილ ვიყავი სევასტოპოლში თანახმად საოლქო კომიტეტის მინდობილობისა, საქართველოსთან შეთანხმებით, რევოლუციონურ ფლოტის ბრძოლისთვის მომზადების ხელმძღვანელად.

მარგამ სევასტოპოლში გადასვლა ვერ მოვახერხე და დავრჩი ჩრდილო კავკასიაში. მე ვიღებდი აქტიურ მონაწილეობას სამხრეთ ფრონტზე, გაგრის მიდამოებში, როგორც პოლიტკომისა და სამხრეთ ფრონტის შტაბის წევრი. ამის შემდგომ ვიყავი დელეგატათ მაიკოპის ყრილობაზე, ხოლო შემდგომ არჩეულ ვიყავი პარტიულ კომიტეტის თავმჯდომარედ. აქედან გაწვეულ ვიყავი საოლქო კომიტეტის და ჩრდილო კავკასიის ცენტრ. კომიტეტის აღმასკომის მიერ პიატიგორსკაში, სადაც დამნიშნეს მთიულეების საქმეთა და შინაგან საქმეთა კომისარის მოადგილედ. ამის შემდგომ ვიყავ არჩეული სამხედრო-საკანტროლო კომისიაში, რომელიც დაბოლოს გადაკეთდა საგანგებო განყოფილებათ, სადაც განვაგებდი საიღუმლო ოპერატიულ ნაწილს. ეს იყო უკვე გიორგიევსკში. გიორგიევსკის ევაკუაციის შემდგომ, ჩვენ მოგვიბდა გადასვლა ასტრახანისკენ. შავ ბაზართან მე და ამხანაგთა ერთი ჯგუფი ვიყავით ტყვეთ წაყვანილი, მაგრამ მე და ანხ. ივანოვმა (აღლერსკიმ) მოვახერხეთ მიმალვა.

ნაოსნობის გახსნამდე ვიმალებოდი კიზლიარის ბაღებში, ხოლო ნაოსნობის გახსნისა შემდგომ მოვედი ბაქოში, საიდანაც ამხანაგებმა არ გამიშვეს და დამტოვეს იქვე, მაგრამ ბაქოს გაფიცვების ჩაშლისა შემდგომ, მუსავატისტების დროს, მე მოვედი, ტფილისში. აქ ვმუშა-

ობდი პირველ და მეორე უბანში. აქედან საოლქო კომიტეტის მიერ ვიყავ მივლინებული ქუთაისში საორგანიზაციო და რამდენიმე კონსპირატიული საქმეთა მოსაწესრიგებლად. ლეგალიზაციის შემდგომ ვიყავ დანიშნული ტფილისის საგუბერნიო კომიტეტის თავმჯდომარედ, მაგრამ დამიჭირეს და გადაგზავნეს ქუთაისის სატუსალოში. აქედან გადაგზავნილი ვიყავი ბაქოში.

აქ მე შევედი საქართველოს კომუნისტურ პარტიის ცენტრალურ კომიტეტის ბაქოს ბიუროს შემადგენლობაში. ბაქოდან ვიყავი მივლინებული ვლადიკავკაჟში, ყრილობაზე; იქიდგან დაბრუნებისა შემდგომ გამაგზავნეს ზაქათალაში შეიარაღებულ აჯანყების ხელმძღვანელად. იქ ვიყავი დანიშნული კავკასიის ფრონტის მე11-ე ლაშქრის რევოლუციონურ სამხედრო საბჭოს თავმჯდომარედ და მთავარ პოლიტიკურ ხელმძღვანელად. ლაშქარი მიიწეოდა საქართველოს მიმართულებით, ლაშქრით მე მივედი ხაშურამდე, ხოლო შემდგომ დაგბრუნდი ტფილისში.

რევოლუციის მსხვერპლთა სსრკ-მას.

მანო სტურუა.

ამხ. ვასო სტურუა.

(დალუპული 1905 წ. ბრძოლებში)

ამხ. ვასო სტურუა იყო გლეხის შვილი, ის დაიბადა სოფელ კულაშში (ქუთაისის მაზრაში). მამა მისი ნიკოლოზი სტურუა, იყო საშუალო გლეხი. ვასო სასწავლებელში არ ყოფილა. წერა კითხვა შეუსწავლია მოჯამაგრობაში. თვითონ იყო აზოვანი, პირველ შეხედვაზე მრისხანე სახის, მაგრამ თუ გაეცნობოდი, დიდი პატიოსნებას და სათნოებას იგრძნობდი მასში. იყო შეუპოვარი და ვაი მისი ბრალი თუ ვინმე დაიმსახურებდა მის რისხვას, განსაკუთრებით ყოფილი თავად-აზნაურობა, რომელიც ჭირივით ეზარებოდა. არა ერთი და ორი მათგანი გაუტყეპია ჯერ კიდევ იმ დროს, როცა გლეხოვთა კიდევ რამდენიმე მანძილიდან უხდიდა ქუდს, ან ყაბალახს თავადებს.

1888—წ. ამხ. ვასო იყო „სადნიკათ“ (всадники, добровольно вступившие) და მსახურებდა ბათუმის ოლქში. მას ვარჯიშობის დროს მოუვიდა შეტაკება „სოტნის“ კომანდირთან, თავად მიქელაძესთან. მიქელაძე ვარჯიშობის დროს უწუნებდა „სადნიკებს“ მიხვრა-მოხვრას და სცემდა ზოგიერთებს. ეს ვასოს არ მოსწონდა და გული უკედებოდა, როცა სილა გაწეული ჯარის კაცი კრინტს არ იღებდა. ძალიან უნდოდა ამხ. ვასოს ერთი მასთან ყოფილიყო ასეთი შემთხვევა. ერთხელ ვარჯიშობის დროს ვასო განგებ დაიკლანა. შეამჩნია რა ეს კომანდირმა, გაუპირა ხელის წაწევა სილის გასაწნავათ, მაგრამ შეცთა კომანდირი ანგარიშში, მან უმაღლესი მიიღო მძლავრი სილა ამხ. ვასოდან. ამ დღიდან ამხ. ვასო ტოვებს სამხედრო ბანაკს, ეშურება ქალაქ ბათუმიდან, პოულობს მგზავრ რაინდებს, ეწევა არსენა ოძელა-შვილივით, ღარიბის, ჩაგრულის მოსარჩლეობას და არ ინდობს წურბელა ბოზოლებს. რასაკვირველია, ამ დროს ამხ. ვასოს არ ამოძრავებდა კომუნისტური გრძნობები, მაგრამ ის ბუნებრივად იყო სოცია-

ლისტური ელემენტი, ინსტიტუტურათ გრძნობდა ჩაგრულთა მოსარჩ-
ლეობას.

1898 წელში ვასოს ვხედავთ სოფლათ, გლეხებში მოქუქუნეს. მიუხედავად მისი ფიზიკური სიძლიერისა, ის ძლიერ თავმდაბალი და მომთმენიანია, თუ სადმე ჩხუბს შეესწრო, ხელათ დააშოშმანებს, ხოლო თუ ვინმე გაჭირვებულდა და მოთმინებიდან გამოიყვანა, ვასო მისი არწივისებური თვალებით, მძლავრი მკლავებით ხელათ აგრძნობი-
ნებს, რომ მასთან ჯიუტობა არავის გაუვა. 1898—წ. ამახ. ვასო ემხ-
რობა მუშურ მოძრაობას. მასთან ბინა აქვს ყველა კონსპირაციულათ
და არა-ლეგალურათ მყოფ ამახ. 1899 წ. ამახ. ვასო ჩამოვიდა ჩემთან
ტფილისში. მე მაშინ რკინის გზის მთავარ სახელოსნოში ვმუშაობდი
სახარატო განყოფილებაში ხარატათ, (токарем). მიზანი ვასოს ჩამოსვ-
ლისა იყო ლეგალური ლიტერატურის წაღება.

მაშინ ჩვენც ძალიანი სუსტი ვიყავით პარტიული ლიტერატუ-
რით, და თუ გვქონდა რამე, ისიც რუსულ ენაზე. დარჩა ტფილისში
თითქმის ერთი კვირა, ორჯერ კრებებზედაც წავიყვანე. იმ დროს
გამოდებდა „კვადი“, მესამე დასვლების ორგანო, მართალია, ძალიან
მკრთალათ, მაგრამ ცოტათუნ რასმეს მაინც იძლეოდა გონების
გასაღებარებლათ. უშოვეთ ერთი ბროშურა ქართულ ენაზე „საუც-
ხოვო ნიმუში“ პასუხი ნიკო ნიკოლაძეს, კ. ჩხეიძის, სოციალ-გამცემ-
ლობისათვის დღეს სამარცხვინოთ საქართველოდან გაქცეულს.

1900—წ. მე დავტოვე ტფილისი, წავედი ბაქოში და გავწყვიტე
მიმოწერა ამახ. ვასოსთან. 1901—წ. ციხის შემდეგ მე მივედი სოფელში.
ამხ. ვასო საკმაოთ მომზადებულიყო. მან ჩემს უთქმელათ მომიტანა
ოცი მანეთი ოქროს ფული (ოთხი ხუთ-ხუთი მანეთიანი), მომცა ჩუმათ
და მითხრა: „ნაციხარი ხარ, შენ ფული არა გაქვს ვიციო, გაიხმარე
და თუ ოდესმე გექნეს, მაშინ მომეციო“. იგივე 1901—წლის ბოლოში
გავშორდი ამახ. ვასოს და წავედი (კი არ წავედი გადამსახლეს ბაქოს
პოლიციის ზედამხედვობის ქვეშ) ბაქოში.

1903 წ. ბოლოში ჩვენ უკვე მოვაწყვეთ ბაქოში გამომცემლო-
ბა. გამოუშვით რამდენიმე ქართული ბროშურა: ოთხი ძმის არაკი,
ლადო კეცხოველის გადაკეთებული, საუბარი გლეხებთან ამახ. აბელი
ენუქიძის „შედგენილი, გაზ. „ბრძოლა“ პირველი ნომერი ამახ. ლადო
კეცხოველის წინასიტყვაობით, მიმართვა მუშებისადმი, რომელშიაც
ჩაქსოვილი იყო ლადოს სულის სიძლიერე. მე მოვახერხე ბაქოდან
ასეთი ბროშურების და გაზეთების გამოგზავნა ამახ. ვასოსთვის სამ-
ტრედის რაიონში, სოფელ კულაში. საზღვარი არ ქონდა ამახ. ვასო
სტურუას სიხარულს, როცა ეს ფეშქაში მიეღო მას. მწერდა ვასო:
„შენი ფეშქაში მივიღე, სამაგიეროს გლეხების შეგნებაში დაინახავო
და, ამაზედ უკეთეს ჯილდოს შენ არ ეძებო“ 1904 წელში ამახ. ვა-

სოსთან გამოვავაზენე ბაქოდან ამხ. სიმონ ენუქიძე. ამ დროს ვასო კულაშის თემის მამასახლისათ იყო არჩეული გლეხების დავალებით. ვასო გვაძლევდა პასპორტის ბლანკებს არა-ლეგალური ამხანაგებისათვის, მოწმობებს და სხვას.

სწორეთ ამხ. სიმონა ენუქიძეც იმიტომ იყო წამოსული, რომ პასპორტის ბლანკები მიეღო ორგანიზაციისათვის.

1904 წლის გაზაფხულზე დიდი მარხვის უკანასკნელი კვირაში, ერთ დიდ ბაზრობაზე დ. სამტრედიაში მოხდა დემონსტრაცია, გაავრცელეს ზღვა ხალხში ფურცლები, დასქერეს სასიკვდილოთ ნიკოლოზის მთავრობის მიერ დანიშნული მამასახლისი ვინმე ძიგრაშვილი, მოკლეს სამტრედიის ბოქაული, სერგია (სახელია, გვარი არ მახსოვს). ამას ხელმძღვანელობდა ამხ. ვასო.

1904 წ. აგვისტოს თვეში, მთავრობამ შეამჩნია ვასოს, რომ ის მონაწილეობას ლეზულობდა განმათავისუფლებელ მოძრაობაში და გამოეკიდა დასაქერათ. ამხ. ვასო მიიმალა ჯაჭვიან ბეჭდიანათ. ერთი კვირის შემდეგ ამხ. ვასო მივა მალულათ სამტრედიის ახალ ბოქაულთან, შავგულიძესთან, ართმევს თოფს მის მცველს წინასწარ, ამოუყრის ტყვიებს, ამოიღებს თოფის ჩასაკეტს (Затвор) და გადუგდებს. შემდეგ შედის ბოქაულ შავგულიძესთან, მიუგდებს მამასახლისის ჯაჭვს და ბეჭედს, ეუბნება მუქარით: თუ კიდევ მოსულხარ ჩემ ოჯახში და მიგიყვანია ყაზახები ჩემ დასაქერათ და ავიწიოკებია ჩემი ცოლ-შვილი, იცოდე: სერგია ბოქაულთან გაგავაზენი შენცო. ეხლა კი დაგტოვებ ცოცხალსო.

ამის შემდეგ მიიმალება ამხ. ვასო. უსათუოთ მას თან ახლდა შორი-ახლოს რამდენიმე ამხანაგი და მზათ იყვენ ყოველ შემთხვევისთვის.

1904 წელში, მისი არა-ლეგალობის დროს, ამხ. ვასო ჩამოვიდა ბაქოში ოქტომბრის მიწურულში. მე მაშინ სხვა ამხანაგებთან ერთად ცენტრალური (ბოლშევიკების) კომიტეტის არა-ლეგალურ სტამბაში ვმუშაობდი, რომელიც იყო მოწყობილი პირველ პარალელურ ქუჩაზე. ჩვენი ნახვა მაშინ ასე ადვილი არ იყო, ჩვენ რკინის დისციპლინას ვიცავდით, სტამბა რომ არ ჩავარდნილიყო. გარეთ გადიოდა მარტო სიმონა ენუქიძე, ისიც ფრანტათ ჩაცმული, რომ ექვი არ მოეტანათ ზაფთიელებს და პოლიციელებს. ვასოს ჩამოსვლის შემდეგ თითქმის ერთმა კვირამ გაიარა და ვასომ ჩვენ ვერ გენახა, იცოდა კი, რომ ბაქოში ვიყავით სადღაც.

ბოლოს შემთხვევით შეხვედროდა ქუჩაში ამხ. ს. ენუქიძეს. ეთქვა მისი მისამართი ვასოს და სწრაფათ გაშორებულიყვნენ. საღამოს ამხ. სიმონამ მითხრა ვასოს ჩამოსვლა და გადმომცა მისამართი. ამხანაგების ნებართვით მე წავედი ღამით ვასოსთან. ამხანაგებიდან

თანხმობა მქონდა მიღებული მიმეყვანა ის კონსპირაციულ ბინაზე. დაებრუნდით ლამის 11-საათზე. ვასომ დაათვალიერა ჩვენი ბინა და სტამბა ვერსად იპოვა. ბოლოს იკითხა სად არის სტამბაო. როცა ჩვენი სადგომი ბინიდან გაიყვანეთ საიდუმლო გასაგალით მეზობელ მეორე სახლში, რომელსაც არსაით კარები არ ქონდა, უზარმაზარი საბეჭდავი მაშინა იდგა და ყოველივე მისი მოწყობილება, ოთხი რევოლვერი კედელზე ჩამოკიდებული ყოველ შემთხვევისთვის, ვასოს სიხარულით ცრემლები წამოუვიდა თვალებიდან. ორი დღე არ გამოგვიშვია, მაშინის ტრიალზედაც გვეხმარებოდა. მესამე დღეს, ღამით, ვაჩუქეთ ერთი რევოლვერი და გამოვიყვანეთ. ვასომ ბაქოში დაყო 1905-წ. იანვრის გათავებამდის. ამ დროის განმავლობაში სულ სამჯერ შევხვდით ერთმანეთს.

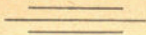
1905-წ. მაისში ვასო გამოჩნდა თავის სოფელში, კულაშში. ამ ხანებში იმდენათ მაგარი იყო ორგანიზაციები დასავლეთ საქართველოში, რომ, თუ ქალაქათ ან სადგურზე არა, სხვაგან ნიკოლოზის ჯალათები ვერც კი ბედავდნენ დაჭერას. ამნაირათ ამხ. ვასო უკვე ლეგალურათ ცხოვრობდა სოფელში 1906 წლის 17-ოქტომბრის „მანიფესტამდის“.

17-ოქტომბრის დღეებში ამხ. ვასო ინიშნება ორგანიზაციის მიერ „წითელი რაზმელების“ უფროსათ სამტრედიის რაიონში. 1905-წ. დეკემბრის აჯანყების დროს ვასომ მიიღო ბრძანება წასულიყო ყვირილაში თავის რაზმით. წასვლის დროს ემშვიდობება მის ცოლს, ამხ. მელანიას (პარტიულია ეხლაც), რომელიც თეხმძიმეთ იყო მეორე შვილზე და, ეუბნება: ამხ. მელანია, შენი ხელით გამიკეთე ტყვიის საწყობები წელზეო (Патронташ), თუ ვერ მოვიდე ცოცხალი შენ არ იჯავრო, ამ ერთ შვილს (ორი წლის იყო მაშინ) რეგეას მოუარე. თუ მეორეზე შვიდობით გადაჩე, შენ იცი და შენმა ქალობამ, თუ არ შეარცხვენ მათ მამას, და ეცდები გამოზარდო მშრომელი ხალხისთვის სასარგებლო შვილებიო. აწი შვიდობით, მივიღვარ, ამხანაგები მელოდებიან დიდ კლასთანო.

თითქოს წინასწარ გრძნობდა, ამხ. ვასო, რომ არ დაბრუნდებოდა ცოცხალი სახლში. 1905-წ. 30-დეკემბერში საშინელი ბრძოლა იყო ზესტაფონში. მეფის ჯარების ნაწილი „თეჟინის პოლკიდან“ ებრძოდა რევოლიუციონერებს. ვასოს ჩასაფრებული ყავდა თავისი რაზმი ორთქლმავალის მოსაბრუნებელის რკალში (Поворотный круг) და უწევდა წინამძღვრობას. რამოდენიმე საათის ბრძოლის შემდეგ მეფის ჯარის ნაწილები იქნა განიარაღებული და ტყვეთ წაყვანილი წითელი რაზმელების მიერ, მაგრამ ამხ. ვასო, გაგმირული იქნა ტყვიით თავში, და სანამ სული არ დალია კიდევ გაიძახოდა: აბა ამხანაგებო, მხნეთ, არ შეშინდეთო.

1906-წ. პირველ იანვარს, ახალწელიწად დილას, ამხანაგებმა ჩამოიტანეს ჩვენი ვასოს გაცივებული გვამი სოფელ კულაშში. ვასოს მისი სიკვდილის შემდეგ შეეძინა მეორე ქალი-შვილი, ნადია. ამხ. მელანია მტკიცეთ დაიცო ვასოს ანდერძი, მისი უკანასკნელი სიტყვები. მან აიტანა უამრავი გაჭირვება. დღეს ნახევრათ ვერ ხედავს, თვალის ჩინი დაკარგა. უფროს ქალს გიმნაზია გაათავებია, უმცროსი ეხლა სამტრედიის ტექნიკუმში სწავლობს და დიდ სიღარიბეს განიცდის.

ასე დამთავრდა ამხ. ვასო სტურუას რევოლუციონური მოღვაწეობა. ის გლეხის წიაღიდან იყო წარმოშობილი და მუშურ-გლეხურ თავისუფლებას შესწირა თავისი სიცოცხლე.

სეფი სინსაპი.

აგხ. იესე [კაბრა] ფილიპეს-კე სინსაპი.

(1905 წ. ნაძალადეგში მოკლული ცხრათა შორის.)

იესე ფილიპეს ძე ცინცაძე დაიბადა სოფელ ფარცხმაში (ჩოხატაურის თემი, ოზურგეთის მაზრა). მამა მისი ფილიპე ცინცაძე იყო სოფლის ღარიბი მცხოვრები, მიწის მუშა. იესე იყო მისი პირველი შვილი და მშობლები სიბარულით შეჰყურებდნენ იესეს აღზრდას. ჯერ მას დაამთავრებინეს ადგილობრივი ორ კლასიანი სასწავლებელი და შემდეგ ის შეიყვანეს სამეურნეო სასწავლებელში, როგორც მოკლე ვადიანი სასწავლებელი და მასთან სოფლისათვისაც გამოსადეგი უფრო. იესემ სამეურნეო სკოლის კურსი დაამთავრა, მაშინდელი სკოლის გამგის სტაროსელსკის ხელში, რომლიდანაც მიიღო სათანადო დიპლომი. მას სურდა სწავლის გაგრძელება, მაგრამ სიღარიბის გამო იძულებული გახდა დაენებებინა სწავლისთვის თავი და დაეწყო სოფლათ სამეურნეო დარგში მუშაობა.

ის ასეც მოიქცა. 1900 წელს სკოლიდან დაბრუნების შემდეგ შეუდგა გრიგოლ ცინცაძესთან ერთად ნამყენი ვაზის სანერგეს გაკეთებას და მის მოშენებას ზემო გურიაში.

ასეთი მუშაობა იესესთვის ვერ გამოდგა ხანგრძლივი, ერთის მხრივ იმიტომ, რომ იგი იყო უთანხო, ღარიბი; ხოლო მეორეს მხრივ კი იმიტომ, რომ იგი ჩაება განმათავისუფლებელ მოძრაობაში, რამაც ერთობ გაიტაცა. 1899 წლიდან ბათუმის მუშების მოძრაობა დაიწყო, რომლის ზეგავლენით, გურიაში მყოფს, მას უხდებოდა გურიის გლეხებთან პოლიტიკურ გამოსვლებში მონაწილეობის მიღება.

1901 წლის დამლევს მოძრაობამ უფრო ფართო ხასიათი მიიღო გურიაში, უფრო მეტად კი ხიდისთავ—ჩოხატაურის რაიონში, და აი ამ მოძრაობის ერთ-ერთი მეთაური იესეც იყო.

მისი მეთაურობით მოხდა 1902 წელს 2 მაისს დემონსტრაცია ჩოხატაურში და ხიდისთავში, რომლებიც უნდა შეერთებოდნენ ერთმანეთს და წითელი დროშით გაეცლოთ ჩოხატაური. ჯაშუშების მეოხებით გაიგო ჩოხატაურის ბოქაულმა, რომ ხიდისთავიდან ხალხი წითელი დროშით ჩოხატაურისკენ მიდისო. ბოქაული ჩაფრებით

დარაზმული სასწრაფოთ გაემგზავრა იქითგენ და შეხვდა მომავალ ხალხს ჯვარცხმაში, რომელთაც უბრძანა დაშლა, თან დაუშინა თოფები შეუიარაღებელ ხალხს, რის შედეგად მოკლულ იქნა ორი მებრძოლი ამხანაგი: **კალანდაძე და ფოცხიშვილი**. ამ დროს იესე კი ჩვენთან იყო და აწყობდა მდინარე სუფსის პირას რამდენიმე იარაღიანი ამხანაგების რაზმს შესახვედრათ. მაგრამ როდესაც გაიგო ამხანაგების სიკვდილი და დემონსტრაციების გაფანტვა, მან გმირულად აღმართა წითელი დროშა და რევოლვერით ხელში გაემართა მომავალ ჩაფრებისაკენ, თან ჩვენ, მის გვერდში მდგომ ოცდა ათამდე ამხანაგებს შეგვეყვია: „წამოდი, არ შეშინდეთ, ვეტაკოთ მაგ ძაღლებსაო!!“ ჩაფრები იყო ოთხი და ჩვენს დანახვაზე შეშინებული გვიპასუხეს: „წადით, არას გერჩითო“. ჩვენც განვაგრძეთ ქალაქ ჩოხატაურისკენ წამოსვლა, მაგრამ როცა დაგვიახლოვდა ხიდისთავიდან მომავალი გამხეცებული ბოქაული თავისი რაზმით, სხვა გზა არა გვქონდა უნდა დავშლილიყავით და კიდევაც დავიშალეთ, იესე შეიქნა ამის შემდეგ დევნილი პიროვნება; ის იძულებული გახდა წასულიყო სხვაგან და, აი წავიდა კიდევ სხვის სახელობაზე აღებულ ბილეთით ქ. ბათუმში, სადაც ბათუმის კომიტეტის ხელმძღვანელობით დაიწყო რევოლუციური მუშაობა.

1903 წელს ნოემბერში იესეს მეთაურობით მოხდა დ. ჩოხატაურში მეორე დემონსტრაცია ახალ გასაწვევ ჯარის კაცებთან ერთად.

იესეს მთავრობა სდევნიდა დასაქვრათ და ამიტომ იგი ხშირად იპარებოდა ბათუმში და იქ იწყებდა არა-ლევარურ რევოლუციონურ მუშაობას. იქიდან კი დრო გამოშვებით დადიოდა გურიაში, მიქონდა ფურცლები, აწყობდა კრებებს და სხვა.

მოხდა თუ არა განხეთქილება სოც.-დემოკ. პარტიაში, ის იმ თავიდანვე მიემხრო ბოლშევიკურ ფრაქციას და მის სასარგებლოთ იწყო მუშაობა. 1904—1905 წ. მას ხშირად დაყავდა ზემო გურიის ყველა სოფლებში ფრაქციულ დებატებზე ამხანაგები, როგორიც იყო ს. ჯულაშვილი, ბუღუ მდივანი, თედორე კალანდაძე და სხვა...

ამათან ერთად ის ეწეოდა პროპაგანდა-აგიტაციას და მოუწოდებდა პარტიის წევრებს ბოლშევიკური ფრაქციისაკენ. სწორეთ მისი მეთაურობით დაარსდა 1904 წელს ჩოხატაურში ბოლშევიკური ორგანიზაცია, რომელშიდაც შევდიოდით 2^ნ.მდე ამხანაგები.

1905 წლის რევოლუციის დროს ის დიდ როლს თამაშობდა როგორც ბათუმში ისე გურიაშიც. მას (როგორც საერთოდ ბოლშევიკს) არ მოსწონდა პარტიზანული დაცემა რომელიმე მთავრობის დაწესებულებაზე ან ჯარზე და კიდევაც ბევრი დავა დასჭირდა მას მენშევიკებთან (ისინი უმრავლესობას შეადგენდნენ მაშინ) ნასაკირა-

ლზე ლაზარენკოს და მის მხლებელ პლასტუნებზე თავდასხმის შესახებ, რომელსაც არავეითარი ნაყოფი არ მოუტანია, მაგრამ რა კი ვერას გახდა მებრძოლებს მაინც არ მოშორებია იგი და გვერდში ედგა მათ.

იესეს გული არ უთმენდა სოფელში გაჩერებას, ვინაიდან ქალაქის მუშებში უფრო დიდი მუშაობა იყო, უფრო მეტი რევოლუციონერებიც იყო საჭირო და ამიტომ, მიუხედავად მისი მშობლების ხვეწნა მუდარისა მან მოიტოვა სოფელი და გაეშურა 1905 წლის ბოლო რიცხვებში ქ. ტფილისში, სადაც მთელის არსებით ჩაება რევოლუციონერ მოძრაობაში.

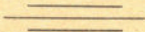
ტფილისის ამხანაგებმა ის მაშინვე მიიღეს და როგორც გამოცდილი მუშაკი შესაფერი ალაგიც მისცეს. ცხრაას ხუთის მიწურულში, როდესაც რევოლუცია მარცხდებოდა, როდესაც ტფილისში იმართებოდა რევოლუციონერების მიერ საბედისწერო კრებები და ირჩეოდა ყოფნა არ ყოფნის კითხვები, აი ამ კრებას 18 დეკემბერს რამდენიმე ამხანაგთან ერთად დარაჯობდა იესეც ნაძალადევის გორაკზე და იცავდა მათ მტრებისაგან.

ამხანაგები მთელი ღამის განმავლობაში ერთგულათ დარაჯობდნენ მუშათა უბანს, მაგრამ გათენებისას მათ ორი მხრიდან შემოესიათ ყაზახთა ასეული და ჩაებნენ მათთან სამკვიდრო-სასიცოცხლო ბრძოლაში. მათ იბრძოლეს გამხეცებული ყაზახების წინააღმდეგ, რომლებსაც საგრძნობი ზიანიც მიაყენეს, მაგრამ გადარჩენა მათი მაინც შეუძლებელი გახდა, ვინაიდან ყაზახები ოცჯერ მეტი იყო მათზე.

ამრიგად, იესე ცხრა ამხანაგთან ერთად ნაძალადევის გორაკზე მსხვერპლათ შეეწირა ცხრაას ხუთის მუშათა მოძრაობას; ის მოკვდა ჯალათების ხელით ხორციელათ, მაგრამ არ მომკვდარა მისი იდეა, რომელმაც ფრთა შეისხა და წალეკას უქადის მთელი ქვეყნის ბურჟუაზიას.

იესეს არ დაივიწყებს მუშათა კლასი საერთოდ, და კერძოთ კი ჩოხატაურის კომუნისტური პარტია, რომლის პირველი საძირკველის ჩამყრელი იყო ამხ. იესე.

მუშათა კლასის ვალია ყურადღება მიაქციოს იმ სასაფლაოს, სადაც განისვენებენ რევოლუციისათვის თავდადებული გმირი იესე და მისი ამხანაგები.

მ. ინჟიკიშვილი.

ვანო ნიკოლოზის-კა ინჟიკიშვილი

(სტეპკოს ბიოგრაფია.)

დაიბადა ს. ფამფალეთში, შახვის თემში 1887 წ. პირველ დაწყებითი სწავლა მიიღო ქ. ოზურგეთის სასულიერო სასწავლებელში. დასრულების შემდეგ სწავლობდა ქ. ქუთაისში სემინარიაში 1901-2-3 წლებში. ამ ხნიდან ის ლებულობდა მზურვალე მონაწილეობას რევოლიუციონურ მოძრაობაში, რის გამო გამოირიცხულ იქნა სემინარიიდან 1904 წ. და ამ წლიდან იწყება მისი აქტიური მონაწილეობის მიღება რევოლიუციონურ მოძრაობაში. ის ეკუთვნოდა მეუმრავლესეთა ფრაქციას ს. დ. მ. პ. მუშაობდა შემდეგ ადგილებში: დედაზუ, ვაკი-ჯვარი, ერკეთი, იანეთი, სამტრედია, ხონი, ქუთაისი, ქიათურა, ტფილისი და უკანასკნელად კი ქალაქ ბაქოში, სადაც 1908 წ. 21 მაისს ამხანაგების ბინაზე დილით მოკლულ იქნა პოლიციელ ვილაც გურულ ვალოდია ესაძისაგან, სხვა პოლიციელებთან ერთად თანხლებით. მიცვალებულს გადაართვენ სურათი ისე დამახინჯებულად და დაასაფლავეს ბაქოში ახალ საზოგადო სასაფლაოზე ჯვრის 119-№-ით. ამის შემდეგ მისი ამხანაგებიდან, მისი ხსოვნის აღსანიშნავად იყო შემდეგი ლექსი გაზეთში 1908 წ.

ქექა-გრიალმა მოიცვა არე,
ბოლოს საზარი გაისმა კენესა,
და ვალ-მოხდილთა განსასვენ ალაგს
ისიც ჩაეკრა, იქ არის დღესა.

იმის წმინდა შუბლს მეგობრის ხელით
არ მოსწმენდია ოფლი სიმწარის,
მხოლოდ-და ჯალათს უკანასკნელად
შერჩა შეხედვა მის გვერდზე მკვდარის.

შეხედვა, მაგრამ ის საამაყო ბრჭყალი მტრის გულში
რომ შერჩენოდა
და სახეს მისას ნუგეშის სხივად ეს შერჩენოდა ზედ შე-
კვდომოდა!..

მწარეა, ყოფნის შეუწყდა ძაფი, ფრთა შეეკვეცა მისსა გულის
თქმას.

ის აღარ არის, უკვე მკვდარია, მაგრამ ამაყად და ნეტავი მას.
ამასთანავე მეუმრავლესეთა ბიურომ ტფილისისამ გამოუშვა
პროკლამაციები რუსულ-ქართულ ენაზე, რომლის შინაარსიც რაც
მაგონდება ვწერ აქ:

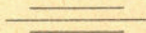
ამხანაგებო, ამ დღეებში შავბნელმა რეაქციამ, გაუმაძღარმა
აფთარმა კიდევ ერთი საუკეთესო გმირი იმსხვერპლა, ერთხელ
კიდევ დაეწაფა გამარჯვებული ბარბაროსი უმანკო, თავგან-
წირული მებრძოლის სისხლს. 20 მაისს ამხანაგების ბინაზე მო-
გვიკლენ გმირი ამხანაგი ვანო ინწკირველი. პარტიაში ცნობილი იყო
სტეპკოს სახელით.

ამხანაგო სტეპკო, სწორედ დღესაა საჭირო შენისთანა დიდ
ბუნებოვანი გმირი ამხანაგი, რომ ამ შემდორებულ და მოდუნებულ
ატმოსფერაში ელვასავით ანათოს, მეხივით ჭექოს, რათა მტერს ლახ-
ვარი დასცეს, დაჩაგრულთ იმედი გაუღვიძოს. გულადო შევარდენო,
მტერთან ბრძოლაში სისხლიდან დაიცალე, მაგრამ შენი სისხლის ნა-
პერწკლები ჰაერში აფეოქდებიან და ბევრ ვაჟკაცს აუწებებს გულში
თავისუფლებისთვის ბრძოლის წყურვილს! რა უყოთ, რომ მოკვდი,
სამაგიეროთ სულით ძლიერთა და მამაცთა ხსოვნაში შენ მუდამ ცო-
ცხალ მაგალითად იქნები. შემდეგ იყო აღწერილი თუ სად და რო-
გორ მუშაობდა იდეურად და საჭიროების დროს როგორ გაბედუ-
ლად გამოდიოდა იარაღით ხელში.

(ბოლოს ეწერა: მამაცთა სიგიჟეს ჩვენ უმღერით დიდებას.

ხელს აწერდა ტფილისის მეუმრავლესეთა ბიურო.

ზემო აღნიშნული რაც გამახსენდა დავწერე მე მისმა დამ მი-
ნიკა ინწკირველმა.

პარტიული არქივი.

თ. პალანდამი.

გურულ ამხანაგებს.

რა ვაკეთოთ?

თვენახევარზე მეტია, რაც გურულ კომუნისტების რევოლუციონური გამოსვლა მოხდა. ეს გამოსვლა სრულ დამარცხებით გათავდა. ჩვენ ვალდებული ვართ, სასტიკი და უღმრთელი ანალიზი გაუკეთოთ გურულ ამხანაგების პოლიტიკურ ნაბიჯებს, მიუდგომლათ აღწერსხოთ ყველა მათი შეცდომები, რომ სწორი პასუხი გავსცეთ სადღეისო საჭირ-ბოროტო კითხვაზე: **რა ვაკეთოთ.**

გურულები, მართალია, დამარცხდნენ, მაგრამ დამარცხებაც არის და დამარცხებაც. ეს დამარცხება სრულიად შემთხვევითი და დროებითია. რატომ? ჩვენი დროშა კომუნისტური რევოლუციის დროშაა და სანამ ეს დროშა **ძლევამოსილათ** ფრიალებს თვალგადაუწყდენელ რუსეთში და მის ქვეშ იბრძვიან მუშები მთელ ქვეყანაზე, მანამ ასეთი დამარცხებები მუდამ დროებითი, ნაწილობრივი და შემთხვევითი იქნება. ხოლო რომ კომუნისტური მოძრაობა (ე. ი. ბოლშევიზმი) მოედვა და ედება დღეს მთელ მსოფლიოს, რომ კომუნიზმი დღეს ძილს უფრთხობს მთელი ქვეყნის გაბატონებულ კლასებს, ეს ყველასათვის ნათელი და უეჭველია. ნხოლოდ სულმოკლე და ერთობ ჩამორჩენილ ამხანაგებისთვის შეიძლება ეს საეჭვო იყოს. მარა კომუნისტური პარტია იბრძვის და იმარჯვებს არა სულმოკლეების, არამედ თავზე ხელაღებულ რევოლუციონერების წყალობით.

თუმცა ჯერ-ჯერობით, სანამ გაფანტული და დევნილი ამხანაგები თავს მოიყრიდნენ და ერთმანეთს თავის აზრს გაუზიარებდნენ, ძნელია და შეუძლებელიც ამ დამარცხების მიზეზების და შედეგების სრული სისწორით გამოკვლევა, მარა ჩვენ საჭიროდ მიგვაჩნია ამხანაგთა გაკვრით მაინც შევეხოთ ამ კითხვას.

გურულ ამხანაგების დამარცხების მიზეზები, ჩვენი აზრით, შემდეგია.

1. **მოუმზადებლობა.** მოუმზადებლობა ორგანიზაცია: ობიექტიური და სუბიექტიური. ობიექტიური გარეშე პირობები ჩვენთვის ხელსაყრელი იყო. მშრომელი ხალხის დიდი უმრავლესობა თანაუგრძნობდა ჩვენ პარტიას და სულთ და გულთ სურდა ჩვენი გამარჯვება მთელ საქართველოში. ხალხს გული გაუცრუვდა მენშევიკურ მთავრობაზე, იგი (ხალხი) მოსტყუვდა მენშევიკურ პარტიაში. ვერც ერთი დანაპირები (მსხვილმანი, რასაკვირველია) ამ პარტიამ, მისმა მთავრობამ, მისმა დამფუძნებელმა კრებამ ხალხს ვერ აუსრულა. ძირითადი საკითხები, როგორიცაა მაგალითად: მიწის, მართვა-გამგეობის, სახალხო განათლების, გადასახადების, ჯარის, მშრომელ რუსეთთან მჭიდრო კარშირის დაქერის, პოლიტიკური და მოქალაქობრივი თავისუფლების, მუშა-პროლეტარების და სხ. შესახებ, — არც ერთი ეს საკითხი მშრომელი და გაყვლეფილი ხალხის სასარგებლოთ არ გადაქრილა. პირიქით, ყველა ეს საკითხები დღეს ჩვენში გაბატონებულმა მენშევიკურმა პარტიამ ბურჟუაზიის (არსებულის და მომავალის) და მემამულეების სასარგებლოთ გადასქრა. მშრომელი ხალხი კარგათ ხედავს და გრძნობს ამას ყველაფერს, დრტვინავს აშკარად ან ფარულათ და ხალისით ეგებება ყოველ ძალას, რომელიც ცდილობს დაამხოს ეს მენშევიკური რეჟიმი და შეჭქმნას ახალი, უკეთესი წყობილება. მარა მარტო თანაგრძნობა, სურვილი, ნატვრა და ხალისი არ კმარა, საჭიროა აქტივობა ბრძოლა იარალით ხელში, ერთნაირი რისკის გაწევა. ასეთ აქტიურ ნაბიჯს ხალხი, მასსა გადასდგამს მხოლოდ მაშინ, თუ დაინახავს თითქმის შეჭველ, უტყუარ გამარჯვების ნიშნებს. ასეთი ნიშნები, სიგნალი ხალხს უნდა აჩვენოს ინიციატურმა უმცირესობამ, რევოლიუციონურმა პარტიამ. ამნაირათ, ობიექტიური პირობების მხრით აჯანყებისათვის ნიადაგი მომწიფებული იყო გურიაში (ისე როგორც ყოველგან საქართველოში). მარა ჩვენ ვიცოდით, რომ მარტო ობიექტიური პირობების სიმწიფე არ კმარა რევოლიუცია-აჯანყების გამარჯვებით დაგვირგვინებისათვის. საჭიროა და აუცილებელი სუბიექტიური სიმწიფე-მომზადებაც. აი სწორეთ ეს მომზადება აკლდა გურულ ანხანაგებს. (ობიექტიურ პირობებს ეკონომიკის მხრით ჩვენ აქ არ ვეხებით).

რას ნიშნავს ეს. გურულებს არ გქონებიათ საკმაოდ მკვიდრი მაგარი, მრავალრიცხოვანი და რკინის დისციპლინით გამსჭვალული ორგანიზაცია. სანამ აჯანყებას დაიწყებდეს, რევოლიუციურმა პარტიამ კარგათ, თითქმის მატემატიკურათ უნდა გაითვალისწინოს არსებულ ძალთა განწყობილება, მან ზედმიწევნით უნდა იცოდეს, როგორც თავისი საკუთარი, აგრეთვე მტრის ძალაც. როცა აჯანყება იწყება, ბრძოლის ველზე უნდა გამოვიდეს ყველა პარტიის წევრი, ყველამ თავისი პოსტი უნდა დაიჭიროს და უკანასკნელ სისხლის წვეთამდე

დაიცვას იგი. ასეთი უნდა იყოს შეგნება და დისციპლინა, ასეთი უნდა იყოს რევოლუციონური თავგანწირვა, გატაცება, ენტუზიაზმი. ასეთი რევოლუციონური აპარატით ხელში შედარებით მცირე გუნდ-საც დიდი სასწაულის მოხდენა შეუძლია. ასეთი ორგანიზაცია კრი-ტიკულ მომენტში, აჯანყების დროს გურულებს აღარ დაგვირჩაო. ჩვენი პარტიის წევრებში კარგი ძალი შეუგნებელი, უდისციპლინო, ლაჩარი და მოლაღატე აღმოჩნდა, გამოსვლის წინა დღეებში ბევრმა გურულმა ამხანაგმა მხოლოდ თავის სიგლახით დააქერია თავი მთავ-რობას. ამნაირათ, თქვენ სუბიექტიურათ მოუშაადებელი დარჩით გამოსვლის დროს, რამაც სხვა მიზეზებთან ერთად გამოიწვია დამარ-ცხება.

2. **სტიქიური უბედურება.** ბუნებამ სასტიკათ შეუწყო ხელი დამარცხებას, თითქმის ის მოსყიდული ყოფილიყოს მენშევიკების მიერ. საშინელი კოკისპირული წვიმა, ნიაღვარი და წყალდიდობა (ხიდე ბოგეების მოშლა-წაღება) სწორეთ იმ საათებში, როცა კამუნი-სტურ რაზმებს სასწრაფოთ და უკუნ-წყვდიადში უნდა გაეცლოთ ქვეი-თად 20-30 ვერსი, რომ მოულოდნელად თავს დასხმოდენ მტრის უდი-დეს ციხე-სიმაგრეს—ოზურგეთს, რომელიც გამაგრებული იყო ათამდე ზარბაზნით და რამდენიმე ათეული პულემიოტით,—ეს წარღვნა იყო ჩვენთვის უდიდესი უბედურება, რომელსაც შეიძლება (ჯერ კიდევ ძნელია დანამდვილებით ამის თქმა) **გადამწყვეტი** მნიშვნელობა ქონდა ჩვენ დამარცხებაში, რასაკვირველია მხოლოდ გურიის ფარგ-ლებში. ეს საინტერესო კითხვა უნდა გაირჩეს ახლო მომავალში. მსგავსი სტიქიური უბედურება იშვიათი მოვლენაა რევოლუციების ისტორიაში. ასეთ მოვლენას მხოლოდ სოფლის (გლეხობის) რევო-ლიუციაში შეიძლება დაუბრეს ადგილი, რაც სხვა ბუნებრივ და სოცია-ლურ პოლიტიკურ დაბრკოლებებთან ერთად (მაგ. გლეხკაცობის დაქ-საქსვა, განმარტოება) ძალიან აძნელებს და უმეტეს შემთხვევაში შეუძლებლათაც ხდის რევოლუციის გამარჯვებას. სოფლის რევო-ლიუცია შეიძლება გათავდეს გამარჯვებით, თუ მას მეთაურობს და წინ მიუძღვის ქალაქი. ეს კარგათ უნდა ახსოვდეთ პარტიის ხელმძღ-ვანელ ორგანოებს, რაც სამწუხაროთ დავიწყებულ იქნა ამ გამოსე-ლის დროს.

3. **ორგანიზაციის დარღვევა-დასუსტება აჯანყების წინა-დღეებში.** ხიდისთავის რაიონის ორგანიზაცია ითვლებოდა ყველაზე უფრო მოწინავეთ მთელ გურიაში, თუ ორგანიზაციულათ არა, იდე-ურ-პოლიტიკურათ მაინც. იქ იყო ხელმძღვანელი ცენტრი, რომე-ლიც მეთაურობდა მთელი გურიის მოძრაობას. ამიტომაც სწორეთ ამ ცენტრის განადგურება დაისახა მიზნათ ადგილობრივმა და ცენტ-რალურმა მთავრობამ, რაც კიდევაც მოიყვანა სისრულეში გადამწყ-

ყვეტ მომენტის წინა დღეებში. გამოსვლის წამს ეს უმთავრესი ორგანიზაცია თავმოქრილი, განადგურებული დარჩა, რასაც შექველათ დიდი მნიშვნელობა დაურჩა დამარცხებაში.

4. საოლქო ცენტრის სისუსტე. თითქმის არც ერთი დირექტივა მიზანშეწონილი არ გამოდგა. საჭირო იყო შესაფერი მზადება საერთო გამოსვლისათვის, მზადება უმთავრესი, მკვიდრი ორგანიზაციული აპარატის შესაქმნელათ ყოველგან, როგორც ქალაქში, ისე სოფლათ. საჭირო იყო გამოსვლისათვის დროის დანიშვნა, როცა გლახობა უფრო თავისუფალია აუცილებელი სამეურნეო მუშაობისაგან. საჭირო იყო, რაც შეიძლება მეტი დროის (ვადის) მიცემა, ორგანიზაციებისათვის სოფლათ, მეტის, ვიდრე ქალაქში, მაგალითად, ერთი-ორი კვირის მაინც. გურიას მხოლოდ ორი დღით აღრე მოუვიდა დირექტოვა, იგიც შემთხვევით და დამატევებელი: ამ ორ დღეში აჯანყება მოაწყვეთო, და ეს იმ დროს, როცა გურიის ორგანიზაცია თავმოქრილი იყო, რაც საოლქოს კარგათ უნდა სცოდნოდა. საჭირო იყო კატეგორიული პასუხი კითხვაზე—როგორ ხდება გამოსვლა: ერთდროულათ ცენტრში და პროვინციაში, თუ უწინ ცენტრი გამოდის და მერე მას პროვინცია მიყვება. საოლქო შეურყევლათ უნდა მდგარიყო **არსებულ პირობებში** იმ აზრზე, რომ ცენტრმა უნდა მისცეს სიგნალი პროვინციას. საჭირო იყო სწორი, შექველი და ჩქარი ინფორმაცია და არა შემთხვევითი, ცალმხრივი, შეკვეცილი, ბუნდოვანი და ზანტი. საოლქომ სამჯერ დანიშნა (თუ მეტი არა) ვადა გამოსვლისათვის. ეს ყოვლად დაუშვებელი იყო, რადგანაც პირველი გამოსვლის ჩაშლის შემდეგ მთავრობა უკვე მზათ იყო. სულ, ასე ვთქვათ, „ზაკაზათ“, 25 ოქტომბრისათვის (ძ. სტ.). ეს კარგია მხოლოდ მაშინ თუ პარტია ყოველ წამს მზათაა ძლევამოსილი გამოსვლისათვის, მხოლოდ უცდის დირექტივებს უმაღლესი (მოსკოვის) ცენტრისაგან. მარა თუ პარტია მზათ არაა, მაშინ „ზაკაზათ“ აჯანყება დამლუპველია. შეიძლება პარტიამ შეიარაღებული აჯანყება-დემონსტრაცია მოაწყოს, მარა დღეს ეს დიდი სისულელე იქნებოდა. ჩვენთვის თავი და თავი კითხვა: აჯანყება **გამარჯვებისათვის**, ე. ი. ძალა-უფლების ხელში ჩასაგდებათ. ამისათვის აუცილებელი სრულებითაც არაა „ზაკაზი“, იუბილესთან შეფარდება... უწინ საოლქო გვპირდებოდა: ტფილისი და პროვინცია ერთ და იმავე დროს გამოვლენო, როცა ეს აღარ მოეწყო და ტფილისი ველარ გამოვიდა (რამაც დამლუპველად იმოქმედა პროვინციაზე), საოლქომ გამოსცა ახალი დირექტივი: ჯერ პროვინცია აჯანყდეს და მერე ცენტრიც მოჰყვებო. კერძოთ გურიას ეუბნებოდენ და პირდებოდენ: შენ თუ აჯანყდები პირველათ, მთელი პროვინცია და ცენტრიც გამოგყვებო. გურიამ ყურად ილო ეს მუდარა-დაპირებანი და გამო-

ვიდა. მართალია, ეს გამოსვლა სრული დამარცხებით და შედარებით მრავალი მსხვერპლით დაბოლოვდა. მარა სად იყო იმის გარანტია, რომ წინააღმდეგი გამხდარიყო, რომ აჯანყება გამარჯვებით გათავებულიყო, ტფილისი და სხვა პროვინცია გურიას გაჰყოლოდა? ამის იმედი ძალიან ნაკლები იყო. საოლქოს უნდა კარგათ გაეთვალისწინებია, რომ აჯანყებული პროვინცია ტფილისს შეჰყურებს: თუ იგი (ტფილისი) პირველი აჯანყდებოდა, ძალა-უფლებას ხელთ იგდებდა, თუ გინდა ძალიან პატარა ხნით, მთელი პროვინცია, და გურია—პირველი მას აქტიურათ მხარს დაუჭერდა. ასეთია საერთოდ ჩვენი ამხანაგების შეხედულება ტფილისის როლზე საერთოდ აჯანყების დროს, ასეთია შეხედულება იმ ფართო მასისაც, რომელიც თანაუგრძნობს ჩვენ პარტიას... ისე ჩატარდა პროვინციის ზოგიერთი კუთხეების აჯანყება, რომ ტფილისი ერთხელაც ვერ გამოვიდა. როგორც ცნობებია, იქ ისე მაგრათ და ფართოდ გაუდგამს ქსელი პროვოკაცია ჯაშუშობა-ლალატს, რომ ძალიან საეჭვოა მისი ახლო მომავალში გამოსვლა, თუმცა დღევანდელ დაუდგროველ რევოლუციონერ ორონტრიალში ყველაფერი მოსალოდნელია.

წ. ტაქტიურ-სტრატეგიული შეცდომები. ოზურგეთის ასაღებად მარტო ერთი რაიონი (ჯუმათი) არ კმაროდა. თუმცა მას უნდა დახმარებოდა კიდევ ორი რაიონი—ხიდისთავი და თვით ოზურგეთი, მარა როგორც ზემოთ ითქვა, პირველი ამ დროს განადგურებული იყო, მეორე კი თავიდან უსუსტეს ორგანიზაციით ითვლებოდა მთელ გურიაში. ეს მგონია საკმაოდ დამტკიცდა გამოსვლის წამს. უდიდესი ძალები ოზურგეთის ასაღებათ უნდა მიგემართად. ოზურგეთის აღება და არტილერიის ხელში ჩაგდება გადამწყვეტ როლს ითამაშებდა მთელი გურიის ასაღებათ.

უნდა ითქვას, რომ ჩინებულათ გამოვიდა ერკეთი. პირველი მისი ნაბიჯი-საუცხოვო იყო, უკანასკნელ ნაბიჯებში კი ბევრი შეცდომაა. მაგ. შემცდარი იყო, ჩოხატაურის ალების, იარაღის ხელში ჩაგდების და რევოლუციონერების შეიარაღების შემდეგ—სწრაფად სამოქმედო ბაზის (ასპარეზის) გაფართოება და დაძვრა ხიდისთავ-ნავომარ-ოზურგეთისაკენ. ნახტომები გაკეთდა აგრეთვე ჩოხატაურის ევაკუაციის (დატოვების) დროსაც, რასაც დიდი მსხვერპლი მოყვა. ამის გამო შემთხვევით და მოტყუებით მტერმა დაატყვევა ჩვენი ამხანაგები და ბარბაროსულად აწამა *)

*) აწამა ე. ი. ტყვე ბოლშევიკები ორჯერ გაასამართლეს: პირველათ მათ გადაუწყვიტეს კატორღა, მეორეჯერ კი—სიკვდილი. ამ მეორე განაჩენის შემდეგ კვირაზე მეტი გავიდა, პირდებოდნენ: სასჯელი შეგეცვლებათ, შეგეცვალათო, სიკვდილით აღარ დაესჯიანო. როცა ციხიდან გამოაყვდიან, ტუხალებს უთხრეს: ქუთაისში უნდა წაიყვანათო, მარა გზაში პულემიტით თავს დაესხნენ და დახვრიტეს. ბარბაროსულათ მოეპყრენ ლანჩუთ-სოფელ ამხანაგებსაც.

რასაკვირველია, ძნელი დასაშვები იყო, რომ მტერი აჯანყებულენის **უსისხლოთ, უბრძოლველათ** უკან დახევის შემდეგ, ვერაგული წამებით გაუსწორდებოდა ტყვე კომუნისტებს. მაგრამ ჩვენ თავიდანვე უნდა გვცოდნოდა, რომ წვრილ-ბურჟუაზიული მენშევიკების პარტია ყოველგვარ მხეცობას და საზიზღრობას ჩაიდენდა. ამ პარტიამ კარგათ იცის, რომ ჩვენი გამარჯვება მისი სიკვდილი იქნება და ამიტომაც აღარ ზოგავს არავითარ უნამუსო და ბინძურ საშეაღებას. რა მოჰყვებოდა აჯანყებულების დაძვრას დასავლეთისაკენ? თუ აჯანყებული დასავლეთი—ჯუმათი-ლანჩხუთი-სუფსა მოასწრებდენ აჯანყებულ აღმოსავლეთთან—ჩოხატაურთან—შეერთებას და ერთი რევოლიუციონური ფრონტის შექმნას, შეიძლება დიდი რევოლიუციონური საქმე გაკეთებულყო, თუ გინდ ოზურგეთი ვერც კი ავლეთ და ბოლოს მაინც დამარცხებულიყვნენ. შეიძლებოდა სხვა გზის გამო-ნახვაც, თუ კომუნისტური რაზმები მოახერხებდენ შეერთებას: მაგ. რკინის გზის გადალახვა (აყრა) და იმერეთ-სამეგრელოსაკენ დაძვრა. ზოგიერთები იტყვიან: ამ შემთხვევაში ბევრი სისხლი დაი-ღვრებოდა და ბოლოს მაინც დავმარცხდებოდითო. შეიძლება ეს ასეც მომხდარიყო, შეიძლება გურია განმარტოებული დარჩენილიყო, მარა ეს უკეთესი იქნებოდა, ვინემ ის, რაც მოხდა: უსისხლოთ, მშვიდობიანათ უკან დახევას მოჰყვა ოცამდე ტყვე კომუნისტის ავა-ხაკურათ წამება. ოცი უიარაღო რევოლიუციონერის ბარბაროსუ-ლათ დახოცვას უნამუსო მტრის მიერ ბევრათ ჯობია ასეულ-ათასეუ-ლების ბრძოლის ველზე სიკვდილი. ზოგიერთ ამხანაგებში იყო ერთ-გვარი ილიუზია, რომ გურიაში ძალა-უფლების ხელში ჩაგდება **უსისხლოთ შეიძლება**. მარა ასეთ მავნე ილიუზიებს აწი აღარ უნდა დაურჩეს ადგილი. მენშევიკები გურიაში თითქმის ოცი წელია რაც მუშაობენ, ათი ათასამდე პარტიის წევრი ყავთ. ამიტომ, რასაკვირ-ველია, უბრძოლველათ ისინი ვერ დასთმობენ თავისი ამდენი ხნის ბატონობას. ეს შეიძლება მომხდარიყო ან მოხდეს მაშინ, თუ ცენტრ-ში ბოლშევიკური გადატრიალება მოხდებოდა. საზოგადოდ უნდა გვახსოვდეს, რომ თანამედროვე რევოლიუციონერი კომუნისტი, როცა იარაღს იღებს ხელში ძალა-უფლების მოსაპოვებლათ უნდა იბრძოდეს ბოლომდე, სანამ მხოლოდ სიკვდილი არ გამოსტაცებს მას იმ იარაღს ხელიდან. რევოლიუციონერი ვერაა ის, ვინც ყოველ წამს არაა მზათ სიცოცხლე გასწიროს რევოლიუციონურ საქმისათვის. სამარცხვინო ბოძზე გასაკრავია ის ვითომდა რევოლიუციონერი, რომელიც პირ-ველი საფრთხის წინაშე უკან იხევს, იარაღს ჰყრის, რომ საკუთარი ტყავი გადაარჩინოს.

ჯუმათლებზე კითხვა სავსებით კიდევ არაა გარკვეული, მარა ერთი რამ კი ეხლაც ცხადია: ისინი უღმობელი სტიქიის გამო სწო-

რეთ ტრადიკულ მდგომარეობაში ჩაცვიდნენ. საუკეთესო გამოსავალი ასეთი მდგომარეობიდან იქნებოდა, ჩვენი აზრით, არა საჩქაროთ იარაღის დაყრა, არამედ დაქსაქსული რაზმების თავის მოყრა, სხვა აჯანყებულ რაიონებთან შეერთება და ბრძოლა.

ლანჩუთ-ჩიხათლებს ერთი დიდი საბედისწერო შეცდომა (თუ სივლახე) ჩაუდენიათ: მათ ვერ შესძლეს რკინის გზის აყრა, რასაც გამოუწვევია მათი და **სუფხელების** სწრაფი დამარცხება გოგვაძის ჯავშნიანი მატარებლის წყალობით. ამ შემთხვევაში მათთვის საუკეთესო გამოსავალი იქნებოდა ის ნაბიჯი, რომელზედაც ზევით გვქონდა ლაპარაკი. მით უფრო გასაკვირია ლანჩუთლების ეს სტრატეგიული სისუსტე, რომ მათ თავის დროზე რამდენჯერმე მიუთითეს რკინის გზის აყრის აუცილებლობაზე. საერთოდ უნდა ითქვას, რომ ლანჩუთლებმა ვერ გაამართლეს მათზე დამყარებული იმედები.

ნატანები სრულებითაც არ გამოსულა, რაც თავიდანვე მოსალოდნელი იყო. ნატანები მოითხოვდა გამოსვლის ერთი დღით მაინც გადადებას. ვინ იცის შეიძლება სულ სხვა გვარათ წასულიყო საჩქმე, რომ ნატანებას ეს მოთხოვნა შეესრულებია კომიტეტს. თუმცა უნდა ითქვას, რომ ნატანების ერთ წარმომადგენელს თურმე დიდო პენისიტობა ეტყობოდა.

სუფხის ცალკე, სეპარატიულათ გამოსვლა ალბათ ნატანების საქციელით აიხსნება. ეს რაიონი დადგენილების თანახმად უნდა გამოსულიყო ნატანებთან ერთად.

დასკვნა: გადამწყვეტ მომენტში გურიის ორგანიზაცია ვერ იდგა შესაფერ სიმალლეზე; მას არ დაურჩა საკმაო პოლიტიკური შეგნება-მოზადება; მან ვერ გამოიჩინა სათანადო ორგანიზაციული სიმკვიდრე და დისციპლინა; მან გააკეთა ბევრი ტაქტიკურ-სტრატეგიული ნახტომები; მან სისწორით ვერ ასწონ-დასწონა ძალთა განწყობილება გურიაში, აჯანყებულ რაიონებს ვერ დაურჩათ აუცილებელი კავშირი და ინფორმაცია ერთმანეთს შორის; და ყველა ამას ზედ დაერთო დიდი სტიქიური უბედურება.

ეხლა გადავიდეთ უმთავრეს საჭირ-ბოროტო კითხვაზე: რა ვაკეთოთ.

საერთაშორისო მდგომარეობა. უკანასკნელი ორი თვის ამბები უტყუარი მაჩვენებელია იმის, რომ ბოლშევიზმი (კომუნიზმი) საბოლოოთ იმარჯვებს. რუსეთის ძლევა-მოსილი წითელი არმია გასაოცარი სისწრაფით მიიწევს წინ და სულ ახლო მომავალში ჩვენ მოწამე ვიქნებით დენიკინის სრული განადგურების. *) დენიკინს თითქმის სრულიად მოესპო ყოველგვარი დახმარება მსოფლიო იმპერია-

*) ეს წერილი დაწერილია დეკემბერში და დღეს (20 იანვარს) ჩვენ ვხედავთ, რომ დენიკინი და სხვაც განადგურებულია.

ლისტებისაგან (უმთავრესათ ინგლისისაგან), რაც უდრის მის სრულ განადგურებას ახლო მომავალში. ეს გამოიწვია საერთაშორისო ბოლშევიკური მოძრაობის გაძლიერებამ. დენიკინის მოსპობასთან ერთად აუცილებლათ მოისპობა ამიერ-კავკასიის (და კერძოდ საქართველოს) ბურჟუაზიულ-ფეოდალური კონტრრევოლუცია. დაუძლურებული დენიკინი შეეცდებოდა შეკანასკნელი ნავთსაყუდელი მოიპოვოს კავკასიაში. სხვა უკეთესი გზა მას დღეს აღარ აქვს. — ციმბირში კოლჩაკი დიდხანია განადგურებულია. როგორც არ უნდა დარჩეს ამიერ-კავკასიის (ჩრდილო კავკასია (დაღესტანი) კაი ხანია ლომივით ებრძვის დენიკინის ურდოებს) რესპუბლიკების პოზიცია დენიკინის და ლენინის მიმართ, ერთი რამ ცხადი და უდოა: მენშევიზმს და მის მოკავშირეებს ჩვენშიაც სრული განადგურება და სიკვდილი მოელის. ჩვენი პარტია გაათკეცებული ენერგიით, იმედით და აღფრთოვანებით დაუყონებლივ უნდა შეუდგეს მზადებას ამ სანატრელ წამისათვის, რომ ღირსეული როლი ითამაშოს ჩვენი ქვეყნის ბედის გადაწყვეტაში.

2. **ორგანიზაციული კითხვა.** ჩვენ უნდა სასწრაფოთ აღვადგინოთ და შევკრათ მკვიდრი ორგანიზაცია. ტეინმოკლე უნამუსო მენშევიკების ჯალათი—მეთაურები ფიქრობენ, რომ ტყვე ბოლშევიკების წამება-დახვრეტამ სრულიად მოსპო და გააქარწყლა ბოლშევიზმი გურიაში. მარა ეს ასე არაა და არც უნდა იყოს. გურიის ღარიბი გლეხობის დიდი უმეტესობა სასტიკათ გმობს აშკარათ ან ფარულათ მენშევიკური პარტიის ავაზაკობა ჯალათობას, მოტყუილებით დაკავებულ კომუნისტების ბარბაროსულათ დახვრეტას. ჩვენი პარტია, მართალია, შესუსტდა ორგანიზაციულად, მარა ხალხის თანაგრძნობა ჩვენდამი ამ ჯალათობის შემდეგ კიდევ უფრო გაიზარდა. ჩვენი ორგანიზაციის ხელმძღვანელები მიიმაღ-მოიძალენ, პარტიული მასსა პირველ ხანებში მენშევიკური ანუ თეთრი ტერორის შემდეგ დაფრთხა და მიიფანტ-მოიფანტა. მარა ხალხში გაძლიერდა რწმენა იმის, რომ ჩვენში (ისე როგორც ყოველგან) დღეს ერთად ერთი მაშვრალთა და ტვირთ-მძიმეთა პარტია მხოლოდ ბოლშევიკები-კომუნისტებია, რომ ხსნა მხოლოდ მის მოლონიერება-გაძლიერება-გამარჯვებაშია. ამ **გარემოებით უნდა** ვისარგებლოთ და საქმეს სასწრაფოთ შეუდგეთ.

ჩვენ ძველებურათ აღარ უნდა გამოვეკიდოთ **რაოდენობას**: რიცხვს. პირველ პლანზე უნდა ვაყენებდეთ პარტიის წევრის ღირსებას, მის შეგნება-თავგანწირულობას. ჩვენ უნდა დავაწეროთ დროშაზე, **მცირე, მარა კარგი**. მცირე რიცხოვანი, მარა ღირსებით კარგი ორგანიზაცია აჯანყების დროს სასწაულს მოახდენს და ღირსეულად უხელმძღვანელებს აჯანყებულ მასასაც. ჩვენ უნდა გადავხილოთ ძველი

(აჯანყებამდე) პარტიული მასა და რადიკალურათ გაეწმინდოთ იგი. ჩვენ უნდა სასტიკათ გავკიცხოთ, გავასამართლოთ და დავსაჯოთ ყველა ის წევრები, რომლებმაც აჯანყების დროს გამოიჩინეს სისუსტე სილაჩრე, ორპოფობა, პოსტის სამარცხვინოთ მიტოვება და ღალატი. შორს ჩვენგან ლაჩრები, ძირს მოლაღატეები.

იქ, სადაც შვიონობ-„სიშჩიკობა“ შედარებით უფრო ძლიერია, ჩვენ უნდა შევექმნათ მცირე-რიცხოვანი იაჩეიკები. ახალი წევრი უნდა მივიღოთ დიდი სიფრთხილით: მან კარგათ უნდა იცოდეს რა მოვალეობას კისრულობს, როცა ამ პარტიაში შემოდის. **შეგნება და დისციპლინა**, აი რა უნდა შეადგენდეს განახლებული ორგანიზაციის საფუძველს, საგანის ამ მხარეს თქვენ წინეთ ნაკლებ ყურადღებას აქცევდით. ჩვენს ამხანაგებს ყოველგან ჩვენში ეტყობათ დიდი ნაკლი: მასსიური ორგანიზაცია და ფოლადის დისციპლინა.

ამნაირად, ტაქტიკური კითხვა მჭიდროთაა შეკავშირებული ორგანიზაციულ კითხვასთან. როგორიცაა ტაქტიკა, ისეთივეა ორგანიზაცია. ტაქტიკური კითხვა კი მჭიდროთ შეკავშირებულია პროგრამასთან. როგორიცაა პროგრამა, ისეთივეა ტაქტიკა და ორგანიზაცია. ჩვენი მიზანია (პროგრამა) სოციალისტური რევოლიუცია, ე. ი. ძირბუდიანათ გარდაქმნა ათეული საუკუნოებით გამტკიცებულ საზოგადოებრივ წყობილებისა, რომელიც დამყარებულია დამონება-გაყვლეფა-ძალადობაზე. ეს უალრესად რევოლიუციონური მიზანი მოითხოვს უალრესად რევოლიუციონურ ტაქტიკა-ორგანიზაციას.

აჯანყების დამარცხებისა და ჩვენი ამხანაგების წამების შემდეგ ბუნებრივათ დაიბადა კითხვა ტერორის, შურისძიების შესახებ. ჩვენ, მარქსისტები, თავის თავად ცხადია, წინააღმდეგი ვართ ე. წ. პირადი, ანარქისტული ტერორის, როგორც **პოლიტიკურ-ტაქტიკურ** საშვალების. ასეთ ტერორს ჩვენ უპირდაპირებთ მასსიურ, კლასიურ ბრძოლას, მასსიურ ტერორს. ზოგიერთ განკერძოებულ პირობებში ჩვენ მივმართავთ ინდივიდუალურ (განკერძოებულ) ტერორს, როგორც თავდაცვის საშვალებას, მაგ. პროვოკატორ-ჯაშუშების და მოლაღატეების წინააღმდეგ.

განსაკუთრებულ და განუსაზღვრელ შურისძიების გრძნობას იწვევს და აღვივებს ჩვენი ამხანაგების დაქირავებული მკვლელნი-ბარბაროსნი ჯალათები და მათი მეთაურები. ეს გრძნობა ღვივის არა მარტო პარტიულ ამხანაგებში, არამედ ხალხის ფართო მასაშიც. ყველას პირზე აკერია: შურისძიება, შურისძიება. ეს ასეც უნდა იყოს: წამებული კომუნისტები წარმოადგენდენ მშრომელ და გაყვლეფილ გლეხობას. ყველა ესენი გატაცებული იყვნენ კომუნიზმის წმინდა იდეალებით. ამ ამიერიდან უკვდავმა ახალგაზდებმა შეგნებულათ აიღეს იარაღი ხელში, მარა როცა მათ ხელმძღვანელებმა უთხრეს:

ბრძოლა და სისხლის ღვრა აღარ ღირს და უკან დაიხიეთო, დისციპლინას დაემორჩილენ და იარაღი დაჰყარეს. ისინი ჯალათებმა მხოლოდ მოტყუილებით ჩაიგდეს ხელში: თუ იარაღს თავის ნებით დაგვიბუნებთ, არ დაგსჯითო. მარა ხელში რომ ჩაიგდეს ვერაგულათ აწამეს. თუმცა სრულიად მოულოდნელი იყო მათთვის სიკვდილით სასჯელი, მარა არცერთი ამ ახალგაზრდა კომუნისტებში სულიერათ არ დაცემულა და თავის „ცოდვები არ მოუნანებია, პატივება არ უთხოვია....

მშრომელი გურია სასტიკათ გმობს და სამარცხვინო ბოძზე აკრავს ამ მხეცობის ჩამდენ მენშევიკურ მთავრობას. ეს მშრომელი ხალხი დღეს აშკარად ხედავს, რომ ბურჟუაზიის ლაქია-ჯალათები ყოველ წამს მზათ არიან თუნდაც მთელი მშრომელი ხალხი აწამონ-ამოელიტონ. ოღონდ ერთი მუჟა მუჟთახორები განცხრომაში ამყოფონ საუკუნოთ. ამ არამზადებმა ქვეყანას ყური გამოუჭედეს: თვით გურიის ხალხმა მოითხოვა—ყაჩაღ-კომუნისტების სიკვდილიო. და იმავე დროს „დახურულ კარებში“ ორმა-სამმა დაქირავებულმა ჯალათმა :ქურდულათ გადასწყვიტა საქმე. ეს უნამუსოები ქვეყანას ეუბნებიან ხალხმა თვითონ დასაჯა ყაჩაღი-კომუნისტებიო. ნამდვილათ კი ვერც ჯარში, ვერც მილიციაში და ვერც გვარდიაში ვერ აღმოჩნდა საჭირო კონტინგენტი (რიცხვი) ჯალათებისა. მთელი გურიის გვარდიაში აღმოჩნდა ოთხი-ხუთი სინდის-ნამუსზე ხელაღებული ხუნხუზ-ნადირი, რომლებსაც მეთაურობდა ცნობილი ყაჩაღ-ხუნხუზი (მხოლოდ „კანონიერ“ ფარგლებში, ჩუმათ, ფარულათ, დიპლომატიურათ)—ს. ბათითაშვილი. ვინ იტყვის, რომ ეს დაქირავებული მკვლელები და მათი სულის ჩამდგმელნი სიკვდილის ღირსი არ არიან. მხოლოდ კითხვა ასე დგას: შეუძლია თუ არა პარტიას **დღევანდელ პირობებში** მიმართოს ინდივიდუალურ ტერორს. ჩვენ ვამბობთ არა, რადგანაც დარწმუნებული ვართ, რომ ასეთი ტერორი აღნაზღაურებელ ზარალს მოუტანდა პარტიას. ამას გარდა: ჩვენ გვწამს, რომ მომავალი (შეიძლება, ძალიან ახლო მომავალი) ჩვენია, და როცა ჩვენი გამარჯვების საათი დაჰყრავს, ჩვენ შევძლებთ სასტიკი პასუხი ვაგებოთ ჩვენ მოსისხლე მტრებს. ამ წამის მოსაახლოებლად საჭიროა დაუღალავი მუშაობა და ხალხური, მასიური წითელი ტერორისათვის, აჯანყებისათვის მზადება.

გაუმარჯოს საერთაშორისო კომუნისტურ პარტიას და მესამე ინტერნაციონალს!

ამხანაგური სალამით კომუნისტი.

1919 წელი დეკემბერი.

გაქრო ჩოღრიშვილი

კატორღალაგის უფა ცხოვრებიდან. *)

ძამიკო მიხა. ყველა ზენ წერილში მოხვ, რომ გაგაგებინო ჩემი და ყველა აქ მომწყვდეული ამხანაგების ყოფა-მდგომარეობა და საკატორღო ციხის პირობები; მეც ვასრულებ ზენს თხოვნას და გწერ ჩვენი კატორღელების ყოფა-მდგომარეობაზე. თუმცა ძნელია ჩვენთვის ვრცელი წერილის მოწერა და ამიტომაც გწერ პაპიროზის ქალაღლზედ დაწერილს, და შიგა და შიგ სამშობრაურის კითხვასაც მიაქციე ყურადღება, რომ უფრო ნათლათ გაიგო ჩვენი ყოფა-მდგომარეობა. მაშ ასე ვეცდები რამდენათაც კი შეიძლება გაცნობო ყველაფერი.

იაროსლაგის დროებითი კატორღის ციხეში და მისი ადგილ-მდებარეობა.

იაროსლაგი არის „კაროგნიკის“ ციხე, ეს სახელი ეწოდება ერთ პატარა სოფელს, ახალშენს, რომელიც გაშენებულია ორი ვერსის მოშორებით ქალაქიდან მდინარე ვოლგის ნაპირას დაბლობ და ქაობიან ადგილზე. ციხის ადმინისტრაცია, მთლად მისი მოხელეები ოსტატ-ხელოსნები, სულ ყველა, აქ ახალშენში სცხოვრობენ. ზაფხულობით, როდესაც ყინული დაიძვრება და აბობოქრებული მდინარე კალაპოტში ვეღარ ეტევა, წყალი ნაპირებიდან ორ სამ ვერსის მანძილზედ წალეკს ხოლმე დაბლობ მიდამოებს; ამ დროს ჩვენი „კაროგნიკი“ გვარიან დიდხანს მთლად წყალში ჰყუპალობს და მიმსვლელ-მომსვლელი, როგორც ციხეში, აგრეთვე კერძო სადგომებში ნაგებით მიდი-მოდიან. წყლის კალაპოტში ჩავარდნის შემდეგ ამ

*) ეს წერილი ეკუთვნის ცნობილ ბოლშევიკ რევოლიუციონერს ზაქრო ჩოღრიშვილს, რომელიც შან მისწერა თავის ძმას, ჩვენ მოხუც ამხანაგს მახა ჩოღრიშვილს; წერილი მოწერილია 1914 წ. აგტორი კი გარდაიცვალა ნიკოლაევის საკატორღო ციხეში 1916 წ. 3 აპრილს (ძველი სტილით). წერილი მეტად ცუდ პირობებშია დაწერილი და გამოგზავნილი; ამიტომ მოკლებულია ლიტერატურულ ენას, მაგრამ როგორც მუშის წერილს, ჩვენ ვათავსებთ მას უცვლელათ, როგორც დოკუმენტს პარტიულ არხივისათვის.

რედაქცია.

ახალშენში რჩება ბევრი ქაობები, ამიტომაც ეს მიდამო, როგორც ქაობიანი დანოტიო ადგილი, ციებ-ციხელების ბუდე არის. ჩვენი ციხე ტუსალთა რიცხვით 900—1100 ადის წელიწადში და 2—3 ეტაპამდე იგზავნებიან ზოგი ამურის რკინის გზაზე და ზოგიც სხვა ციხეებში სამუშაოთ. აქაურთა ტუსალთა ბუდე ივსება ახალ მოყვანილ პატიმრებით სხვა და სხვა ციხეებიდან და ვინც კი ამ ციხიდან თავს აღწევს ე. ი. ვისაც კომისია სცნობს ჯანსაღად სადმე სხვაგან გასაგზავნათ, სამუშაოთ, ამგვარი ტუსალის სიზარულს არა აქვს საზღვარი, თავს თვლის ბედნიერათ, თითქმის თავისუფლებასთან სწორათ, რადგან ამ ჯოჯოხეთ ალაგს შორდება; ან კი როგორ არ გაუხარდეს აქედან გაშორება, როდესაც თვით გამოსცადა მხეტყური სისასტიკე აქაური ადმინისტრაციის.

ყოველი აქაური ადმინისტრაციის პირი, მათ რიცხვში შედიცინის წარმომადგენლები, ქარხნის ოსტატებიც ცოფიან ნადირის ვინით არიან მხოლოდ მოცულნი ავსებულნი ტუსალების მიმართ.

სამშობლიური იყო ჩვენი საიდუმლოების გამოცნობა.

ერთათ ერთი მეცადინეობა იმაში მდგომარეობს, რომ რაც შეიძლება ბევრი და ძლიერ აწამონ ტუსალი ფიზიკურათ თუ ზნეობრივად თუ გონებრივათაც; მათ სისასტიკეს ისიც აორკეცებს, რომ როდესაც ციხეების ინსპექტორი მიდის ციხის დასათვალიერებლად, მხოლოდ იმას ემდურება ციხის უფროს მოხელეს, რომ ცოტა ტუსალები დაგისჯიათო და ისიც მსუბუქათო, შემდეგში ასეთი მცირელი დასჯილთა რიცხვი აღარ დამანახოთ თორემ ვაი თქვენი ბრალიო. ამის შემდეგ რაღა თქმა უნდა, რომ მონებსაც ზოგს ალაგის დაკარგვის შიშით და ზოგსაც ერთგულობის დასამსახურებლად არავითარი ზნეობრივი გრძნობები აღარ აკავენს უბრალო პატიმრის დასასჯელათ. უკლება ხომ განუსაზღვრელი აქვთ მიცემული, რასაც უნდა მოუგონებენ და უზამენ ტუსალს, პასუხს ვინ მოსთხოვს.

თითონ აქაურ ტუსალებს ბრძოლის შნო და უნარი ენერგია მთლათ გამოცლილი აქვს, გონივრული ბრძოლა კი არა, უბრალო პროტესტიც კი ვეღარ შეუძლიანთ, ივინი იქამდისინ არიან დაცემულნი და დასუსტებულნი ყოველ მხრივ, აქაური მეტის—მეტი სასტიკი მდგომარეობის ზეგავლენით, სახუმრო არ არის ყოველ უბრალო რაზედაც „სკიტკის“ წართმევა, ლანძღვა, გინებას, ფულით დაჯარიმებას, ჩუმათ კარცერში ცემას, აშკარად გაროზგვას და კარცერში ჩავდება 1-დან 60-დღემდე. მერე ისიც უნდა ითქვას რომ აქაური კარცერი არაფრით ჩამორჩება საყინულეს—ასეთი არის ნათელი კარცერი, ხოლო ბნელი კი ბაღლინჯოების და ათასი სხვა გვარი ჭიების სამულობელოა.

როგორც ისე დასჯილს აგრეთვე გაროზგვის შემდეგ გაწყობლისა შეადგებდნენ კარცერში. უკან ტანზე წკეპლისაგან დასერილი იარებიდან სისხლი სდით, მის წვა-დაგვაზედ ერთვის ადამიანისაგან გათახსირების გრძნობა და საშინელი კარცერის სიცივე. სიცივეს უფრო აორკეცებს ტიტველა ფეხებზედ რკინის ხუნდები.

კარცერში ჩაგდების დროს ფეხსახვევს და თასმას. რითაც ჯაჭვებს იბამენ წელზედ ართმევენ. აგიტანს სიცივე—კანკალი, გული და გონება გელევა ტკივილებით, ჯდომა ვერ შეგიძლიან, სიარული არც მხარ-თქმოზედ თუ გვერდზე წოლა, მხოლოდ მუცელზე დაწოლილი შეგიძლიან იქნე, მაგრამ ვაი ამ დაწოლას, გმინავ და წუხილი ტვინს ღირღის. ხშირად ხდება, რომ ველარ უძლებს ადამიანი წვალეზას და თავს იბაწრამს დახვეულ პერანგის ყულფით, საზოგადოდ სასჯელი აქაური ციხის ადმინისტრაციისაგან—სულ ადვილად იშოვნება. აი მაგალითი: ზედამხედველმა (ნაზირატელმა) კამერის სანათურიდან შემოიხედა და შენ მალე ვერ მოასწარ ფეხზე წამოდგომა ან დაგინახა, რომ სარკმელთან ან კარებთან სდგებარ აი რაზედაც დასაჯეს 11 ტუსალი, 3 კაცს ათ-ათი წკეპლა დაკრეს და 8 მხოლოდ კარცერით დატუქსეს. ზედამხედველმა შემოიხედა და დაგინახა 4 ტუსალი ერთად (თუმცა კარგათ იცოდა, რომ ერთად შეყრილი იყვნენ საუზმისთვის) დაშლა და დაცალკეეება უბრძანა, რადგანაც ტუსალებმა ანაზღეულათ ვერ შეასრულეს მისი ბრძანება იწყინა ზედამხედველმა და გააკეთა ათას გვარი ჭორი—დანოსი, ვითომ ტუსალები შეთქმულობას აპირებენ, სასჯელს გამოუძიებლად ახდენენ; საკმარისია მხოლოდ ზედამხედველმა თქვას, მისი სიტყვა უცილო ქეშმარიტებათ არის მიღებული უმაღლეს უფროსისაგან. აი კიდევ რაზე: ერთ კამერაში კარტოფილსა ფცქვნიან, კარგად ხედავენ ტუსალები, რომ ხ.... კართოფილი 10 ფუთამდე მაღნც იქნება, საიდანაც მათი აზრით დაახლოვებით თითო პატიმარს $\frac{1}{4}$ გირვანქა მაინც შეხვდება, მაგრამ საუბედუროდ, სადილის დარიგების შემდეგ მხოლოდ ორ ჯამში ამოჩნდა თითო კაკლის ოდენა კართოფილი, დანარჩენს ცარიელი თბილი წყალი ერგოთ. რადგან ესე არა ერთხელ გამეორდა, ამის შესახებ შესჩივლეს უფროს, მაგრამ მან საპასუხოთ ერთი ტუსალი გაწყებლა 50 წკეპლით და მერმე 2 კვირით კარცელში ჩასვა.

ვთქვათ რომელიმე ტუსალმა მოახერხა გაქცევა, ყველა მის კარცერში მყოფი ისჯებიან ზოგი წკეპლით და ზოგიც კარცერში დამწყვდევით. ფულითაც ხშირად ხდებოდა დაჯარიმება, ვინც მუშაობს ის იღებს ცოტაოდენ გროშებს, ტუსალების ნახევარზე მეტს ამუშავენ, აქ გამართულია: სამკედლო, სათოქმაჩო. საღურგლო, სასტალიარო, ჩექმების, ტანისამოსის, საფეიქრო სახელოსნოები. ყველაზე ცუდათ მოწყობილი და ძნელია მუშაობა ამ უკანასკნელ

სახელოსნოში. ამ ქარხნის მუშების უმრავლესობა სწეულდება კლექტორ და იხოცებიან. პატიმარი ქარხანაში დაზვის წინ ზის და ორივე ხელებით და ფეხებით მუშაობს; კიდევ კარგი თუ ვადა გასულია და ფეხებიდან ბორკილები შეხსნილია. სამუშაოზედ გაჰყავთ დილის 6 საათზე და მუშაობენ საღამოს 6 საათამდის, შუადღისას დასვენებისთვის ეძლევათ 1 ნახევარი საათი, მაგრამ მინამ მოიყვანენ პატიმარს, გაატიტვლებენ, გასჩხრეკენ და სადილს მოუტანენ ერთი საათი უკვე გადის და რჩებათ პურის საქმელათ და დასასვენებლად მხოლოდ ნახევარი საათი. მუშებს ქირად აძლევენ 75 კაპ. ხელზე და ამდენსავე უნახავდენ განთავისუფლების შემდეგ მისაცემათ. ეს ჯამაგირი ეძლევათ თვეში იმ მუშებს, ვინც ციხის საშინაო საქმეზე მუშაობს. ვინც გარედან მოტანილ საქმეზე მუშაობს, თუ კარგათ და ძალიან მუყაითად იმუშავენს თვეში 1 და 3 მანეთს აიღებს; ნახევარს სახარჯოთ აძლევენ და ნახევარს უნახავენ. ფულით დაჯარიმება ისე ფართოდ არის გავრცელებული, რომ ერთ წელიწადში ტუსალი სამუშაო ქირის 50 კაპ. ვერ მიიღებს, რასაც მუშაობაში აკეთებს სულ ჯარიმაში მიაქვთ. აჯარიმებენ აგრეთვე სრულიად უმიზეზოთ, როგორც ზევითაც გითხარი ჩემო ძამიკო ცოტაოდენ აქაურ საავადმყოფოს და წამლობის შესახებაც გიამბობ და მაშინ ცხადათ წარმოიდგენ ჩვენ აქაურ ტუსალების ყოფა-ცხოვრებას. აქაური ტუსალები ამ საავადმყოფოს ყასაფხანას უწოდებენ და უნდა გითხრა, რომ სწორედ ზედ გამოჭრილია ამისათვის ეს სახელწოდება; აბა სხვა სახელი როგორ უნდა უწოდო, როდესაც წელიწადში 100-მდე ტუსალი კვდება ან ჰკლავენ; ამათ გარდა რომლებიც აქედან არიან გაგზავნილები აპერაციიზედ იქ იხოცება საშუალოდ რიცხვით 50 კაცამდის. გარდა იმისა ერთ „აკალოდკაში“ 20 კლექტიანი წევს და მეორეში 10-დან 18-მდე სხვა და სხვა ავადმყოფები. ამათ ავადმყოფებათ არა სთვლიან, თუმცა ისე არიან ავით, რომ სიარულიც აღარ შეუძლიან. „აკალოტკას“ ცემენტიანი იატაკი აქვს და მეტად ნესტიანიც. საავადმყოფო მხოლოდ იმით გაირჩევა დანარჩენ ტუსალების სადგომებისაგან, იატაკი ფიცრისაა და საღებავით შეღებილი. კერძო ცოტა უფრო სუფთაა, ხორცი ნაკლებ ყარს; სასადილო ჯამები თუნუქისაა, გარედან თეთრი და შიგნიდან ჟანგით სავსე, დანარჩენი ჭურჭელი სპილენძისაა, მხოლოდ არა ნაკლებ დაქანგებული და კალა მოცილებული. საავადმყოფოში აწვენენ მხოლოდ ისეთ ავადმყოფებს, რომლებსაც მხოლოდ რამოდენიმე დღე დარჩენიათ სიცოცხლე. დანარჩენი ყველა ჯანსაღათ არის ცნობილი ჩვენი ექიმისაგან. ექიმი ცნობილი კაცია, ხულიგანების თავმჯდომარე. ორი თავმჯდომარე ჰყავდათ აქაურ ხულიგნებს, ერთი მოკვდა და ეს კიდევ ცოცხალია. კვირაში სამჯერ მოდის ექიმი საავადმყოფოში; თუ უქნე დღე შეხვდა და სჭირდება კვირაში ან ერთხელ ან ორჯერ მოსვლა. ეს

ექიმი გარყვნილების და რუსული ლანძღვის ენციკლოპედიათ უნდა ჩა-
თვალოს. მისი წამლობა როგორ ღირს... ეუბნება ტუსალი მადადამე-
კარგა...ექიმი აწყვეტინებს სიტყვას და სამასხაროდ იგდებს: მერე
დიდი ხანია? აგერ ორი კვირა იქნება, უთხრა ტუსალმა. ხოო, ჩაი-
ფრუტუნა ცხვირში მკურნალმა—მერე რატომ მაშინვე არ მითხარი
და არ შემატყობინე. ტუსალმა უყურადღებოო დისტოვა მასხარად
აგდება და მიმართა ექიმს, რომ რამე გამომიწერეო. ექიმმა უპასუხა:
რაო რძე. ვისი გინდა ხ...თუ. თქვენო კეთილშობილებავ ეხვეწება
ტუსალი ჩემი საკუთარი ფულით გთხოვთ. ხო..ხო ეგ სხვა საქმეა, შეი-
ძლება, თქვა მკურნალმა. შემდეგ სხვა ტუსალი მიიყვანეს, რომელიც
ეხვეწებოდა თუ შეიძლება რამოდენიმე ხნით ავადმყოფის კერძი მო-
მეცითო, რადგან მეტად დაესუსტდი, სიარულის ღონე აღარ შეჰქსო;
ექიმმა კი დედის კურთხევით გაისტუმრა, აქსატუსალოში მოგიყვანეს
და არა სასტუმროშიო. მესამე ტუსალმა შესჩივლა, რომ აგერ ერთ
კვირაზე მეტია რაც კუჭი მომეშალა, ფაღარათი და კუჭის წვა მაქვსო,
მაციებს და მაცხელებსო, სიცხე გასინჯეს, გრადუსნიკმა არ აჩვენა
იმდენი სიცხე რამდენიც ავადმყოფს ჰქონდა (ამ მკურნალის შეხედუ-
ლობით იგი სიცხიანი არ არის თუ 38 გრადუსზე ნაკლები აღმოჩნდა
ტუსალი) ამიტომ შეხედა პატიმარს ჯეილი და პირტიტველა კაცი
იყო. შენ უკანის ქავილი გაქვს და სხვა არაფერი. შენ ერთი 50 წკებლა
გარგებს და მერე შეგდება კამერაში (ადინოჩკაში) რომ შეგიჩერდეს
ქავილი. შე ასეთ ისეთო და დედის გინებით გააგდო. აი ასეთ რეცე-
პტებს აძლევს ბევრ ავადმყოფებს. როდესაც გათავდა მიღება
და ექიმი წავიდა ფერშლით საავადმყოფოში დაწოლილ ავად-
მყოფების დასათვალისწინებლად, ერთ პალატაში ავადმყოფმა
ექიმს მთავე კისელი სთხოვა. კისელს წელიწადში მეც ერთ-
ხელ ძლივს ვკამ ხოლმე და ვინ ბრძანდები რომ კისელი
მოგართვაო. ავადმყოფს ხელ-ფეხი ულპება ექიმის წყალობით, მინამ
ძვლებამდის არ დავა იარა და ძვლების ლპობას არ დაიწყებს,
მინამ არ გაგზავნის სპეციალისტთან მოსარჩენათ. აგრეთვე თვალები
მინამ მთლათ არ გაუფუჭდება არ გაგზავნის თვალის ექიმთან. ორი
ფერშალი არის აქ და იგინიც ასეთივე გულქვა რეგვენები არიან,
როგორც თვით აქაური ექიმი.

ახლა ჩემო ძამიკო ნუ დამემდურები შეცდომით დაწერაზე, რომ
წერის დროს სულ კარებისაკენ არის მიქცეული გონება, რათა ზედამ-
ხედველმა არ დაიჭიროს თორემ 100 ცკებლა მზათ არის და კარცე-
რიდანაც ვეღარ გამოვალ ვერას დროს.

ეს წერილი რომ მიიღო მალე მაცნობე. აგრეთვე კარგი იქნება,
რომ ერთი ვისიმე რუსის გვარზედ ადრესი მომწერო, რომელზედაც
შემეძლოს წერილის მოწერა და მან კი შენ გადმოგცეს, თუნდაც რომ

სხვა გვარს ვაწერდნენ ან კიდევაც უთითებდნენ სხვა გვარზედ გადმოცემას და არა შენზე, იგი იმით მიხედვს შენს გადმოსაცემს, რომ წერილში შენი სახელი იქნება და მეორეც იმით, რომ კონვენტზე ნიშანი, რომ იარასლოვის ციხიდან იგზავნება. ნახვამდის შენი მარად (ხელმოწერა) 10 ივლისი 1914 წ.

ეს წერილი გამოგზავნილია ციმბირის ერთ-ერთ სოფლიდან, კატორღელისაგან რომლებიც იაროსლავის საკატორღო ციხეში მჯდარა ზაქრო ჩოდრიშვილთან ერთად და კატორღის ვადა რომ გაუთავებია შემდეგ ეს ამხანაგი გადაუსახლებიათ ციმბირში და ამ გადასახლებულ ამხ. ციმბირელისთვის ზაქარა ჩოდრიშვილსაც გაეტანინებინა პაპიროსის ქალაქზე დაწერილი წერილი, რომლის წერილიც ციმბირიდან მოუვიდა მ. ჩოდრიშვილს ოქტომბრის შუა რიცხვებში ტულისში.

საქმე № 363.

ა ს ლ ი.

მე-2 მაგიდა 1915 წ.

საბრალდებლო აქტი

გლებ თომა ამბაკოს-ძე ჩუბინიძეზე, რომელიც ირქმევდა მეტ სა-
ხელათ დიმიტრი დავითის-ძე თავად მაყაშვიდს.

1908 წ. 20 მაისს დილით ქ. ბაქოში ადგილობრივ დამცველ პუნქტის პოლიციის მეთვალყურე აკიმოვი აგენტ ბუშთან, პოლიციის მოსამსახურე — „ოკლატკის“ მეთვალყურე ესაძესთან და „გოროდო-
ვოების“ პუზენკთანა და აგაფანოვთან ერთად, თანახმად ბაქოს საგუ-
ბერნიო ქანდარმერიის უფროსის დავალებისა, მივიდა თურქის ქ.
№ 115 სახლში შვეციის ქვეშევრდომის დიურფელდის ბინაზე მცხოვ-
რებ ხუთ ქართველის გასაჩხრეკათ. აკიმოვმა „გოროდოვოები“ ქუჩაში
დატოვა, თან გაიყოლა ესაძე და ბუში და შევიდა დიურფელდის ბი-
ნაში ეზოდან. აკიმოვმა დიურფელდი იქვე შეისწრო გალერეიაში და
გაიგო მისგან, რომ მის ბინაზე მცხოვრებ ხუთ ქართველისაგან სამი
უკვე წასულიყვენ და ორი კი დარჩენილიყო. პოლიციის მოხელეები
შევიდნენ ოთახებში და მეორე ოთახში, რომელიც ქუჩაში გადიოდა,
დაინახეს ორი ქართველი, რომელნიც ჩაის სვამდნენ. აკიმოვმა მოს-
თხოვა მათ, რომ წარმოედგინათ პასპორტები. იმათ წარმოადგინეს
ორი ჩაუწერელი პასპორტი, — ერთი ლუკა სევერიანისძე კორძაიას და
მეორე ალექსანდრე ალექსანდრეს ძე მაისურაძის სახელზე. როდესაც
აკიმოვმა განაცხადა, რომ ის მოახდენს ოთახების გაჩხრეკას, მაშინ
ერთმა იმათგანმა, რომელიც მაისურაძეს ირქმევდა, მოითხოვა ფეხის-
ადგილში გასვლა, რისი ნებაც მიეცა ბუშის თან გაყოლებით. მეო-
რემ განაცხადა „მოახდინეთ ჩხრეკა“-ო, ესაძე გაჩერდა ფანჯარასთან,
აკიმოვი მივიდა ტანისამოსის ჩამოსაკიდებელ ადგილთან და იქიდან
დაიწყო ჩხრეკა. ამ დროს ოთახში დარჩენილი ქართველი მივარდა
კამოდთან გამოიღო უჯრიდან ბრაუნინგის სისტემის რევოლვერი და
ყვირილობით ადგილიდან არ დაიძრეთო დაუწყო სროლა აკიმოვს. მან
მოახერხა ოთხჯერ-ხუთჯერ გასროლა ისე, რომ აკიმოვს ერთიც არ

მოხვედრია, მაგრამ ამ დროს მას ეცა ესაძე, მუშტის დაკვრით ლიდან გააგდებინა ბრაუნინგი და მოხვია ხელი. ქართველმა მოახერხა ხელიდან გასხლტომა, კვლავ დაეტაკა აკიმოვს და გაიმართა მათ შორის ბრძოლა. რომლის დროსაც ორივენი ლოგინზე წაიქცნენ. ქართველი ცდილობდა აკიმოვისათვის წაერთმია რევოლვერი, მაგრამ ვერ შეიძლო და მოინდომა ისევ ხმალის ართმევა, მან თითქმის ამოიღო ხმალი. ამ დროს ოთახში შემოვიდა მეორე ქართველი მაისურაძეთ წოდებული და ზუსი. მაისურაძეს ხეტქეს რევოლვერის კონდახი და ის სისხლში გასვრილი იქვე ჩაჯდა. ბუშმა დაუწყო აკიმოვთან მარხუბარ ქართველს სროლა. ამ დროს ესაძე გოროდოვოვთან გაიქცა. აკიმოვმა მოახერხა თავის რევოლვერის ამოღება და დაუწყო მის ხელში მეორე ქართველს სროლა. სამჯერ გასროლის შემდეგ ქართველმა აკიმოვი გაუშვა ხელიდან. გამოირკვა, რომ აკიმოვმა მას სამივე ტყვია მოარტყა და იქვე მოკლა. რომელიღაც ტყვიით ფეხში მსუბუქათ დაჭრილი აღმოჩნდა აგენტი ბუში. ტყვია მას სხეულშივე შეერჩენოდა. ამის შემდეგ აკიმოვმა გაჩხრიკა კამოდი და ნახა მასში ბრაუნინგი და რამოდენიმე ათეული პისივე პატრონა. მეორე ოთახში მაგიდის ქვეშ იდვა საკვიაფი. მასში აღმოჩნდა მაუზერის სისტემის ტყვიებით გატენილი 9 რევოლვერი. იქვე იყო მაუზერის რამდენიმე ასი პატრონა. ამავე ოთახში აკიმოვმა აღმოაჩინა 3 გირვანქამდე უკვამლო ტყვია. მეორე ოთახში დაკეტილ შკაფში აღმოჩნდა 30 ყუმბარა, 10 გირვანქა ამუეთქებელი ნივთიერება, 12 არშინი ბიკუორდის შნური, ერთი ორმაგი ფისტონი და მასში გაყრილი ბიკუორდის შნური; ერთი ქინძილა ვერცხლის წყალი, 100 გრამამდი წონით, ორი კოლოფი ბერტოლეტის მარილი, 17 თხელი შუშის მილი — 1—6 გოჯიანი თუნუქის ფორმა ტყვიის ჩამოსასხმელი. იმავე თვეში 24 მაისს დიუზფელდმა, ემზადებოდა რა მეორე ბინაზე გადასასვლელათ, შკაფების ადგილიდან დაძვრის დროს მასში აღმოაჩინა ყუმბარები შკაფში რალაც ერთი ადგილიდან მეორე ადგილზე გადადიოდა, თუმცა ის თითქო ცარიელი იყო. დიუზფელდის განცხადებით, იქ გამოცხადდა პოლიცია, რომელმაც აღმოაჩინა შკაფის ზემო ნაწილში საიდუმლო ყუთი, რომელშიაც აღმოჩენილ იქნა $\frac{1}{4}$ გირვანქა ქექთაფლადი (მელინიტი) ბრგვინავი სტუდნიის 1 $\frac{1}{2}$ ჯოხი $\frac{1}{3}$ გირვანქის წონით, $\frac{1}{2}$ გირვანქა შაქარი და ბერტოლეტის მარილი შერეული, ორი კოლოფი 160 ფისტონით და ბრგვინავა ცქრიათი 49 ამგვარივე ფისტონი, ორ-ორი ერთად შედუღებული, 7 ცალი ორმაგი ფისტონი ბიკუორდის შნურით, ორი ხის ცილინდრი, ერთი ტყვიის სატენი შუშის მილით, სავსე მგავბადით, 4 შუშის მილი მგავბადით სავსე, 7 სატენი, ხოლო არა შუშის მილით, სპილენძის ფორმა ხსენებულ სატენის ჩამოსასხავათ, 2 ხის

ცილინდრი, სპილენძის ბეჭედი, რომელიც იძლეოდა „ტფილისის მაზრის უფროსის“ „ოტისკს“. აღმოჩენილი 30 ყუმბარა ექსპერტების შემოწმებით აღმოჩნდა, რომ წარმოადგენდნენ თუნუქის ბანკებს სხვა და სხვა ზომისას $1\frac{1}{2}$ —3 გირვანქამდი. ეს ყუმბარები აფეთქებულ იქნა რამდენიმე ერთად, აფეთქების შემდეგ დარჩა მხოლოდ ტყვიის ცილინდრა, ტყვიის მილებით. ყუმბარების აფეთქებამ ზარბაზნზე მეტად დიდი ხმა გამოსცა და კვამლიც მეტი ძლიერი ქონდა. ბრგვინავი სტუდენტი კი თავისუფლად დაიწვა უკვამლოთ. ყველა დასარტყავები: ქექთაფლადი, ბრგვინავი სტუდენტი, შაქრისა და ბერტოლეტის მარილის ნარევი, ტყვია წასმული ქალაქის ფურცლები. შუშის მილები შეავბადით, ბრგვინავა ცქრია და ბერტოლეტის მარილი, ნახული მეორე ჩხრეკის დროს შკაფის საიდუმლო ყუთში, დაწყობილ იქნა ყველა ერთად და ბიქსფორდის შნურით აფეთქებული. აფეთქებას ძალუმი ხმა ქონდა და თან მოყვა ჰაერში ცეცხლის გაელვება. ამასთანავე აფეთქდა ყველა ნივთიერებანი უკლებლივ. ექსპერტების დასკვნით ყველა ოცდაათივე ყუმბარა მტყორცნელი ტიპის იყო და დატენილი ქექთაფლადით 70 გირვანქამდი. 29 გატენილი ყუმბარა თუმცა ასაფეთქებლათ მზათ იყო და ერთი თუმცა გატენილი იყო ქექთაფლადით, მაგრამ მოკლებული იყო გასროლის მომარჯვებულობას. 29 გატენილ ყუმბარაში გასროლილ მომარჯვებულებათ ითვლებოდა ფისტონები ბრგვინავი ცქრიათი, შუშის მილები შეავბადით და ტყვიის ნატეხები. დარტყმის დროს ეს ტყვიის ნატეხები სტეხდნენ შუშის მილებს, რის გამოც შეავბადი უერთდებოდა ბერტოლეტის მარილს შაქართან შეერთებულს და ჩნდებოდა ცეცხლი. თვითოეულ ყუმბარას განადგურების ძალა ქონდა 20—30 ნაბიჯზე. მსხვერვეს ძალა თვითოეულ ყუმბარისა დიდი იყო, ვინაიდან ერთ გირვანქა ქექთაფლადს თავისუფლად შეუძლია რკინის გზის ლიანდაგის აყრა. მეორე ჩხრეკის დროს ნახული ყველა ხელსაწყო და საგნები ექსპერტების აზრით მხოლოდ და მხოლოდ შესამზადებელი იყო. დიურფელდის ჩვენებით 1907 წ. დეკემბერში მის ბინაზე დაესახლენ საცხოვრებლათ ორი ქართველი, ერთი მათგანი იყო 1908 წ. 20 მაისს დაჭრილი და ირქმევდა სერგოს. ამათ მასთან იცხოვრენ სამი თვე და შემდეგ მეორე ქართველი წავიდა, სერგოსთან კი გადმოვიდა საცხოვრებლათ კიდევ 4 ქართველი, რომელთა გვარი მან არ იცის. მოკლული ქართველი მასთან ბინაზე არ ცხოვრობდა, მაგრამ ხშირათ დადიოდა მის მდგმურებთან, ზოგჯერ რჩებოდა ღამითაც. შკაფი, რომელშიც ნახეს ყუმბარები, მოიტანა მისმა მდგმურმა სერგომ. რას აკეთებდნენ მისი მდგმურები დიურფელდმა არ იცის. 20 მაისის ჩხრეკის დროს მოკლული ქართველი, რომელიც ირქმევდა ლუკა კორძიას, ნამდვილათ აღმოჩნდა ივანე ნიკოლოზის ძე ინწკირველი. აღექსან-

დრე მაისურაძეთ წოდებული კი არ აღმოჩნდა ასეთაც და მისი ნამდვილი სახელი და გვარი ჯერ კიდევ გამორკვეული არ იყო, როდესაც ის 29 ივლისს ბაქოს ციხიდან გაიქცა. 1915 წლის თებერვალში ტფილისის ოლქის ქანდარმა სამართველოს უფროსმა აცნობა ტფილისის საოლქო სასამართლოს, რომ სამოსამართლო პალატისაგან გორის ზაზნაში ხერელის გაკეთებისათვის სასჯელ მისჯილი, რომელიც თავის თავს უწოდებდა დიმიტრი დავითის ძე მაყაშვილს, აღმოჩნდა ის ქართველი, რომელიც 1908 წ. ბაქოში ყუშბარების ლაბორატორიაში იქმნა შეპყრობილი ალექსანდრე მაისურაძის სახელწოდებით და რომელიც იმავე წელს ბაქოს ციხიდან გაიქცა. ნამდვილათ ეს კაცი თავადი მაყაშვილი ან მაისურაძე კი არ არის, არამედ ქუთაისის გუბერნიის შორაპნის მაზრის სოფელ საზანოს გლეხი თომა ამბაკოს ძე ჩუბინიძეა, რომელიც დატუსაღებული იყო და იჯდა ქუთაისის ციხეში მთელ რიგ დანაშაულობათა გამო და გაიქცა იქიდან 1907 წ. 26 სექტემბერს. ხელნაწერის შემორჩევ ექსპერტიზამ გამოარკვია რომ 1908 წ. 20 მაისს დაკავებულის ალექსანდრე მაისურაძის და მაყაშვილის წოდებით ხელის მოწერა პასპორტში ერთ და იმავე პირისაა. ყოფილ „ოკოლოტის“ მეთვალყურეებს ესაძემ თავადი მაყაშვილი შეიცნა იმ ადამიანათ, რომელიც მან აკიმოვთან და ბუშთან ერთად 1908 წ. 20 მაისს შეიპყრო ბაქოში თურქის ქ. № 115 სახლში და რომელმაც მაშინ დაირქვა ალექსანდრე მაისურაძის სახელი. ქუთაისის ოლქის სასამართლოს საგანგებო საქმეთა გამომძიებლის 1915 წ. 5 ივლისის ოქმით რომელიც შედგენილია შორაპნის მაზრაში 1904 წელს დეკემბერში და 1906 წ. იანვარში რევოლუციონურ მოძრაობაზე სჩანს, რომ სოფელ საზანოს მთელ რიგ გლეხების ჩვენებით თავად მაყაშვილათ წოდებული პირი არის ადგილობრივი სოფლის გლეხი თომა ამბაკოს ძე ჩუბინიძე. ამასთანავე ექსპერტებმა დაასკვნეს რომ მაყაშვილის ხელის მოწერა თომა ჩუბინიძის ნამდვილი ხელის მოწერაა. თომა ჩუბინიძემ როგორც ბრალდებულმა დაკითხვის დროს არ იცნა თავი დამნაშავეთ თურქის ქ. № 115 ბაქოში ყუშბარების შენახვაში და თავის გასამართლებლათ სთქვა, რომ მე ნამდვილათ თავადი მაყაშვილი ვარ და რომ ბაქოში მე არასოდეს არ მიცხოვრია და არც ალექსანდრე მაისურაძის სახელი მიტარებიაო. ზემოთ მოთხრობილ ფაქტების ძალით ქუთაისის გუბერნიის შორაპნის მაზრის სოფელ საზანოს გლეხს თომა ამბაკოს ძე ჩუბინიძეს, 34 წლისას, რომელიც თავის თავს უწოდებს დავით დიმიტრის ძე თავად მაყაშვილს, ბრალათ ედება, რომ მან 1908 წ. მაისში ქ. ბაქოში თურქის ქუჩაზე № 115 სახლში, სხვებთან წინასწარ შეთანხმებით შეინახა სახელმწიფოებრივ და საზოგადოებრივ მყუდროების საწინააღმდეგო მიზნით

20 ქვეთაფლადით გატენილი მტკორცნელი ყუმბარა. 10 გირვანქა ბრგვინავა ცქრია, ქვეთაფლადი, ბიჭფორდის შნური, ფისტონები ბრგვინავა ცქრიათი, ნივთიერება შაქრისა და ბერტოლეტის მარილით შერეული, ტყვიის სატენი და სხვა ნივთები და ხელსაწყოები ლითონის ამფეთქებელ ყუმბარის გაწყობისათვის საჭირო. ყოველივე ეს აღმოჩენილ იქმნა აღნიშნულ ბინაზე 1908 წ. 20 და 24 მაისის ჩხრეკის დროს, ეს დანაშაულობა გათვალისწინებულია დანაშაულობათა დებულობის მე 2 ნაწ. 987-მუხლში. ამისა და V. რ. C. 1260 მუხლის ძალით ხსენებული თომა ამბაკოსძე ჩუბინიძე უნდა წარდგენილ იქმნას ბაქოს საოლქო სასამართლოში. შედგენილია 1915 წ. 11 აგვისტოს ქ. ბაქოში. პროკურორის ამხანაგი ვ. ჩიქევესკი. სამოსამართლო ძიების დროს გამოსაწვევ პართა სია: ბრალდებული თომა ამბაკოს-ძე ჩუბინიძე, რომელიც თავის თავს უწოდებს დიმიტრის დავითის-ძე თავად მაყაშვილს, მოწმეები—გიორგი პეტრეს ძე აკიმოვი, ვლადიმერ პეტრეს-ძე ესაძე, ნიკოლოზ იაკობის-ძე ბუში და ველიამინი იაკობის ასული დიურფელდი, ექსპერტი ვ. გერი, პროკურორის ამხანაგი ვ. ჩიქევესკი.

დედანთან ხწორია.

მღივნის მაგიერ (ხელის მოწერა)

პროლეტარებო მთელის ძველებისა, შეერთდით!

რუსეთის სოციალდემოკრატიული მუშათა პარტია.

ბ რ ძ ო ლ ა

ორგანო ქართველ სოციალდემოკრატთა კავშირისა.

№ 4

1902 — დეკემბერი.

№ 4

ბ რ ძ ო ლ ა.

„ბრძოლა“ ისევ გამოდის, გაუმარჯოს ბრძოლას! ცხოვრების მიზანი კეთილდღეობაა, საშუალება კი ბრძოლა: უბრძოლველათ ჩვენ ერთ დღესაც ვერ გავძლებთ, ერთ მოთხოვნილებასაც ვერ დავიკმაყოფილებთ, ერთ საქმესაც ვერ გავაკეთებთ. ამიტომ არის, რომ ბუნებაში ყოველივე სულდგმული გამუდმებით იბრძვიან არსებობისათვის.

ბრძოლა არსებობისათვის — აი სიცოცხლის ძირითადი კანონი, მისი მატრიალური ჩარხი. აბა ნუ გააქანეთ ხელებს, გადაიდეთ ფეხი ფეხზე, ნუ ამოძრავდებათ და ნურც თქვენ მაგიერ სხვას ამოძრავებთ და ნახავთ თუ არ გაითვლებით სხვებისაგან და არ გაითქვიფებით ცხოვრებაში. ამ საერთო ბრძოლაში, რასაკვირველია, ის იმარჯვებს, ვინც უკეთ შეიარაღებული და ბრძოლის ველზედ გამაგრებულია, ერთი სიტყვით, ვისკენაც მეტი ძალაა. მაგრამ რადგანაც თვითელი კაცი ცალკ-ცალკე უძლურია, ამიტომ მრავალი ერთდება და საერთო ძალ-ღონით საერთო ცხოვრებას იკაფავენ. ერთდებიან განსაკუთრებით ისინი, ვინც ერთგვარ ცხოვრების უღელშია გაბმული, ვინც ერთნაირ ტანჯვას და შევიწროებას განიცდის და, მაშასადამე, ბრძოლის საგანიც ერთი აქვთ. ასეთს შეერთებას ეწოდება ჯგუფების ანუ კლასების შეერთება, ხოლო მათ ბრძოლას ეწოდება **კლასთა ბრძოლა**.

საზოგადოებაში მრავალი კლასებია, მაგრამ ყველა ისინი შეიძლება ორ დიდ ჯგუფათ გაიყოს: ლარიზი და მდიდარი, გაყვლე-

ფილი და გამყვლეფელი, დაჩაგრული და დამჩაგვრელი—აი ერთმანეთთან მეორის მოქიშპე და მოპირდაპირე ნაწილები. ანათი ერთმანეთთან ბრძოლა შეიცავს ძველ და ახალ ისტორიას და ამ ბრძოლაში ვიმყოფებით ჩვენ დღესაც. მონა და პატრონი ძველ ქვეყანაში, ყმა და პატონი საშუალო საუკუნოებში, მუშა და კაპიტალისტი დღეს—აი გაყვლეფილი და გამყვლეფელი კლასები. მათ შორის ატეხილი ომი სამკედრო-სასიცოცხლო ომია და ეს ომი გრძელდება დღევანდელამდე. ჩვენ თვითონ ამ ომში მონაწილე ვართ ძალა უნებურათ, ჩაბმული ვართ მასში, მის გარეშე ვერ დარჩება ვერც ერთი ჩვენგანი და, მაშასადამე, მისი შეგნება და გათვალისწინება ბრძოლის მოგების ერთადერთი საშვალეობაა.

მაშ რას წარმოადგენს დღევანდელი ბრძოლა? ვინ რისთვის იბრძვის და ვინ რისთვის უნდა იბრძოდეს?

მიმოვიხედოთ ჩვენს გარშემო, თვალი გადავაგლოთ რუსეთსა და უკრაინის და დავინახავთ რას? იმას, რომ დაჩაგრული კაცობრიობა აზობოქრებულია დამჩაგვრელთა წინააღმდეგ და ხმა მალა გაჰყვირის: კმარა მტარვალეზო, გეყოფათ რაც გვტანჯეთ, შეწყდეს მტარვალეზობაო! ამ ხმით გამოღვიძებული ბატონები ამაყურად გასძახიან: არა, სრულებითაც არ კმარა, თქვენი დამონავება ჩვენი მოვალეობაა, თქვენი გაყვლეფა ჩვენი უფლებათაო! ამ საზოგადო ხმაურობას ბანს აძლევს ჩვენი ქვეყანაც. პარტიახდილმა და ბორკილ დადებულმა ნაწილმა ჩვენი ერისა უკვე აღმართა ღროშა ბრძოლისა და შავი ზღვის პირიდან კასპიის ზღვამდე მედროშეთა საყვირი გაისმის. მუშების არეულობა ქალაქებში, გლეხთა მოძრაობა სოფლებში, ახალგაზრდების წინააღმდეგობა სასწავლებლებში—აი რით არის სავსე ჩვენი ცხოვრება.

ეს დრო საისტორიო დროა. ეს არის ჩვენი პირველი გამოღვიძება პირველი ენის ამოდგმა და ვაი მისი ბრალი ვინც ამას ვერ ხედავს და მასში მონაწილეობას არ იღებს.

ამ ნაირათ, ქალაქისა და სოფლის მუშა ერთხმად ლაღდებს მჩაგვრელთა წინააღმდეგ. პირველი ებრძვის კაპიტალისტს, მეორე მემამულეს.

ეს არის ეკონომიური ბრძოლა.

მაგრამ ხალხის მტერთ ემბრობა მთავრობა და მათ სასარგებლოთ ამუშავენს პოლიციას, ჯარს და ჟანდარმებს. მოიგონეთ ბათუმის მუშების სისხლი, რომელიც როტშვილდის სასარგებლოთ ბარბაროსულმა მთავრობამ ასე უმოწყალოთ დაღვარა, მოიგონეთ გურიის გლეხები, რომლებითაც იმავე მთავრობამ ორიოდ მემაღლის სასარგებლოთ ციხეები აავსო და სოფლებში ჯარები ჩაუყენა. მოიგონეთ გურული მოხუცი გლეხი, რომელიც ქუთაისის გამხეცებულმა გუბერ-

ნატორმა საჯაროთ გააროზგენინა. და მერე ყველა ეს რისთვის? იმისთვის რომ ხალხმა ლუკმა პური მოითხოვა: მან სთქვა გვეყოფა ამდენი ძარცვა, ჩვენც ადამიანები ვართ, ჩვენც გვყავს ცოლშვილიო; და ამ ხმაზე მთავრობა მოდის და ხმლით ხელში უბრძანებს: ხმა ჩაიწყვიტეთ, არჩინეთ თქვენი მტერი, იმუშავეთ მათთვის, თქვენ მონად ხართ დაბადებულნი და მონათ უნდა დარჩეთო.

ღიახ მთავრობა აშკარათ შეუერთდა ქვეყნის მტარვალთ და ორივე ერთად ჰლამის ხალხის დაჩაგვრას. მაშასადამე, სანამ ის თავის ძალაში დარჩება, მანამდის ხალხი ხელ-ფეხ შებოჭვილი და ბორკილ დადებული იქნება.

ამისათვის, **ბრძოლა მთავრობასთან** უპირველესი და უწმინდესი მიზანია ხალხისა.

ეს არის პოლიტიკური ბრძოლა.

მთავრობა მაშინ იქნება ხალხის მომხრე, როცა ის ხალხისაგან მომდინარეობს, ე. ი. როცა თვით ხალხი ირჩევს თავის წარმომადგენელთ და ესენი დგებიან სახელმწიფოს სათავეში.

მაშასადამე, პოლიტიკური ბრძოლის პირველი მოთხოვნილება ხალხის წარმომადგენელობა ანუ პარლამენტი.

რა არის დღევანდელი მთავრობა? ის განხორციელებული ძალმომრეობაა, ის მათრახის მთავრობაა, მისთვის არ არსებობს არც წესი, არც სირცხვილი და, ასე გასინჯეთ, მის მიერ ხალხის სამტროთ გამოცემულ კანონსაც კი არ ასრულებს.

ამ მთავრობის დაცვა და თავისუფლების მოპოება—აი რა აწერია ჩვენს დროშას, დროშას მუშა ხალხისა. დეე, ამ დროშის ქვეშ მოიყაროს თავი ყველა იმათ, ვინც კი შევიწროვებულა მთავრობის ძალმომრეობისაგან, ვინც კი გმინავს მის უღელს ქვეშ და კენესის მის ბრქვალეებში, და მერე ვის აწევს მისი მძიმე უღელი? ყველას, გარდა გამყვლეფელთა მცირე რიცხვისა. ის ტვირთია, ის მახვილ ამოღებული ჯალათია იმპერიის ყველა ხალხთა და ერთათვის ის ჩაგრავს ხალხთ ეკონომიურათ და პოლიტიკურათ, ის დევნის ერთა ეროვნულათ, მორწმუნოების თავისუფალ მოაზრეთ (ებრაელები) რელიგიურათ.

როცა ყველა ეს დევნილნი და წამებულნი შეერთდებიან და მუშათა დროშის ქვეშ თავს მოიყრიან, მაშინ მთავრობის უკანასკნელი ჟამიც დარეკავს, ქვეყნათ სინათლე გააჩირაღდნებს და წამებულთ თავისუფლება მიენიჭებათ. ამისათვის ბრძოლა თავგანწირული და უღმობელი—აი ჩვენი დროშა, და ამ დროშის ქვეშ მებრძოლნი კი—წევრნი აღთქმული ქვეყნისა.

ღიახ, „ბრძოლა“ ისევ გრძელდება. გაუმარჯოს ბრძოლას.

ძმებო გავიდეთ ბრძოლისა ველზე!

(სამაისო)

მალლა ავმართოთ წითელი დროშა
და იერიშით მივიდეთ მტერზე,
ძირს შეფის ტახტი! ძირს მტარვალები
ძმებო, გავიდეთ ბრძოლისა ველზე!

გვეყოფა ცრემლი, გვეყოფა ტანჯვა,
კმარა სიკვდილი სახრჩობელაზე,
მალლა ავმართოთ წითელი დროშა,
ძმებო, გავიდეთ ბრძოლისა ველზე!

ციხე და დევნა, მარად შიმშილი,
რკინის ბორკილი მშრომელ ხელებზე
კმარა! ოხ, კმარა! ავმართოთ დროშა,
ძმებო, გავიდეთ ბრძოლისა ველზე!

იქ იმპერატორს, მის მოციქულებს,
შევხედებით შტიკებს ბრძოლის სანგლებზე,
მოგვეყვით ვისაც გიჩქროლავთ გული,
ძმებო, გავიდეთ ბრძოლისა ველზე!

აჰა, ლეგიონს—ჩვენსავე მოძმეთ
მეფე გარყვნილი თითს უშვერს ჩვენზე,
მაგრამ თამამად ავმართოთ დროშა,
ძმებო, გავიდეთ ბრძოლისა ველზე!

ტანჯული ხალხი აღსდგა, ამხედრდა,
გამწვავებული მიდის მტარვლებზე,
წინ, მეგობარო, ხალხისა შვილნო,
ძმებო, თამამად! ბრძოლისა ველზე!

დაღლილთ, დაქანცულთ წმინდა მსხვერპლებსა
ჩამხრჩვალთ ციმბირში, სახრჩობელაზე,
შეეძახოთ ვაშა, ავმართოთ დროშა,
ძმებო, გავიდეთ ბრძოლისა ველზე!

შავი ზღვიდამა ჩრთილოვთამდე
ხალხი კვნესს, სწურავს ნალველს ცრემლებზე.
შევერთდეთ, ძმებო, ერთად გავიდეთ
წითელი დროშით ბრძოლისა ველზე!

გავიდეთ დროშით და დავიძახოთ:
ხალხს გაუმარჯოს წმინდა საქმეზე!
ძირს მეფე, მისი მტარვალი ყმები,
აჰა, ჩვენ ვდგევართ ბრძოლისა ველზე!

ხალხს გაუმარჯოს! ძირს მტარვალეები!
ხალხს გაუმარჯოს თვის მტარვალეებზე,
ფრიალებს მაღლა წითელი დროშა,
ძმებო, გავიდეთ ბოძოლისა ველზე.

დავწყვიტოთ ჯაჭვი, მონობის ჯაჭვი,
კმარა ბორკილი მშრომელ ხელებზე,
ძმებო, გავშალოთ წითელი დროშა,
ძმებო, გავიდეთ ბრძოლისა ველზე!

ბუკი.

ბრძოლა—სოციალდემოკრატიული.

ბურჟუაზია მშრომელი ხალხის ბუნებრივი მტერია, რადგან მისი სიმდიდრის წყარო ხალხის ექსპლუატაციაა. თანამედროვე მთავრობა კი გაბატონებული კლასის იარაღია. მაშასადამე ის კერძო საკუთრების, ბურჟუაზიის დარაჯია და მუდამ მზათაა მუშათა ინტერესები მდიდართა ინტერესებს ამსხვერპლოს. მუშა ხალხის მდგომარეობა თანდათან უფრო აუტანელი ხდება, უკმაყოფილება იზრდება და ბრძოლაც იწყება ლატაკთა და მყვლეფელთა შორის. გაბატონებულთა მფარველი მთავრობაც თავიდან ფეხამდე ხალხისავე შვილებით (საღდათებით) გამაგრებული იჩენს მხეცურ სასტიკობას მუშების და გლეხების მიმართ, ის ცდილობს შეაჩეროს ყოველი მოძრაობა, რომელსაც მიზნათ მუშათა განთავისუფლება დაუსახავს, გააქროს ჩაჰკლას ყოველივე სურვილი წინსვლისა, მოსპოს ყოველივე ძალა, მიმართული ბურჟუაზიისა და მისი მცველთა წინააღმდეგ; ის ცდილობს მდიდართა მცირე გუნდს დაუმორჩილოს მშრომელი ხალხი, რომლის რიცხვი და ტანჯვა მუდამ იზრდება. ასეთ პირობების წინააღმდეგ კაი ხანია რაც დასავლეთ ევროპაში მუშათა კლასი იბრძვის. უკვე რუსეთის მუშებმაც მათ

ხელი გაუწვდინეს და გამოუცხადეს სამკდრო-სასიცოცხლო ბრძოლა, რუსეთის ბურჟუაზიას და მის ერთგულ დარაჯს—აბსოლიუტიზმს, ე. ი. მონარქიულ თვითმპყრობელობას. დიდი ხანია რაც ევროპაში იმართება საერთაშორისო კონგრესები, სადაც ყოველ ქვეყნიდან სოციალ-დემოკრატიის წარმომადგენელნი თავს იყრიან და იღებენ საერთო გადაწყვეტილებას სახელმძღვანელოთ ბურჟუაზიასთან ბრძოლაში.

დღეს მთელ დედამიწის ზურგზე შეგნებულ მუშათა რაზმი იბრძვის სოციალდემოკრატიულ დროშის ქვეშ. მუშა საბრძოლველ მოედანზე უშიშრათ მიდის, რადგან ბრძოლაში მას შეუძლია დაკარგოს მხოლოდ ბოროტი: საზოგადოებას მუშისათვის მეტი არაფერი შეუზღუდია.

მაშ ჩვენც შეუერთდეთ ჩვენს უფროს ძმებს, თამამათ ავაჯიყიანოთ თავისუფლების დროშა და გამოუცხადოთ უღმრთელო, სამკდრო-სასიცოცხლო ბრძოლა ბურჟუაზიას და მის იარაღს თანამედროვე მთავრობას.

მაგრამ ბრძოლაა და ბრძოლა, მებრძოლნიცაა და მებრძოლნიც.

უწინდელ დროშიც მომხთარა ხოლმე გლეხების აჯანყება და ბურჟუებისა და თავად-აზნაურთა შორის ბრძოლა. ისტორიის არა ერთი და ორი რევოლუცია ახსოვს, ნაგრამ არც ერთ იმ ბრძოლა-თაგანს მიზნათ კლასების მოსპობა არ ჰქონია. პირიქით, წინა ეპოქის რევოლუციონერები იმას ცდილობდნენ, რომ უპირატესობა მოეპოვათ, რომ გაბატონებულ კლასათ და ექსპლოატატორებათ მართო ისინი ყოფილიყვენ და რამენიარათ შეექნათ ისეთი პირობები, რომლების წყალობითაც უკეთესათ დაიმონავებდნენ სხვებს და კლასიურ ბრძოლაში გამარჯვება მათ დარჩებოდათ.

ჩვენსა და უწინდელ რევოლუციონერებს შორის დიდი განსხვავებაა. ჩვენ არამც თუ უსამართლობასა და შევიწროებას ვგრძნობთ, არამც თუ ვილტვით მოვიცილოთ კისრიდან დესპოტიზმის სამარცხვინო უღელი, არამედ ჩვენ მტკიცეთა გვწამს **ისტორიული აუცილებლობა**, გვწამს, რომ საზოგადოებრივი ურთიერთობა აუცილებლათ სულ სხვა საფუძველზე უნდა დამყარდეს; ჩვენ გვწამს, რომ თანამედროვე საზოგადოება, რომელიც ორი კლასისაგან—**მჩაგრელთა და დაჩაგრულთაგან**—შესდგება, **უნდა მოიხსოს**; ჩვენ გვწამს, რომ საწარმოო ძალების განვითარება სპობს კერძო საკუთრებას და მაშასადამე თვით კლასებსაც. ჩვენ შეგნებულნი მებრძოლნი ვართ გარკვეულის და მკაფიოთ გამოთქმული სოციალდემოკრატიული პროგრამით, რომელიც შემუშავებულია და დამყარებული გეგნიერულ საფუძველზე. ჩვენ თამამათ ვიბრძვით სოციალდემოკრატიული იდეა-

ლისათვის, რომელიც ადრე თუ გვიან აუცილებლათ უნდა განხორციელდეს ქვეყანაზე და დაამყაროს თანასწორობა.

ჩვენი მიზანი მარტო ის კი არ არის, რომ რომელიმე კერძო კლასი გავათავისუფლოთ მონობისაგან. არა—ჩვენი მიზანი ბევრათ ფართოა, ბევრათ დიდია: ჩვენ ვიღწვით მთელი კაცობრიობის თავისუფლებისათვის. სრულ ქვეშაობრივებას აღიარებენ მარქსი და ენგელსი, როცა ამბობენ (კომუნისტ. პარტიის მანიფესტი): „მოსპეთ ერთი კაცისაგან მეორეს ექსპლოატაცია და მით ბოლო მოეღება ერთი ერისაგან მეორე ერის ექსპლოატაციას. თვით ერში კლასიური ანტაგონიზმის მოსპობასთან ერთად მოისპობა ერთა შორის მტრობაც“.

მაშასადამე, ჩვენი გამარჯვება საყოველთაო თავისუფლებისა და თანასწორობის გამარჯვებაა.

ჩვენი იდეალის განხორციელებას ხელს უწყობს თვით ეკონომიური განვითარება.

ტეხნიკის განვითარების წყალობით ექსპლოატაცია უფრო და უფრო ფართოვდება, უფრო და უფრო დიდ-ძალ მსხვერპლს იგდებს თავის პრჟალებში, რომელთა შორის ქალებიცა და ბავშვებიც ბლომათაა. რაც უფრო ვითარდება ტეხნიკა, მით უფრო, შედარებით წარმოების განვითარებასთან, ნაკლებ მუშა ხელს საჭიროებს მწარმოებელი რადგანაც მუშის მაგიერობას ეხლა მანქანებს ასრულებიებს. ამიტომ ბურჟუაზიულ საზოგადოებაში დიდ-ძალი მუშა ხალხი რჩება უსაქმოთ და იძულებული ხდება ყოველდღე ბაზარზე ეძიოს სამუშაო და შეძლიოს თავისი შრომა კაპიტალისტებს, რომელნიც ამ „მეტ ხალხში“ აღარ საჭიროებენ. ცხადია, ასეთ პირობებში მუშა ხალხი კიდევ უფრო დამოკიდებული ხდება კაპიტალისტებისაგან, რის გამოც მუშის ექსპლოატაცია თან და თან უფრო ძლიერდება. ყველა ეს იწვევს ოჯახის დარღვევას და გარყვნილების გავრცელებას.

ტეხნიკური პროგრესი ვაჭრობა წარმოებაში (მეუნეობასა და მრეწველობაში) უფრო მეტს და მეტს კაპიტალს თხოულობს, და ამიტომ მცირე და საშუალო შეძლების მწარმოებელთ თან და თან აძევებს წარმოებიდან. ან თან და თან უკარგავს დამოუკიდებლობას და ზღის დამოკიდებულათ მსხვილ კაპიტალისტებისაგან.

იგივე ტეხნიკური პროგრესი მწარმოებელთა შორის აწვევებს კონკურენციას, და საწარმოო ძალების სიმრავლე ბურჟუაზიულ საზოგადოებაში საქონლის ზედმეტ წარმოებას და კრიზისებს იწვევს. ამ გარემოებას თან მოსდევს ვაჭრობა-მრეწველობის შეფერხება, სუსტი კაპიტალისტების გაღარიბება და წარმოების ველიდან გარეკა. მათ აღგილს, რიცხვით მცირე, მაგრამ უფრო მსხვილი კაპიტალისტები იჭერენ. მეორე მხრივ კრიზისები ათასობით და ათი-ათასობით სტოვებს ხალხს უსაქმოთ, მაშასადამე ულუკმაპუროთაც, რაც ერთი

ორათ ამწვავებს მუშა ხალხის ტანჯვა-წვალებას და მათ **დამოკიდებულებას კაპიტალისაგან**. როგორც ზევით ვთქვით, კაპიტალისტთა რიცხვი მცირდება, სიმდიდრე თან და თან ცოტა პირების ხელში გროვდება. „ეს გარემოება იწვევს საშინელ საყოველთაო სიღატაკეს, მონობას, დაბეჩავენას, გადაშენებას და ექსპლუატაციას, მაგრამ მეორე მხრივ იგივე გარემოება მათებს პროტესტს და წინააღმდეგობას აუარებელ მუშათა მხრივ, რომლებიც თვით კაპიტალისტური წარმოების მექანიზმმა თან და თან გაამრავლა, შეაჯგუჯა, შეაკავშირა ერთათ და შეაგნებია თავის ინტერესები“ (მარქსი). ამნაირათ ტენიკური განვითარება, რომელიც ამასთანავე შრომის განაწილებას და საზოგადო სიმდიდრის ზრდას ნიშნავს, ბურჟუაზიულ საზოგადოებაში თან და თან თვალსაჩინოთ ხთვის და ამკაცრებს არსებულ უთანასწორობას და აღრმავებს უფსკრულს შეძლებულთა და შეუძლებელთა შორის. ამასთანავე მატულობს მუშა ხალხის უსაქმოთ დარჩენა, მათი შევიწროება და საყოველთაო განსაცთელი.

ამნაირათ, პროლეტართა რიცხვი თან და თან იზრდება, მუშებსა და კაპიტალისტებთა შორის უფსკრული თან და თან თვალსაჩინო ხდება, მაგრამ ამასთანავე მუშათა შორის ერთსულობა, ერთგულობა და საკუთარი ინტერესების შეგნება იზრდება მათში უფრო ცხოველდება რწმენა სოციალური პირობათა შეცვლის აუცილებლობისა და შეგნება თავისი ძლევა მოსილობისა. კლასიური ბრძოლა მწვავდება და შეგნებულ მუშათა რაზმები უფრო მჭიდროთ უკავშირდებიან ერთმანეთს საერთაშორისო სოციალდემოკრატიული დროშის ქვეშ და ემზადებიან სამკვდრო-სასიცოცხლოთ შეებრძოლონ ყოველგან ბურჟუაზიას. ამასთან ერთათ ტენიკის განვითარება თან და თან თავს ჟურის რამოდენიმე შეძლებულის ხელში საწარმოვო იარაღებს, და სხვა; ამას თან მოსდევს შრომის განსაზოგადოებრივება და უფრო სწრაფათ ჩნდებიან ისეთი ნივთიერი პირობები, რომლებიც აადვილებენ კაპიტალისტური წარმოების გარდაქმნას სოციალისტური წარმოებით... შორს არაა ის დრო, როდესაც კაპიტალისტური წესწყობილებიდან შექმნილი რევოლიუციონური ძალები მოსპობენ კერძო საკუთრებას. კერძო საკუთრების მოსპობასთან ერთათ მოსპობა საზოგადოებაში კლასები და ბოლო მოელება სხვა და სხვა გვარ ათანაირ ექსპლუატაციას. ასეთია ჩვენი სოციალდემოკრატიული რწმენა, ასეთია რწმენა ნამდვილ მარქსისტთა.

ქართველ მუშათა სოციალდემოკრატიული პარტია ერთ რაზმთაგანია რუსეთის მუშათა სოციალდემოკრატიული ორგანიზაციისა, იგი ადგენს ქართველ პროლეტარიატისაგან პოლიტიკურ პარტიას, უთვალისწინებს მათ კაპიტალისტებისა და მუშების შეურიგებელ და შეუწყნარებელ წინააღმდეგობას, უხსნის მომავალი სოციალური

რევოლუციის მნიშვნელობას და მის გასაზოგადოებლად საჭირო პირობებს. აპასთანავე ქართველ მუშათა პარტია ყველა მშრომელ ხალხს უთვალისწინებს მის უმწიფო მდგომარეობას კაპიტალისტურ საზოგადოებაში და სოციალურ რევოლუციის აუცილებლობას, როგორც ერთადერთ გზას კაპიტალის მონობიდან შრომის განთავისუფლებისას. მუშათა სოციალდემოკრატიული პარტია ხელს უწყდის ყველა მშრომელ ხალხს, ყველა მათ, ვისაც ასე უსირცხვილოთ ცარცავენ კაპიტალისტები, მემამულეები და სხვ. იწვევს თავისაკენ ყველა იმათ, ვისიც შეხედულობა ეთანხმება პროლეტარიატის შეხედულობას.

ასეთია ჩვენი პროგრამა, ასეთია ჩვენი საზოგადო მისწრაფება.

მ ა რ ს ე ლ ი ო ზ ა

(იმღერება მარსელიოზას ხმაზე).

ზურგი ვაქციოთ ძველ ადამად—წესებს,
ჩამოვიბერტყოთ ფეხზე მის მტვერი;
ზიზილით უცქერით ჩვენ ოქროს კერპებს,
მეფის ტახტის ვართ მოსისხლე მტერი.

ჩვენ მხარი მივცეთ ჩვენს ტანჯულ მოძმეს,
მშიერ ხალხს ხელი ჩვენ გაუწოდოთ.
წყვეა და კრულვა შეუთვალეთ მტერს
და ბრძოლის ველზე გამოვიწოდოთ.

„აღსდგე, შემოკრბი, მუშავ აღსდგინ,
„აღსდგე მტერზედა, მშიერო ძმანო,
„შურის ძიების დასტეკე ხმაო!
„ვასწი, ვასწი, წინ, წინ, წინ!

(მისაზღვრი)

შენ მოგასვენებს მხოლოდ საფლავი,
აქ კი მუდამ დღე ხარჯი იხადე.
სისხლსა გწოვს მეფე სულთამბუთაფი,
მეფისთვის სისხლი ამოიხადე.

მას ჯარი ნებავს შენ სისხლ საღვრელად,
მიართვი მტარვალს შენი ვაეები;
სასახლე ნებავს განსაცხრომელად,
მიართვი მტარვალს შენი ძარღვები.

„აღსდგე, შემოკრბი და სხვა...

მშიერ მგლებივით მდიდართა ხროვა.
შენს ნაწვევ ნადაგს მიმოიჭაცებს.
მაგ შენი ოფლით სოქს მუქთახორა
და სიშწრის ლუკმას ის ხელიდან გვლევს.

შომშილით მოკვდი, რომ მან ილხინოს,
შომშილით მოკვდი, რომ მან ბირჯაზე
სინდის-ნამუსი თვისი ჩაწიხლოს,
გადადიოდეს მალაყს შენს თავზე.

„აღსდგე, შემოკრბი და სხვა...

ნუ თუ არ გვეყო ტანჯვა აქამდე,
მო, გავილაშქროთ ერთად მტრისკენა:
კავკასიიდან ვიდრე ოლგამდე
და ღნეპრის წყლიდან თეთრ ზღვისაკენა.

მტრობა, მაგ ძაღლებს, მდიდარ ქოთაყებს.
მეფეს,—მაგ ბოროტს, სულთა მხუთავსა,
ჰკა, მუსრი ავლე მაგ ავაზაკებს,
კარი გაულე ცისკრის ვარსკვლავსა.

„აღსდგე, შემოკრბი და სხვა...

სისხლის ფერ ცისკარს თან ამოჰყვება
მზე სიყვარულის და სამართლისა
და თუმცა ძვირათ ჩვენ დაგვიჯდება
ბედნიერება, ჩვენი ქვეყნისა,

მაგრამ დალპება მთლათ ბოროტება,
დღე გათენდება თავისუფლების,
და ყველა ერი იქ შეერთდება
კალთის ქვეშ წმიდა შრომის უფლების.

„აღსდგე, შემოკრბი, მუშავ, აღსდგინ,
„აღსდგე მტერზედა, მშიერო ძმანო,
„შურის ძიების დასქეჟე ხმაო!
„გასწი, გასწი, წინ, წინ, წინ!..

კორესპოდენციები:

ტფილისი. სალამი თქვენდა მებრძოლნო-ამხანაგნო! სალამი თქვენდა, დამცველნო კაცობრიობის უფლება-მოკლებულ ნაწილისაო, სალამი თქვენ და თქვენ საბრძოლველათ გაბედულ მოწოდებას. ჩვენთვის, რომელნიც ბრძოლაში ვიტანჯებით, „ბრძოლა“ შეიქმნება იმ დროშათ, რომელიც შეუდარებლათ მიიღტვის წმინდა იდეალი-საკენ, დევით, „პროლეტარებო ყველა ქვეყნისავე შეერთდით“, და თავის უფლებათა და მოვალეობათა სრული შეგნებით იბრძოლებს საერთო მტრის წინააღმდეგ! არის კიდევ, რის წინააღმდეგ ვიბრძოლოთ. აი თუნდ ჩვენი ტფილისი, სადაც პირველად დაიძრა კავკასიაში მუშათა ძლევამოსილი კლასი და დაანახვა საზოგადოებას თავისი ძლიერი მკლავი; აქაც კი, საცა მრეწველობა მეტათ ჩქარი ნაბიჯით ვითარდება, ჯერ ბევრში და ბევრგან პატრიარქალური წესებია გამეფებული, თუმცა უფრო აშკარაა მყვლეფელთა და გაყვლეფილთა, შრომის (ძალის) გამყიდველთა და მყიდველთა ინტერესების წინააღმდეგობა. ძლიერ კეთილი გულისანი არიან ჩვენი წურობელა—ალეზი, და მათი გულკეთილობა ფრთებს შლის ჩვენი დესპოტიური თვითმპყრობელობის ფრთათა ქვეშე. აიღეთ მაგალითად მეფაბრიკე ბოზარჯიანცი. ეს მუქთა-ხორა ძლიერ ზრუნავს და ბევრსაც ფიქრობს თავის მუშებზე და სწორეთ ამიტომაც არის, რომ თავისთან იტოვებს ამათი ქირის „მცირეოდენ ნაწილს“. მას უნდა მომავალში მოახმაროს იგი მუშებს, ამ გზით და მიზნით მან შეკრიბა ოცდა ათი ათასი მანეთი. დიახ, მეტათ გულკეთილია ბატონი ბოზარჯიანცი, ის მამობრივი თანაგრძნობით ეკიდება ჩვენს საქმეს და ამიტომაც სარგებლობს ამდენი ხნის განმავლობაში ამ ფულებით უპროცენტოთ. მართლაც და რასაკადრისია მამასა და შვილებ შორის ასეთი წვრილმანი ანგარიში, ან ის, რასაკვირველია, რომ ამ მამა-ბატონმა ერთ მშვენიერ დღეს მთლიანად ასწაპნა ეს ფულები. ის სარგებლობს ჩვენი ერთმანეთზე დაშორებით და თავისი მუშების მოთხოვნას, რომ ეგ ფულები მოხმარებოდა დაავადმყოფებულთა, ინვალიდთა და სხვა ამ გვართა დახმარებას,—ჩირათაც არ აგდებს და თამამათ აცხადებს, რომ არც დაემორჩილება მას. თუ მუშებს რამე ძალა და უფლება აქვთ სამართლით მომთხოვონ და მივართმეო, ბრძანებს ჩვენი გულკეთილი მამა-პატრონი. მუშებმა თავდა პირველათ გაფიცვა გამოაცხადეს და მუშაობა აღკვეთეს, მაგრამ ჩვენი მტერი და დამამარცხებელი ხომ ყოველთვის სოლიდარობის მოკლებულობა ყოფილა და არის და, აი აქაც იმან იჩინა თავი და მუშებმა ისევ დაიწყეს მუშაობა. ქარხანა ამოქმედდა ის ფულებიც ჯერ კი-

დღევ მის ხელშია ან ვინ წაართმევს—მე შენ გეტყვი ჩვენი უსამართლო სამართალი! ახლაც ამ გამოურკვეველ მდგომარეობაშია საქმე და ასე იქნება ყოველთვის, სანამ ჩვენ არ გავიმსკვამლებით ერთობის გრძნობით. მაშინ კი გამარჯვება ჩვენი!

გაფიცვები ტფილისში ჩვეულებრივი მოვლენა გახდა. დღეს გაფიცვა ადელხანოვის ზავოდში. ხეალ ქართველთა ამხანაგობის სტამბაში, ზეგ რკინის გზის სახელოსნოებში და ასე კიდევ სხვაგან. ახლან განიფიცნენ მკერვალთა ქარგლები. მათ მოითხოვეს სამუშაო დღის შემცირება და ნაჭრებზე ფასის მომატება და მიაღწიეს კიდევ საწადელს. აღებმა დაუთმეს ორივე მოთხოვნა. დღეს გამოკიდებულია ვანცხადებები, რომ სამუშაო დღე გრძელდება დილის რვა საათიდან საღამოს რეამდე, ღამის მუშაობა სრულიათ აკრძალულია და სამუშაო ქირის მინიმუმია დადგენილი. სახელდობრ, უცოლო მუშას უნდა ექნეს არა ნაკლებ ოთხი მანეთისა კვირაში, ცოლიანებს კი არა ნაკლებ ხუთისა, თუნდაც მთელი კვირის განმავლობაში არც ერთი ნაჭერი არ ექნეს აღას დასამუშავებელი, ეს გამარჯვება შედეგია თანხმობა-ერთობისა და ეს უნდა ვიჭონიოთ სახეში.

ბრძოლამ კრიტიკულ მომენტამდე მიაღწია. აშკარაა ვის დარჩება გამარჯვება, მხოლოდ საჭიროა მედგრათ ვიბრძოლოთ სოციალ-დემოკრატიულ დროშის ქვეშ და ჩვენ ვერას დაგვაკლებენ ნიკოლოზის უნიჭო მჟავრელები. მათ არ ძალუძთ ჩვენი შეჩერება. მაშ ვიბრძოლოთ მედგრათ ჩვენი უფლებისათვის, სოციალისტთა წმინდა იდეალის მისაღწევათ.

გაუმარჯოს სოციალურ რევოლუციას!

განსაკუთრებით სასიამოვნოა ის, რომ ტფილისის მუშა ხალხმა უკვე მოიპოვა მოქალაქობრივი გულადობა და გამბედაობა, ის აღარ მალავს თავის პოლიტიკურ აზრებს და ყოველი შემთხვევით სარგებლობს მის საჯაროთ გამოსაცხადებლათ. ამის მაგალითები ერთობ ბევრია. ჩვენ კი მოვიხსენიებთ მხოლოდ შემდეგს: წელს ზაფხულში აქ გარდაიცვალა მუშა სოციალდემოკრატი. მუშათა კომიტეტმა მაშინვე გადაწყვიტა თავისი ამხანაგისათვის პატივი ეცა და მისი გასვენება მთავრობის საწინააღმდეგო დემონსტრაციით გადაექციათ. ამას ალბათ კარგათ მიხვდა პოლიცია, როცა ნება დართეს დიდუბიდან პეტრეპავლოვის სასაფლაოზე გაესვენებიათ ელიზავეტის ქუჩით და არა მიხეილის პროსპექტით, მაგრამ 3000-დე თავმოყრილ მუშამ უარჰყო ეს განკარგულება და ცხედარი გამოატარეს აკრძა-

ლულ პროსპექტზე, გადავიდენ რიყეს და მეტეხის ციხის კედლებზე პროცესია გაჩერდა სწორეთ იქ, სადაც არა ერთი და ორი მუშათა მებრძოლი დესპოტიზმის ძალმომრეობას განიცდიან. და აი აქ გაისმის ხალხის გულიდან ამონახეთქი ხმა: ძირს თვითმპყრობელობა, გაუმარჯოს თავისუფლებასო! რაიცა ნიშნავს: ძირს სულმხუთავო მეტეხო, სალამი იქ დამწყვდეულ ჩვენს მოძმეთო! და ამ ხმაზე დაფაცურდა ციხის მთავრობაც, ეს არის ჩვენს დასაცემათ მოდიანო! მარა არა, ეს იყო მხოლოდ მომზადება, ვარჯიშობა მომავალი რევოლუციისა და მეტეხის კარების დაღეწისა; ეს არის რეპეტიცია დიდი სამკვდრო-სასიცოცხლო მოქმედებისა, რომლის უკანასკნელი აქტი იქნება უკანასკნელი ამოსუნთქვა სულთმობრძავი მთავრობისა. ცხედარი ჩაატარეს ციხის კარებთან და მიაბარეს მიწას სასაფლაოზე, მიაბარეს და თან სხვა რევოლუციური სიტყვებით ალთქმა დადგეს იყონ დაუძინებელი მტერი მტარვალობისა.

ასეთივე დემონსტრაცია მოხდა ამავე კვირაში მეორე მუშის გასვენებრს დროს. ტფილისის მუშებმა იციან არა მარტო მკვდარი ამხანაგთა პატივისცემა, არამედ ცოცხლებისაც. ამ თვეში რუსეთში გადაასახლეს 22 აპრილის მანიფესტანტები, რიცხვით 6 კაცი: მაშალაძე, თათანეიშვილი, არაქელ ოქუაშვილი, ვიგრიბიანი, გიორგობიანი და სხვ. პირველი ორი ვაგზავნეს ბათუმით, დანარჩენი კი ბაქოთი წავიდნენ და აი ამ თვითმპყრობელობის მსხვერპლთა პატივ-საცემლათ დაიბეჭდა პროკლამაციები სამსენაზე და 2000—3000 მუშამ ბაირაღებით და მარსელიეზის სიმღერით გააცილეს ვაგზალზე. მთელი ვაგზალი პლატფორმებით და გზებით წუშებმა დაიკირეს, აძრული მატარებელი გააჩერეს და ნახევარი საათი „გაუმარჯოს თავისუფლების“ ხმაურობაში ამყოფეს. ჟანდარმები, რომელნიც შეეცადნენ ბაირაღების წართმევას, გალახეს, ერთს ხელი მოსტეხეს. იმათ რევოლვერები ისროლეს ჰაერში, ალბათ შესაშინებლათ. პოლიცია არ გამოჩენილა.

აქედან ცხადია, თფილისის მუშა ხალხი აღარ მალავს თავის აზრებს, აღარ მალავს, რომ ის დაუძინებელი მტერია მთავრობის. და აი მთავრობა ხედავს ყველა ამას და შორიდან უცქერის! ის ველარ ბედავს ხელი შეუშალოს დემონსტრანტებს. წინ გადაელობოს მათ და უთხრას: შესდექით, ეს აკრძალულიაო! არა, ის რაც გუშინ აკრძალული იყო, დღეს აღარ არის აკრძალული, აღარ არის იმიტომ, რომ ხალხი ცდილობს საქმით მოიპოვოს ის, რასაც კანონი კრძალავს.

კიდევ ასეთი გაბედული მოქმედება, ხშირათ ასეთი მაგალითები და გზაკვალ დაბნეული მთავრობაც სამუდამოთ დაფრთხება.

მაშ, მუშებო, მხნეობა, თავის დადება და მტარვალთა უკან
 სკნელი ჟამიც დაირეკება.

ამხანაგი.

წერილი გურიიდან. „ქარმა რომ საქათმე წააქციოს ეხლა ჩვენში, მემამულეები მაშინვე პრისთავთან გეიქცევიან—არიქა გვიშველე ბუნ-
 ტიას“,—ასე იოხუნჯა ამას წინათ ერთმა გურულმა გლეხმა. ეს
 ოხუნჯობა სრული სინამდვილეა; საჭიროა მხოლოდ ითქვას: არა
 მარტო მემამულეები აზვიადებდნენ ასე საქმეს და ყოველ ღონის-
 ძიებას ხმარობდნენ ხალხისთვის ჩირქი მოეცხოთ, ცილი დაეწამებიათ
 და „ბუნტოვნიკებათ“ გამოეყვანათ,—არა ასე მოიქცა თვით მთავრო-
 ბაც; მან ხალხის სამართლიან მოთხოვნილებას, მოთხოვნილებას
 წმინდა ეკონომიური ხასიათისას, პოლიტიკური ხასიათი მისცა და
 „ურჩ“ სოფლელებს გარს ჯარი შემოარტყა. სახუმარო! მიზეზი იშო-
 ვა ჩინის და ორდენების შეძენისა. მართლაც და რას თხოულობდა
 ასეთ უშველებელს ხალხი, ან რა საშინელი დანაშაული მიუძღვის
 მას ვისმეს წინაშე, ან რა მიზეზებმა გამოიწვია მოძრაობა ჩვენში?

ის ფული, რომლითაც აქაურ გლეხობის ერთმა ნაწილმა თავი
 დაიხსნა მეტატონეთაგან, დღესაც თავს აწევს მათ გადასახადით;
 მამასისხლათ ნასესხი ფულის სარგებელი დღითი დღე იზრდება და
 უბატრონო გლეხი უფრო და უფრო ეხვევა ჩარჩ-მოვანშეთა დაქსა-
 ქსულ ბადეში. ამას გარდა ზედ დაუმატეთ ათასნაირი პირდაპირი
 და არა-პირდაპირი სახელმწიფო გადასახადი, რომლის გამოძებნაში
 ასეთ დიდ უნარს იჩენენ ჩვენი სამინისტრონი: ახლა კიდევ მღვდლე-
 ბის საარაქო ღრამის ფული და ადვილათ წარმოიდგინეთ რა ბედნი-
 ერათ უნდა გრძნობდეს გლეხი თავს. თავ-დაუხსნელ გლეხობის
 მდგომარეობა, რაღა თქმა უნდა, კიდევ უარესია. როგორც ერთნი ისე
 მეორენი იძულებულნი არიან ბატონის მიწაზე იმუშაონ, რადგან
 თავდახსნილთ ძალიანი ცოტა აქვთ მიწა და თავ-დაუხსნელნი ხომ
 სულ ხელ დაბანძულები არიან. წინად სამეოთხედოთ იცემოდა ყანები
 და მას აქეთ რაც თავად-აზნაურთა მამულსაც გადასახადი დაადეს,
 ამ უკანასკნელთაც მიწის ღალა ასწიეს და მოსავლის ნახევრისა და
 ორი მესამედის თხოვნა დაუწყეს გლეხებს: საქმე იქამდე მივიდა,
 რომ ყანის კიდეში გლეხი ხარს მოაძოვებდა, მოურავები იჭერდნენ
 და საბალახოს ახდევინებდნენ; იხვი, ბატი, ქათამი, რაც კი ბატონის
 მიწაზე გაივლიდა (და სად არი, რომ იმისი მიწა არ იყოს) ყველა-
 ფერზე საბალახოს არამევდნენ. შევიწროვდა და შეწუხდა ხალხი
 გლეხი ხნავს, თესს, ფარცხავს, თოხნის; დღე და ღამ მიწას ჩაქირკი-

ტებს; მძიმე და აუტანელი შრომით წელში გაწყვეტილია და ყველა ამის სამაგიეროდ ნახევარჯერ მკადსაც დანატრულებულია, მშვიდ-მწყურვალე დახეტიალობს და ქაჯივით შიშველ-ტიტველი დაძრწის; წვითა და დავით მონაგარი ორიოდ გროშიც სახელმწიფოს მიაქვს, იმიტომ რომ „დიდ ჩინოვნიკებს“ დიდი ჯამაგირები დაუნიშნოს და ურიცხვი ჯარი ავარჯიშოს სროლაში, რომ ხვალ თავისავე მოძმეს ტყვია არ ააცდინოს. რაც ამ ორ ვეშაპს გადარჩება, იმას მესამე ვეშაპი ყლაპავს—სამღვდელოება. რათა, რათ უნდა იყოს ეს ასე? ეს საოცარი უსამართლობა! გურული გლეხობა გონიერია—მან შეიგნო ეს უსამართლობა და ხმა აიმაღლა.

ერთ სოფელს მეორე სოფელი მიემხრო, ერთ საზოგადოებას მეორე საზოგადოებამ მისცა ძმურათ ხელი და უკმაყოფილება და პროტესტი ცეცხლივით მოედო გარშემო. ამნაირათ გლეხების მოძრაობის მიზეზი: **შიშშილი** და **გაქირვება**, **გაქირვება** და **შიშშილი**, ბატონებო! რას ითხოვდა ხალხი? აი რას: მიწის ღალის შემცირებას, საბალახოზე გადასახადის და დრამის ფულის მოსპობას. მღვდლებს ჯამაგირები ეძლევა. ნათლობისას, ჯვარის წერისას, სახლის კურთხევისას და ათასნაირ ჯანდაბას და დონანას გვახდევინებს და ეს დრამის ფული კიდე რაღა უბედურებააო, ამბობს ხალხი. ნიგოთის, ჩოჩხათის, გურიანთის და ხიდისთავის გლეხობა გაიფიცა. გაჩდენ ჯაშუშები, პოლიციამ მიზეზი იშოვა და ჩაერია საქმეში, ჩაერია პოლიცია და ნათლად დაანახვა ხალხს, თუ ვის ემსახურება ის, ან ვის ინტერესს იცავს.

დაიწყეს მოწინავე გლეხების დატუსაღება. პირველათ ლანჩხუთის პრისტავმა მისცა სხვებს მაგალითი და რამდენიმე ნიგოთელი გლეხები დააპატიმრა. ხალხმა გაიგო თუ არა ეს, შეგროვდა ერთად და გადაწყვიტა დაეხსნა დაჭერილი ამხანაგები; რვაასი კაცი მიეჭრა ნიგოთიდან ლანჩხუთში (შვიდი ვერსია) ბოქაულს და აიძულა გაენთავისუფლებია დაჭერილები. შემდეგ მაზრის უფროსის თანაშემწემ წერეთელმა, ამ ფლიდმა და გაიძვრა ადამიანმა, მოინდომა ყურადღების დამსახურება, ჩამოუარა სოულებებს და კიდევ რამდენიმე მოწინავე გლეხი დააპატიმრა. წერეთელს თვით დიდი ლუბერნატორის თანაშემწე მოჰყვა ჟანდარმთა პოლკოვნიკით და ყაზახთა რუსების რაზმით და დისციპლინის დასამყარებლათ როზგს მიმართა: წამოაქცივინა ერთი მოხუცი გლეხი და ხალხის თვალწინ გააროზვინა. სულ დაიჭირეს 190 კაცი; ამათში 5 ინტელიგენტი, დანარჩენი გლეხები.

ჩვენ დავინახეთ, თუ რა მიზეზებმა გამოიწვია ხალხის მოძრაობა, დავინახეთ ისიც თუ რა დანაშაული მიუძღვის ხალხს მემამულე-

ლეებისა და მთავრობის წინაშე; ეს დანაშაული იმაში გამოიხატა, რომ ხალხმა ხელი წაავლო ყელში წაჭერილ თოქს, რომ თავი აუცილებელ სიკვდილისაგან დაეხსნა. სიცოცხლე ტკბილია. დავინახეთ ისიც, თუ რითი უპასუხა მთავრობამ: სატუსალოთი, მათრახებით, როზგით და ბოლოს სალდათების სოფელში ჩაყენებით.

დღეს დღეობით მთავრობა დარწმუნებულია, ვითომ ხალხში ჩააქრო მან მეტრძოლი სული და დღეიდან ყველაფერი ძველებურ წეს-რიგზე დაიწყებს მიმდინარეობას. როზგმა თავისი შეასრულა: დაამყარა მონური მორჩილება და დისციპლინაო. ცდება! მაგრამ ის ხომ მთავრობაა და მთავრობა კი ყოველთვის ასე უკუღმა ფიქრობს.

მიზეზი ხალხის უკმაყოფილებისა ისევ მიზეზათ დარჩა და, მაშასადამე, ერთი და იგივე მიზეზი, ერთ და იმავე შედეგს გამოიწვევს. ეს ერთი. მეორე, მთავრობამ, როგორც ეს ხშირათ ხდება ხოლმე, მისდა უნებურათ დაუფასებელი სარგებლობა მოუტანა ხალხს. თავისი მტარვალური ქცევით მან ნათლათ დაანახვა გლეხობას, თუ რისი ან ვისი დამცველია ის. დღევანდელი მოძრაობა თუ მემამულეთა და სამღვდელოების წინააღმდეგ იყო მიმართული, მომავალ ბრძოლის პროგრამაში ის მთავრობასაც შეიტანს, და თუ დღეს ხალხი იძახდა: ბოლო მოეღოს მემამულეთა თარეშობას, შორს ჩვენგან სამღვდელოებო, ხვალ, ამ სანატრელ ხვალ, ის დაიძახებს: ძირს თვითმპყრობელობა, ძირს ძალ-მომრეობაო! დაიძახებს ამას ხალხი და ქალაქის პროლეტარიატიც ძმურათ ხელს გაუწვდის, გვერდში ამოუდგება და ერთი იდგიით გატაცებულნი დაამხობს რაც დასამხობია.*)

წერილი ბაქოდაგან. სალამი თქვენდა, ამხანაგებო, სალამი ძმურო! გილოცავთ ახალ ორგანოს, რომელმაც დიდი სამსახური უნდა გაგვიწიოს განმათავისუფლებელ მოძრაობაში. ამ ბოლო წლის პრაგანდამ არა ერთსა და ორ ახალგაზდას ალუძრა სურვილი ნამდვილ ცოდნის შეძენისა და პროლეტარათა თვალთახედვის ისრით აღჭურვილთ, ყოველ დღიურ მოვლენათა ახსნისა და განმარტებისა.

დღეს-დღეობით მე მინდა ვისარგებლო ამ მშვენიერ შემთხვევით და გაგიზიაროთ * თქვენ ის შთაბეჭდილება, რომელიც გამოვიტანე მე ამ ერთის წლის პრაქტიკულ მოქმედებიდან.

უპირველეს ყოვლისა, მე ვეცდები საზოგადოდ დავახასიათო აქაური პროლეტარიატი და ისიც იმდენად, რამდენადაც ეს საჭიროა

*) ამხანათ ყველა დატუსაღებულები გამოუშვეს გარდა ოცი კაცისა, რომელთა საქმე ჟინდარმების ზელშია. გურიის ადგილობრივ პოლიციის თხოვნით ჟინდარმებმა ზელ-აზლათ შეუდგენ ამ საქმის გამოძიების, მაგრამ, როგორც შევითქვით, ამათაც ვერაფერი გამოუტყვევიათ.

სოციალისტურ მოძრაობის ასახსნელად. არც ერთ ქალაქში მე არ შევხვედრივარ მუშათა შორის ისეთ ეროვნებათა სხვა-და-სხვაობას, როგორც ეს ბაქოშია. კავკასიის ათას-გვარ ტომთა გარდა აქ თქვენ შეხვდებით რუსეთის ყოველ კუთხიდან გადმოსახლებულთ, შეხვდებით პოლონელებს, ლიტოველებს, ლატიშებს და სხვას... არა იშვიათად შეხვდებით თქვენ ერთ დაზგაზე მომუშავეს საშუალო აზიის თურქმენს და გერმანელ ზეინკალს, ყაზანის თათარს და ინგლისელს „ტოკარს“. ძლიერ ძალას კაპიტალისას ძლევა-მოსილ შიმშილის საშუალებით მოუგროვებია ერთ ნაჭერ მიწაზედ ეს აუარებელი ხალხი, იმ გამოფიტულ და მწირ მიწაზე, სადაც ხეც-კი არ იზრდება ბუნებრივად, მოუგროვებია ხალხი სულ სხვა-და-სხვა კულტურისა, მიწვეული სხვა-და-სხვა გვარ ცხოვრებას, აღზრდილი სხვა-და-სხვა პირობებში იმისთვის, რომ ათას გვარ მასალიდან რაც შეიძლება უფრო მეტი წვენი გამოსწუწნოს, ბარბაროსული ექსპლუატაცია უმაღლეს წერტილამდე აიყვანოს: და ის ამ მიზანს ზედმიწევნით აღწევდა აპდენ ხანს, იმისთვის, რომ მუშებში არ იყო გაღვიძებული თვითცნობიერება და, მაშასადამე, არც კლასიური ინტერესი. ეხლა მე მინდა თქვენი ყურადღება იმ გარემოებას მივაქციო, თუ რომელი ეროვნების მუშა ხალხი რომელ სამუშაოს უფრო ეტანება.

აქამდი პროფესიონალურ მუშებად რუსეთიდან გადმოსახლებულები და უცხო მუშები ითვლებოდნენ; ზეინკლებს, „მადელშიკებს“ და სხვას ადგილობრივ მცხოვრებთაგან ვერ შეხვდებოდით; მხოლოდ აზ ბოლო დროს პროფესიონალურ მუშებს ჩვენ ვხედავთ ქართველებში და სომხებში. თათრები, სპარსელები და მთიულები განსაკუთრებით შავ-სამუშაოს ასრულებენ. ხელოვნებად უმთავრესად ურიები გამოდიან. მუშების ასეთი დანაწილება ჩვენ შეძლებას გვაძლევს წარმოვიდგინოთ, თუ მუშების რომელ კატეგორიიდან უნდა დაწყებულიყო მოძრაობა. რაღა თქმა უნდა პროფესიონალური მუშები, როგორც წერა-კითხვის მცოდნენი (უმეტესი ნაწილი მაინც) და შედარებით უფრო განვითარებულები მაღე ითვისებენ იდეიას მუშათა ინტერესთა სალიდარობისას, მაშინ როცა შავ-მუშა ხალხში ჯერ კიდევ ძალიან ძნელად იკიდებს ფეხს რაიმე პროპაგანდა. მართლაც ასე იყო აქ: პირველად რუსი მუშები მიემხრნენ მოძრაობას, შემდეგ სომხები და ქარაველები; რაც შეეხება თათრებს და სპარსელებს იმათში ბაი-ბურიც არ ყოფილა.

იგერ წელიწადზედ მეტია, რაც აქ სისტემატიურად წრეებში მეცადინეობა არსებობს და პროპაგანდას ვეწვეით; დღითი-დღე წრეები იზრდება, თანამოაზრენი გვემატებიან და რომ ეს ჩვენი შრომა ფუჭათ არ დაკარგულა ამას 21 აპრილის დემონსტრაციაც ამტკიცებს.

დიახ, საქმე იზრდება: იდეია თანასწორობისა თანდათან გზას იკვლევს მუშათა გონებაში, და შორს არ არის ის დრო, როცა აქაური აურაცხელი მუშა ხალხი ფეხზე წადგება, როგორც ერთი კაცი. ერთი უმთავრესი იარაღი ამისთვის პრესაა და აი ისიც ხელთა გვაქვს, მაშ ვეცადოთ მეტად ბასრი იყოს ეს იარაღი.

დონის როსტოვი. 27 ნოემბ. 1902 წ. გწერთ ახალი შთაბეჭდილებით. გვაპატიეთ თუ რომელიმე ცნობა ვერ გადმოგცეთ ზედმიწევნით, რადგან ჯერ-ჯერობით ძნელია მოყვანა წეს რიგში იმისა, რაც მოხდა. როგორც თქვენ უკვე იცით ოქტომბრის გასულს როსტოვში, ტაგანროგში, ნოვოროსიიაში, ტიხორეცკში და მრავალ სხვა ადგილებში დარიგდა პროკლამაციები დონის რუსეთის სოციალ-დემოკრატიულ მუშათა პარტიის კომიტეტისაგან. შედეგი გაძლიერებული აგიტაციისა იყო ის, რომ ყველა ქარხნებში მოხდა გაფიცვები. მუშათა კრება, რომელსაც დაესწრო 10000 კაცი, იმართებოდა ტემერნიკის გარეთ. ყრილობაზე სალაპარაკო საგნებათ წამოაყენეს მხოლოთ ეკონომიური კითხვები: 8 საათის სამუშაო დღე, სამუშაო თასის მომატება, განდევნა ზოგიერთ უფროს ხელოსნებისა. ჯერ კიდევ პირველ ყრილობებზედვე გაჩნდა ორი მოწინააღმდეგე აზრი მუშათა შორის. ერთნი თხოულობდნენ მხოლოთ ეკონომიურ კითხვების წამოყენებას, მეორენი კი პირველ ადგილს აძლევდნენ პოლიტიკურს კითხვებს. სამწუხაროთ პირველი გრუპა უმეტესობას შეადგენდა, მაგრამ მალე გარემოება ისე შეიცვალა. რომ ისინიც იძულებულნი იყვნენ მიეცათ მოძრაობისათვის პოლიტიკური ხასიათი. პოლიციის მიერ საშინელი შევიწროების და ყაზახების მიერ ცემის შემდეგ მოვიდა „ნაკაზნი ატამანი“ ნოვოჩერკასკიდან. გამოჩნდა თუ არა ის, ხალხმა შესძახა: „ძირს თვითმპყრობელობა“ „ძირს ჯალათი!“ (შარშან ატამანმა ჩამოახრჩო სამი კაცი გოროდოვოის მკვლელობის გამო). ამ სიტყვებს მიჰყვა ზედ ქვის სიტყვაც. ატამანმა უბრძანა ყაზახებს მიეტანათ იერიში მუშებზე მათრახებით, მაგრამ მუშები დაწვნენ პირქვე მიწაზე და დაფრთხალმა ცხენებმა უკან დაიწიეს. მაშინ მუშებმა ერთ წუთს დაანგრიეს მახლობელი ქვის კედელი, მოემზადნენ ყაზახებიც თოფის სასროლათ. შეიქნა აურზაური, ბირია ერთმანეთში ყველაფერი. ყვირილი, კენესა, მოწოდება საშველათ, თოფების გრიალი, ქვის სროლა. მოკლულთა რიცხვი რამდენია ჯერ-ჯერობით ძნელია ამისი თქმა. მაგრამ, რასაკვირველია, გაცილებით მაზე მეტია, ვიდრე ცრუ და მატყუარა ადმინისტრაციამ აღიარა.

მეორე დღის საღამომდე ეზიდებოდნენ საავათმყოფოში მოკლულებს და დაკრილებს. ბევრია დაპატიმრებული, უმეტესათ ისინი ვინც კრებებზე ლაპარაკობდნენ. ამბობენ, რომ მათ შორის ორი ინტელიგენტი ქალიცაა.

აი ყველა ის, რაც მე ჯერ-ჯერობით შემიძლია შეგატყობინოთ როდესაც გამოირკვევა ყველაფერი, მაშინ დაწვრილებით შეგატყობინებთ. ამ წერილს გწერთ, რომ მალე შემეტყობინებინა რამე თქვენთვის. მოძრაობა არ შეწყვეტილა.

ქალაქში გაკრულია მოწოდებანი გენერალ ნოვიჩისა, რომლითაც ის ასხამს ქებათ-ქებას საზიზღარ თვითმპყრობელობას.

შ ი ნ ა უ რ ი მ ი მ ო ხ ი ლ ვ ა .

რევოლუციონური მოძრაობა რუსეთში თან და თან იზრდება, ვითარდება და გადაიქცა ისეთ მძლავრ ნაკადულათ, რომელიც ყოველივე დაბრკოლებას ამსხვრევს და სპობს, რუსეთის ყოველ კუთხეში აფრიალდა წითელი დროშა პროტესტისა მეფის მთავრობის, კაპიტალისტთა და მსხვილ მიწათმფლობელთა წინააღმდეგ. ხარკოვისა და პოლტავის გუბერნიებში მომხდარი არეულობა საუკეთესო საბუთია იმისი, რომ, თუ დღეს არა ხვალ მაინც იფეთქებს ჩვენში საერთო ამბოხება და გააცამტვერებს რუსეთის თანამედროვე პოლიტიკურ წესწყობილებას.

მეფის მთავრობა შეკრთა. ის გაკვირვებით შეცქეროდა ამ გუბერნიებში მომხდარ მოძრაობას, თავის თავს არ უჯეროდა, რომ ეს მართალი იყო. მას ვერ გამოერკვია სიზმარი იყო ეს ამბავი, თუ ცხადი და არც საკვირველია. მართლაც, გუშინ ეს გლეხი, „მუეიკი“ ისეთი მონური მოთმინებით იტანდა ცხოვრების სიმწვავეს და ყველა ტანჯვას და ვაებას, რომელსაც მას ატებდა ზურგზე გაკოტრებული თვითმპყრობელობა. მეფის მთავრობა ყოველ ღონისძიებას ხმარობდა, რომ ამ გლეხისათვის დაემაღლა ქეშმარიტება და სინათლე, არ ეგემებია მისთვის ცოდნა და მეცნიერება, ცდილობდა არ განვითარებულიყო მისი ცნობიერება, და ყოველივე ეს იმისათვის, რომ გლეხს არ გაეგო და არ დაეფასებია თავისი მდგომარეობა!.. მაგრამ არსებობისათვის ბრძოლამ, — რომელიც ცხოვრების საუკეთესო სკოლაა — გამოაფხიზლა გლეხი და შეაგნებინა მას ბრძოლის აუცილებლობა და აწი შეუძლებელია, რომ მან ისეთივე მოთმინებით და მოაზროვნებით აიტანოს მეფისა, მსხვილ მემამულეთა მძიმე და აუტანელი მონობა.

დიახ, ვიმეორებთ, მთავრობა გაკვირვებას მიეცა. მაგრამ როცა მიხვდა, რომ ეს სინამდვილე იყო და არა სიზმარი, როცა შეიგონა მდვილი საჩხულო და მიზეზი ამ მოვლენისა, მაშინვე გამოსწია ამ გუბერნიებისაკენ „დარღვეული წესიერების“ აღსადგენად თავისი

ბარბაროსული საშვავლებებით. სალდათების ტყვია ბოლოს უღებდა უბედურ, ცხოვრების და მონობისაგან წელში გაწვევით, ტყავ-ქერქში გახვეულ, — ჩონჩხათ ქცეულ ადამიანთა არსებობას, მუსრს ავლებდა უღონო ქალთა და უმანკო ბავშვთა, ყაზახის მათრახი ართმევდა მათ პატივს, ტალახში სვრიდა მათ ადამიანურ ღირსებას და ციხე უსპობდა მათ ადამიანის უძვირფასეს განძს — თავისუფლებას.

მეფის დესპოტიურმა მთავრობამ უარყო და ფეხით გათელა მის მიერ შედგენილი კანონები, რომელთა მიხედვით მხოლოდ სოფლის სასამართლოს განაჩენით შეიძლება გლეხის „გაროზგვა“. ადმინისტრაციას კი ამის უფლება არა აქვს. მაგრამ აბსოლიუტიზმისათვის კანონი ხომ არ არსებობს!.. ზოგიერთმა გლეხებმა ველარ აიტანეს ისეთი შეურაცყოფა, როგორც გაროზგვა და ბევრმა მათგანმა თავიც მოიკლა.

ხარკოვის გუბერნატორმა, ბ.მა ობოლენსკიმ მიიღო ჯილდო (ორდენი) ამბოხების ჩაქრობისათვის. ვილაც უცნობს უნდოდა ამ თავადის მოკლა, მაგრამ მხეცი გუბერნატორი სიკვდილს გადარჩა.

გლეხობას მეფის მთავრობა შიმშილით და ტყვეით ხოცავს და ამ დროს იგივე მთავრობა თავად-აზნაურობას მილიონ მანეთს ზაზინიდან აძლევს... ეს ფულები კი ისევ გლეხობას უნდა გადახდეს!.. აი მეფის სამართალი!

ამისთანა ცინიკური ზომებით მეფის მთავრობა ხელს უწყობს რევოლუციის გამოწვევას, ბრძოლის წამის მოახლოვებას.

გლეხთა აჯანყებამ რამდენიმე ხნის შემდეგ თავი იჩინა სახელმწიფოს სხვა კუთხეშიც. მაისის დამდეგს გორის მაზრის გლეხებმა ააფრიალეს ბრძოლის დროშა ბატონ მემამულეთა წინააღმდეგ. პირველი ამბოხება გამოიწვია თავად ერისთავის და მის გლეხთა შორის ატეხილმა უკმაყოფილებამ, საქმე იმაშია, რომ თავად ერისთავის მამულთა შორის არის ერთი ნაპერი მიწა, რომლის შესახებაც დავაა დღეს სენატში. ერისთავმა არ აცალა საქმის გათავებას სასამართლოს წესით. მან დაუწყა მიწას ზენა. გლეხებმა გამოუცხადეს უკმაყოფილება, მაგრამ ყველამ ამავით ჩაუარათ. მაშინ მათ იხმარეს ძალა და გარეკეს ერისთავის მუშები მიწიდან, თავადმა ამის შესახებ აცნობა მაზრის უფროსს, მაზრის უფროსმა მოითხოვა გლეხებიდან დეპუტაცია, ვითომც და მოსალაპარაკებლათ, მაგრამ ნამდვილათ კი დასატუსაღებლათ და კიდევ ჩასვა ისინი ციხეში. მაშინ 200 გლეხმა მოიყარა თავი, მივიდა გორის მაზრის უფროსთან და მოითხოვა დეპუტაციის განთავისუფლება: უფროსმა არ შეიწყნარა მათი თხოვნა და ეს ორასი გლეხიც გამოემართა ვაგზლისაკენ, ტფილისში წასასვლელათ და საჩივრელათ გუბერნატორთან, ვოგზლის ახლო მათ გზა გადაუღობა პოლიციამ და შეაყენა, მაგრამ გლეხებმა გაარღვიეს

პოლიტიკის რაზმი და მოვიდნენ ვოგზალზე, სადაც უფრო მეტი და-
ბრკოლება აღმოუჩნდათ. სადგურის უფროსმა არ მისცა მათ ვაგო-
ნები ქალაქში წასასვლელათ. არც ამას მიხედვს გლეხებმა და ისინი
ფეხით გამოემართნენ ტფილისისაკენ. ტფილისის გუბერნატორი შე-
ფიქრიანდა ორასი კაცის დანახვაზე და რომ როგორმე თავიდან
მოეშორებინა ისინი სწრაფ გამოგზავნა ისევ გორში.

რამდენიმე ხნის შემდეგ ამბობებამ იჩინა თავი სხვა სოფლებში
და მალე მთელ მაზრასაც მოედვა. სხვათა შორის მოკლეს თავ.
ერისთავის მოურავიც, დასჭრეს გენერალ ამილახვრის ტყის დარაჯი.
მემამულე ინჟინერი კალატოზოვი და მოკლეს მიროვი პოსრედნიკი
ვიზიროვი. გოლიცინმა განკარგულება მოახდინა მემამოხეთა სოფლებ-
ში ერთი როტა სალდათების გასაგზავნათ. როგორც გავიგეთ მთავ-
რობას უნდოდა ჩაეყენებინა იქ ეგზეკუცია, რომ მით აეძულებინა
სოფლელები ვიზიროვის მკვლელის გაცემაში. მაგრამ ვერც იმან უშ-
ველა რამე მას და ვიზიროვის მკვლელი მაინც ვერ იპოვეს. ეს საშ-
ვალემა უზერხული გამოდგა და ვერც იხმარა იგი მთავრობამ.

გათავდა თუ არა ამბობება გორის მაზრაში, ახლა მან თავი
იჩინა გურიაში. მაგრამ ჩვენ ამის შესახებ აქ არ შეგვიჩრდებოდა, რად-
განაც ამავე № ში მკითხველი იპოვის დაწვრილებით ცნობებს იქა-
ურ კორესპონდენციაში, ეს ზემოთ აღნიშნული ორი გარემოება მოე-
მატა მუშათა და სტუდენტების დემონსტრაციებს მომხდარს უკანას-
კნელ წლებში. მთავრობა დაიბნა. ის შეძრწუნებული ეხეთქება
აქეთ-იქით და არ იცის რით და როგორ უშველოს თავს. ციხემ, გა-
დასახლებამ, კატორღამ და სახრჩობელამაც კი ვეღარა უშველათ რა.
პირიქით, არამც თუ ჩაქრა ამბობება, არამედ უფრო გაამწვავა და
მეტის ენერგიით გამოიწვია საბრძოლველათ მოწინავე მებრძოლნი.

ერთ თავის ცირკულიარში პოლიტიკის დეპარტამენტი
სწერს მაზრის უფროსებს, უქადაგონ სოფლის ხალხს, დაარ-
წმუნონ იგი რომ არ დაუჯერონ „მაენე“ პირებს, რომელნიც ვი-
თომ და პირადი ანგარიშებით (იგულისხმე: ციხე, კატორგა, გადა-
სახლება და სახრჩობელა) აჯანყებენ ხალხს „მოწყალე მთავრობისა
და კეთილ მეფის“ წინააღმდეგ. როგორც გავიგეთ, რუსეთის ბევრ
ადგილებში მართლაც გაუშართათ ამისთანა სასაცილო ქადაგება.

ადვილათ მისახვედრია, რომ ამისთანა საშვალებას სარგებლობა
კი არა ზარალი მოაქვს თვით მთავრობისათვის: ხალხი უფრო უკვირ-
დება თავის მდგომარეობას.

გარდა ამ ზომებისა მთავრობამ მოისურვა უჩვენოს ხალხს
ნიკოლოზ მეორე ნამდვილი თავისი სახით თავიდან ფეხებამდე. სწო-
რეთ ამ აზრით ხელმწიფეც მოგზაურობს მთელ რუსეთში და ამბობს
სიტყვებს, ხოლო ტელეგრაფის სააგენტო ამ რეჩებს ჰყენს მთელ

ქვეყანას. იმ სიტყვათა შორის, რომელიც პატარა ნიკოლოზ მეორე წარმოსთქვა, საყურადღებოა სიტყვა მიმართული ბალტიის ქარხნის მუშათა მიმართ. ამ სიტყვაში რუსეთის მეფე პირველათ გამოტყდა, რომ მას მტრები ჰყავს. ის სთხოვდა მუშებს იმუშაონ მშვიდად და არ უკდონ ყური იმ „მაგენ“ ხალხს, რომელნიც ერთ-ნაირათ არიან მტერნი, როგორც მათი—მუშებისა, ისე მისი—მეფისაც. ეს „მტრები“ რასაკვირველია, ჩვენა ვართ—სოციალ-დემოკრატები. საწყალი ქუა მოკლე ნიკოლოზ მეორე! მას ჰგონია მუშები მართლაც დაუჯერებენ მის სიტყვას, თითქოს მათ არ იციან ვინ არის მუშათა მტერი და ვინ მეგობარი. როგორც სჩანს მეფეს დავიწყებდა ან არა და არ უნდა გაიხსენოს, რანაირათ მოელო ბოლო მის გულმოდგინე მოსამსახურე ჟანდარმის პოლკოვნიკის პირადოვის სიცოცხლეს მისი თვალის წინ ამავე ქარხანაში...

ამ წლის განმავლობაში კავკასიაში მოხდა ორი დემონსტრაცია, ბაქოში და ბათუმში. კავკასიაში სულ ახლათ დაიწყო მუშათა მოძრაობა, მაგრამ ჩვენ დარწმუნებული ვართ, რომ მისი სწრაფი ზრდა მალე მიიღებს დიდ რევოლუციურ ხასიათს. აქაური მთავრობა დღესაც შეშინებულია და ამზადებს საშინელ ზომებს მოძრაობის მოსასპობად. იმ საშვალებებს, რომლებსაც ივინი აქ ხმარობენ, უფრო საშინელნი არიან ვიდრე ყველა ის ზომები, რომელსაც აქამდე ხმარობდა მთავრობა რუსეთში, მაგალითად, ჟანდარმის აფიცერი **ლავროვი** დაპატიმრებულებს საზიზღრათ ექცევა: ლანძღვას, ემუქრება, სცემს და აწვალებს 10—12 საათის განმავლობაში ფეხზე დგომით. ეს ჩვეულებრივი ზომებია ამ პირუტყვისა. ჟანდარმების სიბრაზეს საზღვარი არ აქვს. მათი სიმხეცე იქამდე მიდის, რომ მშათ არიან ცოცხლათ მიწაში ჩამარხონ ყველანი. ამ ზაფხულს მტარვალებმა პოლიტიკურ დანაშაულებს ამოუფიცრეს ფანჯრები, და როდესაც ტუსაღებმა ეს ფიცრები ჩაამტკრიეს, მტარვალებმა ხელ ახლა გაუკეთეს და შეღებეს ფიცრები წითლათ. ჩვენი საზოგადოების საუკეთესო ნაწილი კარგათ ხედავს, როგორც აწვალებენ, ართმევენ ჰაერს და უსპობენ სინათლეს მათ თანამემამულეთ, მაგრამ... ხმას არ იღებენ...

მთავრობამ ჩვეულებრივი მტარვალობა გამოიჩინა სათათრეთიდან ჩამოსული საბრალო სომხების წინააღმდეგ, როგორც ვიცით, ამ ზაფხულს მეფემ სომეხ ემიგრანტებს ოსმალეთიდან მისცა ნება თავის სამშობლოში დაბრუნებისა. მან აღუთქვა ემიგრანტებს ოსმალეთის მთავრობის თანხმობაც. კავკასიის ყოველი კუთხიდან დაიწყეს დენა ემიგრანტებმა რკინის გზებისაკენ თავის სამშობლოში და ოჯახში დასაბრუნებლათ. მაგრამ მეფემ იცბიერა. მას სურდა ემიგრანტები ამ საშვალებით ერთ ადგილს შეეკრიბა, სისხლის მსმელმა სულთანმა გაიგო მეფის განზრახ-

ხეა, გაუწოდა მას ღიმილით ხელი და აუკრძალა ემიგრანტებს ლოს საზღვრებზე გადასვლა. ჩვენი მტარვალ მთავრობა ცბიერებით აცხადებდა თვის გულ-მტკივნეულობას ამის შესახებ. მაგრამ როდესაც იმავე ემიგრანტებმა მოინდომეს სპარსეთში გადასვლა შახის ნება დართვით, მაშინ კი მეფის მოხელეებმა მოიხსნეს ნილაბი და აშკარათ ეწინააღმდეგებოდნენ მათი განზრახვის სისრულეში მოყვანას. ემიგრანტებს დაუბრუნეს დაბეჭდილი ქაღალდები, სადაც აღნიშნული იყო, რომ ამანა და ამან რუსეთის ქვეშევრდომობა მიიღო. როგორ მოგწონს მკითხველო ეს ახალი ხრიკები რუსეთის მთავრობისა, რომელი თაც ის თავისუფალ ხალხს და ისიც არა თვის ქვეშევრდომთ უკრძალავს რუსეთიდან გასვლას.

ეს დესპოტიზმის უმწვერვალესი საფეხურია, ეს არის პიროვნების გათვლეა, მარა, მალე მოგელეა ბოლო საზიზღარო თვითმპყრობელობა, რომ ველარ სთელო ფეხქვეშ აღამიანის უფლებანი. შენმა საათმა დაჰკრა, რევოლუციის ძლიერი ტალღები აღგავდნენ შენ საუკუნოთ, და შენს შესახებ დარჩება მხოლოდ ხსოვნა საზიზღრობისა და მტარვალობისა!

ამ 20—25 წლის წინეთ ერთმა მუშამ, სახელათ ალექსეიმ ასე დაათავა თავისი სიტყვა: „არ არის შორს ის დრო, როდესაც თვითმპყრობელობა სალდათებით და შტიკებით გამაგრებული გაიბნევა მტკრათ“, თვითმპყრობელობის მთავრობა მაშინ იღიმებოდა ამ სიტყვებზე, ხოლო ეხლა კი ჩვენა ეხედავთ, როგორ სრულდება ალექსეის წინასწარმეტყველობა.

ხალხი ქონებით განადგურდა, გაღარიბდა, მილენობით იხოცებიან შიმშილისაგან. რაც დრო გადის უფრო უარესობა ხდება მეორე მხრივ, ჩვენ ეხედავთ პირადობის დაუცველობას შეურაცყოფისაგან და მუშების ამგვარსავე მდგომარეობას მეფის თვითნებობისაგან. აბსოლიუტიზმის გაფართოება სპობს სამართალს სასამართლოში. სამაგიეროთ ჩვენა ეხედავთ თვითნებობას და პოლიციის დაუსჯელობას, დევნას საზოგადოების საუკეთესო ნაწილისას. უკანასკნელ ათი წლის განმავლობაში ყველა ამან უარეს წერტილამდე მიაღწია. გაგრძელება შეუძლებელია იყო, თვითმპყრობელობამ გზას შეუხვია. ამ გზაზე მის წინ აღიმართა საშინელი აჩრდილი, რომელიც ნათლათ უჩვენებს მას თვის მომავალს—მისი არსებობის სავსებით დამზობას და აი ის ამ მდგომარეობაში ჩავარდნილი ეძახის საზოგადოებას და შესთხოვს ამ ჯოჯოხეთიდან ამოყვანას. საზოგადოების ამგვარი მოწოდება არის ის ხლართი სახჩობელის თოკისა, რომელსაც თვითმპყრობელობა თვითვე იცვამს ჭისერზე და, რომელიც მასვე წაუტყირებს კისერში სულის ამოსახდელათ. საზოგადოებამ ეს თოკი უნდა გამოსწიოს და მიახლოს მას პირში შემდეგი პასუხი: „შენ

თვით მიიყვანე ხალხი ამ მდგომარეობაში, და შენვე დაიხსენ თუ ეს არ შეგიძლია, მაშ ჩამოგვშორდი გზიდანო". მაგრამ მთავრობას ამისთანა პასუხი, რასაკვირველია, არ მოეწონება, ამიტომ მან მოახდინა განკარგულება, რომ ერთის მხრივ მის მიერ მიცემულ პროგრამის გარეშე სხვა არა ითქვის რა. . და მეორე მხრივ, გაიწმინდოს გუბერნიის და მაზრების კომიტეტები არა სანდო ელემენტებისაგან. მიუხედავად ამისა ყველა კომიტეტები იმ დასკვნას დაადგენ, რომ დღევანდელი საქმეთა ვითარება შეუწყნარებელია და საჭიროა დაწესდეს გადასახადი შემოსავალზე. გათანასწორდეს გლეხი უფლებით დანარჩენ წოდებებთან და სხვ. ერთი სიტყვით, ჩვენებურათა რო ვსთქვათ, თხოულობდენ კონსტიტუციას. მეფეს შიშის ზარი დაეცა და აი ის გზავნის საიდუმლო მიწერილობას სახელმწიფოს ყველა კუთხეში, რომ არაფერი არ დაიბეჭდოს გაზეთში კომიტეტების დადგენილებათა შესახებ. კავკასიაში ხომ უფრო მეტი სურვილები დაიბადა ქუთაისის საგუბერნიო კომიტეტმა მოითხოვა 1. სკოლების მიმატება; 2. ყველა საგნების სამშობლო ენაზე შესწავლა; 3, რუსული ენის სწავლა სამშობლო ენის საშუალებით. ეს ხომ პირდაპირი ისარი იყო. ამ 10—12 წლის წინეთ სომხების სკოლები კავკასიაში გააუქმა მთავრობამ, რადგან იქ ყველა საგნების შესწავლა დედა ენაზე სწარმოებდა, უნდა ვიფიქროთ, რომ მეფეს არ მოეწონება ეს დადგენილება. ოჯახში ერთი მახინჯი მაინც მოიპოვებო, ნათქვამია და აი ამისთანა მახინჯათ მოგვევლინა კავკასიის სამეურნეო საზოგადოება. აქ მხოლოდ „დოკლადებს“ ადგენს ან ჯაშუში ცენზორი, ან პოლიციის მოხელე, ან არა და რომელიმე მშვიდარა ლიბერალი, თავმჯდომარეთაც ორი „ჩინოვნიკი“ ჰყავთ ამათ, რომ ყური უგდოთ გლეხს ყველაფერი აქვს, აკლია მხოლოდ კარგი „გოროდოვოი“. მაზრის უფროსის ჯანდიერის აზრით ეს ერთადერთი საშვალეება ყველა სენის განსაკურნავათ, ის მათ მოაწესრიგებს, გაასამართლებს, პოლიციაში წაათრევს, ქრთამებს აიღებს და ზურგსაც შეუხურებს. ამავე აზრს ეთანხმება კავკავის სასოფლო სამეურნეო საზოგადოებაც და აი იმ დროს, როდესაც კომიტეტები ბჭობენ კაბინეტებში, მოწინავე რაზმს რევოლუციონერებისას არ სძინავს და მიილტვის ასრულებაში მოიყვანოს ეს განჩინება. ამავე წ.-ში მკითხველი შეხვდება კორესპონდენციას როსტოვიდან. ჩვენ აქ მაზე არაფერს ვიტყვით. მხოლოდ შევადარებთ მას მთავრობის გამოცხადებას. მთავრობის სიტყვით გაფიცულთა რიცხვი 3000 იყო, როდესაც ისინი 10000-დე იყვნენ. მთავრობა ცრუობს, როცა ამბობს, რომ გაიფიცნენ მხოლოდ დონის როსტოვის ქარხანების მუშეებიო. ეს ტყუილია, მათთან ერთად გაფიცნენ ტაგანროგში, ტიხარეცკში, და ნოვოროსიაში. უსინდისო მთავრობამ მუშებს თოფები დაუშინა.

ის ამასაც მაღაეს, რადგან იცის, რომ ეს ააღელვებს საზოგადოებას, მაგრამ მაღაეს ძირიელ უხეიროთ. თუ დავთვალეთ დაჭრილები და დახოცილები, მისი სიტყვით ორ ქალაქზე როსტოვსა და ტიხორეცკზე მოდის ცხრამეტ-ცხრამეტი კაცი. ხომ ხედავთ რა ნამდვილი ციფრებია, თითქოს „ზაკაზი“ მიუყვითო.

თვის უკანასკნელ დღეებში მთავრობა ცდილობს როგორმე ისევ დადგეს ფეხზე და აი ის ერთი ხელით სცარცავს, ახრჩობს, ზოცავს, აციმბირებს, და რომ დამალოს ყველა ეს, მეორე ხელით მოწყალებას იმეტებს მაგრამ ამ მოწყალებასაც იმეტებს ისევ თავისებურათ, მეფურათ. ის გულუბრყვილათ ფიქრობს, რომ ამით ამაღლებს თავის თავს ხალხის თვალში. გამოვიდა რესკრიპტი, რომლითაც ნება ეძლევა უკან დაბრუნებისა მათ, ვინც სტუდენტების და პოლიტიკურ დემონსტრაციებში მონაწილეობა მიიღეს. თუმცა კი მათ არა აქვთ ნება სატახტო და საუნივერსიტეტო ქალაქებში მონაწილეობის მიღებისა. ისენი უნდა დაგზავნონ იმისთანა ადგილებში სადაც შეისწავლიან „წესრიგს“! წესრიგი უნდა შეისწავლონ იმით, ვინც თხოულობს წესრიგს, ვინც თვითპყრობელობას სთვლის უმწვერვალეს უწესრიგობათ!!! მეფის ეს მოწყალება გამოვიდა მისი სახელწოდების დღესასწაულის დღეს, 6 დეკემბერს, ეს ძლიერ მოსაწონია: მთელის წლის განმავლობაში, შეპყრობა, ჩამოხრჩობა და 6 დეკემბერს კი „მოწყალება“!!!

როგორ უცქერით ჩვენ ტერორს.

(წერილი ტფილისიდან).

ამ ბოლო დროს ტფილისში მეტათ გახშირდა ტერორი: თვე ისე არ გავა რომ ვინმე არ გამოასალმონ წუთი სოფელს ან მძიმეთ დაასახირონ. მუდამ მხოლოდ ის გესმის, თუ აი ამა და ამ პროვოკატორს გაუჩეხეს ცუდით თავი, არა და ეს ბრიგადირი ტყვიით სასიკვდილოთ დასჭრეს და სხვ... აშკარაა აქ მთელი ორგანიზაცია შემდგარა, რომელიც დღევანდელ ჩვენი ცხოვრების პირობებს იმ დასკვნამდე მიუყვანია, რომ გარეშე ტერორს სთვლიან საუკეთესო საშვალებათ სოციალისტურ მისწრაფებათა განსახორციელებლათ. ყოველ მოვლენას თავისი მიზეზები აქვს; რა მიზეზებმა გამოიწვია დღევანდელი ტერორი? აი საკითხი, რომელიც უნდა ჩვენ გადავჭრათ. სანამ თვით ტერორის დაფასებას შევუდგებით. ამ 2—3 წლის წინათ ჟანდარმთა და პოლიციელთა უდარდებლობა და ძილი რაღაც საარაქოს წარმოადგენდა. წრეები სოკოსავით იზრდებოდა, ავტაცია

აგიტაციაზე ზღებოდა, დღე და ღამე გაერთიანებული იყო, ყოველ კუთხეში, სადაც კი მუშა ბუდობდა, გაცხარებული მეცადინეობა და მზადება იყო. მარტო 1900 წ. ზაფხულში მომხდარმა გაფიცვამ მოიყვანა გონს მთავრობა და თვალეზი დააქვეტინა. მას აქეთ ჟანდარმთა სიფხიზლე და ძალა დღე დღეზე იზრდებოდა: გაამრავლეს აგენტები, შემოიღეს დვორნიკთა ინსტიტუტი, დააარსეს ეკრეთ წოდებული сыскное отделение, დაიპირეს და დაგზავნეს ტფილისიდან მუშათა საუკეთესო წარმომადგენელნი და სხვ... ამ ნაირათ წინააღმდეგური თავისუფლება მოისპო. ყოველი ნაბიჯი საშიში შეიქნა; წრეების გავრცელება—მოუხერხებელი, აგიტაცია მეტი სახიფათო, მოძრაობა გარეგნობით შეფერხდა. ასეთ პირობებში ზოგიერთებს მობეზრდა უმოძრაობა და მიმართა ტერორს... აი რითი აიხსნება ოდევანდელი ტერორი, აიხსნება მხოლოდ და კი არ გამართლდება. ჩვენ ვერა-გზით ვერ გავამართლებთ მას, ვერა გზით ვერ თანაუგრძნობთ მას. ცდება ის, ვინც ფიქრობს, ვითომ ტერორს შეეძლოს გამოაფხიზლოს ვითომ და მიძინებული მუშათა კლასიური თვითცნობიერება; ვინც ასე ფიქრობს მას ავიწყდება ის უბრალო ფსიხოლოგიური ჭეშმარიტება, რომ ერთხელ გაღვიძებულ კლასიურ ანტოგონიზმს ველარაფერი ჩააქრობს. ეს ანტოგონიზმი თანდათან იზრდება. მაშასადამე ტერორი ამ მხრით ყოველთა უმნიშვნელო და უადგილოა—ის ვერავის გამოაღვიძებს, რადგან ყველა ფხიზლობს, მას ის უკისრნია, რაც უიმისოდაც ასრულებულია. იქნება სხვაფერი იყოს რაიმე სასარგებლო ტერორი? ვნახოთ ესეც, მეტყვიან: ტერორი თავზარს დასცემს მთავრობას, შიშში ჩააგდებს და აიძულებს რეფორმის გზას დაადგესო, ისტორია სრულიად წინააღმდეგს გვეუბნება. რა რეფორმებისთვის აიძულა მთავრობა ევროპიულ ანარქისტების ეპიდემიურმა ტერორმა? რა შესძინა მან ხალხს? არაფერი! რა გააკეთა რუსეთში მესამოცდა ათე და მეოთხმოცე წლებში მომხდარმა ტერორმა? არაფერი.

განა ცოტა სისხლი დაიღვარა? განა ერთი და ორი საუკეთესო შვილი რუსეთისა იმსხვერპლა ამ შემცდარმა შეხედულებამ, და რალა შორს მივდივართ, რა გააკეთა თვით პატიოსან ბაღმაშევის თავგანწირვამ? თამამათ შეგვიძლია ვთქვათ, რომ 22 აპრილის მანიფესტაციას (თფილისში) გაცილებით უფრო ღრმა მნიშვნელობა აქვს და უფრო გვიახლოვებს ჩვენ უკანასკნელ მიზანს, მინემ რომელიმე მინისტრის მკვლელობა. და რათ არის ეს ასე? იმიტომ, რომ აქ ხალხია, იქ კი კერძო პირი, პირველი დაუშრობელი წყაროა, მეორე—დროებითია, ერთი აზვირთებული ზღვა არის ძლიერი და თავზარ დამცემი, მეორე მთის ნაკადულია—მოვარდება და ჩაქრება.

ამ 30 წლის წინათ რუსეთში კიდევ გამართლდებოდა რთმის ტერორი, თუ გინდ იმით, რომ იმ დროს რევოლუციონერ პარტიას მართო ინტელიგენცია წარმოადგენდა, ხალხი სრულ პასიურ როლს თამაშობდა; პირველს არავითარი კავშირი არ ჰქონდა მეორესთან, განსაკუთრებით ქალაქის პროლეტარიატთან.

დღეს კი მთელი რუსეთის ხალხი ფეხზე დგას და დღეს თუ ხვალ იერიში უნდა მიიტანოს თვითმპყრობელობის დასამხობათ, საცაა დაკრავს დიდებული საათი და სწორეთ ამ დროს შორს ვერ მჭვრეტელნი სისხლში ითითხნებიან. მერე ვის სისხლში? ვილაც წუწკი პროვოკატორის და ბინძურ ჯაშუშის სისხლში. ეს კი ნამეტანია. სირცხვილია ყოველიფერი თანდათანობის კანონს ემორჩილება. დღევანდელი ტერორი ნაძალადეგია.

როცა ყოველივე მომწიფდება, როცა ყოველის მხრიდან, ერთსა და იმავე დროს, ამ უზარმაზარ რუსეთისა მოისმის ხმა საბრძოლველი, ხალხი დაჰკრავს ბუკსა და ნალარას, მაშინ შეიძლება მახვილიც დაგვჭირდეს, მხოლოდ მაშინდელი ტერორი სულ სხვა იქნება—დანა ხორურგის ხელში სიცოცხლის მომკემია.

ამნაირათ ჩვენ სრული წინააღმდეგი ვართ ტერორის, რადგან ის ყოველად უვარგისი საშვალეებაა, სოციალურ საკითხის გადასაწყვეტათ; ის ქსაქსავს და ასუსტებს ჩვენ ძალას.

ვინც ჩვენ ორგანიზაციას ეკუთნის, უნდა ემორჩილებოდეს საერთო განაჩენს და რევოლუციონერ მოძრაობის შემაფერებლათ სთვლიდეს ტერორს.

ვინც წინააღმდეგი შეხედულებიასა, ის აფერხებს საერთო საქმეს. ამ კითხვაზედ შემდეგში უფრო ვრცლათ მოვილაპარაკებთ.

ბათომიდან მივიღეთ შემდეგი დებეზა.

მ) დეკემბერს როტშილდის მუშები გავიფიცენით. მიზეზი იყო ეგრედ წოდებული „ვიიტკები“. მოვითხოვეთ: სახალხო სახლის აგება, სახალწლო საჩუქარი—ერთი თვის ჯამაგირი ზედმეტი. საავადმყოფო—ტფილისის რკინის გზის პირობებით, ერთი აბაზის მომატება იმ მუშებისთვის, რომლებიც დღეში 19 შაურს იღებენ, დათხოვნა სამსახურიდან რამდენიმე ჯაშუშისა და სხვა. ზავოდმა უარი გამოგვიცხადა, მაგრამ ჩუმათ კი ცდილობდა როგორმე შეგვრიგებოდა. დღეს 17 ყველა მუშებმა „რასჩოტი“ მოვითხოვეთ. გვთხოვეს 'შაფათამდე' მოცდა, გამოვბრუნდათ ვიქნებოდით ათასზე მეტი კაცი, გზაზე შემოსძახეს სიმღერა „ნეტა რას ნაღვლობ ვაჟაკო“ (ამ სიმღერას ავკასიის მუშები მარსელიეზას მაგიერათ მღერიან), ხალხი

გაცოცხლდა, სახელდაწელოთ ავადრიალეთ წითელი ხელსახოც-
გაისმა ძაბილი: „გაუმარჯოს თავისუფლებას, ძირს თვითმპყრობე-
ლობა“. პატარა ხანს უკან მოიტანეს წითელი აბრეშუმის ხელსახო-
ცი. ხალხის აღტაცება უმწვერვალესობამდი მივიდა, გამოჩნდა ორა-
ტორი—მუშა, რომელმაც მხურვალე გამამხნევებელი სიტყვა წარმოს-
თქვა. ორი ვერსი გზა გავიარეთ და საუცხოვოთ ჩაიარა. სალდათები
შემოგვხდნენ გზაში. მუშებმა დაუძახეს „братцы солдаты да здра-
вствует свобода“ (ძმებო სალდათებო, გაუმარჯოს თავისუფლებას).
იმათაც ქულები მოიხადეს „да здравствует свобода товарищи“!
(გაუმარჯოს თავისუფლებას ამხანაგებო).

გაფიცვის შედეგს გაცნობებთ.

მუშა.

რედაქციისათვის.

სხვა და სხვა ხელ შემწულ პირობების გამო, ვერ ვპირდებით
მკითხველს „ბრძოლის“ ნომრების პერიოდულ გამოცემას, მაგრამ
რედაქცია ეცდება რაც შეიძლება ხშირათ მიაწოდოს მკითხველს
ბრძოლის ახალი ნომრები და წინ შეეგებოს ყველა იმ მოთხოვნი-
ლებებს, რომელთაც უღვიძებს შეგნებულ პროლეტარიატს თანა-
მედროვე ცხოვრების პირობები, და რომელთა დასაკმაყოფი-
ლებლათ იძულებულია არა-ლეგალურ პრესას მიმართოს. ამი-
სათვის საჭიროა რედაქციასა და მკითხველთა შორის დამყარ-
დეს მჭიდრო კავშირი, სრული ურთი-ერთობა. ვთხოვთ ყველას
შეძლებისა და გვარათ მოგვაწოდონ ცნობები მუშათა მოძრაობის და
აგრეთვე მთავრობის და კაპიტალისტთა უმგვანო საქციელის შესა-
ხებ, შეგვატყობინონ ყველა საყურადღებო ცნობები, რომელიც სა-
ზოგადოთ მუშის მდგომარეობას შეეხება და ახასიათებს.

ვეგებებით ჩვენს ახალ მოძმეთ! ვეგებებით მათ გამოსვლას
საერთო ასპარეზზე ჩვენთან ერთათ! გაუმარჯოს მუშათა საქმეს, გაუ-

მარჯოს რუსეთის ტახტის დამხობას, ჩვენს ხელებზე ბორკილის
შესახსნელათ და პროლეტარიის გასამარჯვებლათ. აჰა ძმებო ჩვენი
ხელი და გულიც!...

გამოვიდა სომხურ ენაზე სოციალ-დემოკრატიული ჟურნალი

„პ რ ო ლ ე ტ ა რ ი“

ყოველივე საჭირო ცნობა გთხოვთ მოგვაწოდოთ შემდეგი ადრესით.

J. H. W. Dietz Nachf (G. m. b. H) in Stuttgart.

სტამბა „ბრძოლისა“.

გლახკასოვის მდგომარეობის შესახებ ამიერ- კავკასიაში.

(„პროლეტარიატის ბრძოლა“ — № 7, 1904 წ.)

როგორც ვიცით ამიერ-კავკასიაში ბატონ-ყმობა არსებობდა მხოლოდ ტფილისის და ქუთაისის გუბერნიებში. რუსეთის მართველობის შემოღების შემდეგ, მრავალ მიზეზების გამო, რომლების განხილვაში ჩვენ აქ ვერ შევალთ, დასახელებულ გუბერნიებში ბატონ-ყმური ურთი-ერთობა ძლიერ გამწვავდა და მთავრობისათვის მეტათ საშიშარი მიმართულება მიიღო. ასე რომ თვითმპყრობელ მეფეს, რომ ყმა არ გაენთავისუფლებინა, უეჭველია, ყმა თითონ გაინთავისუფლებდა თავს, თვითმპყრობელი მეფე ალექსანდრე მეორე კარგათ ხედავდა, რომ თუ ის არ ჩამოართმევდა მემატონეთ ყმებს და თითონ არ დაეპატრონებოდა იმათ, გლეხების აჯანყება აუცილებელი იყო და ეს ხომ მეტათ საშიშ მდგომარეობაში ჩააყენებდა თვითმპყრობელობის საქმეს. ამიტომ, როგორც ვიცით, მან 1861 წელს ჩამოართვა ყმები რუსეთის თავად-აზნაურობას რ შემდეგ, 1864—1867 წლებში ეს „რეფორმა“ ჩვენშიაც შემოღებულ იქმნა: გლეხი განთავისუფლდა კი რძო მემატონეთა პირად დამოკიდებულებისაგან, ე. ი. მემატონეთ ამის შემდეგ აღარ შეეძლოთ თავის ნებით გლეხის ოჯახის აკლება, მისი ცოლ-შვილის გაუპატიურება და შინა-ყმათ წაყვანა. მაგრამ იმავე დროს ნივთიერათ გლეხი ისევ წინანდელ ბატონის ხელში დარჩა, რადგანაც ის მიწა ადგილი, რომელზეც გლეხს თავის სახლ-კარი ჰქონდა და რის მეოხებითაც ის ცოლ შვილს არჩენდა, და რომელიც მრავალი საუკუნოების განმავლობაში მის სარგებლობაში იყო, მემატონეს საკუთრებათ იქნა აღიარებული. ამ გარემოების წყალობით გლეხი ფაქტიურათ ისევ თავად-აზნაურობის მორჩილი შეიქმნა. მართალია, გლეხს ვითომც უფლება მიეცა თავის „ნადელის“ გამოსყიდვისა და მით მემამულის ბრჭყალებისაგან განთავისუფლებისა, მაგრამ როგორც ვიცით ეს უფლება მხოლოდ ქალაქებზე დარჩა. მართალია, დროებით-ვალდებულ გლეხების ერთმა ნაწილმა გამოიყიდა მამასისხლათ თავიანთი ერთი ციდა „ნადელები“.

მაგრამ უმრავლესობისათვის ეს გამოყიდვა შეუძლებელი გახდა, რადგან გლეხის მიერ თავის დახსნა სავსებით მემამულეთა ნება-ყოფლობაზე იქმნა დამოკიდებული და ძლიერ ხელსაყრელი და სასარგებლო გამოდგა მემამულეთათვის, მემამულეებმა ყოველგვარი ხერხი იხმარეს, რათა რიგიანათ ესარგებლათ, და რაც ყმების ჩამორთმევით დააკლდათ ამით მაინც აენაზღაურებინათ. მემამულეები ან სრულებით უარს ეუბნებოდნენ გლეხებს „ნადელების“ გამოყიდვაზე ან მხოლოდ მაშინ თანხმდებოდნენ, როცა გლეხები ერთი ხუთათ და ერთი ათად აძლევდნენ ფასს იმ მიწა-ადგილებში, რომელიც მისივე ხელით იყო ვაკეთებული და მოშენებული და, რომელიც არასოდეს სხვის საკუთრებას არ შეადგენდა. გლეხების დროებითი ვალდებულება მემამულეთა წინაშე, „მოწყალე ხელმწის“ მიერ დაკანონებული, ძლიერ იარაღით გამოდგა მემამულეთა ხელში გლეხების დასამონებლათ და დასაბეჩავებლათ. ეს ვალდებულება მარტო იმაში კი არ მდგომარეობს, რომ გლეხებმა მოსავლის ერთი მეოთხედი უნდა აძლიონ მემამულეს. საქმეც იმაშია, რომ ამით მემამულეს სრული საშუალება ეძლევა ყოველ მხრივ შეავიწროვოს გლეხი, შეავიწროვოს იმ ზომამდე, რომ მეოთხედის სახელით მის შემოსავალს მთელათ დაეპატრონოს. ამავე დროს ყურადღების ღირსია ის გარემოება, რომ სულ ერთია გლეხი ამუშავებს თუ არა „სანადელო“ მიწას, მემამულეს მან მაინც უნდა აძლიოს დაკანონებული მეოთხედი; გარდა ამისა მემამულეს კანონი ნებას აძლევს აყაროს „სანადელო“ მიწიდან თავისი მამულის საზღვრების გასასწორებლათ და სადმე სხვა ადგილას მიუზომოს ამავე ზომის მიწა. მართალია, ამ შემთხვევაში საჭიროა გლეხის თანხმობა, მაგრამ მემამულეს ხელში ათასგვარი საშუალება აქვს აიძულოს გლეხი, რომ ასეთი თანხმობა გამოსტყუოს.

დროებით ვალდებულ გლეხების მონურ მდგომარეობას კიდევ უფრო აშკარათ მოწმობს, სხვათა შორის ის გარემოებაც, რომ მემამულეთა ძალმომრეობისა და შევიწროების გამო მოთმინებიდან გამოსულმა გლეხმა თუ ვინიციობაა მათ წინააღმდეგ რამე დანაშაული ჩაიდინა, რუსეთის კანონები მას სჯის და ასამართლებს არა როგორც თავისუფალ და თანასწორ ადამიანს, არამედ როგორც მემამულის მორჩილს; ესე იგი „სამართალი“ ამ შემთხვევაში დროებით ვალდებულ გლეხსა და მემამულეს შორის ხედავს ისეთ დამოკიდებულებას, როგორიც არსებობს უმცროს და უფროს მოხელეთა შორის; ყველამ კარგათ უწყის თუ ასეთ შემთხვევებში, როგორ სასტიკათ სჯის „სამართალი“. მეფის მთავრობა ამასაც არ დასჯერდა. მემამულეთა ინტერესები მოითხოვდნენ, რომ მათსა და დროებით ვალდებულ გლეხებს შორის ჩამოვარდნილ დავის და უთანხმოების გარჩევა და საზო-

გადოთ მათ შორის ურთიერთობის გაწესრიგება მთავრობას იხსნა პირებისათვის მიენდო, რომელნიც უწინარეს ყოველისა მემამულეთა ინტერესებს დაიცავდნენ. ასეთი პირები სად უნდა გამოეძებნათ, თუ არ თვით მემამულეები? და აი ხალხის სისხლის მოწველთა მფარველმა მთავრობამ დააკანონა: დროებით ვალდებულ გლეხთა და მემამულეთა შორის ურთიერთობის მოწესრიგება მიენდოს მომრიგებელ შუა-კაცთ, რომლებიც უსათუოდ მემამულეებისაგან უნდა იქნენ არჩეულნიო. არავისთვის გასაკვირველი არ უნდა იყოს, რომ ასეთი შუა-კაცები, რომლებსაც კანონით დიდი უფლებები აქვთ მინიჭებული, უწინარეს ყოველისა თავის, ე. ი. მემამულეების ინტერესებს დაიცავდნენ; ამნაირათ სოფელში ისევ წინანდელი ბატონ-ყმური ურთიერთობა რჩებოდა. რომ ეს ასე მოხდა, რომ აქ ოდნავაც გადაქარბებული არაფერი არ არის, ამას მოწმობს სხვათა შორის, ისეთი ოფიციალური მწერალი, როგორიც არის თავ. გ. მ. თუმანოვი, ვაზ. „ახალი მიმოხილვის“ რედაქტორი; მას, ვკონებ, ვერავინ ვერ დასწამებს გლეხების მომხრეობას; აი რას ამბობს ის: „ახალი წესების (გლეხთა დებულებაზეა ლაპარაკი) განხორციელების დროს გლეხი დამოკიდებულია ადგილობრივ მომრიგებელ შუა-კაცთა თვითნებობაზე. თუ მივიღეთ მხედველობაში, რომ ეს უკანასკნელი ახალი წესებით იკრიბებიან განსაკუთრებით ადგილობრივ მიწათმფლობელთაგან, მაშინ ადვილათ გავიგებთ, ვის ინტერესებს დაიცვენ მომრიგებელი შუა-კაცები თავის ფართო უფლებებით, და აქედან აშკარაა, რომ ნამდვილი ბატონ-ყმური ურთიერთობის გამეფებამდის დიდი მანძილი აღარ არის“. ეს ბატონ-ყმური ურთიერთობა, სიტყვით ვითომც გაუქმებული თვითმპყრობელი მეფის მიერ, ნამდვილათ ხელ-ახლად დამკვიდრდა სოფლის ცხოვრებაში. საკვირველი მხოლოდ ის არის, რომ ამ ფაქტებს დღეს აღარავინ არ მალავს, თითქმის ოფიციალური დაწესებულებანი და პირები იძულებული არიან ეს აღიარონ. ეს ამბავი მეტათ საგულისხმოა ხალხის კეთილდღეობისათვის თვითმპყრობელობის მოღვაწეობის დასახასიათებლათ. აი ღირსეული ნაყოფი მისი შეუწყვეტელ მეცადინეობისა და მზრუნველობისა ხალხის საბედნიეროთ; ხალხი ნივთიერათ გაყვლეფილი და გატყუებული, იურიდიულათ მოკლებული ყოველგვარ ადამიანურ უფლებას, ხალხი ვითომდა ყმობიდან განთავისუფლებული ფაქტიურათ ისევ ყმად ხდება!..

რუსეთის შიდა გუბერნიებში დროებით ვალდებულება მოისპო 1882 წლიდან და თავის დახსნა სავალდებულოთ იქნა აღიარებული; ჩვენი-კი ეს დროებითი მდგომარეობა დღემდის არსებობს და დროებითის მაგიერ იგი სამუდამოთ გარდაიქცა. დროებით ვალდებულ გლეხთა რიცხვი დღეს ტფი-

ლისის და ქუთაისის გუბერნიებში საკმარისათ დიდია: ორივე გუბერნიებში ირიცხება არა ნაკლებ 40,000 კომლისა, რომელთაგან 22,000 ქუთაისის გუბერნიაშია: მაგრამ შეიძლება ვინმემ იფიქროს, რომ ასე შევიწროებული და განუკითხავ მდგომარეობაში იურიდიულათ მხოლოდ დროებით ვალდებული გლეხები იყოს, და გლეხ-კაცობის დანარჩენი ნაწილი შედარებით უკეთესს პირობებში ცხოვრობდეს. გაცივნოთ და გავიგებთ.

პირველათ გავეცნოთ **ხიზნების** მდგომარეობას. ესენიც, როგორც დროებით ვალდებული გლეხები, ამიერ-კავკასიაში მხოლოდ ტფილისის და ქუთაისის გუბერნიაში ცხოვრობენ. ხიზნების სათავე ბატონ-ყმურ ურთიერთობაში უნდა ვეძიოთ. როცა მემატონე უზომოთ აწუხებდა ყმას, ეს უკანასკნელი გარბოდა და ეხიზნებოდა სხვა მემამულის მიწაზე უფრო შეღავათიან პირობებით. ეს პირობა იყო სიტყვიერი, მაგრამ ორივე მხრისაგან ხელ-შეუხებელი. ასეთი იყო ჩვეულების ძალა, რომელიც სჯულზე უმტკიცესია. ამ პირობის ძალით, ხიზანი ვალდებული იყო მემამულის სასარგებლოთ მიწის მოსავლის განსაზღვრული ნაწილი ეხადა; ეს გადასახადი ყველგან ერთნაირი არ იყო; მაგრამ ხიზანი არსად არ იყო ბატონ-ყმურ დამოკიდებულებაში მემამულესაგან და ამ მხრით მისი მდგომარეობა არსებითათ განსხვავდებოდა ყმების მდგომარეობისაგან. ამიტომ აშკარაა, რომ ეგრეთ წოდებული საგლეხო რეფორმა, რომლის ძალით გასული საუკუნის მესამოცე წლებში მემატონეთ ყმები ჩამოართვეს, ხიზნებს სრულებით არ შეეხებია. ამ რეფორმის შემდეგ ხიზნები დარჩნენ კანონს გარეშე; თვითმპყრობელ მთავრობამ ისინი დაუტოვა საყვლეფათ და დასარბევათ მემამულეებს. პირველ ხანებში ხიზნებსა და მემამულეთ შორის ურთი-ერთობა ძველებურათ იყო. დავას და აყალ-მაყალს ჯერ მათ შორის ადგილი არ ჰქონდა. მაგრამ რამდენიმე ხნის შემდეგ, მემამულეთა მოთხოვნილებანი გართულდა; რაც დრო გადიოდა, უდარდელი და უსაქმური რასაკვირველია, ისინი ყოველ შემთხვევით სარგებლობდნენ, რომ სოფლის მუშისაგან, ე. ი. გლეხისაგანაც, რაც შეიძლება მეტი სისხლი გამოეწოვათ. თავის-თავათ იგულისხმება, რომ ამიერიდან ხიზნებს ისინი მოსვენებას აღარ მისცემდნენ, და ამ უკანასკნელთა მშვიდი ცხოვრება საზღვრით დაიარღვეოდა. პირველი ნაბიჯი მემამულეებისა ხიზნების შევიწროებისაკენ გადადგმული იყო ღალის მომატებით, იქვი არ არის რომ ამ გარემოებას ხიზნებმა ეჭვის თვალით შეხედეს და უკმაყოფილება გამოაცხადეს. ამათში მაშინვე დაიბადა აზრი, რომ თუ ერთხელ ასეთივე ცვლილება მოხდა, შემდეგ იგი ჩვეულებათ გარდაიქცევა, ასე რომ მემამულეთ ამის შემდეგ ყოველთვის ნება ექნებათ უმატონ ღალას და გადასახადს ჩვენდა დაუკითხავათ, რაც

ჩვეულებას ეწინააღმდეგებაო. ამას ბევრი ლოდიანი აღარ დასჭირდება. მემამულეებმა ერთბაშად ასწიეს ღალა და მოუმატეს გადასახადი ხიზნებს, ხოლო როცა ეს უკანასკნელი უარს უტყუებდნენ ასეთ მომატებაზე, მემამულეები სასამართლოსკენ მიეშურებოდნენ საჩივრებით. სასამართლოები ყოველთვის მზად იყვნენ მემამულეების თხოვნა დაეკმაყოფილებიათ, და აკმაყოფილებდნენ კიდევ: ხიზნებს უმატებდნენ ღალას და თუ ამ მომატებული ღალის გარდახდაზე უარს იტყოდნენ, იმ შემთხვევაში თავისი შრომით და ჯაფით გაშენებული მიწებიდან უნდა აყრილიყვნენ და სადმე გადასახლებულიყვნენ. მე-XIX-ე საუკუნის მეოთხმოცე წლებში მეტად გახშირდა ასეთი შემთხვევა: თვითმპყრობელობის მიერ ამის უუკრადლებოთ დატოვება შეუძლებელი იყო. მთავრობა იძულებული შეიქნა ჩარეულიყო ხიზნებსა და მემამულეთ შორის ატეხილ დავა-უკმაყოფილებაში. თვითმპყრობელი მთავრობის ადგილობრივმა მოხელეებმა განიზრახეს ხიზნების საქმის მოწესრიგება და მათთვის რაიმე დებულების გამოცემა. ამ მიზნით იმათ მოიხმეს მხოლოდ ერთი დაინტერესებული მხარე, სახელდობრ მემამულეები, და მხოლოდ მათ ჩვენებაზე დაამყარეს თავისი დასკვნა. მიწათმფლობელთა აზრით, ხიზნებს უბრალო მოიჯარენი არიან, და როგორც ასეთები ისინი უნდა დაემორჩილონ მემამულეთა ყოველგვარ მოთხოვნილებას, წინააღმდეგ შემთხვევაში უნდა აიბარგონ და საითაც სურთ, იქ გარდაიხვეწონ. კავკასიის ადგილობრივმა მთავრობამ ამის თანახმად შეიმუშავა პროექტი ხაზანთა დებულების შესახებ და 1884 წლის დამლევს ეს პროექტი გაიგზავნა შესამოწმებლათ პეტერბურგში. „ამნაირათ—ამბობს ზევით დასახელებული აგტორი ამ პროექტის შესახებ,—ის დაწესებულებანი, რომლებიც მოწოდებული იყვნენ გლეხების მდგომარეობის გასაუმჯობესებლათ, ამათი შემავიწროებელი გამოდგენო“. ეს ასეც უნდა მომხდარიყო. ბ-ნი თუმანოვი უწინარეს ყოვლისა ცდებოდა იმაში, რომ რუსეთის თვითმპყრობელ მტარვალს, ოდესმე მოეწოდებოდა რომელიმე დაწესებულება გლეხების მდგომარეობის გასაუმჯობესებლათ; ეს ზღაპარი გაავრცელეს საზოგადოებაში და მწერლობაში ხალხის სისხლის მსმელმა მინისტრებმა და თვითმპყრობელი მეფის საზიზღარმა მოხელეებმა, ერთი მხრით, და ზოგიერთმა გულ-უბრყვილო ლიბერალებმა, მეორე მხრით. ხოლო ჩვენთვის-კი ცხადია, თუ როგორ იღვწის და ზრუნავს თვითმპყრობელი რუსეთის მტარვალი და მისი მოხელეები მშრომელ ხალხისათვის საზოგადოთ და გლეხ-კაცობისთვის კერძოთ. გავიდა რამდენიმე წელიწადი, სანამ პეტერბურგში ხიზნების შესახებ დებულებას ამტკიცებდნენ, და მხოლოდ 1891 წელს ელირსა მას ეს დამტკიცება. რა მისცა ამ დებულებამ დაინტერესებულ მხარეებს, ე. ი. ხიზნებს ერთი მხრით, და მემამულე-

ლეებს, მეორე მხრით? 1891 წლის დებულება ხიზნებზე აშკარათ გვეუბნება, რომ თვითმპყრობელ მთავრობას შესახედავით არც მწვადის დაწვა ნდომებია და არც შამფურის. თავისთავათ იგულისხმება, რომ მისი თანაგრძნობა მემამულეების მხარეზე უნდა ყოფილიყო, როგორც ყოველთვის; მაგრამ იმავე დროს მას უპირველესათ თავისი თავის დაცვა აქვს მხედველობაში. ამიტომ თვითმპყრობელ მთავრობას ვერ გაუხედავს პირდაპირ ეთქვა ხიზნებისთვის: თქვენ უბრალო მოიჯარადრენი ხართ და ამიტომ, თუ მემამულეთა მიწაზე გსურთ იცხოვროთ, ვალდებული ხართ დაეპირჩილოთ ყველა მათ მოთხოვნილებასო. მთავრობას უფიქრია: ვაი თუ ასეთმა პირდაპირმა განცხადებამ უკმაყოფილება გამოიწვიოს ხიზნებში; ამ უკმაყოფილებას, უიქველია, ამათი საერთო აჯანყება მოყვება; ეს სიკვდილის დღის მოახლოვებას მოასწავებს, ამიტომ მთავრობამ მართალია ხიზნები არსებით მოიჯარადრეებათ იცნა, მაგრამ მემამულეების მიერ ღალის მომატება და მით უმეტეს მათი აყრა ზოგიერთ პირობებით შეზღუდა; მაგალითათ, მემამულეს შეუძლიან აყაროს ხიზანი; მაგრამ მან უნდა დაითანხმოს იგი, თუ გინცობაა, ეს უკანასკნელი ნებაყოფლობით თანახმა არ გაუხდა, მაშინ მემამულეს უფლება აქვს ძალით აყაროს იგი; მაგრამ ამ შემთხვევაში მემამულე ვალდებულია ორკეცათ უზლოს ხიზანს ყოველგვარი ხარჯი, რაც-კი ამ უკანასკნელს გაუწევია მემამულის მიწაზე. მთელ ამ დებულებაში ერთათ-ერთი მუხლი იყო, რომელიც რამდენიმეთ იფარავდა ხიზანს მემამულის აულაგმავი თვითნებობისაგან, მაგრამ წარმოიდგინეთ, რომ ამ უბრალო დათმობა-მატ-კი ააღელვა და შეაშფოთა მემამულენი. როგორ თუ ჩვენ მთავრობა ვალდებულით გვხდის ორკეცათ ვუზლოთ ხიზნებს იმ ნაშენებ-ნაქეთებისთვის, რომელიც იმათ ჩვენ მიწაზე გაუწევიათო? ეს ჩვენი დალუპვა და გაძარცვააო? როგორ თუ მთავრობა ჩვენ ინტერესებს არ იცავს ზ ხიზნებს მომხრეობას უწევსო? მაშინვე გამართეს კრებები, შეადგინეს ზ გაგზავნეს თხოვნები და შუამდგომლობანი თავიანთ ინტერესების კვალობაზე და ბოლოს კიდევაც მიიღწიეს მიზანს: „მოწყალე“ ხელმწიფემ, ნიკოლოზ მეორემ ყურად იღო მემამულეთა მოთხოვნილება და 1900 წლის დებულებით ის მცირეოდენი მთავრელობაც წაართვა ხიზნებს, რომელსაც რამდენიმეთ უწევდა მათ 1891 წლის დებულება. 1900 წ. დებულებამ ხიზნები უბრალო მოიჯარადრეებათ იცნა; მემამულეს შეუძლიან, როგორც სურს მოუმატოს ღალას; თუ ხიზანი თანხმა არ გაუხდა შეუძლია აყაროს და, ამ შემთხვევაში მემამულე ვალდებულია უზლოს ხიზანს შენობების ღირებულება, მორჩა და გათავდა. 1891 წლის დებულებას, რომელიც, როგორც დავინახეთ ცოტაოდენ მთავრელობას უწევდა ხიზნებს, დაქრთამული და პირ-მოთნე მოხე-

ლევები უმაღლედენ და არ უმხელდენ ხიზნებს. სამაგიეროთ 1906 წლის დებულების შესრულებას-კი მაშინვე მიჰყვეს ხელი გახარებული მაგამულებმა, მაგრამ ამ დებულების განხორციელება ცხოვრებაში ძნელი გამოდგა; მთავრობის მოხელეთა და მიწათ-მფლობელთა ცემა-ტყემა, კერძო აჯანყებანი და რამდენიმე შემამულეთა მოკვლა, — აი როგორ მიეგებენ ხიზნები ამ დებულების განხორციელების ცდას. ჯერ სამი წელიწადი ძლივს გავიდა ამ დებულების გამოქვეყნების შემდეგ, და მიუხედავად ამისა ამ მოკლე ხნის განმავლობაში ჩვენ მოწამენი ვიყავით მრავალ შეტაკებათა, ერთი მხრით მთავრობის და მიწათ-მფლობელთა და მეორეს მხრით ხიზნებს შორის, რომლებიც უმეტეს ნაწილათ სისხლის ღვრით თავდებოდნენ. და ეს ასეც უნდა მომხდარიყო! ახალმა დებულებამ ხიზნები გამოიწვია საომრათ. დღეს არც ერთი ხიზანი უზრუნველყოფილი არ არის, რომ ხვალ მას შემამულე არ ეტყვის: წადი, გამეცალე ჩემი მიწიდგან! რა უნდა ჭნას მაშინ ხიზანმა? ადგეს და თავისი სისხლით და ოფლით მორწყული ყოველგვარი ნაშენები და ნაკეთები სრულებით მუქთათ უნდა დაუომოს შემამულეს და თითონ უნდა გადაესახლოს სხვაგან. მაგრამ სად?.. რა გასაკვირია, რომ ამას ადვილათ არ დათმობს ხიზანი; თუმც ამან სისხლის დაღვრა მოითხოვოს, რასაც მართლაც ვხედავთ ცხოვრებაში.

მაგრამ აქ არის ერთი საგულისხმიერო გარემოება. ამ შეტაკების დროს ხიზანი ძალა-უნებურათ იგებს, რომ მისი მტერი მართლ შემამულე კი არ არის, პირიქით მისთვის აშკარა ხდება, რომ მისი უმთავრესი მტერი არის ის, ვინც მხარს დაუჭერს მიწათ-მფლობელთა და სცემს კანონებს იმათ სასარგებლოთ. ამიტომ მისი ზიზლი და შურის-ძიება გადადის თვითმპყრობელ მთავრობაზე და მის მოხელეებზე. ხიზნების საქმეში რუსეთის დღევანდელმა მთავრობამ ნათლათ და აშკარათ დაამტკიცა, რომ იგი მომხრეობს და იცავს მხოლოდ მდიდრებს და კერძო მიწათ-მფლობელს. მშრომელი ხალხი-კი მხოლოდ იმათ გასამდიდრებლათ და გასასუქებლათ მიაჩნია. ამნაირათ იგი, ე. ი. მთავრობა, ნებისთ და უნებლიეთ, თითონვე ლესავს იმ მახვილს, რომლითაც მას ყელი უნდა გამოსჭრან.

ჩვენ ზევით ვთქვით, რომ ბატონ-ყმობა ამიერ-კავკასიაში არსებობდა მხოლოდ ორ გუბერნიაში: ქუთაისის და ტფილისის. დანარჩენ გუბერნიებში: ე. ი. ბაქოს, ერევნის და განჯის, სადაც ცხოვრობენ სომხები და თათრები, ბატონ-ყმური წეს-წყობილება არ განვითარებულა. იქ ყოველგვარი მიწა-ადგილი, გარდა იმ მიწებისა, რომლებიც შეადგენენ ეზოს და რომლებიც ეკირა სხვა-და-სხვა შენობებს, შეადგენდა მხოლოდ ერთი პირის, სახელდობრ სახელმწიფოს უფროსის, იმამის კუთვნილებას, ეს უკანასკნელი ნიშნავდა პროვინციების

გამგეობათ ხანებს, ბეგებს, მელიქებს, ანუ ალაღარებს, ლებიკ მათდა მინდობილობით პროვინციებში ვალდებულნი იყვნენ სახელმწიფოს უფროსისათვის მოეკრიბათ ხარჯი და სხვა-და-სხვა გადასახადი, ამ ნაირათ ეს ბეგები, მელიქები ალაღარები იყვნენ სახელმწიფოს უფროსის მიერ დაყენებული მოხელეები. ჯილდოთ ისინი ლეზულობდნენ პირდაპირ მიწის მოსავლიდან, იშვიათათ ფულით; ასეთი გადასახადის რაოდენობა ერთხელ და სამუდამოთ გარდაწყვეტილი იყო. გარდა ამისა, იმათ არ ჰქონდათ არავითარი უფლება არც მიწა-ადგილზე, რომლებიც მცხოვრებთა სარგებლობაში იყო, და არც თვით მცხოვრებთა პიროვნებაზე; ერთი სიტყვით, აქ ბატონ-ყმურ ურთიერთობას ადგილი არ ჰქონებია. მაგრამ გარემოება შეიცვალა, როცა ეს ადგილები რუსეთის მთავრობამ დაიპყრო, თვითმპყრობელი მეფის მოხელეები აღზრდილნი ბატონ-ყმურ ნიადაგზე და გაელენთილი ბატონ-ყმურ იდეებით, ყოველგან ბატონ-ყმურ წესწყობილებას ხედვიდნენ. ამათი შეხედულებით, ბეგები, მელიქები და ალაღარები ნამდვილი მებატონეები იყვნენ; მიწაც და ყმებიც მათ ეკუთვნოდათ. ასეთი აზრი პირველათ კავკასიის მთავარ-მართებელმა ერმოლოვმა წარმოსთქვა, და ამის შემდეგ ხსენებულ ადგილებში იწყო განვითარება ბატონ-ყმურ ურთიერთობამ. მაგრამ ასეთი ზომის სიყალბე მეტათ თვალ-საჩინო იყო და საკმარისი იყო სულ მცირე დაკვირვება, რომ ეს აღმოჩენილიყო: გასული საუკუნის მეორმოცე წლებში სენატორ განის რევიზიის წყალობით ეს შეხედულება უარყოფილი იქმნა, და კავკასიის მთავრობა ისევ იძულებული გახდა განკარგულება მოეხდინა, რომ ბეგებისათვის და მელიქებისათვის ჩამოერთვათ მიწები და ყმები, და ამის სანაზღაუროთ იმათთვის პენსიები დაენიშნათ. რა თქმა უნდა, რომ ეს არ მოეწონათ შემთხვევით გაბედნიერებულ ბეგებს და მელიქებს, და მთავრობას განუცხადეს თავისი უკმაყოფილება. მთავრობისათვის-კი ესენი იმ დროს უფრო საჭირო და გამოსადეგნი იყვნენ, ვინემ გლეხები, ვინაიდგან ამათი საშვალე-ბით მთავრობას ადვილათ შეეძლო ახალ-შემოერთებული ქვეყნების დამშვიდება და ხალხის დამორჩილება. ამიტომ საჭირო იყო ბეგების და მელიქების მომხრობა და მთავრობამაც დაუთმო მათ; ბეგების და მელიქების თავ-გამოდებული მოსარჩლე შეიქმნა მტარვალ მეფის, ნიკოლოზ პირველის მოადგილე კავკასიაში, ცნობილი თავის „ლიბერალობით“, თავ. ვორონცოვი. მან აღძრა შუამდგომლობა თვითმპყრობელ მეფის წინაშე, რომ მთავრობის ინტერესებისათვის საჭიროა ბეგების და მელიქების მომადლიერება; ამიტომ მთავრობამ იმათ მინიჭებული უფლებები კი არ უნდა წაართვას, არამედ რაც შეიძლება კიდევ მეტი უფლებები მისცეს, გახადოს ისინი ნამდვილ მემამულეებათ და გლეხები-კი იმათ მიწებზე მოსახლეებათ. რა ვუყოთ

მერე, რომ ამით დაიჩაგრება ხალხი, სამაგიეროთ გაიმარჯვებს თვითმპყრობელობის საქმეო. ვორონცოვის აზრით, ამას თხოულობდა რუსეთის პოლიტიკა, ანუ თვითმპყრობელობის ინტერესი ამიერ-კავკასიაში. მტარვალ მფუე მაშინვე დაეთანხმა თავის ერთგულ მოსამსახურეს და ხალხის მოღალატეს—ვორონცოვს. ნიკოლოზ პირველმა ისიც აღიარა, რომ ბეგებისათვის და მელიქებისათვის მიწის წართმევა დიდი შეცდომა იყო. ამნაირათ, ასე აშკარათ უსამართლობის ჩადენით ბეგები, მელიქები და აღალარები გამოაცხადეს იმ მიწების მესაკუთრეებათ, რომლებიც საუკუნოების განმავლობაში გლეხების ხელში იყო სასაგრებლოთ და ამათი ოფლით იყო განაყოფიერებული. მაგრამ ამავე დროს თვით გლეხები ვერ გამოაცხადეს ბეგების და მელიქების ყმებათ; ისინი სახელმწიფო გლეხებათ აღიარეს. ვის შეეძლო იმის ჩვენება რომ აქ აშკარა წინააღმდეგობა იყო: თუ გლეხები ყმები არ იყვნენ, როგორ მოხდა, რომ ისინი კერძო მემამულეთა მიწებზე იყვნენ დასახლებულნი? თუ ისინი სახელმწიფო გლეხები იყვნენ იმ შემთხვევაში ის მიწები, რომლებზედაც ისინი ესახლენ სახაზინო უნდა ყოფილიყო, თუ იმათი საკუთრება არა. ეს გლეხები გარდა იმისა, რომ ხაზინის სასარგებლოთ დატვირთეს გადასახადებით, ვალდებული არიან მემამულეთა სასარგებლოთ იხადონ ღალა მიწის მოსავლიდან ერთი მეხუთედით და ერთ მეათედამდის.

ამ ნაირათ თვითმპყრობელმა მთავრობამ მოინდომა ბატონ-ყმური წესების შემოღება იქ (და რამოდენიმეთ კიდევაც შემოიღო), სადაც წინეთ ამის ხსენებაც არ ყოფილა, და ეს როდის? მეცხრამეტე საუკუნის ნახევარში, როცა ადამიანის ღირსების დამამცირებელი წესწყობილება ყველგან უარყოფილი და დაგმობილი იყო. იმის მაგივრათ, რომ შემდეგში მაინც შეესუსტებიათ ბატონ-ყმური წესები, მთავრობა მის განმტკიცებას და გამაგრებას ცდილობდა.—1861 წლის საგლეხო რეფორმა, ამ კატეგორიის გლეხებს სრულებით არ შეხებია. მხოლოდ 1870 წელს გამოიცა ამათ შესახებ ცალკე წესდება—„Поселянское положение“, რომელმაც დააკანონა ამ გლეხებისათვის დროებით ვალდებული მდგომარეობა, ე. ი. ამათ მიეცათ „ნადელეზი“ რომლების გამოყიდვის ნება მისცეს იმ წესებით, რა წესებითაც ეს მიენიჭათ ტფილისისა და ქუთაისის გუბერნიის დროებითი ვალდებულ გლეხებს. ამ დროებით ვალდებულებამ ჩამოაგდო იმათ შორის ნამდვილი ბატონ-ყმური ურთიერთობა. როგორც მკოდნე პირები ამტკიცებენ, ამ გლეხებში „ნადელის“ გამოყიდვის საქმე მეტათ საბრალო მდგომარეობაშია და იქ თითქმის ეს გამოყიდვის საქმე არცკი დაწყებულა. ვნახოთ ეხლა რა მდგომარეობაში არიან ამიერ-კავკასიაში სახელმწიფო გლეხები. რიცხვით ესენი უმე-

ტეს ნაწილს შეადგენენ ამიერ-კავკასიის გლეხ-კაცობისას. რაც შეეხება ამათ მდგომარეობას ესენი ბევრით არაფრით განსხვავდებიან სხვა კატეგორიის გლეხებისაგან. კავკასიის სახელმწიფო გლეხები არაფრით უზრუნველ-ყოფილი არ არიან, რომ მიწა ადგილებს, რომელიც ამჟამათ მათ სარგებლობაშია, ხვალ მთავრობა არ წაართმევს და არ უბრძანებს: სხვაგან გადაეთრიეთო. თუ დროებით ვალდებული გლეხები, ხიზნები და ის სახელმწიფო გლეხები, რომლებიც კერძო მემამულეთა მიწებზე არიან დასახლებულნი, მთავრობა, კერძო მემამულეთა სრულ თვითნებობას დაუმორჩილა, სამაგიეროდ ხაზინის მოხელეებს დაუმორჩილა სახელმწიფო გლეხები. არსებითად სახელმწიფო გლეხები ხაზინის მოიჯარენი არიან, მთავრობას როცა უნდა მაშინ გადადენის სახელმწიფო გლეხებს სახაზინო მიწიდან, ისე როგორც ამას კანონით ჩადიან დღეს კერძო მემამულენი. თავ. გიორგი თუმანოვი ამბობს, რომ სახელმწიფო გლეხები უბრალო მოიჯარადრეებს მოგვაგონებს, რომელნიც არავითარი კანონით არ არიან უზრუნველ ყოფილნი, რომელიმე მოხელის თვითნებობისგან. მაშინ როცა შიდა გუბერნიებში სახელმწიფო გლეხებს ჯერ კიდევ 1867 წელს მიუზომეს „ნადელები“ და ფორმალურათ ნება მისცეს იმათი გამოსყიდვისა, ამიერ-კავკასიაში სახელმწიფო გლეხების მდგომარეობა არაფრით განსაზღვრული არ არის. კანონით იმ სახელმწიფო გლეხების მიწები, რომელთაც არ მიუღიათ ეგრეთ წოდებული „სამფლობელო ბარათები“, მთავრობის საკუთრებას შეადგენს და რაწმის თავის საჭიროებისათვის მოუნდება, იმ წამსვე შეუძლია გლეხი თავის მამა-პაპის დროიდან შემუშავებულ და გაკეთებულ მიწა-ადგილიდან აყაროს და სადმე სხვაგან მიუჩინოს მას მაგიერი მიწა. როგორც ხედავთ სახელმწიფო გლეხების უზრუნველყოფელობა იმავე მდგომარეობაშია, როგორც დანარჩენ გლეხებისა. არიან ამიერ-კავკასიაში მესაკუთრე გლეხები; ესენი მეტ ნაწილათ ტფილისისა და ქუთაისის გუბერნიებში ცხოვრობს. ეს ის გლეხებია, რომელთაც დიდის ჰაჰან-წყვეტითა და ვაი ვაგლახით მამასისხლათ, ე. ი. ერთი ათად და ოცად გამოიყიდეს მემამულესაგან თავიანთი ერთი ციდა ადგილები. ე. ი. გამოიყიდეს მემამულეთაგან თავისივე საკუთარი, თავისივე სისხლითა და ოფლით განოყივრებული მიწები. მაგრამ განა ამით მათ თავი დაახწიეს მემამულეთაგან დამოკიდებულებას? სრულიადაც არა! როგორც ვიცით „ნადელებათ“ მიუზომეს გლეხებს ის ადგილი რომელიც ბატონყმობის დროს იმათ სარგებლობაში იყო. მას შემდეგ თითქმის ორმოცი წელიწადი გავიდა და ხალხის რიცხვი თან-და-თან გაიზარდა. თუ მაშინ გლეხებისათვის ეს მცირე იყო, დღეს რაღა უნდა იყოს! ამას გარდა გლეხებისათვის ხომ არც ტყე და არც საძოვარი არ დაუტოვებიათ, ყველა ეს მემამულეთა ხელში დარჩა.

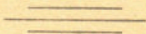
უამისოთ კი გლეხებს განა ცხოვრება შეუძლიათ? და აი გლეხთუშმცა მან ნადელი როგორც იყო გამოიყიდა მემამულესაგან და ამით ვითომც თავი დაიხსნა კიდეცა მისგან, მაგრამ აშკარაა, რომ მესაკუთრე გლეხი—ნამდვილათ იმავე მემამულის პრჰყალბეშია. ჩვენ აქ არაფერს ვანზობთ ეგრეთ წოდებულ რაიატებზე, ე. ი. იმ გლეხებზე, რომელიც ცხოვრობენ დაღესტნის ოლქში, და რომელნიც რუსეთის დაფუძნებამდე თავისუფალ მცხოვრებათ ითვლებოდნენ, მხოლოდ მერმე პირდაპირ ბატონ-ყმურ დამოკიდებულებაში ჩაცვინდნენ. არიან ამას გარდა ამიერ-კავკასიაში სხვა სახელწოდების გლეხებიც, მაგალითათ ერევნის გუბერნიაში, მაგრამ ყველას დასახელება აქ საჭირო არ არის. უმთავრესი ყურადღება მივაპყრათ ჩვენ ეხლა იმას, რომ გლეხკაცობა რუსეთის სახელმწიფო კანონებით ყველა მხრივ შეზღუდული და დამონებულია. ის ბატონ-ყმური ურთი-ერთობა, რომლის გაუქმებას ყველა ასე ჩაგვჩიჩინებს, ნამდვილათ კიდეც ცოცხალია. ორმოცი წლის განმავლობაში თვითმპყრობელი მთავრობა საშინლათ ატყველებდა ხალხს, რომ მან ვითომც იგი გაანთავისუფლა ბატონ-ყმური ბოროტისაგან. როგორც დავინახეთ ეს სიცრუე გამოდგა. დიდი-ხანია თქმულა, ხალხის განთავისუფლება მონობისაგან მხოლოდ მაშინ არის საიმედო, როცა ეს განთავისუფლება თვითონ ხალხისაგან მომდინარეობს, თვითონ ხალხის გულში მწიფდება.

თვითმპყრობელ მთავრობას არსად და არასოდეს ხალხი არ გაუნთავისუფლებია და ვერც გაანთავისუფლებდა; ამისათვის საჭირო იყო პირველათ ამ თვითმპყრობელობის დამხობა. ჩვენი ხალხის განთავისუფლებაც მხოლოდ მაშინ მოხდება, როცა რუსეთის თვითმპყრობელობა საბუდამოთ დაემხობა. ამას წინეთ ჩვენ წავიკითხეთ გაზეთებში, რომ მტარვალნი მეფის მოადგილეს კავკასიაში, ხალხის სისხლის მსმელს გოლიცინს რალაც ცვლილების შემოღება განუზრახავს ამიერ კავკასიის გლეხკაცობის შესახებ. რომ გლეხების მდგომარეობა აუტანელი შეიქნა ჩვენში, ამის უარის ყოფა არავის არ ძალუძს; დადგა ის ნეტარი დრო, როცა ხალხმა თვითონ უნდა გაანთავისუფლოს თავის თავი. ამასაც გრძნობენ ხალხის მტრები—ე. ი. თვითმპყრობელი იმპერატორი და მისი მოსამსახურე მინისტრები, და მათ შორის კავკასიის მტარვალნი გოლიცინი და აი ეს საზიზღარი მოხელე რალაც ოინებს და ხრიკებს იგონებს, ეგებ მონობის ჯაჭვის გაწყვეტა და ხალხისაგან შურისძიება რამდენიმე ხნით კედეც შეაჩეროს. ამ მიზნით ის ჩვენ გლეხ-კაცობას პირდება „ვოლოსტებისა“ და „საგლეხო უფროსობის“ შემოღებას, მაგრამ ამ არსებას დავიწყებია, რომ დღეს სხვა დრო დადგა და ასეთს თილისმით ხალხს ვეღარ მოატყუილებს.

ჩვენი გლახაკობა დღეს მეტათ გაჭირვებულია, ამას დღეს ვერავინ ვერ უარყოფს. საქმე ის არის, თუ როგორ შესძლებს გლახაკობა ამ აუტანელ მდგომარეობიდან თავის დახწევას? რასაკვირველია თანამედროვე კაპიტალისტური წესწყობილების გამო გლახაკობა თანდათან იყოფა სამ ნაწილად: უმცირესობას შეადგენს სოფლის ბურჟუაზია, ე. ი. შეძლებული გლეხები, რომლებიც მიწა ადგილს იძენენ და ვაჭრობასაც მისდევენ; ესენი დღევანდელი ცხოვრების პირობებშიაც იოლად მიდიან. მეორე, უმრავლესობას შეადგენს ხელ-მოკლე გლეხები, რომელთაც მიწა ადგილი იმდენათ ცოტა აქვთ, რომ იძულებული არიან მემამულეებისაგან ღალათ აიღონ, და მესამე ჯგუფს—გლეხები, რომელთაც ან სულ არ აქვთ და ან სულ მცირე, დანის პირის ოდენა საკუთრება შერჩენიათ და იძულებულნი არიან მოჯამაგირეებათ დაუდგენ მემამულეებს ან კიდევ სრულებით მოშორდნენ სოფლებს და ქალაქის მუშათ იქცენ, რაც უფრო ხშირდება.

მაგრამ მთელ გლახაკობას ცოტა თუ ბევრათ კისერზე აწევს თვითმპყრობელობისაგან ნაბოძები მემამულეთა პრივილეგიები, რუსეთის სოციალდემოკრატიული მუშათა პარტია იწვევს მთელ გლახობას შეუერთდეს ქალაქის პროლეტარიატს განმათავისუფლებელ ბრძოლაში და იბრძოლოს ბატონყმურ დარჩენილ ნაშთთა წინააღმდეგ და ამასთანავე თვითმპყრობელობის დასამხობათ. ეჭვს გარეშეა, რომ მთელი გლახობა მხარს არ დაგვიჭერს ბოლომდინ: თვითმპყრობელობის დამხობის შემდეგ სოფლის ბურჟუა-გლახობა მიემხრობა ქალაქის ბურჟუას და შეძლებულ თავად აზნაურობას; მხოლოდ სოფლის ღარიბი გლახაკობა დარჩება ჩვენთან ბოლომდინ!

კავშირის კომიტეტი

პროლეტარებო ყველა ქვეყნისა, შეერთდით!

ც ნ ბ ა

უმცირეს-უმრავლესობის საერთო-სარუსეთო

კონფერენციებზე

გ ა მ ო ც ე მ ა

კავკასიის კავშირის კომიტეტისა.

ს ტ ა მ ბ ა კ ა ვ შ ი რ ი ს ა

1 9 0 6

ცნობა უმცირეს-უმრავლესობის საერთო-სარუსეთო კონფერენციებზე.

ორ წელიწად ნახევარი მიდის მას მერე, რაც ჩვენი პარტია ორ ფრაქციად გაიყო, უმცირესობათ და უმრავლესობათ. პარტიის წევრობა და ორგანიზაციათა ურთიერთული განწყობილება, — აი რა კითხვებმა გაჰყო ორათ ჩვენი პარტიული ამხანაგები. ცოტა ხნის მერე ყველა ამას ტაქტიკური უთანხმოებაც მოემატა, — და პარტიულმა განხეთქილებამ საშიშარი სახე მიიღო. არ იფიქროთ, რომ ვისიმე ბოროტულ განზრახვას გაეყოს ორათ ჩვენი პარტია, — პირიქით — თუ გრძნობებზე მიდგება საქმე, ჩვენ ვიტყვით, რომ ბოროტულმა განზრახვამ კი არა, — პროლეტარიატისადმი სიყვარულმა გააშორა ერთმანეთს ძმათ შეფიცული ამხანაგები: ორივე ფრაქცია ისე დარწმუნებული იყო თავ-თავიანთ პოზიციის სიმართლეში, რომ ერთ-ერთის დამარცხება და მეორის გამარჯვება პარტიის წმინდა საქმეთ ითვლებოდა; ცხადია, ვისაც პროლეტარიატი უყვარდა, ის თვალებს ვერ დახუჭავდა და აუცილებლათ ერთ-ერთ ფრაქციას მიემხრობოდა, რომ აქტიური მონაწილეობა მიეღო პარტიულ ბრძოლაში... მაგრამ დრო მიდიოდა, რევოლუციონური ქარტეზილი გონებას აფხიზლებდა, სადაო კითხვები ღრმა პრაქტიკულ ხასიათს იღებდა და თანდათან ირკვევოდა, რომ ფრაქციებ შორის არც ისე დიდი მანძილი ყოფილა, რომ ისინი, პირიქით, დღითი-დღე ერთმანეთს უახლოვდებიან და ჩქარა ერთ პარტიათაც შეერთდებიან. და აი, 1905 წლის ბოლოში ორივე ფრაქციის ცენტრებმა ფრაქციული კონფერენციები მოიწვია, რომ შეერთების პირობები შეემუშაებინათ და მით საძირკველი ჩაეყარათ ერთი და განუყოფელი პარტიისათვის. მოხდა ის, რაც უნდა მომხდარიყო: ორივე კონფერენციამ აღნიშნა შეერთების აუცილებლობა და, რაც უფრო საინტერესოა, ორივემ ერთნაირი პირობები შეამუშავა პარტიული შეერთებისთვის. ერთიც და მეორეც იმ აზრისაა, რომ პარტია — სოციალდემოკრატიული ორგანიზაციათა კრებულია, რომელთა წევრებიც იმავე დროს პარტიის წევრებათ უნდა ითვლებოდნენ; ერთიც და მეორეც იმ აზრისაა, რომ დაბალი ორგანიზაციის გადაწყვეტილება, თუ კი ის მაღალი ორგანიზაციის გადაწყვეტილებას ეწინააღმდეგება, სისრულეში არ უნდა იქნეს მოყვა.

ნილი. რა თქმა უნდა, დაბალ ორგანიზაციებს ყოველთვის შეუძლებელია მაღალი ორგანიზაცია გამოსცვალონ და სხვა აირჩიონ, მარა სანამ ეს არ უქნიათ, სანამ ესა თუ ის მაღალი ორგანიზაცია არ გამოუცვლიათ, მისი გადაწყვეტილება სავალდებულოა დაბალი ორგანიზაციებისთვის. ამავე დროს გადაჭრით მიღებულ იქმნა საარჩევნო სისტემა. ყველა ამით სამუდამოთ დამტკიცდა დემოკრატიული ცენტრალიზმის აუცილებლობა.

აი რა პირობები გამოიმუშავეს ჩვენი პარტიის შეერთებისთვის.

რაც შეეხება სრული შეერთების დამთავრებას და ტაქტიკურ კითხვებს, მათი გადაჭრა შემავრთებელმა სიუზდმა უნდა იკისროს, რომელიც ამ მოკლე ხანებში გაიხსნება. ასეთია ორივე კონფერენციის შეხედულება.

ამხანაგებო! განხილვების ხანა უკვე ისტორიას ბარდება: ორივე ფრაქციის ცენტრები უკვე შეერთდნენ; ადგილობრივი ორგანიზაციების შეერთება თითქმის უკვე მოთავებულა რუსეთში; დარჩა მარტო კავკასია, რომელიც მხოლოდ ამ ბოლო ხანებში შეუდგა (ბაქოში და ტფილისში*) შეერთების საქმეს, — ვეცადნეთ და დავაჩქაროთ ეს საყვარელი საქმე კავკასიის სხვა ადგილებშიაც. მტერი კარს მოგედგომია და ჩვენთვის დრო ძვირია!

გაუმარჯოს ერთსა და განუყოფელ რუსეთის

ხოციალდემოკრატიულ მუშათა პარტიას!

კ.გ.კ. კავშ. კომიტეტი.

უმრავლესობის საერთო-სარუსეთო კონფერენციის რეზოლიუციები.

1. ცენტრების შეერთებაზე.

პარტიის პრაქტიკული შეერთებისთვის კონფერენცია წინადადებას იძლევა დაუყონებლივ და ერთდროულად მოხდეს პრაქტიკული და იდეური ცენტრების შეერთება თანასწორი წარმომადგენლობის ნიადაგზე. რედაქციის წევრებს შეუძლიანთ იმავე დროს პრაქტიკული ცენტრის წევრებათაც ითვლებოდნენ.

რედაქცია უნდა ხელმძღვანელობდეს პრაქტიკული ცენტრის დირექტივებით. რედაქცია ყოველთვის ვალდებულია ადგილი მისცეს

*) როგორც ვიცით, ტფილისში დღეს უმრავლეს-უმცირესობის შეერთებული კომიტეტი მოქმედობს, რომელსაც ეწოდება „ტფილისის კომიტეტი რუსეთის სოციალდემოკრატიული მუშათა პარტიისა“; ვეთივე შეერთებული კომიტეტი მოქმედებს ბაქოში.

ორგანოში რედაქტორთა მესამედის განსაკუთრებულ შეხედულობას და უფლება აქვს ამ შეხედულობას თავისი რედაქციონური შენიშვნა გაუკეთოს. *)

2. ადგილებში შეერთებაზე.

კონფერენცია აცხადებს თავის სურვილს დაუყონებლივ დაიწყოს ადგილობრივი ორგანიზაციების (პარალელური ორგანიზაციების) შეერთება.

3. შემაერთებელი სიეზდის მოწვევაზე.

შეერთებული ცენტრალური კომიტეტი და ორგანიზაციონური კომისია, ან, თუ შეერთება ვერ მოხდება, **) მათი ფედერატიული საბჭო ვალდებულია გამოაცხადოს შემაერთებელი სიეზდის მოწვევა იმ აზრით, რომ ეს სიეზდი რაც შეიძლება ჩქარა გაიხსნას. წარმომადგენლობა შემაერთებელ სიეზდზე ამრჩევლობითი და პროპორციონალური უნდა იყვეს. დელეგატების არჩევაში პარტიული ორგანიზაციების ყველა წევრები იღებენ მონაწილეობას პირდაპირი და დახურული კენჭის ყრით. პარტიის სამასი წევრი თითო დელეგატს გზავნის. იმ დამოუკიდებელ ორგანიზაციებს, რომლებშიაც სამასზე ნაკლები, მარა ასზე მეტი პარტიის წევრია—უფლება ეძლევა ერთი დელეგატი გაგზავნოს. იმ დამოუკიდებელ ორგანიზაციებს, რომლებშიაც ასზე ნაკლები, მარა ორმოცდა ათზე მეტი პარტიის წევრია—უფლება აქვთ ერთი დელეგატი გაგზავნონ სათათბირო ხმით. არჩევნების დროს დელეგატებმა ტაქტიკური პლატფორმები უნდა წამოაყენონ, ხმების შეერთება რომლებიც შეკრებილია სხვა და სხვა ადგილებში და რაიონებში, შესაწყნარებელია მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ეს რაიონები შეერთებულია ერთი ადგილობრივი ცენტრის გარშემო.

შენიშვნა პირველი: ის ამხანაგები, რომლებიც შემაერთებელ სიეზდზე განცხადების შემდეგ შევლენ პარტიაში, მონაწილეობას არ იღებენ დელეგატების არჩევანში.

შენიშვნა მეორე: დელეგატებს სიეზდზე ერთი ხმის მეტი არ უნდა ჰქონდეთ. არა უგვიანეს სამი კვირისა მას შემდეგ, რაც სიეზდზე განცხადება გამოქვეყნდება, შეერთებულმა ცენტრმა უნდა გამოსცეს დაწვრილებითი საარჩევნო წესდება და სიეზდის დღის წესი,

*) ეს რეზოლუცია საერთოდ უკვე გავიდა ცხოვრებაში, რადგანაც კონფერენცია ჯერ არც კი იყო გათავებული, რომ იდეური და პრაქტიკული ცენტრები უკვე შეერთდნენ.

**) ჩვენ უკვე მოვიხსენეთ, რომ შეერთება მოხდა.

ხაზგასმით, რომ სიეზდი სავალდებულოა პარტიის ყველა წევრისათვის. ყველა ორგანიზაციასთან, რომელშიაც-კი ას პარტიულ წევრზე მეტია, უნდა დაარსდეს საარჩევნო კომისია, სადაც უნდა იკრებოდეს კითხვები პარტიის წევრების მიღებაზე და საარჩევნო წესებზე. კომისია უნდა აირჩეს ხმის უმეტესობით: კომისიაში აუცილებლათ უნდა იყვეს მცირე ნაწილის წარმომადგენელიც. იქ, სადა პარალელური ორგანიზაციები სიეზდამდის ვერ შეერთდება, საარჩევნო კომისიაში ორივე მხარე გზავნის წარმომადგენლების თანასწორ რიცხვს. ყველა ის სადავო საარჩევნო კითხვები, რომლებსაც საარჩევნო კომისია ვერ გადასჭრის, შეერთებულმა ცენტრმა უნდა გადასჭრას.

4. პარტიის რეორგანიზაციაზე.

კონფერენცია ემყარება დემოკრატიული ცენტრალიზმის პრინციპს და საჭიროთა სცნობს გატარებულ იქნას პარტიაში ფართე არჩევნები; ამავე დროს არჩეულ ცენტრებს, რომლებიც დროგამოშვებით უნდა იცვლებოდეს და რომლებიც სრულს ანგარიშს უნდა აძლევდნენ ამრჩევლებს თავის მოქმედებისას, სრული უფლება უნდა ჰქონდეთ იდეური და პრაქტიკული ხელმძღვანელობისა.

ადგილობრივ მუშაობის გამოცოცხლებისა და გაერთიანებისთვის კონფერენცია წინადადებას აძლევს გაიმართოს საოლქო კონფერენციები და კავშირები შესაფერისი ორგანოებით.

კონფერენცია წინადადებას აძლევს ყველა პარტიულ ორგანიზაციებს დაუყონებლივ შეუდგნენ ადგილობრივი ორგანიზაციების რეორგანიზაციას საარჩევნო ნიადაგზე; საჭირო არაა, რომ ყველგან სრულ ერთნაირობით ხდებოდეს არჩევნები, მარა სრული დემოკრატიზმისაგან გადახვევა (მაგალითათ ორსართულიანი არჩევნები) შესაწყნარებელია მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ პრაქტიკული პირობები აუცილებლათ ხდის ამ გადახვევას.

5. აგრარულ კითხვაზე.

კონფერენცია აღიარებს, რომ გლეხთა მოძრაობის განვითარება საცხებით ამართლებს რევოლუციონური მარქსიზმის ძირითად შეხედულობას როგორც რევოლუციონურ ხასიათზე, ისე ნამდვილ საზოგადოებრივ-ეკონომიურ შინაარსზე ამ მოძრაობისა, რომელიც არღვევს ბატონყმობის ნაშთებს და ამყარებს სოფელში თავისუფალ ბურჟუაზიულ ურთიერთობას. კონფერენცია ფიქრობს, რომ ჩვენი პარტიის აგრარული პროგრამა ამაღიზიანებლათ უნდა შეიცვალოს:

„ჩამონაჭრების“ პუნქტი გამოირიცხოს და მის მაგიერ ჩაემატოს, რომ პარტია მხარს უჭერს გლეხკაცობის ყველა რევოლუციონერ ღონისძიებას ვიდრე კონფისკაციამდე (მიწების ჩამორთმევა) სახელმწიფო, საეკლესიო, სამონასტრო, საუფლისწულო და კერძო პირების მიწებისა; ამავე დროს პარტია თავის მუდმივ და უდიდეს მიზნათა სცნობს შეაერთოს სოფლის პროლეტარიატი დამოუკიდებელ ორგანიზაციათ, აუხსნას მას მისი და სოფლის ბურჟუაზიის ინტერესთა შეურიგებლობა და მიუთითოს მას საბოლოო სოციალისტურ მიზანზე, მხოლოდ რომლის განხორციელებასაც შეუძლია მოსპოს ყოველივე მაღალდაბლობა და ექსპლუატაცია.

კონფერენცია აცხადებს სურვილს, რომ პარტიის აგრარული პროგრამიდან გამოირიცხოს პუნქტი გამოსასყიდი ფულების დაბრუნებაზე და იმის შესახებ, რომ ამ ფულებიდან შესდგეს ცალკე სასოფლო ფონდი*). ხოლო კონფისკაციის მოთხოვნა გადატანილ იქნას მეორე პუნქტში.

წ. სახელმწიფო სათათბიროზე.

თვითმპყრობელი მთავრობა 17 ოქტომბრის მერე დღითიდღე ჰქელავდა ძირითად მოქალაქობრივ თავისუფლებას, რომელიც პროლეტარიატმა მოიპოვა. მთავრობამ სისხლით მორწყო მთელი რუსეთი, ის ზარბაზნებითა და ტყვიის-მტყორცნელებით ეგებება თავისუფლებისათვის მებრძოლ მუშებს, გლეხებს, სალდათებს და მატროსებს, მთავრობა მასხარათ ივდებს ხალხის მიერ წამოყენებულ მოთხოვნას დამუფუძნებელ კრებაზე, 11 დეკემბრის კანონით ცდილობს ერთხელ კიდევ მოატყუოს პროლეტარიატი და გლეხკაცობა და მით რამოდენიმე მაინც დაავიანოს თავისი საბოლოო დამარცხება. 11 დეკემბრის კანონი ფაქტიურათ სახელმწიფო სათათბიროს კარებს უკეტავს პროლეტარიატს და გლეხკაცობის უმეტესობას და ცდილობს სხვა და სხვა პოლიციური ხრიკებით თაობითვე უზრუნველყოს სათათბიროში ექსპლუატატორულ კლასთა ხულიგანური ელემენტების ბატონობა.

კონფერენცია დარწმუნებულია, რომ რუსეთის შეგნებული პროლეტარიატის პასუხი ამ კანონზე სასტიკი ბრძოლა იქნება როგორც ამნაირ, ისე სხვა ყველანაირ ყალბ წარმომადგენლობასთან.

კონფერენცია ფიქრობს, რომ სოციალდემოკრატია უნდა ცდილობდეს დაანგრიოს ეს პოლიციური სათათბირო და უარჰყოს ყოველგვარი მონაწილეობა მასში.

*) ამ წინადადების ახრი იმაში შესდგება, რომ თუ გლეხობა მთელ მიწებს აირთმევს, და არა მარტო „ჩამონაჭრებს“, მაშინ გამოსასყიდი ფულების დაბრუნებას ყოველივე შინაარსი ეკარგება. კიეშ. კომ.

კონფერენცია წინადადებას აძლევს პარტიული ორგანიზაციების— ისარგებლონ საარჩევნო კრებებით იმისთვის კი არა, რომ პოლიციურ ზრიკებს დაემორჩილონ და მონაწილეობა მიიღონ სათათბიროს არჩევნებში, არამედ იმისთვის, რომ გააფართოვონ პროლეტარიატის რევოლუციონური ორგანიზაცია და აგიტაცია გასწიონ ხალხში შეიარაღებული აჯანყებისთვის.

აჯანყება დაუკონებლივ უნდა მზადდებოდეს და ეწყობოდეს, რადგანაც მხოლოდ აჯანყების გამარჯვებას შეუძლიან შექმნას ნიდაგი ნამდვილი ხალხის წარმომადგენლობის მოწვევისა, ე. ი. თავისუფლათ არჩეულ დამფუძნებელი კრების მოწვევისა, რომელიც შემდგარი იქნება საყოველთაო, თანასწორო, პირდაპირი და დახურული კენჭის ყრით.

უმცირესობის საერთო-სარუსეთო კონფერენციის რეზოლიუციები.

1. პარტიის წევრობაზე.

რ. ს. დ. მ. პარტიის წევრათ შეუძლია იყოს ყველას, ვინც ა) აღიარებს მის პროგრამას, ბ) მონაწილეობას იღებს ერთ-ერთ პარტიულ ორგანიზაციაში, გ) რეგულიარულათ შეაქვს ფული ორგანიზაციის კასაში.

2. პარტიის ორგანიზაციაზე.

რუსეთის სოციალდემოკრატიული მუშათა პარტია უნდა შედგენილი იქნეს დემოკრატიული ცენტრალიზმის პრინციპის თანახმად.

პარტიულ დაწესებულებათა არჩევნებში მონაწილეობას იღებენ პარტიის ყველა წევრები. პარტიის ყველა დაწესებულება ირჩევა ვადით, იცვლება და ვალდებულია ანგარიში წარადგინოს პერიოდულათ და ვადის გარეშე მათი ამომრჩეველ ორგანიზაციების მოთხოვნისამებრ.

ხელმძღვანელ კოლექტივების გადაწყვეტილებანი სავალდებულოა იმ ორგანიზაციების წევრთათვის, რომელთა ორგანოებათაც ეს კოლექტივები ითვლება. როცა ორგანიზაცია მოქმედობს, როგორც ერთი მთელი (სიეზდები, რეორგანიზაცია), საჭიროა ორგანიზაციის ყველა წევრების გადაწყვეტილება.

დაბალ ორგანიზაციების გადაწყვეტილება, რომელიც ეწინააღმ-

დევება მაღალ ორგანიზაციითა გადაწყვეტილებას, არ შეიძლება სრულეში მოყვანილ იქნას.

ორგანიზაციის საფუძველია პარტიული კავშირი, რომელიც ან მხოლოდ ერთია ამა თუ იმ ადგილას ანდა განიყოფება რაიონულ და პოდრაიონულ კავშირებათ. რაიონული და პოდრაიონული კავშირები ავტონომიურია თავიანთი მოქმედების ფარგალში.

საზოგადო პარტიულ სიეზდებზე არჩევნებში მონაწილეობას იღებენ პარტიის ყველა წევრები პირდაპირი კენქის ყრით და დელეგატებს სიეზდისათვის ირჩევენ ორგანიზაციები მათი წევრების რიცხვისდა კვალად. რამდენიმე ხმა ერთ წევრს სიეზდზე არ მიეცემა. სიეზდის განსახილველი კითხვები უნდა წინდაწინვე ეუწყოს ორგანიზაციებს, რომ მათ შეეძლოთ ამ კითხვების წინდაწინვე განხილვა.

3 უმცირესობის და უმრავლესობის ფრაქციების შეერთებაზე.

ა) კონფერენცია აუცილებელ საჭიროებათ ცნობს დაუყონებლივ შეერთდენ ადგილობრივი „უმცირესობის“ და „უმრავლესობის“ ყველა ორგანიზაციები დემოკრატიული ცენტრალიზმის საფუძველზე. რადგანაც კონფერენციას „უმცირესობის“ და „უმრავლესობის“ ადგილობრივი ორგანიზაციების შეერთება უსაჭიროეს პირობათ მიიჩნია შემაერთებელ სიეზდის ნაყოფიერებისათვის, ამიტომ ის მოუწოდებს „უმრავლესობის“ და „უმცირესობის“ ყველა ორგანიზაციებს დაუყონებლივ შეერთდენ და ანდობს თავის მიერ შედგენილ ცენტრალურ დაწესებულებას მანაც თავის მხრივ ხელი შეუწყოს ამ შეერთებას.

ბ) კონფერენციას აუცილებელ საჭიროებათ მიიჩნია დაუყონებლივ შეუდგეს შემაერთებელ სიეზდის მზადებას, რომლის მთავარი მიზანია—პარტიული განხეთქილების გაუქმება.

კონფერენცია ეწინააღმდეგება ფრაქციების თანასწორ წარმომადგენლობას შემაერთებელ სიეზდზე, რადგან ასეთ წარმომადგენლობას შეუძლია ორ ნახევრად გაჰყოს სიეზდი და მით ავნოს შეერთების საქმეს.

კონფერენციას აუცილებელ საჭიროებათ მიიჩნია, რომ თვითეულ ადგილიდან დელეგატების რიცხვი შეეფერებოდეს პარტიის წევრთა რიცხვს, იმის მიუხედავად, თუ რომელ ფრაქციას ეკუთვნიან ეს წევრები.

ამიტომ იმ ადგილებში, საცა არჩევნების დროს „უმრავლესობის“ და „უმცირესობის“ ორგანიზაციები ჯერ ისევ შეუერთებელი იქნება, კონფერენცია წინდადებას იძლევა გაიმართოს საზოგადო საარჩევნო კრებები.

უმცირესობის უფლების უზრუნველსაყოფელათ კონფერენციაში საჭიროთ მიაჩნია ცალკე წარმომადგენლობის უფლება მიეცეს უმცირესობას, იმ შემთხვევაში, თუ მან მიიღო იმ ხმის უმეტესობის არანაკლებ ორი მესამედისა, რომელიც დელეგატის გაგზავნის უფლებას იძლევა.

გ) პრაქტიკულ ცენტრების შეერთება შესაძლებელი და აუცილებლათ საჭიროა, როგორც პოლიტიკურ ხელმძღვანელობის გასაერთიანებლათ, ისე ადგილობრივი ორგანიზაციების შეერთების ხელსაწყოთა და შემაერთებელ სიეზდის შესამზადებლათ.

პრაქტიკულ ცენტრების შეერთება აუცილებლათ საჭირო და შესაძლებელია იმის მიუხედავად. მოხდება თუ არა ლიტერატურულ ორგანოების შეერთება.

დ) შეერთება ორივე პრაქტიკულ ცენტრისა წარმოებს ორივე ფრაქციისათვის თანასწორ საფუძველზე. თუ შეერთებულ ცენტრის შედგენის დროს ორგანიზაციონ. კომისიის წევრთა რიცხვი ნაკლები აღმოჩნდა, ვიდრე „უმრავლესობის“ ცენტრალურ კომიტეტის წევრთა რიცხვი, მაშინ ორგანიზაციონ. კომიტეტი შეავსებს საჭირო რიცხვს იმ კანდიდატებისაგან, რომლებიც კონფერენციაზე არჩეულ იქნენ მათ მიერ მიღებულ ხმების რაოდენობის და კვალათ: ხოლო თუ კანდიდატები აღარ აღმოჩნდნენ, ორგან. კომისიას უფლება ეძლევა წევრები კოოპტაციით მიიღოს. ამ სახით შედგენილი კოლეგია წარმოადგენს კოლექტივს, რომელიც გადაწყვეტილებას უბრალო ხმის უმეტესობით იღებს. შეერთებულ პრაქტიკულ ცენტრს კოოპტაციის უფლება ეძლევა ახალ წევრთა მისაღებათ მხოლოდ იმ წევრთა სამაგიეროთ, რომლებიც რაიმე მიზეზის გამო გამოაკლდებიან მას. კოოპტაცია წარმოებს ხმის უმეტესობით.

ე) ცენტრალურ ორგანოს წევრები იმავე დროს არ შეიძლება იყონ პრაქტიკულ ცენტრის წევრებათაც.

ვ) კონფერენციას სასურველათ მიაჩნია ერთი ცენტრალური ორგანოს შექმნა და აუცილებელ საჭიროებათ რაცხს დააკისროს შეერთებულ ცენტრს ყოველი ლონე იღონოს, რომ დაუყონებლივ შეადგინოს ცენტრალური ორგანოს ერთი რედაქცია, ამასთან საჭიროთ მიაჩნია, რომ „უმცირესობა“ არ შეეცადოს მეტი თავისი მომხრეები გაიყვანოს რედაქციაში.

კონფერენცია წინადადებას აძლევს „უმრავლესობის“ ფრაქციას მისცეს შეერთებულ ცენტრის თავის ნაწილს ზემო აღნიშნულ რეზოლიუციების შესაფერი წინადადებანი.

ს ა რ ჩ ე ვ ი:

1. საქართველოს კომპარტ. ყველა ოლქკომებს და მაზრკომებს	33-
2. პარტიის ყველა წევრებს (მოწოდება)	4
1. რ. კალაძე—მუშათა ქართული ჟურნალ-გაზეთის ისტორია (80—90) წ. წ.	5
2. ს. თალაკვაძე—საქართველოს რევოლუციონური მოძრაობის წარსული, 1870—1905 წ. (პირველი ნაწილის დასასრული)	19

2-ე განყ. მოგონებები:

1. ფ. მახარაძე—კომპარტიის ისტორიისათვის ამიერ-კავკასიაში (პირადი მოგონებანი რ. კ. პ. არსებობისა და ბრძოლის 25 წლის გამო)	39
2. მ. ცხაკია—რუსეთის კომპარტიის არსებობის 25 წლის თავი (მოგონებანი)	69
3. ფ. მახარაძე—როგორ გავხდი მარქსისტი (დასასრული)	75
4. კ. ცინცაძე—ჩემი მოგონებანი (1903—1920 წ. წ.)	107
5. ნ. ალაფაროვისა—ჩემი არა-ლეგალური სტამბა	123
6. ს. თოდრია—ალიონიდან გათენებამდე (პირადი მოგონებები)	127
7. გ. ცაბაძე—ჩემი მოგონებებიდან (1890—1905 წ. წ.)	140
8. რ. ფანცხვა—ჩემი მოგონების ნაწყვეტი	150

3-ე განყ. ავტობიოგრაფიები:

I. რაჟდენ კალაძე	155
II. იოსებ ხინოიხ-ძე მორჩილაძე	160
III. ვარლამ ძნელაძე	162

4-ე განყ. რევოლუციის მსხვერპლთა ხსოვნას:

1. ვანო სტურუა—ამხ. ვასო სტურუა (დაღუპული 1905 წ. ბრძოლებში)	167
2. სეფე ცინცაძე—ამხ. იესე (პეტრე) ცინცაძე (1905 წ. ნაძალადეგში მოკლული ცხრათა შორის)	172
3. მ. ინჭკირველი—სტეპკო ინჭკირველი (მოკლე ბიოგრაფია)	175

ნ-ე განკ. პირბიული აკძივი.

1. თ. კალანდაძე—რა ვაკეთოთ? (გურულ ამხანაგებს) . . . 177
2. ზ ჩოდრიშვილი—კატორღელების ყოფა-ცხოვრებიდან (მო-
წერილი ნიკოლაევის ციხიდან 1914 წ.) . . . 187
3. საბრალმდებლო აქტი თომა ამბაკოს-დე ჩუბინიძეზე (ქან-
დარმერიის არქივიდან) . . . 193
4. „ბრძოლა“ № 4, რუს. ს.-დ. მ. პ. (ორგანო ქართველ სოციალ-
დემოკრატთა კავშირისა. 1902 წ. დეკემბერი) . . . 198
5. გლეხკაცობის მდგომარეობის შესახებ ამიერ-კავკასიაში
(„პროლეტარიატის ბრძოლა“ № 7, 1904 წ.) . . . 227
6. ცნობა უმცირეს-უმრავლესობის საერთო სარუსეთო კონფე-
რენციაზე (ბროშიურა გამოცემული კ. კ. რ. ს. დ. მ. პ.) 239

საქართვე. კომ. პარტ. ცენტრალური კომიტეტის

გამოცემანი:

დაიბეჭდა და გამოვიდა:

1. ლ. ტროცკი — იმპერიალიზმისა და რევოლუციის შუა.
2. ა. ბოგდანოვი — შოკლე კურსი ეკონომიური მეცნიერებისა.
3. ე. ბლონინა — მუშა-ქალი ინტერნაციონალში.
4. კ. მარქსი — საჭიროა შრომა და კაპიტალი.
5. ი. სტეპანოვი — ნარკვევი რელიგიურ რწმენათა განვითარებიდან.
6. ზ. ლილინა — კომუნისტური ოჯახიდან კომუნისტურ საზოგადოებასავე.
7. რევოლუციები რ. კ. პ. მე-12 კონფერენციისა.
8. რ. სოხნოვსკი — (რუსეთი).
9. ნ. ბუხარინი — სკოლა და ეკლესია საბჭოთა რესპუბლიკაში.
10. ვ. ნევსკი — დღესასწაულები ქრისტიანული და მუშურ-გლეხური.
11. გ. ჩიჩერინი — ნარკვევი ახალგაზრდათა ინტერნაციონალის ისტორიიდან.
12. ლ. ტროცკი — ოქტომბრის რევოლუცია.
13. გ. ზინოვიევი — მე-III კომუნისტური ინტერნაციონალი.
14. ი. სტეკლოვი — ისტორია მუშათა მოძრაობისა.
15. ბატურიანი — ნარკვევი სოციალ-დემოკრატიის ისტორიისა რუსეთში, ოლმინსკის წერილით 1905—1914 წლამდე.
16. ქვეყნიერების გაჩენა და განვითარება.
17. პავლოვი — წარმოშობა მუშათა კლასისა რუსეთში და მისი პირველი ნაბიჯები.
18. კომუნისტური ინტერნაციონალის მე-4 კონგრესი (უმთავრეს მოხსენებათა კრებული).
19. ნ. ლენინი — კარლ-მარქსი.
20. ვ. ლიბკნეხტი — მოგონებანი მარქსის შესახებ.
21. კ. ნოლიცკი (პეტროვიჩი) — როგორ ჩამოაგდეს მეფე 1917 წ. რუსმა მუშებმა და ჯარის კაცებმა.

22. ი. ვარდინი — პოლიტიკური პარტიები ღ რუსეთის რევოლიუციაში.
23. ა. ლოგინოვი — მეცნიერება და საღმრთო წერილი.
24. პროზაგანდისტის თანამგზავრი (ისტორია ქვეყნის გაჩენისა, პოლიტიკური ეკონომია და რევოლიუც. მოძრაობის ისტორია).
25. პროფ. გურვიჩი — საბჭოთა კონსტიტუციის საფუძვლები.
26. კ. ნოვიცკი (პეტროვიჩი) — მეფის თვითმპყრობელობიდან პროლეტარიატის დიქტატურამდე.
27. ი. ალექსეევი — ცხოველთა და ადამიანთა წარმოშობა.
28. ფ. მერინგი და პ. ლაფარგი — ფრ. ენგელსი.
29. მარქსი და ენგელსი — კომუნისტური მანიფესტი (დ. რიაზანოვის კომენტარიებით.)
30. პ. ლაფარგი — კაპიტალის სარწმუნოება.
31. დ-რი კეკელიძე — ცოცხალი მანქანა (როგორ უნდა ვმუშაობდეთ).
32. პროფ. სვიატლოვსკი — ნარკვევი ანარქიზმის შესახებ
33. ე. იაროსლავსკი — როგორ იბადებიან ღმერთები.
34. პ. სტუჩკა — რევოლიუციონური როლი საზღვრებისა და სახელმწიფოსი..

ი ბ ე ქ დ ე ბ ა :

35. ნ. ბუხარინი — იმპერიალიზმი და მსოფლიო მეურნეობა.
36. გ. აუნოვი — წარმოშობა რელიგიისა და ღვთისადმი რწმენისა.
37. გ. პლენანოვი — მარქსიზმის ძირითადი საკითხები.
38. ნ. ბუხარინი — თეორია ისტორიული მატერიალიზმისა.
39. პ. სტუჩკა — მეცნიერება რ. ს. ფ. ს. რ. სახელმწიფოსა და კონსტიტუციაზე.
40. გ. დევილი — მეცნიერული სოციალიზმი.
41. ი. სტალინი — კრებული წერილებისა ეროვნულ საკითხთა შესახებ.
42. ვოლფსონი — საზოგადოებათა მეცნიერება.
43. პ. ლაფარგი — შრომა და კაპიტალი.
44. პ. კოვალენკო — პოლიტიკური ანაბანა.
45. ეიდუხი — ისტორია მუშათა მოძრაობისა აღმოსავლეთში.
46. კორში — კომუნიზმის კვინტ-ესენცია (დედა-აზრი).
47. ვარგა — კაპიტალიზმის დაცემა.
48. როუკოვი — სახელმძღვ. საყოფ. და რუსეთ. ისტ. (უახლოესი პერიოდი) ნაწილი I.

49. **როჟოვი**—სახელმძღვ. საყოველთ. და რუსეთ. ისტ. (საშუალო პერიოდი) ნაწილი II.
50. " " " " (ძველი პერიოდი) ნაწილი I.
51. **კოლონტაი**—დედაკაცის მდგომარეობა მეურნეობის ევოლუციაში.
52. **კრეკი**.—ისტორია მუშათა მოძრაობისა ინგლისში.
53. **ი. სტეპანოვი** აზრები რელიგიის შესახებ.
54. **აუერბახი**—კარლ მარქსი პროფესიონალური მოძრაობის შესახებ.
55. **რუმინცევი**—ქრისტეს შობა (შედარებითი მითოლოგია).
56. **ავალი**—მარქსიზმის დედა-აზრი (ენგელსის ანტიდიუჩინგი).

